વિજયધર્મસૂરિ-સ્મારક ગ્રન્થ ૧ લો.

વિજયધર્મસૂરિ—સ્વર્ગવાસ પછી.

સંપાદક
મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી

પ્રકાશક
વિદ્યાભૂષણ પં. ચુનીલાલ શિવલાલ ખાખી.
શીનોરવાળા.

વીર સં. ૨૪૫૮.   ધર્મ સં. ૧   વિ. સં. ૧૯૮૮

પ્રથમાવૃત્તિ   નકલ ૧

મૂલ્ય ૨-૮-૦

અમદાવાદ-શ્રી સૂર્યપ્રકાશ સ્ટીમ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં અમરતલાલ વિ. ઠાકોરે
પ્રકાશક માટે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું તા. ૧-૫-૧૯૩૨

হরিদাস বিদ্যাবিনোদ

माघे सिते चतुर्दश्यां
नवागाङ्केन्दुवत्सरे ।
सूरिर्विजयधर्माख्यः
शिवपुर्यां दिवं ययौ ॥

—पं गिरिधर शर्मा.

तारीख

❦

एक हजार व "दस" व हफ्ता दो म पुस्त ऐ 'मुनीर'।
१९७८

बसत व यक मरदा दो सह शम्बा 'धर्मविजय' बरफ्त ॥
१ माघ

१२ मुहर्रम सन् १३४१ मुहम्मद मुनीर कुरैशी

नारोवाल—पंजाब

સાલ ઓગણી અઠ્ઠોત્તરની, ને ભાદરવો માસ હતો,
અનન્ત ચતુર્દશી ભગવાને દિન, સૂર્યોદય જ્યાં થતો હતો.
સાધન ચિંતા કરી અહર્નિશિ મન-વચ-કાયા યોગ ધરી,
વિજયધર્મસૂરિજી ગુરુએ શિવપુરીમાં શિવવાસ કર્યો

माम शिमादिकपुर मारे शिमाऽऽहसे
सूर्यादि सिद्धिमुनितो नवचन्द्रसंवत्सरे ।
मात्रे चतुर्दशमवसुपुते सुपक्षे
वारे श्रुभ स्वरजनम् गुरुधर्मसूरिः ॥

—हिमांशुविजय

महाराजाधिराज श्रीमान् माधवराव शिंदे
आलीजाह [illegible] हुजूर—ग्वालियर

समर्पण ।

महाराजाधिराज श्रीमान् जीवाजीराव सिंदे आलिजाह बहादुर ग्वालियर ।

श्रीमन्महोदय,

सात वर्ष हुए, आप के पूज्य पिताश्री श्रीमान् स्वर्गीय महाराजा साहेब माधवराव सिंधिया को, मैंने मेरा 'सूरीश्वर और सम्राट्' नामक ऐतिहासिक ग्रन्थ ' समर्पण ' किया था। बाद में आज इस ग्रन्थ का समर्पण ' आप श्रीमान् को करते हुए मुझे हर्ष होता है।

राजन् ,

आप के राज्य और राज्य कुटुंब के परिचयमें मैं करीब १ –११ वर्षोंसे आया हूँ। और जिस शिवपुरीमें स्वर्गीय महाराजा साहेबने राजमाताश्री श्रीमीजामाता की अद्भुत छत्री बनाकर मातृभक्ति का एक आदर्श खड़ा किया है, उसी शिवपुरीमें हमारे गुरुपूज्य महात्मा श्रीविजयधर्मसूरि महाराज का स्वर्गवास होना और वहाँ समाधि मंदिर बनकर गुरुतीर्थ ' का धाम बनना इस अपूर्व संयोग को देखते हुए उसी गुरुपूज्य महात्मा

विजयधर्मसूरि का स्मारक ग्रन्थ ' आपको ही समर्पण करना समुचित मालूम होता है।

महाराज,

जिन स्वर्गीय महाराजा साहेबने हमारे गुरु महाराज के स्वर्गवास के दिन, बिना किसी प्रत्यक्ष परिचय के अग्नि-संस्कार के लिये अच्छा मालकी एक बीघा जमीन और बादमें और भी काफी जमीन तथा आर्थिक सहायता दे कर के अपनी उदारता का परिचय दिया था तथा जिन्होंने शिवपुरी के जैन हालमें ' २९ वर्ष पहले हिन्दुस्थानकी धर्म-भावना ' इस विषय पर मेरा व्याख्यान सुनने के पश्चात् हम लोगों के प्रति प्रेम, भक्ति और सम्मान अभिव्यक्ति दिखलाया था उसी महाराजा की प्रतापी राजगद्दी को आप सुशोभित कर रहे हैं, उस दृष्टिसेभी हमारे गुरुदेव का यह स्मारक ग्रन्थ ' आपही को समर्पित करना योग्य प्रतीत होता है।

श्रीमन्,

ग्वालियर के कुल्यागमें लगभग सभी धर्मों के देवस्थानों का एवं किसीभी धर्म के उत्सवोंमें भी दरबार की सहायता व सहानुभूति का रहनेवाला आप के राज्य की सम्राट् अकबर के जैसी धार्मिक उदारता की प्रशंसा किये

बिना नहीं रह सकता। धार्मिकतामें ऐसे उदार राज्याधिपति को, जैन साधु होते हुए भी अपनी उपाश्रयवास मो सब धर्मानुयायियों के पूज्य महात्मा हुए, उन का 'स्मारक ग्रन्थ' समर्पित करना अधिक शोभाशुभक दिखता है।

सरकार,

स्वर्गीया श्रीमती महाराणी साहेबा विकृप्राणा सिंह तथा आप की पूजनीया माताश्रीने मुझे जो अनेकवार मुलाकात का मान देकर मेरे उपदेश को श्रवण किया है, उसको मैं कभी नहीं भूल सकता। उन मुलाकातोंमें राजमाताजी के विचारों को सुनने का जो मुझे अवसर प्राप्त हुआ है उस परसे यह कहना अतिशयोक्ति युक्त न होगा कि श्रीमती महाराणी साहेबा सचमुच एक आदर्श राजमाता के गुणों को धारण करती हैं। उन के सदाचार सादगी, शिक्षण संबंधी उच्च विचार शान्ति गंभीरता प्रसन्नम मानसिक स्वतंत्रता और आप श्रीमान् के भविष्य के लिये उत्तम भावनाओं को सुनकर मुझे अत्यन्त खुशी हुई है। ऐसी उत्तम माता के उत्तम संस्कारोंमें आप और राजकुमारी बहन क्रमशः राजा साहेबाको जो जीवन बन रहा है, यह न केवल आपकी नीम जात प्रजा ही के लिये किन्तु सारे भारत वर्ष के लिये सौभाग्य की बात

है । ऐसे सौभाग्यदायक महाराणा का यह ग्रन्थ ' समर्पण ' करना शोभादायक ही है ।

महोदय,

यद्यपि अभी आपके राज्यतंत्र की डोर हाथमें नहीं आई है, तथापि इस अनुभवमें भी आप की मातृपितृ प्रेममें विनय मातृ-पितृभक्ति उदारता दयालुता एवं अनकविध विद्याओंमें कुशलता आदि गुणों का जो परिचय होता है, उस को देखते हुए यह कहना अनुचित न होगा कि-सचमुच आप 'पिता वै जायते पुत्रः' इस श्रुतिवाक्य का ही चरितार्थ कर रहे हैं। और अतएव यह ग्रन्थ आपही को समर्पण करना मैं अपना कर्तव्य समझता हूँ।

अवन्तिका (उज्जैन)	राज्य और राज्य कुटुंब की सब
चैत्र शुक्ल ११	प्रकार की शान्ति उन्नति और
२४४८	कल्याण चाहता हुआ
धर्म सं १	मैं हूँ आप का
ता १८-४-२	मुनि विद्याविजय ।

પ્રકાશકનું નિવેદન.

આ ગ્રંથના સંયોજક સિદ્ધહસ્ત લેખક અને પ્રસિદ્ધવક્તા મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય આપવાની જરૂર છે શું ? જેઓ ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના વિદ્વાન્ અને પ્રભાવશાળી શિષ્યોમાંના એક પ્રસિદ્ધ છે જેમણે લગભગ ત્રીસથી વધારે નાના મોટા લોકપ્રિય ગ્રંથોની રચના કરી છે જેઓ પોતાની વક્તૃત્વ શક્તિ, લેખનકળા અને કાર્યકુશળતા માટે વિખ્યાત છે. જેમણે કેવળ ગુરૂભક્તિ અને શાસન સેવા માટે જ શિવપુરીમાં કેટલાંક વર્ષો સુધી રહી રાજ્યદરબારમાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓ માટે માન વધાર્યું છે. જેમણે વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળને અતિ પરિશ્રમ પૂર્વક સ્થાયી રૂપ આપ્યું એટલું નહિ પરન્તુ એક જગદ્ વિખ્યાત સંસ્થા બનાવી. જેમણે ગ્વાલીઅર રાજ્ય તરફથી સંસ્થાને માટે ઘણાં વીઘા જમીન, હજારો રૂપિયાની નગદ મદદ અને માસિક સો રૂપિયાની ગ્રાન્ટ મેળવી. જેમણે પોતાના ગુરૂના સ્મરણાર્થ શિવપુરીને રાજ્ય તરફથી **[illegible] રોડ** તરીકે મંજૂર કરાવ્યો. જેમની વિદ્વત્તા અને લોકસેવાની ખ્યાતિથી ગવર્મેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયાએ ભારતવર્ષના સઘળા ગણ્યા ગાંઠ્યા અતિપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો અને કાર્યકર્તાઓના લિસ્ટમાં તેમનું નામ દર્જ કરી માન આપ્યું છે. જેમણે શિવપુરીમાં આવતા અનેક યુરોપીઅન કે દેશી વિદ્વાનો ઉપર પોતાના ચારિત્રની છાપ પાડી છે એટલું જ નહિ પરન્તુ જર્મન વિદુષી Dr. ક્રૌઝે (સુભદ્રાદેવી) ને જૈનધર્મનાં દૃઢ અનુયાયી બનાવ્યાં અને જેઓએ ગુરૂદેવની સેવામાં સત્તર વર્ષ સુધી અવિચ્છિન્ન કાયમ રહી આખરી સમય સુધી સેવા કરી ગુરૂદેવની અપૂર્વ કૃપા પ્રાપ્ત કરી છે તેઓએ તૈયાર કરેલ વિજયધર્મસૂરિ સ્મારક ગ્રંથને પ્રકાશિત કરી જનતાની સમક્ષ મૂકતાં ખરેખર હું મારા આત્માને ધન્ય સમજું છું.

કહેવાની કંઈ જરૂર નથી કે આ ગ્રંથ એ સામાન્ય ગ્રંથ નહિ

પ્રકાશકનું નિવેદન

પરન્તુ જૈનધર્મના વર્તમાન ઇતિહાસમાં એક જમાનો આવ આવ્યો થઇ ગયા છે વિજયધર્મસૂરિ, જે એક સામાન્ય સાધુ કે આચાર્ય નહિ પરન્તુ મહાન પ્રતાપી, પ્રતિભાના પ્રખર અને સમયને ઓળખી શાસનનું વિશાળ પ્રસાર નવયુગ પ્રવર્તક આચાર્ય હતા, જે વાત આજ સર્વથી સહજ સમજી શકાશે.

આજ એક મિત્ર વિષય આપી કીર્તિવાળા પુણ્ય સ્મારક ગ્રંથ જે મનુ બધીની યોજના મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ કરી છે એ ખરેખર પ્રશંસા છે આશા છે કે મહારાજશ્રી આજીના આપ જેમ અને તેમ જલ્દી તૈયાર કરી જનતાની સમક્ષ સાહિત્યને પ્રગટ પ્રાપ્ત કરી આપશે.

આ ગ્રંથ તૈયાર થઇ તે અમારા દિલ્હીના સુજ્ઞ સાહિત્યપ્રેમી ઉપર ગુરુબંધુઓએ મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશથી એક કે અનેક નકલ ખરીદી છે, તે બદલ હું તે ખરીદનારાઓનો તેમજ ઉપદેશક મુનિરાજશ્રીઓનો આભાર માનું છું. પહેલેથી ગ્રાહક બનનારાઓનું લિસ્ટ પુસ્તકની અંતમાં આપવામાં આવ્યું છે.

અંતમાં આ પુસ્તકને પ્રકાશિત કરવાનું સૌભાગ્ય મને પ્રાપ્ત કરાવવા બદલ મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજીનો આભાર માનવા સાથે સુઘડ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ–ઘોઘારના માલિક અને કાર્યકર્તાઓનો પણ આભાર માનું છું કે જેમણે મારી ઇચ્છાનુસાર જેમ બને તેમ જલ્દી છાપવા કામમાં મદદ કરી છે. પ્રકાશન કાર્યમાં રહેલો વિલંબ અને રહેલી ત્રુટિઓ માટે ક્ષમા માગું છું.

ગુરુદેવનો નમ્ર સેવક

તા. ૧-૪-૩૨ મુનીલાલ શિવલાલ શાહ

ધર્મ સં ૧ વિદ્યાભૂષણ શ્રીનગરવાળા

अर्ह

श्रीविजयधर्मसूरि-गुरुदेवेभ्यो नमः ।

સ્વર્ગવાસ પછીની પ્રવૃત્તિ.

ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના સ્વર્ગવાસ પછી અનેક બનાવોની [illegible]ધ કરું તે પહેલાં એક વાતનો ખુલાસો કરી લઉં. હજી તો આ [illegible] [illegible]ના પાનાઓમાં આવા એક જુદા સ્મારક ગ્રંથ ને માટે રસ્તાઓના [illegible]ની કે લખાવવાની પરન્તુ તેમ નથી કર્યું એનું ખાસ કારણ આ છે:

આ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયેલ તારો, પત્રો, ચરિત્રો, વર્તમાનપત્રોની નોંધ અને અભિપ્રાયો વગેરે એકજ ધ્વનિ એકજ ધ્વનિ. જગતમાં એક વિજયધર્મસૂરિ એટલે એક સામાન્ય સાધુ ક્રિયા આચાર નહિ ત્યારે?

વિજયધર્મસૂરિ એટલે જૈનશાસનનો દેદિપ્યમાન જ્યોતિર્ધર અને તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રચારક. ભારતનું ભૂષણ. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનો સાચો મદદગાર અને વિદ્વાન્ મિત્ર. [illegible] નદીનો [illegible] જિજ્ઞાસુઓનું શાન્તિ અને સમાધાનનું સ્થાન. જૈનધર્મનો એક યુગપ્રધાન પુરુષ. ભાષાનો [illegible] ને સાહિત્યના સાચા પૂજારી, સંસ્કૃત-પ્રાકૃતનો ઉદ્ધારક ને જૈનસાહિત્યનો સંરક્ષક. સત્તાધારીઓથી પીડાતા દરદીઓનો નેક હકીમ અને વિશ્વપ્રેમની મૂર્તિ. વિજયધર્મસૂરિ એટલે પૂર્વ-પશ્ચિમના જ્ઞાનની વચ્ચે સંધિ જોડનાર સેતુ ને સાધુ પુરુષના પુરાણા આદર્શનો નમૂનો. અહિંસાની જીવંત પ્રતિમા અને ત્યાગ તથા તપસ્વિતાની મનોહર મૂર્તિ. અનુકંપા અને [illegible]નો [illegible] મહાસાગર અને આત્મસંયમનો એક નિરંતર [illegible] વહેતા પવિત્ર ઝરણાં, વિજયધર્મસૂરિ એટલે વર્તમાન અને [illegible] રહેનારો એક અને વર્તમાન ભારતનો એક આદર્શ મન, [illegible]

દૃષ્ટિઓના નિરૂપણ માટે અપાર સ્થિતિ પુસ્તકોની સ્થાપિ ભાવ ભરનાર એક નિધિ બનાવેલ અને વિજયધર્મસૂરિ એટલે અનેક સંસ્થાઓના સ્થાપક અને અનેક ગ્રન્થોના પ્રતિબોધક.

વિજયધર્મસૂરિ સંબંધી અભ્યાસ વિદ્વાનોની આ એકજ ધ્વનિ વાંચનાર-સાંભળનાર કબૂલ કરશે કે વિજયધર્મસૂરિનું સ્મારક આ એકજ ગ્રંથથી પૂરું ન થાય. એમના કાર્યો એમની સાધુતા એમનું આંતર અને બાહ્યજીવન, એમનો યુરોપ-અમેરિકામાં પણ સાહિત્યપ્રચાર અને સન્-ત્સંપ્રદાયોમાં પણ ધર્મભાવના પ્રવેશાવવાનો એમનો ભગીરથ પ્રયત્ન. એ બધું એક એટલું બધું વિશાળ છે કે એને માટે એટલા ગ્રંથો લખવા હોય તેટલા ઓછા થાય, તેમ છતાં મેં મારા મિત્રો અને સ્નેહીઓની સલાહથી, એ ગુરુદેવના સ્મારક ગ્રંથની આ પ્રમાણે યોજના કરી છે

આ સ્મારક ગ્રન્થના ત્રણ ભાગો પાડ્યા. જેમાં પહેલો ભાગ- વિજયધર્મસૂરિ-સ્વર્ગવાસ સ્મારક ગ્રંથની યોજના પછી બીજો ભાગ- વિજયધર્મસૂરિ દુનિયાની દૃષ્ટિમાં અને ત્રીજો ભાગ- વિજયધર્મસૂરિ અને તેમનાં કાર્યો

આ ત્રણ ભાગો પૈકીનો પહેલો ભાગ આજે ગુરુદેવની અસીમ કૃપાથી જનતાની સમક્ષ ઉપસ્થિત કરવા ભાગ્યશાળી થયો છું

ઉપર પ્રમાણેની મારી યોજનાના કારણે આ પ્રાક્કથનમાં વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખાય કે ગ્રન્થનું મને સૂચિત રાખવામાં આવ્યું છે કારણ કે આ ભાગમાં તો માત્ર સ્વર્ગવાસ પછી લેખકોએ માટે શું શું લખ્યું ? વિદ્વાનોએ કયા શબ્દોથી પોતાનું અર્પણ કર્યું ? તેજ માત્ર આપવામાં આવ્યું છે જ્યારે ઉપરની ઘટનાઓ, લેખકોએ કરેલ

કરવી યુરોપીયન વિદ્વાનો સાથેનો સમ્બન્ધનો પણ વ્યવહાર વિગેરે જાળવો અને આયુષે જીવન શક્તિ એ તો બીજા અને બીજા આગમાં આગ-વાનુ અનમોલ પ્રસ્તાવના બનાવ કે બનાવવાનુ કામ હવે પછીના આગમ માટે મુલતવી રાખવામાં આવ્યુ છે.

હવે આ લેખના મથાળે કરેલ સૂચન પ્રમાણે ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ પછી બનેલી કેટલીક અગત્યની બાબતો ઉપર આવુ

સિંધિયા સરકારની ભેટ અને સમાધિમંદિરનુ શિલારોપણ.

ગુરૂદેવના અગ્નિ સંસ્કારને માટે ગ્વાલીયરના મહારાજા શ્રીમાન્ માધવરાવ સિંધિયાએ, શિવપુરીના ક્લેક્ટરને શિવપુરી સ્ટેશનની પાસેનો એક વીઘા જમીનનો ટુકડો મેમોરીયલને ભેટ આપવાનો તાત્કાલિક હુકમ કર્યો. જો કે તે સમયે શીતળાનો ઉપદ્રવ તો પણ નિકટના આ જમીન ઉપર અગ્નિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. અગ્નિસંસ્કાર થઇ ગયા પછી સ્વર્ગે શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદ શિવપુરી પધાર્યા. બીજા દિવસ એટલે આસો શુદિ પૂનમના દિવસે અગ્નિસંસ્કારના સ્થાને શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદના હાથે સમાધિમંદિરનુ શિલારોપણ કરવામાં આવ્યુ. ગુરૂદેવનુ સમાધિમંદિર કેવુ બનાવવુ તે સંબંધી પ્રારંભમાં ખાસ કંઇ નક્કી તેમ કરવામાં આવ્યો નહોતો, કેમ કેવુ બનાવવુ પણ કંઇ આકાર પણ નહોતુ નક્કુ પરન્તુ શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદે, જ્યાં સુધી બીજો ન થાય, ત્યાં સુધી એમની રકમ આપવા માટે ઉદારતા બતાવી અને તે પ્રમાણે કામ શરૂ કરવામાં આવ્યુ. નક્શો વિગેરે પણ મંગાવવામાં આવ્યુ.

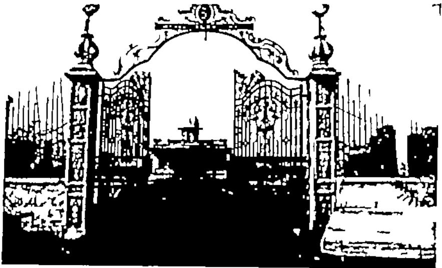
સમાધિમંદિર જેમ બને તેમ જલદી પૂરુ કરવુ કેમકે કામ પ્રતિષ્ઠા ધામ મંદિર જલદી થવુ એટલે એવુ હતુ કેવુ હતુ અને

પહેલી વખત મારે શેઠ હિંમતમલજીએ પોતાની અંગત દેખરેખ નીચે કામ કરાવ્યું અને જાનુ જ આવી પ્રતિષ્ઠા ચેરિટેબલ બનાવી દીધું

શ્રીમદ્ આજ સમાધિ આ આશ્રમને સમાજને શિખરે ... કહે. ગ્રહોની ... પ્રભાવનાને સમાજ અનુની ... ... ત્યારે શુભ ... વૈરી ... બનાવ એ નિયમાનુસાર ... કેવા સ્થિતિજુસ્ત ... ગ્રહોની રચના, ચીસ્ત અને ... ચિત્તમાં ... ... પ્રસંગે શેઠ લક્ષ્મીચંદજી કોચર પ્રમુખપદ નીચે શિવપુરી સમાધિ સ્મારક કમીટી મારફત ... અને સ્મારક ફંડ માટે અપીલો બહાર પાડી. મુંબઈ અને કલકત્તા પ્રતિનિધિઓ સુધી ... સ્મારક ફંડમાં રકમો ... પરિણામે શ્રીમાન ... રકમો ... હિંદુસ્તાનના ... પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે આ સ્મારક ફંડમાં પુષ્પ અર્પ્યું. જેમાં કચ્છની ... અને ... રકમો ... અંગત મહેનત લીધી. મુંબઈના ... મોહનલાલ ... ... મહેતા, ... અને તેમના સ્વ. ધર્મપત્નીના પાલીતાણા ... ... કરી, રકમો ભેગી કરી અને કમીટી ઉપર મોકલાવી. આ સ્મારક ફંડ કમીટીએ એક રિપોર્ટ બહાર પાડેલો છે. ત્યારબાદ ... રિપોર્ટ કમીટી ... બહાર પાડી એવી આશા છે.

વિજયધર્મસૂરિ
સ્મારક ફંડ

શિવપુરી, એ આશ્રમ ... મુખ્ય મથક છે. સ્વર્ગવાસ સમયે જ ... સાહેબે ... ... માટે ... ... ગુરુદેવ પ્રત્યે પોતાની ભક્તિ

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ સમાધિમંદિર—શિવપુરીનું મુખ્ય દ્વાર

પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી. એ આશયે એમ થયા તે પછી જ્યારે જ્યારે જેટલી જમીનની માગણી કરવામાં આવી ત્યારે ત્યારે તેટલી તેટલી જમીન ભેટ કરનારે બક્ષિસ આપી. આ ઉપરાન્ત એક પ્રસંગે એવું બન્યું કે સ્થાનીક કોર્ટના બાબત ગામમાં કેસ બે જૈનોને આપસમાં કેસ થયેલો. તે કેસ કોર્ટમાં ગયો. કરનારે એક પક્ષવાળા મુકદ્દમાનો એક હજાર રૂપિયા દંડ કર્યો, અને તે દંડની રકમ સ્મારક ફંડમાં આપવાનું ઠરાવ્યું. આ, કરુણાની આંતર લાગણીનું પરિણામ નહિં તો બીજું શું કહી શકાય!

સૂરીશ્વર કરુણાની લાગણીનું એક વધુ ઉદાહરણ.

ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ આસો સુદિ ચૌદશે થયો અને પૂનમે સમાધિ મંદિરનું શિલારોપણ થયું તે પછી નવીન પાંચ મહિને એટલે મહા સુદિ પૂનમના દિવસે સમાધિ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઇ. આ પ્રતિષ્ઠા મોકે જૈન પ્રતિષ્ઠાવિધિ અનુસારે અષ્ટાહ્નિક એક પણ જૈનદર્શન એક ઉદાર નવયુગના પ્રવર્તકનું આદર્શ વિશાળ સમાધિમંદિર બને, અને એની પ્રતિષ્ઠા વખતે પ્રવાસીનો એક વિદ્વાન સમાધિ મંદિરમાં બિરાજમાન કરવા માટે પોતાની એક વિશાળ મૂર્તિ ભેટ આપે, જે પ્રતિષ્ઠા વખતે ન કેવળ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનોજ નહી જૈન સમાજના સમસ્ત ફિરકાઓના અનુયાયિઓ, કિંતુ કે મુસલમાનો, પારસી કે અજૈનો, સુધારક કે સ્થિતિચુસ્તો, બધાઓની ઉપસ્થિતિ થાય, ભક્તિનાં પુષ્પો ગુરુદેવના ચરણે ધરાવે, અને મુક્ત કંઠે સ્વ. આચાર્ય દેવનાં ગુણાનુવાદ કરે, એ જૈનધર્મના આ વીસમી સદીના ઇતિહાસનું એક નવુંજ પાનું નહિં તો બીજું શું કહી શકાય!

સમાધિ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા

આ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉપર, ગુરુદેવના પ્રધાન, વિદ્વાન અને ગુણવાન

શિષ્યો પૈકી જેઓ સ્વર્ગવાસ વખતે વિદ્યમાન હતા તેઓ તો હાજર હતા જ ઉપરાન્ત પં. મહારાજશ્રી પ્રવર્તક શ્રી મંગળવિજયજી અને શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી અનન્તવિજયજી પણ પોતાના શિષ્યો સાથે આવો અને ક્રમશઃ વિહાર કરીને પણ પધાર્યા હતા. તેમજ મહારાજશ્રીના વિચરતી સાધ્વીઓ પણ આવી પહોંચી હતી. એ રીતે ચતુર્વિધ (સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક અને શ્રાવિકા) સંઘનો યોગ પણ અનાયાસ પ્રાપ્ત થયો હતો.

યદ્યપિ ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ આ સમાધિમંદિરમાં વિરાજમાન કરવા માટે પ્રાચીન એક સ્થિતિને પાદુની મૂર્તિ જેટલી મોટી હતી, પરન્તુ ગોડીની અનુમતિ હિન્દુસ્તાનીય કારીગરીની મૂર્તિ આ મંદિરમાં વિરાજમાન કરવાની ઇચ્છા [illegible] આવેલી મહારાજની વિશાલ મૂર્તિ વિરાજમાન કરવામાં આવી.

પ્રતિષ્ઠા ઉપર દેશ-દેશાન્તરથી મુમ્બઈ, અમદાવાદ, મારવાડ, મેવાડ, બંગાળ, ગુજરાત, મધ્ય હિન્દુસ્તાન, પંજાબ, બંગાળ અને યુરોપીયન એમ જુદા જુદા દેશોના સેંકડો માણસો આવ્યા હતા. આઠ દિવસ આઠ મહોત્સવ, પૂજા, પ્રભાવના, સ્વામિવાત્સલ્ય અને વરઘોડા આદિ ધૂમધામ થઈ હતી. આ આખાએ ઉત્સવ ધનપતિ તમામ ખર્ચ દાનવીર શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદ તરફથી કરવામાં હતું

શિવપુરીના ભવિષ્યની ઉન્નતિ

શિવપુરીમાં શ્વેતામ્બર જૈનોની વસ્તી નહીંવત્ જેવી છે. આમ હોવા છતાં પણ છે તેવાં ગુરુદેવને આગમ ગ્રન્થ [illegible] કરાવ્યું તે સમયાન ગુરુદેવની નિશ્રામાં, સ્વર્ગવાસ પ્રસંગે, પ્રતિષ્ઠા વખતે અને તે પછી પણ સમયે સમયે તન-મન-ધનથી જે ભક્તિ શિવપુરીના સંઘે કરી છે એ અતિ પણ ભૂલાય તેમ નથી. સંઘના આગેવાનોમાં શેઠ દેવચંદજી શેઠ [illegible] શેઠ [illegible] એ મુખ્ય હતા અને છે તેઓએ તો ખાસ ઉત્સાહથી

ભાગ લીધો, અને જે ૪૫ ગામ ઉપાડ્યું તે પૂર્ણ કર્યું. શેઠ હિમ્મતમલજી અને તેમના લઘુબંધુ માનમલજીએ ગુરુદેવની બિમારી વખતે પાટની બન્ને બાજૂએ કલાકોના કલાકો ખડા પગે ઉભા રહી જે સેવા કરી છે તે હજુ પણ મારી આંખો સામે તરવરી રહેલ છે. આ ઉપરાંત શેઠ કુંદનમલજી મોતીચંદજીનું કુટુંબ અને શ્રીયુત ભાઈ રાજમલજી સુરાણાનું આખું કુટુંબ—આ બે કુટુંબોની ગુરુભક્તિ પણ ખરેખર પ્રશંસનીય અને અનુમોદનીય છે.

ગુરુદેવની બિમારીવાળા ચાતુર્માસમાં શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વેદ પણ બરાબર આખું ચોમાસું શિવપુરીમાં જ ખડે પગે હાજર રહ્યા હતા. તેમજ મૂળ કુચેરાના રહેવાસી પરન્તુ હાલ બ્યાવરમાં રહેતા શેઠ સરદારમલ બલેશ્વરદાસ મોહનલાલ બલેશ્વરદાસ પણ ઘરબાર છોડીને સહકુટુંબ ચોમાસામાં રહ્યા હતા અને ગુરુભક્તિનો અપૂર્વ લાભ લીધો હતો.

સમાધિમંદિરની પ્રતિષ્ઠા પછી ભણાર આખું ચાતુર્માસ આગરાની પ્રતિષ્ઠા માટે શિવપુરીથી ગયાના થતું

બ્યાવરમાં પાઠશાળા. વર્ષમાં બ્યાવર (૧૯૮૨)માં ગુરુદેવના નામની એક પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવી.

આ પાઠશાળાના નિભાવ ખર્ચ માટે ત્યાંના એક મુખ્ય શેઠ નથમલજી પારેખ (નવા બજાર)એ પોતાનું એક મકાન અને બીજી કેટલીક મિલકત બક્ષિસ સુપરત કરી. પાઠશાળા આ સમય સુધી ૪૫ વર્ષ સુધી વ્યવસ્થિત ચાલી. પાઠશાળા બંધ પડી હતી પરન્તુ હમણાં કેટલાક વર્ષથી પાછી ચાલુ થઈ છે. આ પાઠશાળાની દેખરેખ બ્યાવરના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ વિજયરાજજી ધારીવાલ અને તેમના સુપુત્રો કરી રહ્યા છે.

તેજ વર્ષના એટલે સં. ૧૯૮૨ના વૈશાખ માસમાં આગરાવાળા ધર્મવીર શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વેદના બન્ને મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી.

સ્વર્ગવાસ સુધીની પ્રવૃત્તિ.

આચાર્યની પ્રતિષ્ઠા અને પદ પ્રદાન.

આ પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ પ્રસંગે નવગ્રહ પૂજાની અને સમવસરણની રચના, અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ, શાન્તિ સ્નાત્ર વિગેરે મોટી ધૂમધામ શેઠજી તરફથી કરવામાં આવી હતી. શેઠજી અને તેઓના સુશીલ પુત્રો—શેઠ અમરચંદજી શેઠ મોહનલાલજી અને શેઠ ફૂલચંદજીએ આ અવસરમાં જરા પણ કચાશ રાખી નહોતી. અતિ અસાધારણ ઉત્સાહ અને ઉદારતાપૂર્વક આ ઉત્સવ કર્યો હતો.

આજ ઉત્સવ પ્રસંગે ઉપાધ્યાય શ્રી ઇન્દ્રવિજયજીને આચાર્ય પદ અને પ્રવર્તક શ્રીમંગળવિજયજીને ઉપાધ્યાય પદ આપવામાં આવ્યું હતું.

ભગવાનના મંદિરની બહાર એક દેરીમાં જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજય સૂરિની અને નીચેના જગત્પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મ સૂરિ મહારાજની પાદુકાની સ્થાપના પણ કરવામાં આવી હતી.

વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર.

એ વાત જગજાહેર છે કે સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવે પોતાની હયાતિ દરમ્યાન અનેકો અને હસ્તલિખિત ગ્રન્થોની સંખ્યામાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કર્યો હતો જેની સંખ્યા લગભગ પચીસ હજાર જેટલી થવા જાય છે. આમાં લગભગ ૮-૯ હજાર તો હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો હતાં.

જે વખતે ગુરુદેવ શિવપુરીમાં પધારે નિશ્ચિત થયા તે વખતે શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદને એ વાતની ભલામણ કરી ને ઉપદેશ આપ્યો કે—જે મારો તમામ પુસ્તકોનો સંગ્રહ હું જનસમાજને માટે અર્પણ કરું છું જેના ઉપર મારો કોઈ પણ કિસ્મનો હક રહેશે નહિ માટે તમે આપ શમાં આપના તરફથી પ્રબંધ હોય ત્યાં પુસ્તકભંડારને પોતાના મકાન

બનાવી તે નગદ રકમને માટે ખુલ્લો મૂક્યો. અને તેની રીતસર કમીટી કરવી. "

સૂરિજીના આ ઉપદેશને માન્ય રાખી શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વેદે આગ્રામાં જિનમંદિરની સામેજ હજારોના ખરચે એક ઉમદા જ્ઞાનમંદિરને યોગ્ય મકાન બનાવ્યું અને ઉપર્યુક્ત પ્રતિષ્ઠા ઉત્સવ પ્રસંગે એક મોટી મહાસભા સમક્ષ આ જ્ઞાનમંદિર, શ્રીવિજયધર્મલક્ષ્મીજ્ઞાનમંદિર ના નામે ખોલવામાં આવ્યું અને તે નવી નગદ, તેમના પણ માલિકીનો હક રાખ્યા વિના જાહેર પ્રજાને માટે ખુલ્લો કરવામાં આવ્યો. અને શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વેદની આગેવાનીમાં તે સુપરત કર્યો.

શ્રીવીરતત્ત્વપ્રકાશક મંડળ શિવપુરીમાં.

બનારસ પાઠશાળા બંધ કર્યા પછી, સૂરિજીએ સંસ્કૃત-પ્રાકૃતના વિદ્વાનો તૈયાર કરવા માટે શ્રીવીરતત્ત્વપ્રકાશકમંડળ નામની સંસ્થા સં. ૧૯૭૫ માં ગુજરાતમાં સ્થાપન કરી હતી. તે પછી સૂરિજીએ શિવપુરીમાં ચોમાસુ કર્યું ત્યારે આ સંસ્થાને ગુજરાતથી બનારસ મોકલવામાં આવી હતી. બનારસમાં આ સંસ્થાને સંભાળવા માટે જ્યારે સૂરિજી ઇંદોરમાં હતા ત્યારે, પ્રવર્તક શ્રી મંગલવિજયજી અને શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીને બનારસ મોકલવાનો વિચાર કર્યો. મુનિરાજ શ્રીજયન્તવિજયજી શાન્ત, ગંભીર હોવા ઉપરાન્ત, આ સંસ્થા વીરમગામમાં હતી, ત્યારે તેમણે કેટલોક સમય ગાળેલો, એટલે સૂરિજીને વિશ્વાસ હતો કે તેઓ બનારસમાં સારી રીતે સંભાળી શકશે. તેમની સાથે બીજા બે મુનિઓ એમ ચાર મુનિરાજોને ઇંદોરથી રવાના કર્યા. આ મુનિરાજોની દેખરેખ નીચે સંસ્થા બનારસમાં થોડો સમય ચાલી ને

પછી આગરાના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ પ્રસંગે આગરામાં લાવવામાં આવી. કે
મહિના ત્યાં રહી અને શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદે સંસ્થાનું ખર્ચ આ
બધું ઉપાડ્યું.

સંસ્થાનું આ વખતે પાંચમું વર્ષ ચાલતું હતું. પછી પણ મહેનત
કરવા છતાં સંસ્થા પ્રગતિશીલ નહિં બની. કારણ હતી વિદ્યાર્થીઓની
સંખ્યા માત્ર ૮-૧૦ સુધી જ રહી હતી. એમ કરતાં થતાં થતાં આખરે
સં. ૧૯૭૮ ના કારતકમાં આ સંસ્થા શિવપુરી લાવવામાં આવી. જે
સૂરીશ્વરે આ સંસ્થાને જન્મ આપ્યો હતો તેજ સૂરીશ્વરના સમાધિ મંદિ
રની શીતળ છાયામાં સંસ્થા મૂકવામાં આવી. એની ઉમ્મેદ કે સૂરીશ્વર
પોતાના આ બાળકને મોટું કરે-સુવિકસિત બનાવે, અને ખરેખર પોતાના
સમાધિ મંદિર સાથે સંસ્થાનું પણ સમાધિમંદિર બનાવે. સ્વર્ગથી નિશ્ચ
યેન સૂરીશ્વરે પરોક્ષ રીતે આ સંસ્થા ઉપર કૃપાદૃષ્ટિ કરી. [illegible]
[illegible] વધવા લાગ્યો. સંસ્થામાં ઉત્સાહ આવ્યું. સંસ્થાના જનરલ
સેક્રેટરીઓ બાબુ શાંતિલાલ બિરદીચંદ અને બાબુ રતિલાલ
ફૂલચંદ ઉત્સાહિત બન્યા. [illegible] પણ જોર નાખ્યું. સ્થાનિક
કમિટી અને મેમ્બરોને વિશ્વાસ જન્મ્યો. આચાર્ય શ્રી વિજયેન્દ્ર
સૂરિજી તથા શ્રી મંગળવિજયજી અને શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજ શ્રી જયન્ત
વિજયજીએ મારવાડ તરફ વિહાર કરી દેવાથી આર્થિક મદદમાં ઘટો-
ડાની સં. ૧૯૮૩ ની [illegible] અમે જુલાઈમાં આશીર્વાદ મળ્યું. ઠર
[illegible] મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ સંસ્થાને [illegible]. પુસ્તક ઘણા
ગ્રન્થોએ જો કે ધાર્યું પ્રમાણે નહિં તો પણ સમય પ્રમાણે આભારી
આપીને સારો જવાબ આપ્યો. આશીર્વાદ બાદ આચાર્યશ્રી વિજયેન્દ્ર
સંસ્થાને આર્થિક મદદના કરાવવા દક્ષિણ તરફ વિહાર કર્યો, અને બાર
શિવપુરી ખાતે આવી સંસ્થાનું સંભાળવાનું થયું.

સંસ્થાની ખ્યાતિ વધવા લાગી. આ સંસ્થામાં [illegible] હોઈ [illegible]

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ સમાધિમંદિર તથા વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળના વિદ્યાલય અને અનાથાલય શિવપુરી

જ્યોન્સન, ડૉ. થોમસ આદિ યુરોપ—અમેરિકાના વિદ્વાનોએ એ ધર્મમાં કેટલોક સમય રહી અભ્યાસ કર્યો, ત્યારે ડૉ. શુબ્રિંગ ડૉ. ગ્લેઝનેપ, ડૉ. ક્રીન કોનો ડૉ. બરુઆ વિગેરે ઘણા પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોએ સંસ્થાનું નિરીક્ષણ કરી સંતોષ જાહેર કર્યો.

શિવપુરી એ ગ્વાલીયરના મહારાજાનું પ્રિય સ્થાન. શ્રીમંતના નિમિત્ત મહારાજા સાહેબ નામદાર જ રાવે વર્ષે ૨૮. કોંસીલ અને બીજી ઓફીસરો પણ શ્રીમંતના અધિકાર સાથે પધારીને સંસ્થાનું કામ રાજ્યના અધિકારિઓ કોંસીલના મેમ્બરો અને સરદારોના જોવામાં આવતું યુરોપ અમેરિકાના વિદ્વાનો પણ આદિ આવી સંસ્થાનું નિરીક્ષણ ? અને કેટલાક તો અભ્યાસ કરવાને પણ આદિ રહેતા સમય શાસન એ ન કેવળ સંસ્થાનેજ માટે ગૌરવનું કારણ નહીં એમાં જૈનોની પણ ખ્યાતિ અને શોભા હતી ધીરે ધીરે મહારાજા સાહેબ, મહારાણી સાહેબાઓ કોંસીલના મેમ્બરો, ઓફીસરો અને બીજા ઉચ્ચ અધિકારી ઓફીસર મહોલ્લાની આ સંસ્થા ઉપર વધતી રાજ્યની લાગણીનો સદ્ભાવ વધ્યો. મહારાજા સાહેબોને પણ અનેકવાર ઉપદેશ આપવાનો અને પ્રસંગ મળ્યો. પરિણામે ગ્વાલીયર દરબાર પાસેથી સંસ્થા માટે ? ક્ષ મહત્વતા મેળવવા શું પ્રયત્નો થયા તે કહેવી આવશ્યક નથી. કેટલાક વીઘા જમીન, લગભગ ૧ -૧૫ હજારની છૂટક મદદ અને માસિક ૧૦ રૂ.ની ગ્રાન્ટ પણ મળવા લાગી. ગ્વાલીયર દરબારની સંસ્થા ઉપરની મહેરબાનીનું જ એ ફળ માત્ર છે.

ગ્વાલીયર રાજ્યની મદદ

આ મદદ ઉપરાન્ત સમસ્ત જૈનોને એક બીજું પણ ગૌરવનું કારણ શ્રી ગ્વાલીયર દરબાર તરફથી પ્રાપ્ત થયું છે તે એ છે ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ દિનને હોલીડે હાલીડે તરીકે મંજુર કરવું. ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ દિન ભાદરવા સુદિ ૧૪

ગુરૂદેવનો સ્વર્ગવાસ દિન હોલીડે

નો છે પરન્તુ તે દિવસ આનન્દચતુર્દશી તરીકે મશહૂર થયેલો. જેનાથી જ ફરમાને ભાદરવા સુદિ ૧૪ નો દિવસ મંજૂર કરી જૈ ગુરુદેવના પ્રત્યે જે બહુમાન બતાવ્યું છે તે બાબત હું કે અમારો સમુદાય નહિ ભૂલીએ. જૈન સમાજ ગ્વાલિયર દરબારના આ ઉપકારને કદિ ન ભૂલી શકે. આ ઉપરાન્ત પૂનમના દિવસે એક મોટા મહોત્સવ રૂપે સાથે ગુરુદેવની અમ તસવીરો ને વાજાંએ શિવપુરીમાં ફરવાથી આજે છે તેમાં પણ સરકાર તરફથી ચાર હાથી, ઘોડા વિગેરે સામાનો પણ મળે છે.

એક સમય હતો કે જ્યારે ગ્વાલિયર રાજ્ય-દરબારમાં જૈનધર્મ કે જૈનસાધુઓ સંબંધી કંઇ જાણવું પણ નહોતું. જ્યારે આજે રાજ મહેલમાં જૈનધર્મની ધર્મચર્ચાઓ થાય, જૈનસાધુઓને આદરમાન મળે, ગુરુદેવ અને ગુરુદેવના સાથે સ્મારક વીરતત્ત્વપ્રકાશકમંડળ પ્રત્યે આટલો પ્રેમ વધે અને આટલી મદદ મળે, એ ગુરુદેવના પુણ્ય પ્રતાપને લઇ થયું છે એ સૌ કોઇ સમજી શકે તેમ છે.

બેન સુભદ્રાદેવીનો સહકાર

આ પ્રસંગે જર્મન વિદુષી ડૉ. ક્રૌઝે (સુભદ્રાદેવી) પીએચ. ડી. ના નામનો ઉલ્લેખ કરવો, એ હું મારું કર્તવ્ય સમજું છું. બર્લિન યુનિવર્સિટીના ભરતખંડની અસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર ડૉ. ક્રૌઝે પી. એચ. ડી. સન ૧૯૨૯ માં શિવપુરી આવ્યાં. તેમણે જૈન ફિલોસોફી અને નવી જૂની ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ વિશેષ રૂપે કર્યો. ગુરુદેવ અને જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો પ્રત્યે તેમને રસ તો હતો જ પરન્તુ શિવપુરીમાં અભ્યાસ કરતાં કરતાં તેમનો રાગ વધ્યો. જૈનસાધુઓના આચાર-વિચારથી જૈનધર્મની ઉચ્ચતા ઉપર તેમને પ્રેમ થયો. આ નહિ ધીરે ધીરે જૈનધર્મના આચાર-વિચારોનું અનુકરણ કર્યું. સ્વાભાવિક વૈરાગ્યવૃત્તિ તો હતી જ. તેમાં આગમોનો અભ્યાસ અને પ્રસંગ પ્રસંગના ઉપદેશથી વધારો થયો. તેમના આ વૈરાગ્ય અને ત્યાગ-તપસ્યાની અમ

ગ્વાલીયર મહારાજાના મહેલમાં પહેલી. એ તે મહારાણી સાહેબાઓની આ બ્હેનના ઉપર અસીમ કૃપા હતી. વખતો વખત મહારાણી સાહેબાઓએ આ બ્હેનને મુલાકાતનું માન આપ્યું ૧-૧૫ દિવસ કે ૨ મહીના સુધી સાથે રાખવા લાગ્યાં હતાં. ઉત્તમ કુલની યુરોપીઅન ગાર્ડના ત્યાગવૃત્તિ, અહિંસાવૃત્તિ, સુશીલતા, વિદુષિતા નમ્રતા અને વિનય-વિવેકાદિ ગુણોએ આખા રાજકુટુંબને અને કૌંસીલ આદીવાળા મેમ્બર સાહેબોને આકર્ષિત કર્યા. મારે સ્પષ્ટ કહેવું જોઇએ કે—ઓરીએન્ટલ પ્રકાશક મંડળને રાજ્ય તરફથી આટલી બધી મદદ મળવાથી અને જૈનસાધુઓનું તેમજ જૈનધર્મનું આટલું માન વધારવામાં ખરેખર બ્હેન સુભદ્રદેવીનો સહકાર અસાધારણ કારણભૂત છે. યુરોપીઅન વિદ્વાનોને અને રાજ્યના મોટા મોટા ઓફીસરોને આકર્ષવામાં પણ બ્હેન સુભદ્રદેવીના સહકારે મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે એ કોણ નથી જાણતું ? આવીજ રીતે આ બ્હેને જૈનધર્મ સંબંધી અનેક ભાષણો આપી, ટ્રેક્ટો લખી, અને કલકત્તા રીવ્યુ જેવાં અનેક પ્રસિદ્ધ પત્રોમાં જૈનધર્મ સંબંધી લેખો લખી જૈનધર્મની જે અપૂર્વ સેવા તેમણે બજાવી છે એને આજેજ કોણ ભૂલી શકે તેમ છે? ભલે થોડી પણ કીર્તિ તેમને મળે એવી ઇચ્છા તે તરફ જ ઉમેદ કરે.

ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ પછી જે કંઇ કાર્ય થયું એનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ છતાં

ગુરૂદેવની ભાવનાઓ

એ તો મારે કહેવું જ પડશે કે ગુરૂદેવની આંતરિક ભાવનાઓનો પ્રચાર કરવાનું કાર્ય અમે–શિષ્યો નથી જ કરી શક્યા. ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ પછી ગુરૂદેવના ભક્તો અને પ્રશંસકોએ તારો, પત્રો લેખો તેમજ અંજલિઓ દ્વારા જે જે ભાવનાઓ પ્રકટ કરી છે એ ભાવનાઓમાંનું નજીવું એક કાર્ય નહિ જેવું કામ થયું છે એ મારે ખુલ્લી રીતે કહેવું જોઇએ.

ચોથા પદમાં સૂરિના સમકાલીન જૈની પ્રાચીન અમૂલ્ય-ગ્રંથોનો પ્રેમ જાણ્યું સહ નજર પડી શકાય નથી. તેમ જ તેમના શાન્તમૂર્તિ મુનિ (જેવી જન્ત વિજયપ્રભ પોતાના સ્તન શીલ્પના ગ્રંથ લિખ્યા તે તૈત્તિરીય નામનો વ્યાકરણના પ્રાચીન ગ્રંથ અને સૂરિના ગુણગાન આ ગ્રંથમાં આવેલ કલ્પસૂત્રવાળી ટીકા ગ્રંથ ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ના ગ્રંથ આગે સમ્પાદન કરી નજર પડ્યા છે અને એ રીતે સાથ નવુંજ જનમીમાં નજર પાડી. પ્રાચીન ગ્રંથોના આખા ખાસ મહત્વના કારણ ગુણ ૪ ના ઉપરાન્ત તે મુનિ (જેવી અનન્તવિજયજીએ, સૂરિના અને સૂરિના શિષ્ય વર્ગ જ્યાં જ્યાં વિહાર કર્યો, તેનું વર્ણન સુન્દર 'વિહાર વર્ણન' નામનું ઉપયોગી પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે.

સૂરિએ જીવન નિરૂપી દૃષ્ટિ, પ્રશ્નોત્તર વિષેરેગ જે સમય મારી પાસે હતો તેમાંથી કેટલાક અપ્રસિદ્ધ લેખો મેં ધર્મધ્વજમાં પ્રકટ કર્યા હતા તે બધા લેખો અને પ્રશ્નોત્તર સઘળું એક પુસ્તક 'ધર્મ પ્રવચન' એ નામથી મેં સંપાદિત કરી બહાર પાડ્યું છે. વળી સૂરિએ સમય કરેલ લગભગ ૪-૫ હજાર શિલાલેખોમાંથી ૫ શિલાલેખોનો એક ભાગ, કે જેની પ્રેસ કોપી સારી પાસે હતી તેને પણ મેં સંપાદિત કરી બહાર પાડેલ છે. સૂરિના ૧૮ વચનોની પણ એક નાની, પરન્તુ અતિ સુંદર પુસ્તિકા 'વચન કુસુમ' એ નામે મેં પ્રકાશિત કરી બહાર પાડી છે. આ પુસ્તિકાનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ ડૉ. હીરે (બહેન ગુલાબબહેની) એ તૈયાર કર્યો હતો. તે પણ હમણાં Sayings of Vijaya Dharma Suri એ નામથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

આવી રીતે સૂરિના સાહિત્યક્ષેત્રમાં ઘણું જ મોટું કામ થયું છે. કારણ કે સૂરિના સમયમાં હજારો પ્રશસ્તિઓ હજારો પ્રાચીન શિલાલેખો, યુરોપીયન વિદ્વાનો પાસે સૂરિએ મંગાવેલા જુદા જુદા વિષયો ઉપરના

લેખો, અને બીજી જે કાંઈ પ્રાસ્તી સામગ્રી મોજુદ છે તે ઘણી મોટી છે આ બધી સામગ્રી નષ્ટ થઈ જાય તે પહેલાંજ તેનો સદુપયોગ થઇ જાય એવો પ્રબંધ કરવો, એ પહેલું કર્તવ્ય છે તેમાંજ ખરી ગુરૂભક્તિ છે એમ હું માનું છું

બાકીનું.

આ ભાગમાં જે જે હકીકત આપી છે તે ઉપરાન્ત ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસને લગતી બીજી કેટલીક હકીકત પણ આપવા જેવી હતી, દાખલા તરીકે— ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ નિમિત્ત થયેલ શોક-સભાઓ, જુદા જુદા જૈનેતર વિદ્વાનોએ લખેલ સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્રો, હનામી નિવાપો, અને ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે રચાયેલું પદ્ય વિગેરે વિગેરે પરન્તુ તે બધું પુસ્તકનું કલેવર વધી જવાના ભયથી આપ્યું નથી. વળી એવા સેંકડો પત્રો પણ રહી જાય છે કે જે પત્રો ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ નિમિત્ત મળ્યા હતા. તેમજ હિંદુસ્થાનના ઘણાએ પત્રોની નોંધ પણ આપવી રહી ગઈ છે કે જે એસોસીએટેડ પ્રેસના તાર ઉપરથી તે તે પત્રકારોએ લખી હતી.

ધન્યવાદ

આ લેખ પૂરો કરું, તે પહેલાં મારે કેટલાકનું સ્મરણ કરવું રહ્યું પરન્તુ તેની સંખ્યા એટલી બધી મોટી છે કે જે બધાઓનો ઉલ્લેખ કરવો અશક્ય છે તો પણ ખાસ કરીને શ્રીગ્વાલીયર દરબાર અને ગ્વાલીયર ગવર્નમેંટ કૌંસીલના મેમ્બર, વિદ્યાપ્રેમી અને ગુણાનુરાગી મેમ્બર મહાશયોને જરૂર ધન્યવાદ આપીશ કે જેમણે ગુરૂદેવના સમાધિ-મંદિર અને વીરતત્ત્વપ્રકાશક મંડળના કાર્યમાં જ્યારે જ્યારે મેં મદદ માગી ત્યારે ત્યારે એક પણ અપવાદ સિવાય આપી છે અને જેમણે ગુરૂદેવના સ્વર્ગવાસ ભૂમિને હોલી રૂ વગર મંજૂર કરી છે. તે પછી જમનશિવપુરી ઠા. શ્રીજી (સુભદ્રાજી)ને પણ ધન્યવાદ આપવો ભૂલીશ નહિ કે જેમણે

સંસ્થાની ઉન્નતિના કાર્યમાં મને મોટો સહકાર આપ્યો છે અને આ પુસ્તકમાં આપેલા અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, ઇટાલીયન અને જર્મનપત્રો-લેખોના અનુવાદો 'રેમિનિસેન્સીઝ ઓફ વિજયધર્મસૂરિ' નામના પુસ્તકમાંથી અને છૂટક પત્રોમાંથી કરી આપ્યા છે. કેટલાક પત્રોના અનુવાદો તો કેટલાંક વર્ષો પહેલાં બાબુ નાગરદાસ કસ્તુરચંદ બી. એ., એલએલ. બી. નામના ઉત્સાહી સજ્જને સ્વેચ્છાએ કરી આપ્યા હતા, એટલે તેઓ પણ અભિનન્દનીય છે.

આ ઉપરાન્ત જે જે પત્રોની નોંધ આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવી છે તેમને અને સાંજવર્તમાન આદિ જે જે વિખ્યાત પત્રોના અધિપતિઓએ સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે નોંધ લખેલી હોવા છતાં તેમાં અધિક જગ્યા નહિ હોવાથી આ સંગ્રહમાં આપી શકાયો નથી, તેમને પણ અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું.

અન્તે—સ્વર્ગીય ગુરુદેવનાં ઉત્તમ ચરિત્રો ગુજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાળી, ઉર્દૂ, સિંધી, તામીલ, અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, જર્મન, ઇટાલીયન, આદિ ભાષાઓમાં તે તે ભાષાઓના વિદ્વાનોએ લખ્યાં છે, છતાં તે બધાઓમાં સૌથી પહેલાંમાં એક ગુજરાતી અને હિંદી ઉત્તમ ચરિત્ર લખવાનું સૌભાગ્ય ગુરુદેવના જે ખાસ શિષ્યને પ્રાપ્ત થયું હતું તેજ ખાસ શિષ્યને ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ પછી દસ વર્ષે પણ તેઓનો સ્મારક ગ્રંથ જનતાની સન્મુખ ઉપસ્થિત કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે બદલ હું પોતાનું અહોભાગ્ય સમજતો અહિં જ વિરમું છું.

[illegible] (ઉજ્જૈન)
જેઠ સુ. ૮ ૨૪૫૮
ધર્મ સં. ૧
તા. ૧૪-૬-૩૨

—વિદ્યાવિજય

અન્તિમ અઠવાડિયું

યદ્યપિ ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ પછીનાજ બનાવો આપવાનું આ સ્થાન અને વખત હોવા છતાં, ગુરુદેવના જીવનનું અન્તિમ અઠવાડિયું અહિં નિરવાણ માટે આપવું ઉચિત સમજ્યું છું કે જેથી અઠવાડિયામાં બનેલા કેટલાક બનાવો ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસની સાથેજ નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે

ગુરુદેવનું અન્તિમ અઠવાડિયું યદ્યપિ બીમારીની અવસ્થામાં પસાર થયું હતું પરન્તુ ઘણી વખત મહાન્ આત્માઓ માટે બને છે તેમ, ગુરુદેવને માટે પણ આ છેલ્લું અઠવાડિયું આત્મકલ્યાણની સાચી આરાધના કરનાર શાસનનો સાચો રાગ પ્રકટ કરનાર અને એ જીવન મેદીના આત્માના માહાત્મ્યને પ્રકટ કરનાર નીવડ્યું હતું એવું નજરો નજર મેં ભાળી સાક્ષી આપે એવું છે

સ્વર્ગવાસ દિનના મંગળવાર પહેલાનાજ મંગળવારે દુનિયાના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોમાંના એક ફ્રેંચ વિદ્વાન્ ડૉ. સિલ્વન લેવી પોતાની ધર્મપત્ની સાથે ગુરુદેવની મુલાકાત માટે શિવપુરી આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન્ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે ચાર દિવસ ગુરુદેવની પાસે રહ્યા, સાત સમુદ્ર પાર રહેનાર એક જ્ઞાનપીપાસુ વિદ્વાન્ સાચા જ્ઞાની ગુરુની શોધ કરતો આવે અને એ એવો ને તેવો જ પાછો જાય, એ કેમ બની શકે ! સત્યશોધક ઉપર સહેજે આત્મા ઉત્સાહના પુરમાં ઉછળી પડ્યો અને ડાક્ટરોની મનાઈ હોવા છતાં તેમજ ડૉ. લેવી પણ ગુરુદેવના દર્શન માત્રથીજ પોતાની તૃષા શાન્ત થયેલી પ્રકટ કરવા છતાં, ગુરુદેવ ચુપ નજ રહી શક્યા. " વિદ્યા વિજય, જ્યારે જ્યારે મને જરા સ્વસ્થતા જેવું દેખાય ત્યારે ત્યારે

ડૉ. ટેસીટોરીને ઘણી વખતે વાપરતો. હું એમની સાથે કંઈક કંઈક તે વાતો-
ચાપ કરીને   આમ આજ્ઞા થઈ ગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે જ્યારે જ્યારે
કંઈક સ્વસ્થતા દેખાતી ત્યારે ત્યારે ડૉ. ટેસીટોરિ બોલાવતા, અને ગુરુદેવ
તેમને ભિન્ન ભિન્ન વિષયો સમજાવતા. શારીરિક શિથિલ પણ એવા જ
દેખાતા આત્મિક ઉત્સાહના બળથી ગુરુદેવે આમ ચાર દિવસ સુધી આ
દેશ વિદ્વાન અને તેમના ધર્મપત્નીને જ્ઞાનામૃતમાં નવરાવ્યાં. ખાસ કરીને
એક દિવસે તો જૈનધર્મ શી વસ્તુ છે એ ઉપર ગુરુદેવે વિવેચન કર્યું

स्याद्वादो वर्तते यस्मिन् पक्षपातो न विद्यते ।
नास्त्यन्यपीडनं किञ्चिद् जैनधर्मः स उच्यते ॥

આ શ્લોકની ઉપર ઠીક વ્યાખ્યા કરેલી.

જ્યારે આ દેશ દમ્પતીએ ગુરુદેવ પાસેથી વિદાય લેતાં ગુરુદેવનો
આશીર્વાદ માગ્યો. ગુરુમહારાજે આ બન્ને આત્માઓના મસ્તકે વાસક્ષેપ
નાખી ધર્મલાભ નો આશીર્વાદ આપ્યો. અને તેઓ વિદાય થયા.
ડૉ. ટેસીટોરીના દિલ ઉપર કેવી અસર થઈ એનું અનુમાન આપણે
તેમના આ શબ્દો ઉપરથી કરી શકીએ છીએ—

“ હું એવી વસ્તુ છું કે જેનું આ અતિથિ વિશેની અસર તેમના
જેવી બીજી ઉપર વ્યક્તિને નથી મળ્યો. જૈનસમાજમાં હજાર માણસ
તેમનાથી ઉંચી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ નથી. ” (જુઓ ૧ ૩)

ગુરુદેવ આવું આચાર્ય દેવ અસાધારણ જીવન ગયું
હતું પ્રતિદિન પોતાના આ આત્મા એવાને અથવા શિષ્યશ્રીના
મુનિ શ્રી હિમાંશુવિજયજીને પાસે બેસાડી મહુવાવાસની
આદિ શાસનની, આનબાન અને ઐતિહાસિક ગણિતો ઉપર લેખો
ઉપદેશ માટે પુરાવિત અને ઉપયુક્ત મહારાજા શ્રી ઉપર
નારો ને પત્રો લખાવતા જાવ ને શ્રુતથી સમાચારો વર્ધમાન-

મનોરથો ભણવા, વિદ્યાવિજય, શું મારા જીવતાં જીવતાં આશ્રમ અને કોલેજની સબંધી જૈનસમાજના લાભમાં શુભ પરિણામ આવેલું નહિ જોવાશે શું ? પણ આજ આવવાનું સ્વપ્ન કરવામાં સમય વ્યતીત કરતા.

ગુરુદેવે આ છેલ્લા દિવસોમાં સમસ્ત પદાર્થો ઉપરથી સર્વથા મોહ ઉતારી નાખ્યો હતો. એટલું જ નહિ પરન્તુ પોતાની અન્તિમ ઘડીનું પણ જ્ઞાન તેમને થઈ ગયું હતું. અગિયારસના દિવસે કપડાં બદલતાં મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજી જ્યારે એક પિછોડો પરન્તુ પુરાણો કપડો આપવા લાગ્યા ત્યારે ગુરુદેવે મધુર શબ્દોમાં કહ્યું —" ભાઇ હવે મારે ત્રણ દિવસ માત્ર તો આ કપડાં પહેરવાના છે. વિહારમાંથી કાઢીને બીજો કપડો આપને ! આ એક નહિ પરન્તુ હવા આપવી વખતે અને એવા બીજા અનેક વચનોએ સૂચિત કરેલું કે પોતાનો અન્તિમ સમય ક્યારનો છે ?

બારસની સાંજે ગુરુદેવની સાથે અમે પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા. સ્તવન ચાલતું હતું તે વખતે ગુરુદેવને એકદમ હિક આવી. ગુરુદેવ બેહોશ થયા. ડાક્ટરો દોડી આવ્યા. ઇંજેક્શન બે કર્યાં શુદ્ધિ આવી. અધૂરું પ્રતિક્રમણ પૂરું કર્યું પરન્તુ આ સમયથી ગુરુદેવ એકદમ આસને સ્થિર થયા. સુવા માટે અમે અને ડાક્ટરોએ વારંવાર ઘણું કહ્યું પરન્તુ આરામ ન કર્યો તે નજ કર્યો. પણ સિંહાસને બેસી ગયા. હવા પણ ક્રમશ ઓછી કરવા માટે જ્યારે કહેવામાં આવતું ત્યારે જવાબ આપતા : અરે વિદ્યાવિજય, આ બધાઓને સમજાવ, કે તે લોકો હવા માટે મને આગ્રહ ન કરે. હવે એક દિવસ હવા ખાવાથી શું થવાનું છે ? ભાઇ તેમને કહે કે તેઓ મને મારું કામ કરવા દે.

તેરસનો આખો દિવસ ચઉશરણ પયન્ના આદિ સાંભળવામાં આશ્રમ અને કોલેજની સબંધી વાતો કરવામાં તેમ જવાબ

મનથી પૂજાપાઠ કરતાં અને છેક સાંજ સુધી તેજ મનથી વર્તમાનપત્રોમાંથી મળતાં સમાચારોમાં સમય વ્યતીત કર્યો. રાત્રે લગભગ ૧૦–૧૧ વાગે પોતાના પરમભક્ત દાનવીર શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદની યાદ આવી. પૂછ્યું: “ વિદ્યાવિજય, કેમ શેઠજી આવ્યા ! ” મેં જવાબ આપ્યો ના, સાહેબ. ગુરુદેવને ખબર હતી કે શેઠ લક્ષ્મીચંદજી વૈદ શિવપુરી આવવા માટે મુંબઈથી રવાના થઈ ચૂક્યા હતા અને રાતની ૯ વાગ્યાની ગાડીએ આવવા જોઈતા હતા પરન્તુ આવી શક્યા નહિ ગુરુજીને તેઓ માટે આતુરતાથી મીઠા આખરે ગયેલા.

નેરકની આખી રાત કેમ ફેરવા લાગ્યા છે ! સવાર થવાને કેટલી વાર છે ! ૭ વાગવાને હવે કેટલો સમય બાકી છે ! એમ પૂછ્યા કરતા. તે ઉપરાન્ત ઉત્તમ મુનિરાજોની, મોટી તીર્થંકરોની, અને શાસન પ્રભાવક મહાપુરુષોની ભાવના કરતા જ રહ્યા. સવારે ચાર આ દુઃખી સેવકને જગાડ્યો “ વિદ્યાવિજય, કહો શું છે ” વળી ના પાડવા છતાં પથારી નીચે ઉતરીને જ કહે બધાને. કપાળે જવાબ ને પણ પોતાના જેવા તેજ આસને સ્થિર થયા. લગભગ પાંચ વાગ્યા પછી કેટલા વાગ્યા છે. ૭ વાગવાને કેટલો સમય બાકી છે ઇત્યાદિ પૂછ્યું ગયેલું અને અનન્ત ચતુર્દશીના પ્રભાતે સૂર્યોદય સમયે જૈન જગતને નિર્ધન બનાવી આ જગતનો સિતારો અસ્ત થયો ! સાહિત્ય ઉપાસક રોમે પણ બેઠા કરતાં મહારોજ–ડૉ. કપૂર સાહેબ અને ડાક્ટર વાઘેલા સાહેબ એક ખૂણામાં ગયાં આંસુ સારવા લાગ્યા. આખરી અને કેવાનો ભારે જોયું શું !

આખા શહેરમાં હાહાકાર થયો. રાજમહેલમાં પણ ઉદાસીનતા ફેલાઈ. દેશ દેશાન્તરોમાં તારો દ્વારા એ શોકાકુલ સમાચાર હિંદુસ્તાન અને યુરોપના પત્રોમાં ભિન્નભિન્ન ભાષામાં સમાચારો પહોંચતા કર્યા.

(३)

पाश्चात्त्यसाहित्यसमुद्भवविभ्रम-
प्रभावतो सद्यसमाश्रिता हहा !
उपेक्ष्य तत्राऽऽर्यतधर्मगौरव-
मथारणे संप्रति को पतिष्यते ! ॥

(४)

सर्वप्रजास्वपि विभाव्यमपास्य युक्त्य
पर्योमरेखकरणे धुरि निरस्तुतानाम् ।
अस्माकमद्भुतकलातिथितां विहाय
यामीमहे नहि हहा ! भगवान् स हन्त ! ॥

(५)

हिंसाह्वपि निरसितुमितान क्रमागप्तु प्रभूत्वा
गत्वा गत्वा कठिनविपदां सम्मुखीभूय चापि ।
यः सद्धर्मं परिरक्षितवान् स श्रवणाधपूर्ण
धर्मागारे क्वचित् कस्य वा मौनता मकस्मात् ! ॥

(६)

विरोधस्योच्छेदे मतविमतमस्पस्य हृदये
स्वकीये योऽस्माकम् प्रयतकरणीय सुमहति ।
ममैवंय निर्माता विबुधपरिषत्सु स्फुरद्वत्
प्रपञ्च व्याख्यान मुहुरपि मुहुः क्वाय स हहा ! ।

(७)

वाराणस्यां स्वपवृम्यां निगमजनपद्वो
धर्मेराख्यात् ममन्यो–
स्याद्य श्रीपाठशाला विबुधगणनुतो
यो ऽवद्भीनमातो ।
अज्ञानध्वान्तसूर्य: पर्शुलिपथन
काशिरामादियोगात्
निर्मौति स्म प्रमाणात्मनि मुनिविशको
नेष्यत हा ! कदाऽसौ ! ॥

(८)

एतेन यज्ञपत्नेन विमीपणेन हा !
किं प्रपद्ये निमज्ज्यां बहुदुःखवादिनाम् ! ।
तारैव हा ! विगलिता न्वयनद्वयस्य ना–
धीशामहे तिमिरमाममहो ' समन्ततः ॥

—[illegible]

(७)

हिंसायाः स्वस्य हिंसकस्त्वमभवः
रोषस्य रोषी पुनः
दुष्टीकस्य च नाशकोऽपि ! भगवन् !
लोभोऽर्पणाऽप्यहो ! ।
मायायाश्च महापराऽपि मनसा
नमाशिनमोऽभवः
सूरे ! धर्मधुरा ! ततः सुमनसां
सेव्यश्च 'भव्योऽग्रिमः'[1] ॥

(८)

मूर्तिर्मनोज्ञपरितोऽभवता[2] जगतां
भूराज्यपप्रलर्षगुणैर्महिष्ठः ।
स्वर्गास्थितोऽपि सुरूपाङ्गितमानसेन
दयाहि मा सुमयन[3] सुमनः ! सुपूजितम् ॥

—श्रीहिमांशुविजयजी

---

१ नमस्कारार्हः । २ भयः । ३ पवित्रः । ४ हे मित्र ।

(१)

किमु धर्म हहाऽऽगता ? गुरौ
विजयाद्ये खलु धर्मपूर्वके ।
¹स्मरणीयगुणे ²भवत्यहा !
मनसा पूर्णहिमांशुनिस्वरे ॥

(२)

हा ! हताः स्माऽद्य दुर्दैवात्
कौमुदीवमिराभयाः ।
विजयधर्मसूरीन्द्रे
शिवपुर्यां दिवं गते ॥

---

१ स्वर्गं प्रयाते । २ सम्मान ।

(७)

हिंसायाः खलु हिंसकस्त्वमभवो
रोषस्य रोषो पुनः
दुर्वासस्य च मानकोऽपि ! भगवन् !
प्रमार्गमहाऽप्यहा ! ।
आचार्यास्यमहत्पन्नोऽपि मनसा
भग्नाविनमोऽभवः
भूर ! धर्मगुरो ! ततः सुमनसा
सेव्यम 'नव्याऽग्निमः' ॥

(८)

भूरिर्मनोऽवरिताऽगता' भगस्था
भूराद्यपप्रसन्नधर्मगुर्मगरिशुः ।
स्वगस्थिताऽपि सुरुपाद्विमानसन
दपादि मा सुमपन' सुमना ! सुदृष्टिम् ॥

—श्री हैमाङ्कप्रज्ञजी

---

१ नमस्कारार्हः । २ अघः । ३ धर्मिष्ठः । ४ हे विभुम् ।

(१)

हा ! हा ! गुरुजी ! आपतो
इस भूमितल से चल दिए,
पर अब करेगा कौन प्रयत्न
धर्मविस्तृति के लिये !
साहित्यसेवकपण्डितोंका
कौन देगा योग अब,
शासन-प्रभावना दूसरों पर
अब करेगा कौन कब ! ॥

(२)

हा ! विश्ववंदितपादपंकज-
युग ! मिलोगे अब कहां !
हा ! भुवन-भास्कर ! आपका
दर्शन मिलेगा अब कहां ! ।
हा ! जैनपथ-प्रासाद के
आधार स्तम्भ ! कृपानिधे !
क्यों कर दिया अशरण हमें हा !
क्या किया यह हा विधे ! ॥

(३)

वाणी-सुधारस-पान हमको
हाय ! होगा अब कहाँ !
गंभीर अनुभव-तत्त्व भी
हमने मिलेंगे अब कहाँ ! ।
स्मित-चारु, भास्वर, सरस
'मुख-पंकज' कहां अब देखना !
वह मधुर हास्य-विनोद भी तो
अब कहां अवलोकना ! ॥

(६)

संसारका यह है स्वभाव कि
जन्मना-मरना सदा,
है जन्म के सह मरणका
भी अविचलित भीषण गदा ।
उत्कृष्ट जीवन धारियों को
मरण उत्सव-तुल्य है
स्वम जीर्ण पटका नव-मनोहर-
वस्त्र-धारण-तुल्य है ॥

(७)

रहता नहीं जब क्षीण-तनु में
कार्य-क्षति-बल, तब यहीं
रख कर उसे, इससे विरोहित
हो नवीन शरीर ही,
नर कर महात्मा साधते हैं
जिससे फिर साध्य ही,
जन के लिये मरना अमिट-
उत्कृष्ट जीना है सही ॥

—[illegible]

(१)

श्रीजिनाचार्य मसानमें धर्म किया बहु जाप ।
कामवलीसे विजयकर सुरलोक सिधार आप ॥

(२)

समाचार सुन श्रावक भावक सब गये कांप ।
ज्ञानदृष्टिसे स्वप्नमें दरशन देता आप ॥

(३)

देहआगारका बन्धकर ममता किया सो आप ।
ज्योतिरूपका ध्यान धर काट दिये सब पाप ॥

(४)

काम युद्ध करके हटा खींच खींच कर चाप ।
तेज तरफी नहि हटा विजय मराहि छाप ॥

—चन्द्र सिंह [illegible]

— ५ —

(६)

किया नष्ट अज्ञान-तमको जिन्होंने,
दिखाया सुपथ ईश का धाम पाने।
सदा मूर्ति आदर्श की जो सभी को,
नमस्कार आचार्यश्री के पदों को॥

(७)

अहा! 'मूल' का खोजके युक्ति पाइ,
विधि धर्म दे पाप कीन्हा निकाई।
कभी तत्त्व संशोधनमें न हार,
नमो श्रीगुरु ज्ञानदाता हमारे॥

वीर्यांस धामात्मधामी पुकारें
नमो श्रीगुरु ज्ञानदाता हमारे ॥

(७)

जमाना हुआ ज्ञान का था हुस्सार,
हवे यहाँ स्वाम्मिन देस सारे ।
चले मार्गसे इनके जो सदा का,
नमस्कार मेरा चन्द्रिक पन्नोंका ॥

( )

नमो ज्ञानदाता ! नमो ईशरूपा !
नमो ज्ञानसिंधा ! नमो विश्व भ्राता ! ।
विनैवर्मधारि, नमो धामपाला !
नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते ॥

— [illegible] [illegible]

— १ —

(गजल)

हमें गुरुदेव का कोई पता देता तो अच्छा था।
रतन खोया हुआ कोई बता देता तो अच्छा था॥
बताता था हमें दरबार जो सच्चा सनातन का।
वही आपात से कोई मिला देता तो अच्छा था॥
सुनाता था हमें जो बार-जिनवर की मधुरवाणी।
वही मीठे वचन जो फिर सुना देता तो अच्छा था॥
मिटाता था जो ग्रामों ग्राम में जाकर के हिंसा को।
जगाता बार बार दर्शन, दिखा देता तो अच्छा था।
वह जो धर्मसूरीश्वर विजय धर्म की सदा ठानी।
'जवाहर' ध्यान तू इनसे लगा लेता तो अच्छा था॥

— जवाहर [illegible]

— ७ —

(गजल)

जुबां से तो अदा मतलब तुम्हारा हो नहीं सकता।
मगर बैठे रहें चुप यह गवारा हो नहीं सकता ॥१॥
गुणा छत्तीस गुणधारी विजयधर्मसूरीश्वर।
तुम्हारा-सा हितू कोई हमारा हो नहीं सकता ॥२॥
ये सच है कि रहें मौजूद चाहे सैकड़ों तारे।
मगर सूरज बिना दिनका उजारा हो नहीं सकता ॥३॥
हमारी कौम को तूने जगाया ख्वाब गफलत से।
कहा क्या? आपका माना दुबारा हो नहीं सकता ॥४॥
जवाहर आपके चरणों में अपना सर झुकाता है।
करो कुछ भी मदद, तुम बिन गुजारा हो नहीं
सकता ॥५॥

— जवाहर नागदा

'मौजिअयजी' मुल्कलोक को रवाना हुये;
कि मूर मूर से दम बरकरां नहीं रहता ॥

न मुल्क और न ममरिकामें वसती है,
कि धूप लगती है अब मुल्का नहीं रहता ॥

समाई कोनमें जोत और मुल्क को बन्द कुनी;
नम्म बसेर करें रखना नहीं रहता ॥

१९०९

'हमीर' हमको भी दर्शनकी थी बड़ी तृष्णा;
पे चाव जिसका यथा हो यहीं नहीं रहता ॥

—काजी मुहम्मद हमीर
मालेरकोटली (पंजाब)

T

— ९ —

कतअ तारीखे इन्तकाल पुरमलाल महमूदे गम्बूद
१९७९

मुर्शिदे कामिल विजयधर्मसूरि वैकुंठवासी
१९७९

कतअ

यह क्या जुल्म अर्शसे मुर्शी पर किया
चलाया किस ए फलक तूने मार ॥
कहाँ उस मालोंकी थी क्या कमी !
यहाँ हो गए इल्म मार दवार ॥
मिनहर का तारीख था पांचवीं
मह ज़म्बरा था रोज़ रोज़ मपार ॥
था माहोंका तारीख इसीमवीं
था सम्वत उनासी गुर्जरी पनार ॥

कि यह आसमाँ गुप का टूटा पाँ
किया कारस जिसने एक दमवें कार ॥
मुरशीदी रहमत जिगर कर गई
गई मेरी ममरोमें शीरा ह आर ॥
रहा भर न देखा जहाँ दे कहीं
शुक्र मग्जाफ़-मासिम-ममो-मैरग्मार ॥
मर्दाद मपन नरूमन-दग्गुर-फन
शुराहे मगन जिसका शापा पगार ॥
मखाना था वह इस्म व इम्माफ़का
वह दरया था जिसका किनारा न था ॥
जहाँ मर्दा ममरोंवें मारीक है
जमाना मगर आ रहा है सपार ॥
थी 'मुनमम' को भी फ़िक्र तारीख़ की
कि हातिफ़ने बस लीख कर यह मार ॥
कहा ये तमामसुम या सामें फ़कान
विजयसमसूरि फ़र्ज़ाम्य पनाह ॥
१९११

—मबु मटीमुर शिब मारमाक
मम्मुक मुनभम्मद मुभाम

જેણી વિદ્યાને પ્રતિભા અનુપમ પામ્યા,
સરિખે શ્રી વિજયધર્મસૂરિથી થામ્યા.

(૫)

મિસ્ટર હેર્ટલ જર્મની ડૉક્ટર રેખીરેની,
પામ્યાત્મ હરખ કરે સ્તુતિ કે અનેરી.
કે પૂજ્ય આપ હવે નીતિ ભાર આપે
આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ પ્રતાપે.

(૬)

મનુના નિવાસી મુહમ્મદ હીરા સંભાળ્યા ભક્તિકાને,
પુરોમને, સર્વોથી હસ્તો પ્રસાર વૈભવ ભક્તિકાને
શ્રી વિશે અનાવસ્થી કીર્તિ પૂજ્ય પ્રમાણિને,
પાનાર્થી જન પ્રમાણને, પામ્યા પ્રતે નિર્વાણને.

(૭)

ઓગણીસસો ઓગણ પચાસની સાલ શુભ ભાદ્રવાની,
શુભ નક્ષત્ર શુભ ચતુર્દશી તિથિ ભલી નિર્વાણની
એ ખાસી શિવપુરી શ્રેષ્ઠ ધામ નિકટ ના અધિપતિ,
ભક્તિભાવ પ્રેમે મળ્યો આચાર્ય શ્રી શુભમતિ.

(૮)

મુનિ રત્ન-વિદ્યાવિજય આદિક શિષ્ય સાધ્ય થવા
આચાર્ય શાસ્ત્રવિશારદ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ જતા
વિદ્વાન પ્રતિભાશાળીને ગાળી પુરુષ શ એ હતા
ભારત અને અન્ય પરિચિત આજ અમ ઘાતા.

— બાલકવિ આપાજ

(૧)

હરે મમ્રા ભર્યા પાપો, મહાત્મા તાપને
ભરો મધુ-સમાગમ એ પાપ ને તાપ સહરતો

(૨)

રૂપ આત્માન ધર્મતણું, ધર્મ પણ પામીને રમ
જન તત્ત્વો જનતીને સુધાર્યા નરસિંહો ફરી

(૩)

પુણ્ય વિભૂતિ ગુણી આવ્યા, ધન્યથી વિજયધર્મસૂરિ
મુનિ વાણી ગુણી વાણી ભાષા ધર્મની પૂરી

(૪)

સ્થૂલ દેહે વિહર પામ્યા ધરી અન્તરે શુભ કીર્તિ
જન નવયુગના નેતા, ગયા છ તત્ત્વની સ્મૃતિ

(૫)

'મ પ્રતિભાશાળી નેતા, ભલા વિજયેન્દ્રસૂરિ
વિચારસ ન્યાય ને ધર્મ, અને વિવિધ નષ્ટ

(૬)

દિવ્ય આરે નમું ગાવું! અરણ્ય જેવું અમને
ગુરુના ગાન હૃદય મો ધ્રુવ ધ્યાન પદ મેરે

— [illegible]

(૧)

ધર્મનો ધણી વિજયબ્રહ્મ વિજયધર્મસૂરિ ગયા !
ગુજરાત ભાગ્યથી, નૂરની જ્યોત નૂરી ગયા !

(૨)

મુમ્બઈ મહુવામાં ભાળી, પ્રતિભા પડે વિરલી રહ્યા
ભારત-ગગન ચેતન ભર્યા, પ્રભાતીને નિરખી ગયા !

(૩)

ઉપદેશની ભભક-ભભાક, જિનને ભાખી ગયા !
ધર્મ-ભાખત ધર્મ નાસ્તિક કર્મને ભાખી ગયા !

(૪)

ઉદારતા ભાવનાં ભાવ્યાં ભાવ, પૂજ્ય-ધન ભાખી ગયા
સદ્ ધર્મ ઉર-પુણ્યનો ભાગીઓ, ને ઉપ વિભાતી ગયા !

(૫)

શ્રી શરદ પર ઉપાસની ભાવી ભાવ નિજ ધર્મને !
તન, મન અને ધન, ધર્મકાજે અર્પિને ચાલી ગયા !

(૬)

કહું આંગ્લ-જર્મન ને ફરાંસી, અમેરિકન ઝુઝવી ગયા !
જીવી પરે અણમૂલ અહિંસા, વર પ્રકાશી ગયા !

(૭)

મેહર ગુજરાતની સેવા ન સતત કરી ગયા !
આયોજ અગણિત કહાનીમાં, સૂરિ સમરી ગયા !

(૮)

પશુશાળા-પુસ્તક-જ્ઞાનશાળા-પુણ્ય શું સુરભી ભર્યાં !
કર્મયોગી-જીવન-તારું નવપલ્લવિત કરી ગયા !

(૯)

મહાવીર ને આદ્યદેવશ્રી, આ વિશ્વને જગવી ગયા !
તે ધર્મના ચોગાન-ધર્મે ધ્વજ શિરે ધરવી ગયા !

(૧૦)

ગુરુ પાવન દેવી રિસ્તા ! આપ અહીં આવી ગયા !
મૂકી હવે સ્વરાજ-સ્વપ્નો પાછા ફરકાવી ગયા !

(૧૧)

રે ! રે ! હવે ઓ જૈન આલમ ! ઓલીયા ચાલી ગયા
મહિમાવંત જીવનની જ્યોત પ્રકાશી અને ઝુઝવી ગયા ! '

— ૧૩ —

શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વર, સ્વર્ગવાસી થાતા સુરધામ,
સકલ પુરુષથી આગળથી પ્રથમ નિર્મલબુદ્ધિના ધામ
બહુ શિષ્ય પરિવાર જેમનો, બહુ મતી મેઘક સમુદાય,
વિજયધર્મસૂરિ ઉપકારની, કદર કરી આજથી કહુ થાય. ૧

જન્મ મહુવામાં જૈન ધર્મની કરણી ભારત મોઝાર
ધર્મ જ માનવ નિર્મલ સમજ્યા, દેશ વિદેશ બધો વ્યાપાર.
ગામ ગામ વૃદ્ધિ અભિગ્રહીને કાશી જેવા સ્થાન મોઝાર,
રત્નમિત્ર જૈનશાળા, પાઠશાળાનું સ્થાપન એમનો કરનાર. ૨

મહ મુનિ સાહિત્ય પ્રચારની, પ્રથમ પરિષદના કરનાર,
સૂરીશ્વર જ્ઞાનીશ પુસ્તક ધારક કઈ મહિ કર્તા ઉદ્ધાર,
વિજયન્ય જ્ઞાનધનાલય નિમે, અનુપમ એવો દાન પ્રસાર,
ચારિત્ર, તપ, જપ, સંયમ, નિયમમાં, શુભ જપી નિસ્પૃહિ ગુણધામ ૩

જય ધર્મની દૂર દેશમાં, પ્રસરાવી ઘણી જીવન,
ગિરિ અબુદ વરસાવી સાથ સાથ, ધામ ધામ આપી દાન,
દીક્ષાના બોધથી તજી, શિષ્ય માત્રમાં અનુપમ,
શિવપુરીમાં પુરૂષ દર્શન સૈનક વિજય શાસન રહી ગ્રામ

— ૧૯૮૦ ના

વન્દન ધર્મીઓ રે ધર્મવિજયસૂરિશ્વર ને આજે
સ્મરણ–શ્રીગુરૂદેવનું રે કરીએ અતિ ઉત્સાહ,
વિજય સુધર્મનો એહથી છે ધર્મવિજય પરમાદ ... વન્દન ૧

આજ જયન્તિ એહની છે ઉજવીએ ઉછરંગે,
સદ્ગુણ સઘન ઘન સરખી આનંદ એ સત્સંગે ...વન્દન ૨

માનવ દેહ વિનશ ભલે છે અક્ષર દેહ અમર
કૃતિ સહુ નિહાળું ત્યારે સાક્ષાત દરશ પ્રસન્ન ...વન્દન ૩

જગ ઉપર ઉત્તમ કહ્યો છે સાધન એ માનવ દેહ,
પરમાતમ પદ સાધન એનું સાધ્ય ન ચૂકે તેહ...વન્દન ૪

"બ્રહ્મચારી" એ બાળપણાથી, યોગી આદર્શક જગમાં,
જૈન ધર્મોદ્યમને દરશાવ્યો, ધર્મ પ્રભાવ ચરિત્રમાં ...વન્દન ૫

પુરાતત્ત્વ અભ્યાસક સાથે ચિંતન તાત્વિક કરતા,
જૈન અને જૈનેતરના જે મહત્વ સમજાવતા ...વન્દન ૬

પ્રકરણ ૧ લુ

ભારત ભૂષણ દ્રાવક વિભૂને સૈથૈ સમ સ્પષ્ટહી,
સોહામણો અતિ ધર્મ ભમાવ્યો, શિવ ઉર રે નહી. વંદન ૭

જ્ઞાન સમૃદ્ધિ જ્ઞાન દેવી શુભ શાંત કૃપાએ;
ઉજ્વલ ભાખ્યું જીવન કરવા, કર આત્મની મસ્તિ. વંદન ૮

પ્રેરિત દૃષ્ટિ નહી એની, જાણી આપક મતી;
અનેકાન્ત મત વિસ્તૃત કરવા, હજુ નહીં આપ નાખી... વંદન ૯

સત્ય પ્રેમ શૌર્ય ભરાવા, શિક્ષણ ધોરણ પ્રગટ
કરતુ નહીં પ્રમાણી કરતા, "ધર્મવીર" એ કહેતા વંદન ૧

મસ્તકથી ભારતના માસે, સ્વાર્થવિહીન આજ
શુભ પક્ષ મોટે અતિ સુર ધનાય આક પ્રમાણ વંદન ૧૧

ગુરુ વિરહે ગુરુ આકૃતિનુ એ સ્મરણ આવે,
આતા આજથી એમને અને તદ્રુપ થશે આમ રે.. વંદન ૧૨

કામ અધુરા, કરવા પૂરા, શ્રી ગુરુ ધને આશી,
સેવક ધર્મ સમજી એને, આજ આ આપ ન આપી
...વંદન ૧૩

— વૈદ્ય ધનજી વામનજી

— ૧૫ —

એ ! ભલભલો પ્રેમ મહર્ષિ ધન્ય કર્મિ આજ મહર્ષિ એ.
મુનિવર, ગુરુવર, મુક્તિવર આપુ સત્ય પ્રરૂપક સાચા,
સમયોચિત સમભાવ જેની, તાત્વિક સાત્વિક વાચા. એ ૧
અભ્યાસી પૂર્વાપરના જે ધ્યેય આરાધિત જેનું
તત્ત્વ શોધનની સુંદર શૈલી, જ્ઞાન પ્રમાણિક તેનું એ. ૨
જૈન અને જૈનેતર જગમાં, પૂજ્ય પવિત્ર યથાર્થ
આદર્શક શુભ ચિત્ર અનુપમ, ધર્મ ધીર કહેવાય. એ. ૩
" જ્ઞાની કર્મ " જગમાં દેખાડ્યા, ધર્મ યથાવિધ કરતા,
થાય ન તેહ વશ સૌ જાણે ઝંઝા આગળ ધરતા. એ. ૪
" સાધનસૂત્ર " અને " દેવધર્મ "નો, પ્રશ્ન પ્રમાણિક જેનો
ભક્તિ શીલ બહુ જન જાણે નિર્ણય કરતો તેનો. એ. ૫
ધર્મ કુરાનીને દેખાડ્યા, સૂત્ર હિમાયત જેની
વાણી સમ વર્તન કરતા એ એક જવાબ જે તેની. એ. ૬
ભાવ વર્ષે પૂરણ થયાં આજ ! જેની જયન્તી કરતા,
સાચી " આગમનું પ્રતિ પાલન થાય પ્રેમાનંદે રમણુતા. એ. ૭
સ્યાદ્વાદની શુદ્ધ પ્રસાદી, એક સમર્પે સાચી,
ધર્માનંદ ધર્મવિજયની રહો બહુ તે પર રાચી. એ. ૮

— [illegible]

પ્રકરણ ૨ જું

શ્રેય પ્રવર્તક તારો

૧

તાર આવ્યો. સ્વર્ગવાસ માટે ઘણી દિલગીરી.

—જૈનસંઘ, પારડી.

૨

આચાર્ય મહારાજના અવસાનના હૃદયદ્રાવક સમાચારથી અત્યન્ત દિલગીરી. જૈનસંઘને માટે અસહનીય ખોટ. અંતઃકરણની સમવેદના.

—જૈન શ્વે. સંઘ, નાગપુર.

૩

આચાર્યશ્રીના અવસાનથી આમલનેરના શ્રીસંઘ અત્યન્ત દુઃખી. જૈન સંઘનો સ્તંભ તૂટી પડ્યો. પરમાત્મા તેમના આત્માને શાન્તિ આપે.

—જૈનસંઘ, આમલનેર.

૪

મહારાજ ધર્મવિજયસૂરિના દુઃખદાયક અવસાનથી અત્યન્ત દુઃખી. અતિ હતાશ પછી એમના અમર આત્માને શાન્તિ મળો.

—જૈનસંઘ, અમરેલી.

૫

આચાર્ય મહારાજના અકાલિક મૃત્યુ માટે અંતઃકરણથી સમવેદના

—શ્રી સંઘ, બનારસ.

૬

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસ માટે દિલગીરી. પાખી પાળી.

—જૈનસંઘ, વીરમગામ.

૭

આચાર્ય મહારાજને આ સંસાર છોડ્યો સાંભળીને અત્યન્ત દુઃખ. શોક માટે આજે બજાર બંધ.

—જૈનસંઘ, ધીમડી.

૮

અમો. વિજયધર્મસૂરિના દેહોત્સર્ગ માટે અત્યન્ત દિલગીરી. તેમના આત્મા માટે શાંતિ ચાહીએ.

—જૈન મહાજન, અમરેલી.

૯

અમો. જૈનશાસનના મહાન આચાર્ય મહારાજના અકાળિક અવસાન માટે અત્યન્ત દિલગીરી.

—જૈનસંઘ મહુવા.

૧૦

આચાર્યના અવસાનથી અતિ ઘણો અફસોસ. એમના આત્માને શાંતિ મળો.

—મુલચંદ, ભાવનગર.

૧૧

અમો. તેવા જૈનાચાર્યની ખોટથી અત્યન્ત દિલગીરી.

—જૈનસંઘ, બાબાની.

૧૨

શાસ્ત્રવિશારદ મહારાજના નેતૃત્વ નીચે અત્રના જૈનસંઘે એક સભામાં વિજયધર્મસૂરિના અકાળિક સ્વર્ગવાસ માટે, અત્યારસુધી દિલગીરી જાહેર કરી અને એમના આત્માની શાંતિને માટે પ્રાર્થના કરી. પ્રભુ પાસે એ કે એમનો શિષ્ય વર્ગ એકસંપૂર્ણ એમના પગલે ચાલશે.

—જૈનસંઘ, અમ્બાલા.

૧૩

દક્ષિણ મહારાજના અવસાનનો શોકજનક તાર મળ્યો. એમના આત્માની શાશ્વત શાંતિ માટે પ્રાર્થના.

—જૈનસંઘ, ઉદેપુર.

૧૪

આચાર્યજીના સ્વર્ગવાસ માટે અંતઃકરણથી દિલગીરી. બધા સાધુઓને મારી સમવેદના.

—હીરાચંદ (સચેતી) અજમેર.

૧૫

અત્યન્ત દિલગીરી. બધા શ્વેતામ્બર જૈનોએ આધાર ખોયો.

—જૈનસંઘ, બ્યાવર.

૧૬

મહારાજજીના અવસાન માટે અંતઃકરણથી દિલગીરી.

—જૈનસંઘ ઈડર.

૧૭

ગુરૂકુલના સ્થાપક આચાર્ય મહારાજના અવસાનથી ગુરૂકુલના વિદ્યાર્થી અને સ્ટાફને અત્યન્ત દિલગીરી. શાસનદેવ એમના આત્માને સંપૂર્ણ શાંતિ આપે.

—ત્રિભુવનદાસ અમરચંદ.

મેનેજર યશોવિ. જૈનગુ., પાલીતાણા.

૧૮

હું અને મીસીસ આચાર્યજીના દુઃખદાયક અવસાન-સમાચાર સાંભળીને અત્યન્ત દિલગીર.

—રાજા, આઝમગઢ

૧૯

પૂજ્યપાદ વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાનથી અત્યન્ત દિલગીરી.

—જૈનધર્મ પ્રસારક સભા, ભાવનગર.

૨૦

અમો. પૂજ્યપાદ વિજયધર્મના અવસાનથી અત્યન્ત દિલગીરી.

—પ્રેમાભાઈ અમીચંદ અને સંઘ, ભાવનગર.

૨૧

ભાવ સભાસદે અત્યન્ત દિલગીરી. જૈન સંઘ માટે ન પૂરી શકાય તેવી ખોટ

[illegible],

—શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા ભાવનગર

૨૨

આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિજીનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી અત્યન્ત દિલગીરી.

—જૈન શ્વેતાંબર મંડળ [illegible]

૨૩

અમે એમને માટે બહુ દુઃખી, અંતઃકરણથી વંદના સ્વીકારશો.

—[illegible]

૨૪

આચાર્ય ધર્મવિજયજીના દુઃખદાયક અવસાનથી અત્યન્ત દિલગીરી. એમના આત્માને શાંતિ પ્રભુ આપે.

—[illegible]

૨૫

તાર મળ્યો. આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસથી દુઃખ થયું [illegible] આખર એમના આત્માને શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરી.

—જૈન સંઘ, [illegible]

૨૬

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસ માટે અત્યંત દિલગીરી. પાખી પૂજા પ્રભાવના વિગેરે થશે

—જૈન સંઘ, [illegible]

૨૭

મળ્યો. જૈનસમાજમાંથી આ મહાત્માના જવાથી દિલગીર. પરલોકમાં સુખ માટે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. દેવવંદન કર્યું બજાર બંધ.

—નથમલ અને મકનચંદ, શિવગંજ

૨૮

મળ્યો. વિજયધર્મસૂરિજીનો સ્વર્ગવાસ સાંભળીને શ્રીસંઘ અત્યન્ત દિલગીર.

જૈનસંઘ, રતલામ

૨૯

પુણ્યાત્મા આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિના દુઃખદાયક સમાચાર મળ્યા. અંતઃકરણથી સમવેદના જાહેર કરીએ છીએ.

—જૈનસંઘ, આગરા

૩૦

તાર મળ્યો. ખામી પડી. બહુ દિલગીર. એમના આત્માને શાંતિ મળો.

—જૈનાચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિજી મહેસાણા.

૩૧

મહારાજના અવસાન માટે દિલગીર. સમવેદના સ્વીકારશો.

—શેઠ પી. દુગડ

૩૨

મળ્યો. દુઃખદાયક સ્વર્ગવાસ માટે અમે બધા દિલગીર

—જૈનસંઘ પ્રાંતીજ

૩૩

મળ્યો. મોટી ચિંતા. મહાજને હડતાલ પાડી. પરમાત્મા એમના આત્માને આશીર્વાદ આપે.

—સાધ્વી દેવશ્રીજી અને જૈનસંઘ કડી

૩૪

અમે અને સંઘ આચાર્યશ્રીનું અવસાન સાંભળીને બહુ દિલગીર. સંઘે દેવવંદન કર્યું

—આગમ જૈનસંઘ, મુંબઈ

૩૫

આપના વિજયધર્મસૂરિજીના આ સમાચાર સાંભળી સંઘ બહુ ચિંતા કરે છે

—જૈનસંઘ, ભાદરા.

૩૬

આપના વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાની જૈનસંઘ, જૈન યોગ્ય ... તત્ત્વોના અને શાસ્ત્રીય સાહિત્યના સિદ્ધાન્તને ખોટ છે કે જેની પૂર ... કદી ભવિષ્ય પણ નથી જોવાતી. એમની જોડ પુરાય તેમ નથી. મિત્રના માન ખાતર ... પાળી પાળી. અને સ્મરણ માટે ... કર્યું

—સંઘ, કુકમા

૩૭

જૈનસંઘ અને સંસ્કૃત વિદ્વાનોને પડેલી આ ખોટ માટે અમારી અત્યન્ત અફસોસ અને સમવેદનાની લાગણી સ્વીકારશો.

—પંડિત, મુંબઈ

૩૮

આપના આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસ માટે અમે દિલગીર છીએ. આજે પાખી પાળી.

—જૈનસંઘ, મહુવા.

૩૯

આચાર્યજીના અસાધારણ અવસાન માટે અત્યન્ત દિલગીરી.

—સેક્રેટરી, ગૌરક્ષા સભા, મહુવા.

૪

આચાર્યજી માટે બહુ દિલગીર.

—નગીનદાસ, વલસાડ.

૪૧

આચાર્યજીના આકસ્મિક અવસાનથી દુઃખી. એમના પવિત્ર આત્માની શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. બધાઓની સાથે અંતઃકરણથી સમવેદના.

—શ્રી જૈનસ્વયંસેવક મંડળ ઇંદોર.

૪૨

વિજયધર્મસૂરિનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી દિલગીર.

—મોહનવિજયજી સૂરત.

૪૩

તાર મળ્યો. નાશિકના જનો તરફથી હું આચાર્યશ્રી માટે દિલગીરી જાહેર કરું છું. પરમાત્મા એમના આત્માને શાંતિ આપો.

—જમનાભાઈ કમોદર, નાસીક.

૪૪

ધર્મવિજયજી મહારાજના અવસાન માટે બહુ દિલગીરી.

—મણિલાલ, જામનગર.

૪૫

તાર મળ્યો બહુ દિલગીર. પત્ર વાંચો, ખત લખો.

—આણંદ મુનિ. પાલણપુર.

૪૬

આચાર્યજીના અવસાનથી પડેલી ખોટ માટે અત્યન્ત દિલગીર.

—વીરપુર
જૈન સંઘ સમસ્ત.
મગનભાઈ પ્રેમચંદ ટોપીવાળા—સૂરત

૪૭

ગુરૂ દુઃખી. એમના મોક્ષ માટે અંતઃકરણથી પ્રાર્થના.

—શાહ, જામનગર

૪૮

મળ્યો. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાન માટે અત્યન્ત દિલગીરી

—જૈન સંઘ, વાળા

૪૯

એક જાહેર સભામાં ભેગો થયેલો જૈન સંઘ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાન માટે અત્યન્ત દિલગીરી જાહેર કરે છે અને તેમના શિષ્યોને તેમની મોટી ખોટમાં સમવેદના જાહેર કરે છે અને આશા રાખે છે કે તેઓ એમના મોટાં પરોપકારી કામો આગળ ચલાવશે.

—શ્રી કે. નાગજીભાઈ પ્રેસીડેન્ટ, ખંભાત.

૫૦

મળ્યો. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાનથી આઘાત પહોંચ્યો. અહિં દેશ વાસ મહાવિભૂતિ ગઈ છે ન પૂરાય તેવી ખોટ. મોટી ખોટ સમાજની, ધર્મ, શાસ્ત્રી, સંપૂર્ણ ખોટની દિલગીરી થઈ

—આચાર્ય વિજયનીતિસૂરિ અને જૈનસંઘ, અમદાવાદ.

૫૧

આચાર્ય નીતિવિજયજી અને સંઘ, આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિજી માટે અંતઃકરણથી દિલગીર.

—જૈનસંઘ, વેરાવળ.

૫૨

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીનો સ્વર્ગવાસ સાંભળીને હિઝ હાઈનેસ ઘણું દિલગીર. અને સમવેદના જાહેર કરવાની આજ્ઞા મળી છે.

—પ્રાઈવેટ સે. મહારાજા સાહેબ, ઉદેપુર.

૫૩

મહુવાના રહેવાસીઓએ અત્યન્ત દિલગીરીપૂર્વક મહાન્ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના દુઃખદાયક સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળ્યા છે તેઓ (મહુવાના રહેવાસીઓ) આખા દેશને માટે અને ખાસ જૈનોને માટે તેમની ન પૂરી શકાય, એવી ખોટને માટે સમવેદના જાહેર કરવા માટે એક જાહેર સભામાં મળ્યા છે

—નટવરલાલ માણેકલાલ સુરતી, પ્રમુખ, મહુવા

૫૪

જૈનશ્વેતામ્બર આનન્દવર્ધક મંડળના સભાસદો એક ખાસ સભામાં એકત્રિત થઈને આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસ માટે દિલગીરી જાહેર કરે છે તથા જે વિવિધ ધાર્મિક સેવાઓ તેઓએ કરી છે તે અને જ્ઞાનધર્મને માટે એમની અત્યન્ત લાગણી તથા કર્તવ્યપરાયણતાનું અનુમોદન કરે છે એમનો આત્મા શાંતિમાં રહે, એ પ્રાર્થે છે એમના આત્માને માન આપવા માટે સભાસદો તરફથી અવન્તીજી તીર્થના દેરાસરમાં પૂજા-આંગી કરવામાં આવી છે

—આનંદવર્ધક મંડળ ઉજ્જૈન.

૫૫

વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસ માટે દિલગીરી. એમના આત્માને શાંતિ મળો.

—જૈનસંઘ, પ્રભાસપાટણ.

૫૬

યોગ્ય આચાર્યના અવસાન માટે ઘણી દિલગીરી.

—જૈનશ્વેતાંબર મંડળ, ધોરાજી.

૫૭

આચાર્ય મહારાજનું અવસાન સાંભળીને અતિશય સખ્ત દિલગીરી, [illegible]

—[illegible] અને સંઘ, [illegible]

૫૮

વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસથી દિલગીરી.

—હીરાચંદ [illegible], શિરપુર.

૫૯

મહારાજ કુમાર, આપના પિતાના મૃત્યુ સમાચાર માટે બહુ દિલગીરી.

—પર્શનલ સેક્રેટરી, ઉદેપુર.

૬૦

ગુરુજીના દુઃખદ મૃત્યુની ખોટ માટે દિલગીરી.

—સુખસાગર
[illegible]

૬૧

ન પૂરી શકાય એવી આચાર્ય મહારાજની ખોટ માટે દિલગીરી.

—[illegible]

૬૨

[illegible] મહારાજ ધર્મવિજયજીનો સ્વર્ગવાસ સાંભળીને અત્યંત દિલગીરી. [illegible]

—[illegible]

૬૩

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીના દુઃખદ અવસાન માટે અત્યંત દિલગીરી. એમના આત્માની શાંતિ માટે પ્રાર્થના.

—[illegible]

૧૪

ગોધરા જૈનસંઘ આચાર્યજીની ખોટ માટે અંતઃકરણથી દુઃખી.

—અમથાલાલ [illegible] ગોધરા

૧૫

વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે અમે દુઃખી છીએ.

—[illegible] અને જૈનસંઘ, અમરાવતી.

૧૬

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીનું અવસાન સાંભળીને અત્યંત દુઃખી. આખા હિંદુસ્તાન માટે ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી છે.

—માનશંકર પીતામ્બરદાસ મહેતા, ભાવનગર.

૧૭

આપના ગુરુ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીનું અવસાન સાંભળીને હું બહુ દિલગીર છું. આખા જૈનસંઘ માટે એમનું અવસાન, એક મોટી ખોટ છે. મારી અંતઃકરણની સમવેદના સ્વીકારશો.

—વિશ્વેશ્વરીપ્રસાદ ઑન. સેક્રેટરી, બનારસ સ્ટેટ.

૧૮

પૂજ્યપાદ આચાર્ય આપણી વચમાંથી ગયા છે એ સાંભળી હું ખરેખર દિલગીર થયો છું. તેઓ એક વધારે શાન્ત જીવનમાં ગયા છે એ જાણીને આપણને દિલાસો મળે છે.

—ભગવાનદાસ બા. સેન્ટ્રલ કૉલેજ બનારસ.

૧૯

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળીને અત્યન્ત દુઃખી. જૈનસંઘ માટે ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી. અમારા ઊંડા દિલથી સમવેદના.

—નેમિચંદ પન્નાલાલ ઝવેરી નાગપુર.

૭૦

ગુરુ મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે માટે અંતઃકરણથી સમવેદના જણાવો.

—મણિવિજયજી, બનારસ.

૭૧

વાંચ્યો. દિલગીર

—વિજયનેમિસૂરિ, અમદાવાદ.

૭૨

જૈન ધર્મ પ્રભાવક મહાન્ આચાર્યોમાંના એક ઉત્તમ આચાર્યની ખોટ આપણને પડી છે એ સાંભળીને મને આઘાત થયો.

—અમરચંદ, મુંબઈ

૭૩

વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે ખૂબ દિલગીર.

—ઝવેરચંદ નારાયણજી અમરેલી.

૭૪

ધર્મસૂરિનું અવસાન વાંચી ખૂબ દિલગીર. સમવેદના સ્વીકારો.

—ગોવિંદજી, મુંબઈ

૭૫

આચાર્યશ્રીના અવસાન માટે અમે દિલગીર છીએ.

—જેસંગભાઈ મોતીલાલ, મુંબઈ.

૭૬

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે ખૂબ દિલગીર.

—ખાનચંદ મંગળ, મહુવા.

૭૭

આચાર્ય મહારાજ સાહેબના સ્વર્ગવાસ અવસાન માટે અત્યન્ત દિલગીરી.

—આણંદજી વૈદ્ય મહુવા.

૭૮

શ્રીજિનદત્તસૂરિ જૈન પાઠશાળાના સ્થાપક તથા પિતા એવા આચાર્ય મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસથી બહુ દુઃખી.

—પાઠશાળા, મહુવા.

૭૯

પરમ પૂજ્ય વિજયધર્મસૂરિજીનું અવસાન સાંભળીને અત્યન્ત દિલગીર.

—દુર્લભચંદ, ભાવનગર.

૮૦

જૈનીઝમને પહેલી ભારે ખોટ માટે દિલગીરી. એમને શાશ્વત શાંતિ મળે અને શાન્ત પ્રેમની એમના ઉપર પડે, એમ ચાહીએ છીએ.

—દેવચંદ દામજી અને ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ } —ભાવનગર.

૮૧

ધર્મસૂરિજીનું અવસાન વાંચીને અંતઃકરણથી દુઃખી. અસાધારણ ખોટ પડી છે

—મોહનલાલ હેમચંદ, પુના

૮૨

અત્યન્ત દુઃખી. આપની ખોટ માટે અંતઃકરણથી સમવેદના.

—મોહનલાલ મોતીચંદ, પુના

૮૩

આચાર્ય મહારાજશ્રીના અવસાનથી અનંત દુઃખી.

—દુર્લભદાસ કાળીદાસ, મહુવા

૮૪

આચાર્ય મહારાજશ્રીના અસાધારણ અવસાનથી અનંત દિલગીરી.

—જૈનયુવકમંડળ, મહુવા.

૮૫

આજે સભા થઇ વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે અત્યંત દિલગીરી જાહેર કરી.

—મગનલાલ, ભાવનગર.

૮૬

આચાર્ય મ. સાહેબની ખોટ સાંભળીને અત્યંત દિલગીરી.

—અમૃતલાલ દેવચંદ, શિપરી.

૮૭

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિનું અવસાન સાંભળી બહુ દિલગીર

—ગુલાબચંદ તારાચંદ, ભાવનગર.

૮૮

મહારાજશ્રીના અવસાન માટે અંતઃકરણથી સંતાપ થયો.

—નથમલ ગંભીરમલ, ઈડર.

૮૯

વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે આજે સભા ભરી. અત્યંત દિલગીરી જાહેર કરી.

—જૈનયુવકમંડળ, ભાવનગર.

૯૦

આચાર્ય મહારાજ સાહેબના કાળ ધર્મ સાંભળીને અત્યંત દુઃખી. એમના આત્માને શાશ્વત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ.

—હીરાલાલ પ્રાગજી મહેતા, મુંબઈ

૯૧

અમે પૂજ્ય વિજયધર્મસૂરિના અવસાન માટે અત્યંત દિલગીર.

—ગિરધરલાલ
કુંવરજી
ગુલાબચંદ } ભાવનગર

૬૨

તાર વાંચ્યો. આચાર્યશ્રીના અવસાનથી બહુ દિલગીરી.

—વાલચંદ, ઢાંકાપાટણ.

૬૩

આચાર્ય મહારાજના અવસાન માટે દિલગીર. આત્માની શાશ્વત શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

—સેક્રેટરી જૈન [illegible] મુંબઈ

૬૪

વિજયધર્મસૂરિજીનું અવસાન સાંભળીને બહુ દિલગીર.

—કમળચંદ મુંબઈ

૬૫

જૈનસમાજને પડેલી ખોટ માટે અત્યન્ત દિલગીર. એમના આત્માને શાંતિ અને પ્રસન્ન ભાવ એમ ચાહું છું.

—[illegible] ઝવેરચંદ ભાવનગર.

૬૬

તાર વાંચ્યો. બહુ દિલગીર. પ્રણામ વાંચો.

—કપૂરવિજયજી ભાવનગર

૬૭

આચાર્ય મહારાજનો સ્વર્ગવાસ અસમયમાં થયો એ જાણી બહુ દિલગીરી. અહિં સંઘ સાથે દેવવંદન થયું.

—નગીનદાસ [illegible], મુંબઈ

૬૮

આચાર્ય મહારાજનો દુઃખદ સ્વર્ગવાસ સાંભળીને અત્યન્ત દુઃખી.

—મણિલાલ ગોકળભાઈ મુંબઈ

૬૯

આચાર્યશ્રીના અવસાનથી બહુ દિલગીર.

—ધર્મવિજય તથા રવિચંદ [illegible] પાલીતાણા.

૧

મહારાજશ્રીના અવસાન માટે અંતઃકરણથી દિલગીર.

—નારણજી મોતીલાલ, ઈડર.

૧૧

આચાર્ય મહારાજનું દુઃખદાયક અવસાન સાંભળીને દિલગીર.

—ઉત્તમચંદ શેઠ, મુંબઈ.

૧૨

અંતઃકરણથી સમર્પેલા અઢાર ક્ષ સ્વર્ગવાસી આ મહારાજને મહેરબાની કરીને પ્રણામ અને માફી યાચીએ.

—ઉજમશી, ઈડર.

૧૩

આચાર્ય મહારાજના અવસાનથી અત્યંત દિલગીર.

—નગીનદાસ પુરુષોત્તમદાસ, મુંબઈ.

૧૪

આચાર્ય મહારાજ માટે બહુ દિલગીર.

—અજિતવિજયજી, વઢવાણ સીટી.

૧૫

જે વખતે એમની જરૂર હતી. તેજ વખતે આચાર્ય મહારાજ સ્વર્ગવાસી થયા, એ માટે દિલગીરી. એમના આત્માને શાંતિ મળો. પણ સ્થાન લો.

—રામચંદ ઝવેરી, મુંબઈ

૧૬

આચાર્યશ્રી ગુરુની અત્યંત વેદનાથી પીડિત.

—લાભવિજયજી નાગપુર.

પ્રકરણ ૩ જુ

સંસ્થાઓના પ્રશ્નો

૧

શ્રી બોરસદના સકલ જૈનોની મળેલી આ સભા સર્વાનુમતે પૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરિજીના ભાદ્રપદ સુદિ ચતુર્દશીના રોજ થયેલા અવસાન માટે પોતાની દિલગીરી જાહેર કરે છે અને એમ માને છે કે આચાર્યશ્રીની સ્વર્ગયાત્રાએ કરેલી ગેરહાજરીથી સમસ્ત જૈનકોમને એક ભારે ખોટ પડી છે તેમનું શુદ્ધ ચારિત્ર, જૈન-સંઘની સેવા અને અદ્વિતીય વિદ્વત્તા માટે અમો ખાસ નોંધ લઈએ છીએ.

આચાર્યશ્રીના આત્માને નિરંતર શાંતિ મળો એવી શ્રી જિનેશ્વર પ્રત્યે અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે

બોરસદ તા. ૧૦—૯—૨૨	શા. છગનલાલ નથુભાઈ પ્રમુખ ફૂલચંદ જેઠાભાઈ સેક્રેટરી.

—જૈન યુવક મંડળ, બોરસદ.

૨

સુવર્ણ પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયધર્મ સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રી તા. ૫—૯—૨૨ મંગળવારે કાળધર્મ પામવાના સમાચાર મળતાં આ સંસ્થાની એક ખાસ સભા તા. ૭—૯—૨૨ ના રોજ રા. રા. મોતીચંદ ગીરધર કાપડીઆ સોલીસીટરના પ્રમુખપણા નીચે સંસ્થાના મકાનમાં મળી હતી. અને નીચે પ્રમાણેનો ઠરાવ ઘણીજ લાગણીથી દરેક સભાસદોએ પસાર કર્યો હતો.

શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કે જેઓ એશિયાટિક સોસાયટી બેંગાલ, એશિયાટિક સોસાયટી ઇટાલી અને જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીના ઓનરરી મેમ્બર હતા, તેઓ તા. ૫—૯—૨૨ મંગળવારે શિવપુરી મુકામે કાળધર્મ પામવાથી જૈનકોમને

એક પુરંધર વિદ્વાન્ આચાર્યની ખોટ પડી છે તેમજ હિંદુસ્થાનમાં અને હિંદુસ્થાન બહાર જૈનેતર પ્રજાએ એક સાહિત્યકાર વિદ્વાન્ ગુમાવેલ છે જેને માટે પણ જૈન સેનિટરી એસોસીએશનની મેનેજિંગ કમિટીની તા. ૭-૯-૨૨ ના રોજ મળેલી ખાસ સભા પોતાનો ખેદ એક પ્રદર્શિત કરે છે."

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર મળતાં તા. ૫-૯-૨૨ ના રોજ આચાર્ય મહારાજશ્રીના માનમાં આ ખાતાની ઓફીસ બંધ રાખવામાં આવી હતી.

—કલ્યાણભાઈ સુરચંદ વકીલ,
તા. ૮-૯-૨૨ સેક્રેટરી,
જૈન સેનિટરી એસોસીએશન, મુંબઈ

૩

પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ કાળ ધર્મ પામ્યાથી આ સભાએ એક મહાન્ ગુરુ તથા આ સભાના મોટા એક હીરાને, આજે કહિયે તો એક પિતાને ગુમાવેલ છે તેટલુંજ નહિ પરન્તુ જૈન કોમે એક આદર્શ રત્ન ગુમાવ્યું છે જેનું વર્ણન થઈ શકે નહિ વળી હિંદુસ્થાનમાં ઐક્યની મોટી ખોટ પડી છે અને જૈનેતરોએ એક મહાન્ વિદ્વાન આદર્શ રત્ન ગુમાવ્યું છે. જેની ખામી પુરાવી મુશ્કેલ છે

મનોરચંદ નરશી, સેક્રેટરી.
મુનીલાલ ત્રિભુવન
ભાવનગર જગજીવન નરોતમદાસ.
તા. ૬-૯-૨૨ હરિચંદ મૂળચંદ.
ભાવચંદ નરશીદાસ.
ગોપાલજી હેમચંદ.
મગુલાલ મુળચંદ.
—શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા ભાવનગર.

૪

શાસ્ત્ર વિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના આકસ્મિક કાળધર્મ પામવાના અત્યન્ત શોકજનક ખબર આ મંડળને મળતાં, આ મંડળ અંતઃકરણપૂર્વક દિલગીરીની નોંધ લે છે કે એટલુંજ નહિં પરન્તુ તેવા એક ધર્મ ધુરંધર શાસનરસિક મહાપુરૂષને ખોયા બદલ એક ક્ષતિ છે અને શિષ્ય સમુદાયને દિલસોજી પત્ર લખી મોકલવા ઠરાવ કરે છે

મુંબઈ — ચતુરદાસ માણેકલાલ શાહ.

૧૨-૯-૨૨ — ધરમશી નથુભાઈ

ઓ. સેક્રેટરીઓ.

—જૈનબાળ મિત્ર મંડળ મુંબઈ

૫

“ શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળના ઉત્પાદક શાસન પ્રભાવક સુપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્ર વિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી એસોસિયેટ મેમ્બર એશીયાટીક સોસાયટી બંગાલ, તથા ઓનરરી મેમ્બર એશિયાટિક સોસાયટી ઇટાલી અને ઓનરરી મેમ્બર જર્મન ઓરીએન્ટલ સોસાયટી, અનંત ચતુર્દશીના પ્રભાતે ગ્વાલીયર પાસે શિવપુરીમાં કાળધર્મ પામ્યા. તેથી આ મંડળને એક મહાન નેતા ગુમાવેલ છે તેટલું જ નહિ પરન્તુ જૈન પ્રજાએ એક ધર્મધુરંધર આચાર્ય ગુમાવેલ છે અને હિન્દના જૈનેતર તેમજ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ જૈનધર્મના સંશોધન કાર્યે એક બાહોશ સહાયક અને વિદ્વાન મિત્ર ગુમાવેલ છે તે ખાતર આજની સભા અત્યંત ખેદની લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે અને પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરે છે કે તેમના પવિત્ર આત્માને પરમ શાંતિ મળો.

શ્રીવીરતત્ત્વપ્રકાશકમંડળ મુંબઈની મેનેજિંગ કમિટિનો ઠરાવ.

મોતીલાલ લલ્લુભાઈ

તા. ૧-૯-૨૨ — પ્રમુખ.

૬

શિવપુરી, મુકામે આવે પરમપૂજ્ય શાસ્ત્ર વિશારદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કાળ ધર્મ પામ્યાના અત્યંત ખેદકારક સમાચાર સાંભળી આ મંડળ પોતાનો ખેદ પ્રદર્શિત કરે છે અને તેઓશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યો—જેઓ જો કે સંસારથી વિરક્ત છે છતાં તેઓને આ સમયમાં ગુરુશ્રીનો વિયોગ અસહ્ય, એ સ્વાભાવિક છે તેથી તેઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે અને ઉપાધ્યાયશ્રી ઇન્દ્રવિજયજી મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મુનિશ્રી મંગળવિજયજી મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી આદિ ગુરુશ્રીના શિષ્ય વર્ગને વિનવે છે કે તેઓશ્રી ગુરુશ્રીના આદર્શ પગલે ચાલીને જૈન ધર્મની અનેકવિધ સેવામાં નિમગ્ન રહે અને ગુરુશ્રીની વિદ્વાન સાહિત્ય પ્રવૃત્તિને અને તેઓશ્રીના પવિત્ર હસ્તે થયેલાં કાર્યોને દીપાવતા રહે અને તેઓશ્રીની ઉદાર વિચાર પરિણતિ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને જૈનધર્મનો પરિચય કરાવવાની તીવ્ર ઇચ્છા અને તીવ્ર ચાહની તેમની વિશિષ્ટતાઓને પોતાના ધ્યેય તરીકે રાખે.

—શ્રી જૈન જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ, મુંબઈ
શેઠ હીરાચંદ પાનાચંદ
૬-૯-૨૨ પ્રમુખ.

૭

શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી જૈન ફ્રી લાયબ્રેરી—પોરબંદરની જનરલ સભા.

પરમપૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ કે જેઓશ્રીએ ગ્વાલીઅર સ્ટેટમાં શિવપુરી ગામે તા. ૫-૯-૨૨ ના રોજ સવારે કાળધર્મ પામ્યાની હૃદયભેદક ખબર આવે તાત્કાલિક મળતાં તીવ્ર ખેદ ઉત્પન્ન થયો હતો. અને તેઓશ્રીના જવાથી ભારતવર્ષની સમાજને ખોટ પડી હોય એમ આવ્યું છે કારણ કે સ્વાશ્રયથી મદદ સાથે જૈનશાસનની ઘણી ઉત્તમ સેવાઓ બજાવી છે. તેઓશ્રીએ

શ્રીયશોવિજયજી જૈનપાઠશાળા, શ્રીવીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ વિગેરેની સ્થાપના કરી નમુનેદાર સંસ્થાઓ બનાવી છે તેમજ કેટલાક પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો છે એટલુંજ નહિં પણ પાશ્ચાત્ય દેશોની એશિયાટિક સોસાયટી ઓફ બંગાલ, અને જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીમાં ઓનરરી મેમ્બર હોઇ ઘણા કેટલાક વિદ્વાન્ જૈન ફિલોસોફરોના પણ સમાગમમાં આવ્યા હતા. અને શાસનનો સારો ઉદ્યોત કર્યો છે આવા પરમોપકારી મહાત્માના સ્વર્ગગમનથી સકળ શ્રીસંઘને ભારે ખોટ પડી છે તેઓશ્રીના આત્માને પરમ શાંતિ મળો અને મરહુમ કરેલી નામના પ્રભુની સહાયથી તેઓશ્રીના વિદ્વાન્ શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજને શોભાવવી આપવી.

વીરસદ. દલપતભાઇ જગજીવનદાસ

૮—૯—૨૨ પ્રમુખ

શ્રીમણિવિજયજી જૈન ફ્રી લાયબ્રેરી.

અત્રેના સંઘમાં પણ દિલગીરીનો ઠરાવ કર્યો છે તથા વદ ૪ ને રવિવારના દિવસે પાખી પાળવાનો ઠરાવ કર્યો છે સમાજને ખરેખર એક ભારી વિદ્વાન રત્ન ગુમાવ્યું છે. ભાવી.

વીરસદ વાલભાઇ

૮—૯—૨૨

८

श्री श्री १ ८ श्रीपरमपूज्य महात्मन श्रीशास्त्रविशारद आचार्य श्रीविजयधर्मसूरिजी महाराजकी आकस्मिक मृत्यु पर महान्‌ अत्यन्त दुःख होता है। जैनसमाजके एक धुरंधर विद्वान महात्माका उठ जाना, इस नाजुक समयमें बहुतही बुरा हुआ। इस कमीके पूरी होनेमें जैनसमाजको बहुतही कठिन तकलीफ देखनी होगी। आपके उत्तमोत्तम धर्मसेवाके कार्यसे भारतकी अमर यश कीर्ति समग्र

मार्गमें गूंज रही थी। आपने जैनधर्मका केवल सूत्रमें भी मर्मभरा दिया था। ऐसे महान् विद्वान् महात्माकी खामी जैनसमाजके लिये एक महान् खामी है। हे वीतराग प्रभो! इस खामीको जल्दीही पूरी करो। परमात्मा इस महान् पवित्र आत्माको शांति देवें।

इन्दौर — दौलतराम कोठारी

१-९-२१ — For सभापति

—શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ, ઇંદોર.

૫

—શ્રી માણસા જૈન સેવક મંડળ, માણસા

(૧) ગ્વાલીયર પાસે આવેલા શિવપુરી મુકામે શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ ભાદરવા સુદિ ૧૪ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ થયાના સમાચારથી આ મંડળ અત્યંત શોકની લાગણી અનુભવે છે. તેઓશ્રીના અવસાન પ્રસંગથી જૈનધર્મનો એક આધાર સ્તંભ તૂટી પડ્યું તેમજ સાહિત્ય જગતમાંથી એક અમૂલ્ય વિદ્વાને પક્ષપાત થયાનું માને છે.

(૨) સદ્ગત આચાર્યશ્રીના અવસાન પ્રસંગની યાદગિરિ રાખવા ગ્વાલીયર નરેશ શ્રી સિંધિયા સરકારે એક વીઘા જેટલી જમીન શ્રીવિજયધર્મસૂરિ સ્મારકને ભેટ કરી છે તે માટે તે નામદારનું આ મંડળ અભિનંદન કરે છે તેમજ સદર સ્મારકને સૂરીશ્વરજીના ગુણોને યોગ્ય બનાવવા તેમના શિષ્ય સમુદાયે તેમજ કેટલાક ગૃહસ્થોએ જે સ્તુત્ય પ્રયત્ન આરંભ્યો છે તેનું સ્વાગત કરે છે અને આખા જૈનસંઘને તેમાં યથાશક્તિ ફાળો આપવા આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે.

માણસા — કેશવલાલ નગીનદાસ

૧૬-૯-૨૧ — ઓ. સેક્રેટરી.

૧

આ મંડળ એવો ઠરાવ કરે છે કે સુપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ તા. ૫-૯-૨૨ ના રોજ શિવપુરી ખાતે કાળ ધર્મ પામ્યા છે તેથી આ મંડળ દિલગીરી જાહેર કરે છે વધુમાં જૈનપ્રજાએ આવી એક ધર્મધુરંધર આચાર્ય ગુમાવેલ છે જેની ખોટ જૈનસમાજમાં કદી પણ પૂરી થાય એમ નથી. તેઓશ્રીના શિષ્યમંડળને અમો અંતઃકરણથી દિલાસો આપીએ છીએ અને પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેમના પવિત્ર આત્માને પરમ શાંતિ અર્પો.

રાંદેર — શા. ફકીરચંદ છગનલાલ
સેક્રેટરી
૨૧-૯-૨૨ — શ્રી રાંદેર જૈન મિત્રમંડળ. રાંદેર.

૧૧

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓની મળેલી સભા જૈન ધર્મ અને સાહિત્યની મહાન સેવા કરનાર શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના અવસાન અને દિલગીરી ભર્યા કાળધર્મ માટે પોતાનો અત્યંત શોક પ્રદર્શિત કરે છે અને તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છે છે

૧-૯-૨૨ — ગોવિંદજી ઉજમસી.
—શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનું વિદ્યાર્થી મંડળ, મુંબઈ

૧૨

આ મંડળ એવો ઠરાવ કરે છે કે સુપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્ર વિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી તા. ૫-૯-૨૨ મંગળવારે શિવપુરી ખાતે કાળધર્મ પામ્યા તેથી આ મંડળ અત્યંત દિલગીરી જાહેર કરે છે જૈન પ્રજાએ

આપી એક ધર્મ ધુરંધર આચાર્ય ગુમાવેલ છે જેની ખોટ જૈન સમાજમાં હજી પણ પૂરી શકાય એમ નથી. તેઓશ્રીના શિષ્ય સમુદાયને અમે અંતઃકરણથી દિલાસો આપીએ છીએ અને પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના માગીએ છીએ કે—તેઓના પવિત્ર આત્માને પરમ શાંતિ મળે.

રાંદેર ... મોતીચંદ ... ચુનીલાલ
૧૬–૯–૨૨ ... સેક્રેટરી.
—રાંદેર જૈન યુવક મંડળ રાંદેર

૧૩

શ્રીજૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ શ્રીજૈન એસોસીએશન ઓફ ઇંડિયા, મુંબઈ માંગરોળ જૈન સભા, શ્રીઆત્માનંદ જૈન ગુરુકુળ શ્રીહીરાલાલ પ્રમોદકરચંદ, શ્રીજૈનયુવકમિત્રએસોસીએશન શ્રીપાલીતાણા જૈન બાળાશ્રમ, તથા શ્રીજૈનતત્ત્વસેવક મંડળના આશ્રય હેઠળ મળેલી મુંબઈના સમસ્ત જૈનોની જાહેર સભાના ઠરાવ.

૧ મુંબઈની જૈન કોમની જુદા જુદા મંડળોની મળેલી આજની જાહેર સભા અતિ ખેદ સાથે ઠરાવ કરે છે કે પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્ર વિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કે જેઓ એશિયાટિક સોસાયટી ઓફ બંગાલ, બિબ્લિઓથેક સોસાયટીના ઓનરરી અને એસોસીએટ મેમ્બર હતા, તેમજ બનારસની શ્રીયશોવિજયજી પાઠશાળા, મુંબઈના શ્રીવીરતત્ત્વપ્રકાશક મંડળના સ્થાપક હતા. જેઓએ ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, સિંધ, બંગાલ મહારાષ્ટ્ર, સંયુક્તપ્રાન્ત વિગેરે દેશોમાં વિહાર કરી અનેક દેશી તેમજ પરદેશીઓને જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપી જૈન ધર્મ તરફ આકર્ષ્યા હતા. તેઓશ્રીના શિવપુરી ખાતે ભાદરવા સુદિ ૧૪ ના રોજ કાળ ધર્મ પામવાથી હિંદુસ્તાનની આખી જૈન કોમે એક ધુરંધર

વિદ્વાન્ આચાર્ય ખોયા છે તેમ જ હિન્દુસ્થાનના તેમ જ પરદેશના વિદ્વાનોએ એક ઉચ્ચકોટીના સાહિત્ય સેવક ગુમાવ્યા છે.

૨ આજની સભામાં પસાર થયેલા ઠરાવની નકલ ચેરમેનની સહી સાથે ઉપાધ્યાય ઇંદ્રવિજયજી આદિ ઉપર મોકલી આપવાને પ્રમુખને સત્તા આપે છે.

૩ પૂજ્યશ્રીનું સ્મારક રાખવાની જરૂર આ સભા સ્વીકારે છે અને એ માટે એક સૂચના રૂપે ઉપા. શ્રી ઇંદ્રવિજયાદિને વિનંતિ કરે છે કે તેમના પુસ્તકોનો સંગ્રહ એકત્રિત કરી એક સારા સ્થળે એવા પ્રબંધથી ભંડાર સ્થાપવો કે જેથી પૂર્વ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનો તેનો લાભ લઈ શકે.

મુંબઈ — બાબુભાઈ દીપચંદ ઝવેરી.

૧૧-૯-૨૨ — પ્રમુખ

૧૪

પરમપૂજ્ય જૈનાચાર્ય શાસ્ત્રવિશારદ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના અચાનક દુઃખજનક અવસાનના ખેદકારક સમાચાર સાંભળી અમોને તથા અમારી જૈન યુવક મંડળના સભ્યોને પારાવાર દિલગીરી થઈ છે. સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રી પોતે વિદ્વાન હોવા ઉપરાંત નામાંકિત તથા માયાળુ હોઈ સૌ કોઈનો પ્રેમ સંપાદન કરી શક્યા હતા. જેને લીધે જ યુરોપ અમેરિકા આદિ દેશોમાં પણ ઘણા વિદ્યાવિલાસી અભ્યાસીઓનું લક્ષ પોતા તરફ ખેંચી શક્યા હતા. વળી અમારી સંસ્થા તરફ તેઓ ઘણી માયાળુ લાગણી ધરાવતા તથા સંસ્થાના કાર્યોમાં ઉત્સાહ પૂર્વક ભાગ લેતા. આવા વિદ્વાન આચાર્યની જે ખોટ પડી છે તે ચિરકાળ પર્યંત પૂરી શકાય તેમ નથી. ઇશ્વર સ્વર્ગસ્થના આત્માને શાંતિ આપો ! !

મુંબઈ જૈન યુવક મંડળ.

મુંબઈ — બાબુભાઈ દીપચંદ ઝવેરી

૭-૯-૨૨ — પ્રેસીડેન્ટ.

જૈન યુવક મંડળ, મુંબઈ

૧૫

અમોને દિલગીરી સાથે તા. ૫-૯-૨૨ ના રોજ આ સંસ્થાના સ્થાપક, ખાસ ઉપકાર તેમ જ જૈન. પ્રચારક પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય ગુરુ ઉપકારી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના દેવલોક ગમ-નના સમાચાર સાંભળ્યા છે.

તેઓશ્રી આ સંસ્થા અને આપણા વધારે કહીએ તો જૈનસમાજના શ્રેય માટે અથાગ મહેનત કરનાર વીર પુરુષ હતા. આ ભારતભૂમિમાં તેઓએ શ્રીજૈનધર્મનો ડંકો વગાડ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ યુરોપ અને તેમજ અમેરિકામાં પણ તેમણે આપણા ધર્મના વિજય માટે ઘણો પ્રયાસ કર્યો છે.

તેમના જવાથી થતી આપણી દિલગીરીનો પાર રહેતો નથી. આ સંસ્થા તેમના આત્માને પરમશાન્તિ ઇચ્છે છે.

જૈનધર્મવિજય પુસ્તકાલય
વીરમગામ
તા. ૧૩-૯-૨૨

ઉકાલાલ ત્રિભોવનદાસ પરીખ
મણીલાલ પુરૂષોત્તમ વ્હોરા
પોપટલાલ ભેમચંદ ઝવેરી.

—શ્રીધર્મવિજય પુસ્તકાલય કમિટી, વીરમગામ.

૧૬

આચાર્ય મહારાજ સકલ શાસ્ત્રના અતિ વિદ્વાન અને પ્રભાવિક હતા. તેમના જ્ઞાનથી અને ચારિત્રથી અનેક મુનિમહારાજ અને જૈન-બંધુઓ ઊંચી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. એટલું જ નહિ પરન્તુ યુર પશ્ચિમના જૈનેતર વિદ્વાનોને પોતાની વિદ્વત્તાના બળે જૈનધર્મનો પરિચય કરાવ્યો છે. એટલે કે તેઓ ત્યાં પણ સુપ્રસિદ્ધ હતા. આવા મહાત્માના સ્વર્ગવાસથી જૈન કોમને ભારેમાં ભારે મુનિરત્નની ખોટ પડી છે. આ

સભા પણ તે માટે અત્યંત દિલગીર છે. તેઓશ્રીના પવિત્ર આત્માને અખંડ અને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

૮—૯—૨૨ ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ સેક્રેટરી

—આત્માનંદ જૈન સભા, ભાવનગર

૧૭

સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રી પોતે વિદ્વાન્ હોવા ઉપરાન્ત ચારિત્ર અને માયાળુ હોવાથી સર્વે લોકોનો પ્રેમ સંપાદન કરી શક્યા હતા. અને તેમની ચાલાકી અને વિદ્વત્તાને લીધે યુરોપ અમેરિકા આદિ દેશોના વિદ્વાન્ લેખકો અને અભ્યાસીઓનું પણ આકર્ષણ અને તેમ અમુલ્ય સાહિત્ય તરફ તેઓ ખેંચી શક્યા હતા. આવા વિદ્વાન્ આચાર્યશ્રીના અવસાનથી જૈન કોમને એક મ્હોટી ખોટ પડી છે. અને તે કદી નહિ પુરાઈ શકાય તેવી છે સ્વર્ગસ્થના માનાર્થે એસોસીએશનની ઓફિસ તથા શેઠ વીરચંદ કરમચંદની ઓફિસ કામ બંધ રાખવામાં આવ્યા હતા એની નોંધ લેશો. પ્રભુ સ્વર્ગસ્થના આત્માને શાંતિ આપો. આમીન.

મુંબઈ મકનલાલ એમ. શાહ.

૭—૯—૨૨ ઓન. સેક્રેટરી

જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇંડિયા

૧૮

સમસ્ત ભારતવર્ષની જનપ્રજાને આચાર્યશ્રીની અનિવાર્ય ખોટ પડી છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો, અભ્યાસીઓ, સાહિત્ય રસિક તેમજ સંશોધકોને પણ એક મહાન્ જ્ઞાનીની ખોટ પડી છે

આચાર્યશ્રીમાં જ્ઞાન અને પાસે આચાર હતા તેમજ જાનવર દરેક માણસને પ્રતિ મોહવાની અગાધ શક્તિ હતી. તે શી રીતે ચાલે છે આત્મજ્ઞ અને બીજા એવા અનેક ગુણો માટે અમારા સંઘ ઊંડી દિલગીરી

સમ દલસુખભાઈ પાસ પાડયુ છે તેજ તેમની શાસનના કર્મ માટેની લાગણી બતાવી આપે છે.

આચાર્યશ્રીની પુણ્યાતિથિ ઉજવણીમાં તેમનામાં ધૈર્ય ક્ષમા શાન્તિ સાત્વિક વૃત્તિ વિગેરે ગુણો અનુકરણ કરવા જેવા. જૈનસંઘમાં આવા શાન્તિ ગુણમાં એક સમય નરરત્ન ગુમાવ્યો છે એમ અમારુ સમસ્ત મંડળ અંતઃકરણપૂર્વક દુઃખની લાગણી સાથે માને છે અને તેમના અત્યંત શોક પ્રદર્શિત કરે છે

શાન્તિલાલ ભગવાનદાસ શેઠ
સેક્રેટરી શ્રી જૈન સુબોધક મંડળ
ભાવનગર.

૧૯

જૈન ધર્મ દિવસ પ્રાતઃસ્મરણીય શાસ્ત્ર વિશારદ મહાત્મા આચાર્ય વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના કાળ ધર્મ પામ્યાના ખેદજનક ખબર મળતાં અને અમારા વણિક જાતિ મંડળ તરફે દિલગીર થયા છીએ. આ એક અભાવ વિશ્વને નુકશાન સાલશે અને જૈન સમાજને મુખ્ય અસીમ થઈ પડશે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તેમના અમર આત્માને ચિર શાંતિ આપે. એવી અમે ઈશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

આપના ગુરૂશ્રી જેવી જૈન સમાજ અને અખિલ વિશ્વની સેવા કરવા શ્રીવીર પ્રભુ આપને સફલ થાઓ, એવી પ્રાર્થના કરતા અમો છીએ

આપના નમ્ર સેવકો.

ધોરે સલામ શ્રીવણિક જાતિ મંડળ
૧૧-૧૨-૧ પ્ર. શિવજલાલ [illegible]

૨

અમારા મંડળને દિલગીરી સાથે આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયધર્મ સૂરીશ્વરજી મહારાજના દેહ વિલય થયાના અતિ શોક જનક ખબર મળ

આવો ઉત્તમ રત્ન આપણા સ્વાર્થની દૃષ્ટિએ ન સહેવાય તેવો બનાવ સર્વમાં ગણાતા વિદ્વાનોના મુકુટમણિને આમ ખેંચી નાખ્યા એકલા જૈનો કે જૈનેતરોને જ નહિ પણ પાશ્ચાત્ય પ્રજાને પણ ન પૂરી શકાય તેવી જબરજસ્ત ખોટ પડી છે.

મહુવા — જમનાદાસ ગોપાળજી દોશી
૯-૯-૨૨ — સે. જૈન યુવક મંડળ

૨૧

આપણા ગુરુમહારાજ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય ૧૦૮ શ્રીવિજય ધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ સ્વર્ગવાસ થયાના સમાચાર તાર મારફતે જાણી અમારું મંડળ બહુજ દિલગીર થયું છે.

અમારા મંડળની જનરલ સભા તા. ૮-૯-૨૨ ની રાત્રિના સાડા ૯ વાગે આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરના અકાળ સ્વર્ગવાસ થયાની દિલગીરી બતાવવા મંડળના પ્રમુખ શા. મગનલાલ નથુભાઈના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, જે વખતે મંડળના ઉપપ્રમુખ શા. મોહનલાલ ચુનીલાલ મહેતાએ મહારાજ દેવલોક પામ્યા તે બદલ દિલગીરી જાહેર કરવા તથા એક દિલાસાપત્ર શ્રી શિવપુરી મોકલવાની દરખાસ્ત મુકી હતી. અને તેને મંડળના મંત્રી શા. હીરાભાઈ રામચંદ મલબારીના ટેકા સાથે સર્વે સભાસદોએ અનુમોદન આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ કેટલાક વક્તાઓએ આચાર્યશ્રીનું જીવનચરિત્ર અને કામ અને ધર્મની લાગણીથી સેવાનું વર્ણન કરી અમારા મંડળને બનતો વખત સહાય કરનાર આચાર્યશ્રી દેવલોક થયા તે માટે દિલગીરી દેખાડી હતી.

આચાર્ય મહારાજશ્રીના પુસ્તકો અમારા મંડળના સભાસદો

તરફથી ભરાતી સભા મોકુફ રાખી ભાદરવા વદ ૪ ને રવિવારે બપોરે ૩ાા વાગે શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં ભરાશે, પૂજા તથા સભા ભરવામાં આવશે.

મગનલાલ નથુભાઈ ખારીદિયા, પ્રમુખ
મુંબઈ — મોહનલાલ ચુનીલાલ મહેતા ઉપપ્રમુખ
૯—૯—૨૨ — હીરાભાઈ રામચંદ મલબારી મંત્રી
શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ.

૨૨

પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી, જેઓએ જૈનધર્મની ઉત્કૃષ્ટ સેવાઓ કરી દેશ-પરદેશમાં જૈનધર્મને દીપાવ્યો છે અને જેઓએ જૈન કોમને માટે જ્ઞાન-કેળવણીના સંબંધમાં અનેક સંસ્થાઓ કરી સાધુઓની ઉત્તમ ભાત પાડી જૈન કોમની પ્રગતિનો સુંદર માર્ગ બનાવ્યો છે તેવા મહાત્માના અવસાન માટે અમારા સભાસદો અત્યંત દિલગીરી પ્રદર્શિત કરે છે અને અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રાર્થે છે કે પરમાત્મા તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે.

૧૫-૧ ૨૨ — હરિલાલ ચિમનલાલ બી. એ.
ઓનરરી સેક્રેટરી.
શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમની મેનેજિંગ કમીટી સુરત.

૨૩

આ સંસ્થાના ઉપકારક પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીએ શિવપુરી મુકામે ભાદરવા સુદ ૧૫ ના રોજ સાંજના ૭ વાગે સ્વર્ગવાસ કર્યો, તેવા દિલગીરી ભરેલા સમાચાર મળતા અમો તેમજ આશ્રમના દરેક વિદ્યાર્થીઓ ઘણા જ દિલગીર થયા છીએ. આશ્રમને પોતાનો આપ્યું ત્યારથી અત્યાર

સુધી તેઓશ્રીએ જૈનેતર આદિ આલમને પોષ્યું છે તે બાબત તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી થવાથી અમોને ભારે ખેદ થયો છે

મહુવા
તા. ૧-૯-૨૨

પારેખ લક્ષ્મીચંદ આણંદજી
શા. અનુપભાઈ વીરચંદ
શા નાનાભાઈ ભાઈચંદ
શા. ગીરધર ખુશાલ
ખુશાલ સુરચંદ સવાઈચંદ
મગનલાલ આણંદજી
મુનીલાલ દુર્લભ
ઉમેદચંદ રતનજી
પાનાચંદ ભોઈદાસ
અમૃતલાલ ખુશાલ
શ્રીયશોવૃદ્ધિ જૈન બાળાશ્રમ

૨૪

પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વર મહારાજના સ્વર્ગવાસના દિલગીરી ભર્યા સમાચાર સાંભળતા અમો સર્વને ઘણો જ અફસોસ થયો છે આ સંસ્થાપર મહારાજશ્રીનો પ્રેમ અત્યુત્તમ પ્રકારનો હતો.

આવા ધર્મના સ્તંભો તૂટવાથી જૈનો-જૈનેતરો અને આ સંસ્થાને પૂરેપૂરી ખોટ પડી છે પ્રભુ તેમના આત્માને શાન્તિ આપે.

અમરેલી
૧-૯-૨૨

કમીટી અને સભ્યો
ફિનર માર્ટીન સ્કુલ—અમરેલી
દ. માસ્તર ફૂલચંદ ગોવિંદજી

પ્રકરણ ૪ થુ

સંધિના દાવો

૧

તા. ૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨

" આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ સ્વર્ગવાસ થયાનો તાર મેં વાંચ્યો, ત્યારે હિન્દુ મહાન્ રત્ન અત્યારે ગુમાવ્યું જતું જોઈ અને બહુ લાગી આવ્યું. આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસથી એકલી જૈનપ્રજાને જ ખોટ પડી છે એમ નથી પરન્તુ આખા હિન્દને અને ખાસ કરીને મારા જેવાને પૂરી ખોટ પડી છે. તેઓશ્રીનો પૂર્વ અને પશ્ચિમના મતભેદોની ઉપાયો શોધવાનો અથાગ શ્રમ સ્વાર્થત્યાગ શુદ્ધ ચારિત્ર, ધર્મપ્રેમ અને ઘણુ વખ ત્યાગીના તેમના પ્રત્યક્ષ સમાગમના લાભોને યાદ કરતાં હજુ બરાબર ખ્યાલ છે આપણે તેમના ચારિત્ર ઉપરથી હમેશા હરેકની અંદર વાંચન ઉપર અંકુશ મૂકતાં શીખવુ જોઈએ.

પી. કે. નામજોશી
એડમીનિસ્ટ્રેટર ખંભાતસ્ટેટ
—જૈનસંઘ, ખંભાતની સભાના પ્રમુખ.

૨

પંન્યાસજી શ્રીભક્તિવિજયજીમહારાજના પ્રમુખપણા નીચે ભેગા થયેલો રાધનપુરનો શ્રીજૈનસંઘ ઠરાવ કરે છે કે:—

પરમપૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વર, કે જેઓએ, પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં તેમજ હિન્દના જુદા જુદા એવા ભાગોમાં કે જ્યાં જૈનોનો નહિ જેવો સંચાર હતો, ત્યાં પોતાની અદ્ભુત વિદ્વત્તા અને સહનશીલતાથી જૈન ફિલોસોફી તરફ જૈનેતર પ્રજાને આકર્ષી હતી, એટલુંજ નહિ પણ તેઓશ્રીની સાહિત્યપ્રેમની અતિ તીવ્રતા–લાગણીથી આકર્ષાઈને દેશીય તથા વિદેશીય સાહિત્ય તથા ફિલોસોફીક વિષયક મહાન્ સંસ્થાઓએ પોતાના ઓનરરી મેમ્બર બનાવીને યોગ્ય માન આપ્યું

હતું તેમજ એઓ ન્યાય શાસ્ત્રના તથા વીતરાગમાર્ગના એ
ઉપયોગી ગ્રંથોના લેખક હતા, અને આજ સુધી તીર્થોની આશા
તન મન ધનથી પ્રયત્નોથી દૂર કરવી જૈનધર્મની ઉન્નતિ તરફ ધ્યાન પ્રયા
કરતા હતા તેમજ મારે સંસ્કૃતનો સમસ્ત જૈનસંઘ ઋણી રહેશે
કે કોન્ફરન્સના ભિન્નરૂપી જેને મહાન શાસનના શીર્ષ અમિત ...
અમોએને ન પુરી શકાય તેવી મહાન ખોટ પડી છે જે માટે અમારું
દિલગીર છીએ.

ઉપરોક્ત ઠરાવ સાથના ધર્મબંધુઓને પહોંચાડવા માટે શ્રીમાન
ગુલાબચંદજી ઢઢ્ઢાને સત્તા આપવામાં આવે છે તા. ૨ નવેમ્બર

મૂલચંદ વખતચંદ — એલ. પી. શાહ
પ્રમુખ — ઓનરરી સેક્રેટરી.

—જૈનસંઘ, પાલનપુર

૩

આપની આ ભીતિવાળી અને લખવી અમને દુઃખ કરે છે કે
પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિજી સ્વર્ગવાસ
પામ્યા અમારી આપણી એ કોમમાં મોટા મહાન ધર્મધુરંધર ન
ઉન્નતિ તેજ રીતે ન પુરી શકાય તેવી ખોટ પડી છે તે માટે આ સભા
અંતઃકરણપૂર્વક શોક જાહેર કરે છે. અને પ્રભુ આત્માને શાંતિ
ઇચ્છે છે

—જૈનસંઘ મીયાગામ.

૪

૧ અમે સર્વે મનુષ્યો જૈનસંઘ ખેદ જાહેર કરે છે કે જૈન
ધર્મ પર મોટી અસર મોટા પંડિત તેમજ શાસ્ત્રજ્ઞ આચાર્ય અમારા
છે તે વખતે અમે ખબર મળી કે શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય શ્રીમા

વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કાળ ધર્મ પામી ગયા છે તેથી આ સભા પોતાની દિલસોજી જાહેર કરે છે અને તેમના અમર આત્માને શાંતિ ઇચ્છે છે તેમજ આવતી કાલે એટલે તા. ૭-૯-૨૨ ને રોજ આખા શહેરની સમસ્ત હિંદુ મુસલમાન મહાજન તરફથી હડતાલ પાડવી.

૨ ઠરાવની નકલ જૈન પત્ર તેમજ બીજા દૈનિક વર્તમાન પત્રો તરફ અને આ આચાર્યશ્રીના મુખ્ય શિષ્ય ઉપર મોકલી આપવી.

નોટ: તા. ૭-૯-૨૨ ના રોજ આખા શહેરમાં સંપૂર્ણ હડતાલ પાડવામાં આવી હતી, તેમજ દેરાસરમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

જામનગર
શા. મગનલાલ હરગોવિંદદાસ
૭-૯-૨૨
જામનગર સંઘના શેઠ
—શ્રી જામનગર શહેર સંઘની સભા

૫

સુરતના ઝવેરીઓની સભા ઠરાવ કરે છે કે—જૈન ધર્મના મહાન સ્તંભ રૂપ મહાન આચાર્ય શાસ્ત્રવિશારદ વિજયધર્મસૂરિજી કે જેઓ એશિયાટિક સોસાઈટીના ઓનરરી સભ્ય તથા યુરોપની જુદીજુદી વીદેશગર સોસાઈટીઓના પણ સભ્ય હતા અને જેઓએ પોતાના અહોળા અતિઅભ્યાસથી જૈનધર્મનું પશ્ચિમે મહાન લાભ કરાવ્યુ છે અને અનેક રાજા-મહારાજા જેવા કે દરભંગા, ઉદેપુર અને ઘણા વિદ્વાનો પોતા તરફ ખેંચ્યા છે તેઓ બત ભાદરવા સુદ ૧૪ ને દિને શિવપુરી મુકામે કાળ ધર્મ પામ્યા છે તે માટે અત્યંત દિલગીરી જાહેર કરે છે અને તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છે છે

સુરત.
ભાઈ ભાઈ નગરશેઠ.
૨૯-૯-૨૨
પ્રમુખ.
—સુરતના સમસ્ત ઝવેરીઓનો ઠરાવ.

૧

શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી જેવા પ્રખર વિદ્વાન, પુરાતત્ત્વવેત્તા, સમર્થ વિચારક ઉપદેશક, અહિંસાના આચાર્ય (વિશ્વ) પ્રદેશોમાં કીર્તિ ફેલાવી વિરલ મેળવનાર, પરધર્મીઓમાંયે પ્રખ્યાત જેવા પ્રાચીન વિદ્વાનો, પ્રોફેસરો, સંશોધકો અને નરેશોમાં પૂજ્ય ગણેલા અને જૈન શાસનની ઉન્નતિનું અહર્નિશ ચિંતન કરનાર ધર્મમૂર્તિ સ્વર્ગમાં પધાર્યાની ખબર સાંભળી એવો કોણ હશે કે જેના હૃદયમાં સખત આઘાત થયો નહિ હોય! રાજકોટમાં આચાર્યશ્રીએ ચાતુર્માસ કેટલા વખત ગાળેલ હતા, અને તેમના સમાગમથી અમોને તેઓની શાંતિ, નમ્રતા, અને પ્રખર વિદ્વત્તાનો સંપૂર્ણ લાભ થયું હતું અને એથીજ ખાસ અમારો સંઘ એવા વીરરત્નના અવસાનની ખબર સાંભળી ખૂબજ દિલગીર થાય છે. તેમના શિષ્યો કે જેઓ પણ સંપૂર્ણ વિદ્વાન છે તેઓ તેમના જેવી ચાલી આવતી જૈન શાસનની ઉન્નતિની આશાઓ પૂર્ણ કરશે. એવી અમોને આશા છે. સદ્ગત આચાર્યના આત્માને સર્વદા શાંતિ મળો, એમ અમો પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

રાજકોટ.
ભાદરવા વ. ૬ મંગળ.
૧૯૭૮.

દોશી મોહનલાલ વનમાળી.
દફતરી મણીલાલ નરશી.
પારેખ હીરાચંદ પુરુષોત્તમ.
દ. ડાયા હીરાચંદ.
માણેકચંદ પુરુષોત્તમ કામદાર.
શા. ભગવાનલાલ જુઠાભાઈ
—રાજકોટ શ્રીસંઘ વતી.

૭

શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજના સ્વ-લોકથી અહિંના સંઘને ઘણી જ આમ જેટલું દુઃખ થયું છે. તેઓશ્રીએ પોતાના આખા સાધુ જીવનમાં જૈનધર્મની વૃદ્ધિ અને ઉન્નતિને માટે અસ્ખલિત પ્રયત્ન કરીને સાધુઓનું સત્ય કર્તવ્ય શું છે તે જગતને દેખાડી આપ્યું છે. આવા પુરુષની પૂરેપૂરી ખોટ પડી છે.

તેમનો આત્મા દેવલોકમાંથી આશીર્વાદ વરસાવે અને તે વડે અમોને ધર્મ આચરણમાં ચોગણું બળ મળે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

હરિપુરા-સુરત સમસ્ત સંઘનો ઠરાવ.

ચિમનલાલ ખુશાલચંદ મોદી
છગનદાસ ઉત્તમચંદ
મગનલાલ મીઠાચંદ
ઠ. નથુભાઈ મગનલાલ
શ્રી હરિપુરા જૈન બાળ મંડળ તરફથી

૮

આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિના સ્વર્ગવાસથી અહિંનો સંઘ ભારે દિલગીર થયો છે. તેઓશ્રીના આત્માને શાંતિ મળો અને તેઓશ્રીના વિદ્વાન્ શિષ્યો તે ખોટને પૂરવા પ્રયત્નશીલ બનો એવી આશા રાખીએ છીએ.

મુનિશ્રી દાનસુરજી પ્રમુખ
૧૩-૯-૨૨ ચિમનલાલ લક્ષ્મીચંદ.
ફલોધી સમસ્તશ્રી સંઘ.

૯

પરમપૂજ્ય ગુરુ વર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ ભાદરવા સુદ ૧૪ ના રોજ શિવપુરી મુકામે કાળ ધર્મ પામ્યા છે. તેથી અમોને

સમસ્ત ચાર ભાવાત્મક પૂર્વક કિંમતી જાહેર કરે છે. તેમની અને સાહિત્ય પ્રતિભામાં સમાજ રહેલો ને આદિશ જાગે પર્યંત સ્મરણ, જેને અને જૈનેતર સમાજને સમાજના તેઓશ્રી જે પુરાવો રહેલો છે તે ક્યાંયે પૂરી થાય તેમ નથી.

તેઓશ્રી સ્વર્ગમાંથી પિતાના આશીર્વાદ જૈનધર્મના વિજય થાય તેવી રીતે મોકલતા રહેશે, એમ ચાહી તેઓશ્રીના આત્માને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એવી અમારી અંતઃકરણની પ્રાર્થના છે.

સાદડી અમદાવાદ — લા. ડેમચંદ ભગવાનદાસ
૧૮–૯–૨૨ — અમદાવાદ-ધારાપુર જૈન સમસ્ત સંઘ તરફથી

१

जैनसमाजके शिरोमणि, जैनसमाजके उद्धारक, मम जीवोंके हितकारी, जैनसमाजमें धर्मकी पालू, जैनसमाजके आधार, आदि उत्तम गुणोंके धारक श्रीश्री परमपूज्य, बालब्रह्म १ ८ श्रीश्री आचार्य महाराज साहेबका स्वर्गवास हो गया ! हा ! हा ! अफसोस ! जैनसमाजका चांद अस्त हो गया ! ऐसे धीर, वीर, गंभीर, सम्य शिरोमणि, धर्मपालकी उत्तम नौका आज छेद हो गई । आज हमारी जैनसमाज बिना सूर्यका होकर मंद प्रकाशक दीपक रूपी सूर्यके प्रकाशकी याचना करने योग्य हो गया । और उसमें भी आज हमारा पालनपोषण तो बिना पुरुष हो गया । आज हमारे धर्मरूपी छत्रकी सीमा गिर गई, क्या किया जावे !

पूज्य गुरुवर्यका जैसा नाम था, वैसाही आपमें उत्तमोत्तम गुण भी थे। परमपूज्य गुरुवर्य शास्त्रविशारद–जैनाचार्य श्रीविजयधर्मसूरिजी महाराज अनन्त चौदशके दिन स्वर्गको पधार गये, इस खबरके सुनते ही हम लोगोंके हृदयको जितना क्लेश हुआ है वह पूर्णतया इस लेखनीद्वारा प्रकट नहीं किया जा सकता है। हा!!! असमय ही हमारी समाजके एक अमूल्य रत्नको दुष्टकालने छीन लिया। सम्राटतिके बगैर जो दशा सर्व सैन्यकी होती है ठीक वही दशा गुरुमहाराज के बगैर हम लोगोंकी हो गई। जैनसमाजका जगमगाता सूर्य अस्त हो गया। धैर्य नहीं होता, परन्तु क्या करें, कुछ वश नहीं चलता।

आगरा

५ सप्टेम्बर १९२२

अमीरचंद चौधरी
लक्ष्मचंद चोरडीया
चुन्नचंद चोरडीया
गिहालचंद "
राजेन्द्रलाल लोढा
कन्हैयालाल लोढा
जवाहरलाल लोढा
चकालाद ओसवाल

૧૧

ગુરૂ મહારાજના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી ખરતાં ખાસ અમને ઘણી જ દિલગીરી થાય છે તા. ૭-૯-૨૨ ના રોજ ખાસ પાઠશાળામાં રજા હતી. બજાર રાખી હતી. આવા મહોપકારી ના ગીતાર્થ થયા છે મહારાજ શ્રી ગ્રામ પામવાથી જૈન મોટી ભારે ખોટ પડી છે

સંઘ — રતિલાલ મહોકમચંદ
ભાદરવા વ. ૮ ૧૯૭૮ — ખૂબચંદ ઝુમાભાઈ
સમસ્ત શ્રી સંઘ તરફથી

१२

आगरेमें मुनि सुमित्राविजयजीकी उपस्थितिमें जैनसंघ कमीटीसभा की एक बैठक सुमेरजी पार्कमें मिली थी। उसमें सबसे महान् धर्मगुरु श्रीविजयधर्मसूरिजी महाराजका अचानक स्वर्गगमन होनेके बाबद मुनि सुमित्राविजयजी वगैरेह इस शोक सभा समामें महात्माजीके गुणोंका विवेचन किया था। बादमें साधुजी तथा श्रावक श्राविकाओंने चार चार लोगस्सका काउसग्ग कर अपनी इच्छानुसार अमुक वक्तके लिये ब्रह्मचर्य, चित्तस्नान इत्यादि त्याग पच्चखान किये थे। बाद मुनि सुमित्राविजयजीके विचारोंसे और श्रीसंघकी सम्मतिसे विज्ञप्ति पत्र निकालनेका ठराव हुआ था।

बहुत विद्वानों और सज्जनोंके साथ लिखना पड़ता है कि महावाक्यवाद अभ्यासोंके ऊँडे अभ्यासी था प्रोफेसर शास्त्रविशारद—महान् प्रभावशाली न्याय—साहित्य वगैरे शास्त्रोंके प्रखर विद्वान्, जैन,

गांभीर्य आदि गुणोंके भंडार श्रीश्री जैनाचार्य विजयनिधि श्री १ ८ श्रीश्री विजयधर्मसूरिजी महाराजका अचानक स्वर्गवास होनेका खबर जैनपत्र प्रकाशक भावनगरसे मिलते हमारे हृदयको बड़ा शोकरूप वज्रपात हुआ। ......हमको दिलगीरी इसलिये होती है कि–जो महान् पुरुष हमारी धर्मभावना रूपी वेलीयोंको, महान् कष्टोंके सामने सहन करते हुए भी परवा नहीं करते, अपनी अमाप वाणीसे रसादि बरसा करके नवपल्लवित करते रहते थे, यह महान् खाद भारतको कभी भी नहीं पूरी सकाय ऐसी है।

हम उस परमकृपालु सर्वशक्तिमान सर्वज्ञ प्रभुसे प्रार्थना करते हैं कि जो महान् ज्ञान शक्ति हमारे परमपूज्य श्रीजी धारते थे, या जो उत्तम कार्य उन्होंने हाथ धरे थे, वो पूरे करनेकी शक्ति हमारे गुरुजी श्रीइन्द्रविजयजी और विद्याविजयजीको दे।

सूरजमल प्यारचंद
फूलचंद रूपचंद
चुनीलाल फूलचंद
कुरी कस्बा — छगीरामजी भीखराज
पोस्ट–सादरया — चुनीलाल माणकचंद
वाया मड़वाड़ — सतोकचंद जोगाजाज
२२–९–११ — नाथुराम धनसुखलाल

૧૩

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસના સમાચાર વાંચી આચાર્ય શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજ આદિ મુનિરાજો તથા અમોને સંઘ સમસ્તને ઘણી જ દિલગીરી થઈ છે

અત્રે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા ચતુર્વિધ સંઘની, મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૮ નીતિવિજયજી આચાર્યજીના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા મળી હતી. તે વખતે તાર વાંચવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે આચાર્ય ધર્મવિજયસૂરિ એક જૈન સંઘની અગર દીપક સમાન હતા અને તેઓએ પોતાની જિંદગીમાં ઘણાં સારાં સારાં કામો કર્યાં છે તે જણાવી, અને જૈન સંઘને એક આગેવાન તથા જ્ઞાની મહાત્માની ખોટ પડી છે વિગેરે વિવેચન કરી દિલગીરી જાહેર કરવામાં આવી હતી. તે વખતમાં મહારાજ શ્રી ૧૦૮ નીતિવિજયજીના સદુપદેશથી યથાશક્તિ અનુસાર ટીપ કરી ખાતામાં આપવી પાકી નક્કી કર્યો છે અને નવે દેરાસરોમાં આંગી તથા પૂજાઓ ભણાવવામાં આવી છે

વેરાવળ

ભાદરવા વદ ૨ ૧૯૭૮ [illegible]

શ્રી વેરાવળના સમસ્ત સંઘ તરફથી

૧૪

પૂજ્યપાદ શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ કાળધર્મ પામ્યાની ખબર સાંભળી સખ્ત દિલગીરી થઈ. તેમ માટે મુનિ ધર્મવિજયજી આદિ ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ દેવવંદન કરી પાખી પળાવી તથા [illegible] કરવામાં આવ્યા છે. ઠેકાણાની મેડીમાં અઠાઈ મહોત્સવ થાય છે તેમ ને ખાસ એક દિવસ આંગી-પૂજા કરાવવામાં તેમજ શાંતિ નવે દેરાસરે પણ સારી રીતે આંગી રચાવવામાં આવી છે. [illegible]

મારફત દિલગીરી પ્રદર્શિત મેળાવડો મુખીઓની ધર્મશાળામાં મુનિ ધર્મ
વિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે ભરવામાં આવ્યો હતો.

પાલીતાણા
ભાદરવા વ. ૪ ૧૯૭૮

વોરા બેચર ગોકળ
મોદી પ્રાગજી તેજપાલ
ઝવેરી નેણચંદ જેઠા
વિગેરે મોદી કોમ સમસ્ત

૧૫

આચાર્ય મહારાજ સાહેબ ધર્મવિજયજી કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર જાણી અત્યંત દિલગીરી થઈ છે વર્તમાન સમયમાં પશ્ચિમના વિદ્વાનોને પ્રેમથી જૈનધર્મની ખુબી તથા રહસ્ય સમજાવનાર એક કીર્તિ સ્તંભની જૈનકોમને મોટી ખોટ પડી છે પણ ભાવી પ્રબળ છે તેમાં મનુષ્યમાત્રનો કંઈ ઈલાજ નથી.

પાલણપુર
ભાદરવા વ. ૫ ૧૯૭૮

નગરશેઠ
પાલણપુર

૧૬

આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ આજે સાંજ ૭ વાગે દેવલોક થયા છે તે બીના વાંચીને અત્રેના આખા સંઘમાં બહુ દિલગીરી ફેલાઈ છે તેમજ અમોને પણ બહુ દુઃખ થયું છે શ્રીમાન સાહેબનો સ્વર્ગવાસ થવાથી આપણા જૈનસંઘમાં એક મોટી ખોટ આવી છે તેમજ સારા જૈનધર્મનો આધારસ્તંભ આજ તૂટી પડ્યો છે અમારા જૈનસંઘ રૂપી એક હીરો નાશ થઈ ગયો છે શ્રીમાન સાહેબની વિદ્વત્તા તરફ

૧૩

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી આચાર્ય શ્રી નીતિવિજયજી મહારાજ આદિ મુનિઓને તથા અમોને સંઘ સમસ્તને ઘણી જ દિલગીરી થઈ છે.

આજે સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા ચતુર્વિધ સંઘની, મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૮ નીતિવિજયજી આચાર્યજીના પ્રમુખપણા નીચે એક સભા મળી હતી. તે વખતે તાર વાંચવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે આચાર્ય ધર્મવિજયસૂરિ એક જૈન સંઘની ભારે ઉમદા ચમકતા હતા અને તેમણે પોતાની જિંદગીમાં ઘણાં સારાં સારાં કામો કર્યાં છે તે જણાવી, અને જૈન સંઘને એક બાહોશ તથા જ્ઞાની મહાપુરુષની ખોટ પડી છે વિગેરે વિવેચન કરી દિલગીરી જાહેર કરવામાં આવી હતી. તે સમયમાં મહારાજ શ્રી ૧૦૮ નીતિવિજયજીના સદુપદેશથી યથાશક્તિ અનુસાર ટીપ કરી ગામમાં અમારી પડહો વજડાવ્યો છે અને નવે દેરાસરોમાં આંગી તથા પૂજાએ ભણાવવામાં આવી છે.

વેરાવળ
આસો વદ ૨ ૧૯૭૮ — સુ[illegible]

શ્રી વેરાવળના સમસ્ત સંઘ તરફથી.

૧૪

પૂજ્યપાદ શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ સ્વર્ગવાસી થયા સમાચાર સાંભળી સંઘને દિલગીરી થઈ છે. તેમ માટે મુનિ ધર્મવિજયજી આદિ ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ દેવવંદન કરી પાખી પાળી તથા [illegible] સ્મરણીય ઉજવવામાં આવ્યા છે. હીરાભાઈની મેડીમાં આવતા [illegible] માણસો હોય તે ભાવ એક દિવસ આંગી-પૂજા રચાવવામાં તેમજ ગામમાં નવે દેરાસરે પણ સારી રીતે આંગી રચાવવામાં આવી છે. [illegible]

इससे बड़ा भारी खेद है। मर्हुमकी आत्माको शान्ति मिले यही हमारी भावना है। ७-९-२२

सिंघवी भगराज	मुकनराज
रिखबराम	मूलचंद रातडीया
कुन्दनराज	सिंघवी भगराज
भंडारी चैनराजजी	मुणोत मुकनराज
सिंघवी रतनराज	भंडारी कस्तूरीमल

वगैरह सोजतका समस्त संघ.

૧૮

સૂરીશ્વરજીના સ્વર્ગગમન થયાના સમાચાર જાણી આપણ સૌને દિલગીરી થયા પામી છે અને અમોને મહાન્ રત્ન ગુરુ શ્રી મહારાજની ખોટ પડી છે તેમજ હિંદુસ્તાનમાં બાહોશ પંડિતરાજ વિદ્વાન આચાર્ય જૈન અને જૈનેતરમાં સર્વમાન્ય થયેલા આપણી પડી છે તેઓ સાહેબનો વિરહ થવાથી અમોને ઘણોજ અફસોસ થયા પામ્યો છે.

જૈન સાહિત્ય અને ફિલોસોફીના પ્રખર ફેલાવનાર તેમજ યુરોપમાં પ્રોફેસરો સાથે મીત્રતાની પૂરી ખામી પડી છે તે જગમાં કોઈથી પૂરાય એમ નથી, પણ ઈશ્વર આગળ કોઈનો ઉપાય નથી. આસો વદ

સુ ૧૫, ૧૯૭૮

	નાનાલાલ વ. વીર
મગનલાલ આણંદજી	મુળચંદ સુરચંદ સંઘવી
ખાંતી વનમાળીદાસ આણંદજી	પરશોતમ નથુ
વસ્તુભાઈ નીરચંદ	વનમાળીદાસ દીપચંદ
નાનાભાઈ આણંદજી	હરગોવિંદ છગન
ગિરધર મુળચંદ	અમરચંદ મુળચંદ

—શ્રીસમસ્ત જૈનસંઘ મહુવા.

પ્રસંગ ૪ થુ

વિચાર કરતાં સકળ જૈનસંઘ મહેણી એક વિદ્વાન સાધુ ગુમાવ્યો છે તેમની
ખોટ પડી છે. એમનાની જગ્યા પુરાવી જૈનસંઘ કોઈ પણ કરી શકે એમ
આશા નજીક દેખાતી નથી પણ સદ્ દેવગુરુ પ્રભાવે ઉપાય નથી...પ્રભુ
એમના આત્માને શાંતિ આપો એવી પ્રભુની વિનતિ અમો કરીએ છીએ.

આમલનેર
ભાદરવા સુ. ૧૪ ૧૯૭૮

મોતીરામ મયાચંદ
ચુનીલાલ છગનલાલ
ખામચંદ છગનલાલ
સેવકલાલ ચુનીલાલ
મોતીલાલ રામચંદ

શ્રી આમલનેરના સંઘ તરફથી

१७

श्रीमान् शान्त, दान्त महंत अनेक सद्गुणालंकृत जैन ज्ञान-दिवाकर शासननायक शास्त्रविशारद-जैनाचार्य श्रीश्री १००८ श्रीविजयधर्मसूरीश्वरजी महाराज इस संसारको त्याग स्वर्गवास सिधारनेके भारी दुःखदायक समाचार पाकर बडेहि खेदमें घोरतर शोक छा गया है। समाचार मिलते ही यहाँकी जैन संस्थाएं बंद कर दी गई और श्रीमान् आचार्य महाराजका शोक मनाया गया। जैन तथा जैनेतर समस्त पब्लिक शोकसागरमें डूब रही है। और कुछ भी लिखनेकी सामर्थ्य नहीं है।....जैनसमाजका सबसे बडा विद्वान् और दिव्यमान प्रतिष्ठाशाली पुरुषका स्वर्गवास संसारमें एक मोटी कमी कर गया है।

૨૧

આજે આચાર્ય મહારાજનો દેહત્યાગ સાંભળીને અમોને ઘણો જ શોક થયો છે જે તે શોકનું વર્ણન અમારાથી લખી શકાય તેમ નથી. લખતાં જ અમારું હૃદય ભરાઈ આવે છે. જગતેશ્વર આપણા મહાન રત્ન પુરૂષને ગુમાવી બેઠા છીએ તે નર રત્નને ગુમાવવાથી આપણા શાસનમાં મોટી ખોટ પડી છે. તેમણે શાસન સેવા કરી છે તેટલું જ નહિ પરંતુ રાષ્ટ્રીય સેવામાં પણ આત્મભોગ આપતા હતા. દરેક જૈનને તેમની ખોટ પડી છે.

આજે રાતના આઠ વાગે શેઠ મોતીશાની ધર્મશાળામાં બેનોની સભા ભરી હતી. તેમાં કેટલીક બેનોએ આચાર્ય મહારાજના ગુણોનું વર્ણન કર્યું હતું. તેમ તમામ બેનોએ દિલગીરી જાહેર કરી હતી.

પાલીતાણા

બાઈ હરકોર
બાઈ જડી
બાઈ મધુ
બાઈ મોંઘી
બાઈ કાશી
વિગેરે
સ્ત્રી સમાજ

૨૨

જણાવતાં દિલગીરી થાય છે કે મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિજી દેવગતિને પામ્યા તેવા સમાચાર તારથી સાંભળી સભામાં ઘણીજ દિલગીરી ઉત્પન્ન થઈ છે. આપણા હાથમાંથી હીરો હરી ગયો છે. શાસન દીપાવનાર સૂર્ય આથમી ગયો છે. સંઘને મોટી ખોટ પડી છે. આ દિલગીરી અમારાથી લખાતી નથી.

૧૯

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી મહારાજના સ્વર્ગગમનના ખબર સાં-
ભળતાં અમારા દિલગીરી થઈ છે. સમાજમાં મોટી ખોટ પડી
આપણો આધાર તૂટ્યો છે. જૈન સંઘે ખરો હીરો ગુમ કર્યો છે.
આપણને તેમની ખોટ કોઈ રીતે પૂરી પડે તેમ નથી. આવા પ્રખર
આચાર્યોનો પાર રહ્યો નથી. શાસનદેવ તેમના આત્માને શાંતિ
આપો, એમ પ્રાર્થીએ છીએ.

અમરેલી
આસો સુ ૧૪ ૧૯૭૮

વકીલ સુંદરજી મહાસુખ
વીરચંદ છગનલાલ
તથા સમસ્ત સંઘ, અમરેલી

૨

આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિના સ્વર્ગ ગમનના સમાચાર
મહારાજ વિદ્યાવિજય તરફથી મળ્યા. આજ આસો સુ. ૧૫ના દિવસે સ્થા-
નકવાસીઓએ તેમજ અન્ય ધર્મીઓએ પાખી પાળી હતી. દેરાસરમાં
પૂજા-આંગી-ભાવના આદિ થી શાસનની શોભા સારી થઈ હતી. પૂ-
જ્ય મહારાજ સંબંધી હકીકત સાંભળતાં અમને મોટી ખોટ પડી ગ-
ઈ છે. જેઓ શાસનના ઉદ્યોત માટે આવ્યા. પ્રયાસ કરી અન્ય જનોને પણ
જૈન શાસનના રસિક બનાવ્યા. અનાથ પાઠશાળા વિગેરે તેમજ બી-
જી સંસ્થા પણ સ્થાપી ગયા છે. આભારી બનાવ્યા એજ. આસો વ.
૧૯૭૮

સંઘવી વીરચંદભાઈ મુળજીભાઈ
મોદી મુ. ... નાથાભાઈ
તથા સંઘ સમસ્ત, ...

પ્રકરણ ૫ મું

સાધુ-સાધ્વી તથા પતિવ્રતાઓના પત્રો

પ્રકરણ ૪ થુ

અત્રે મહારાજશ્રી શ્રીનીતિવિજયસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી મહારાજશ્રીના નિર્વાણ ઉત્સવ નિમિત્તે પૂજા પ્રભાવના તથા આંગી વગેરે ઠાઠમાઠ ઠીક થઈ છે

ભાઈ પાનચંદ
ભાઈ નંદુવર
ભાઈ માણેક
ભાઈ જેઠીબાઈ
ભાઈ છની
ભાઈ વાઘજી
વગેરે.
શ્રી સમાજ
—બ્હેનોનો સંઘ.

વેરાવળ.
ભાદરવા વ. ૨, ૧૯૭૮

પ્રકરણ ૫ મું

સાધુ-સાધ્વી તથા યતિવર્યોના પત્રો

૧

ભારતભૂષણ જૈનજગતમાં જાગતી જ્યોતિ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીનું સ્થૂલ શરીર છૂટી ગયું તેથી જૈન સમાજમાં ભારત દિલગીરી વ્યાપ્ત થઈ છે તેમની પાછળ પાણી પાળવામાં આવી છે દેવવંદન કર્યું છે ત્યારે ભજન મંડળી ભજન ગાઈ તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છવામાં આવે છે શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી તેમના અક્ષર દેહે ભારતમાં જીવતા છે તેમણે અનેક શિષ્યો કર્યા, અનેક પાઠશાળાઓ સ્થાપી. કાશીમાં પાઠશાળા સ્થાપી અનેક યુરોપીય વિદ્વાનોને જૈનશાસ્ત્રોમાં રસ લેતા કર્યા. તેમણે જૈનધર્મની ભારે સેવા બજાવી છે શ્વેતામ્બર જૈનસંઘમાં તેમની ખોટ પુરાવી મુશ્કેલ છે અનેક વિપત્તિઓમાંથી પસાર થઈને આગળમાંથી પસાર થનાર સૂર્યની પેઠે ઝળક્યા છે જૈનધર્મ પર ઘણા ઉપકારો કર્યા છે તેમના અનેક ભાવુકોએ ભારતમાં તેમના પ્રતિ શોકને આપ્યો છે તેમના આત્માનો પક્ષ વિજય થયો હતો...તેઓ શૂરવીર હતા. હિંમતે મર્દ હતા. ગમ્મે તેવી કર્મયોગીની દશા પ્રાપ્ત કરી હતી. તેમણે કર્મયોગીની ફરજ કે જે ત્યાગીના અધિકાર પરત્વેની હતી, તે બજાવવામાં ખામી રાખી નહોતી. તેમના ગુણાનુરાગીઓ ઘણા છે તેમ તેમના દુશ્મનો પણ છે અગ્નિ પ્રગટાવો ધૂમ તો સાથે હોય છે જ વિચાર મતભેદ છતાં તેઓ અન્યોની સાથે ઉદાર ભાવથી વર્તી શકતા હતા ધર્મની બાબતમાં સત્ય બાબતે ક્ષત્રિય કર્મ કરતા હતા. જૈનેતરોની સાથે ઉદારભાવથી વર્તતા હતા. આત્મશુદ્ધિ માટે તેમની આત્મદશા પ્રતિદિન આગળ વધ્યા કરતી હતી. આવા એક મહાન્ ધર્માચાર્યથી જૈનોમાં મોટી ખોટ પડી છે. તેમના દેહના વિરહથી જૈનોને પારાવાર દિલગીરી છે તેમના આત્માની શાંતિ ઇચ્છું છું

ભા. સુ. પડિવા
સં ૧૯૭૮

આચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિ મહેસાણા.

શ્રાવણ ૫ ૬

૨

આચાર્ય મહારાજના કાળધર્મના સમાચાર મળતાં અમને ઘણો ખેદ થયો છે. આચાર્યશ્રીએ પોતાના જીવનમાં, જૈનશાસનની અતિ ઘણી સેવા કરી હતી. તેમની કીર્તિ આજે દુનિયામાં રહી છે. અમારા મુનિઓએ તેમનું અનુકરણ કરવાની જરૂરિયાત છે. તેમના આત્માને શાંતિ મળો.

મુંબઈ — આચાર્યશ્રી ...સૂરિજી

તા ૭-૯-૨૨ — મુનિરાજ પ્રતાપમુનિજી મુંબ

૩

તેઓનું જીવન પરોપકારી અને આદર્શનો વિચાર કરવા માં અનેક પ્રયત્નશીલ હતું. અનેકોમાં આ પ્રયત્નશીલ આચાર્યની ખોટ આથી તેમના અભાવથી આવી છે. પણ શો ઉપાય!

ભા. વ. ૧ — પં. કેશરવિજયજી

પં. દેવવિજયજી

૪

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસથી તેમના ભક્તો અને તેમનું કામ કરનારા વ્યક્તિ આવી નથી, તે મેળવવા ખોટી એક આવશ્યક અને વિશેષ જરૂર પડી છે. ... અને ઘણી આચાર્ય હતા પણ હાલમાં આવો દર્શનનો લાભ થતો નથી. આ તેમના ઉત્તમ મુનિ આ કાયમાં ... તેમના ગુણો દરેક અમૂલ્ય મેળવ્યા છે.

ભા. સુ. ... — મુનિ ...મુનિજી

મુનિ ...મુનિજી

પાલનપુર

૫

પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રીના દેહોત્સર્ગના સમાચાર વાંચી ખેદનો પાર રહ્યો નથી. કારણ કે શરીર સંબંધી પ્રથમ કંઇ પણ સમાચાર નહિ, અને એકાએક તાર મળવાથી જે દુઃખનો અનુભવ થયો છે તે આત્મા જ જાણે છે. પત્રમાં જણાવવાથી શું ? પુણ્યવાન્ પુરૂષો તો જ્યાં જાય છે ત્યાં આનંદનો અનુભવ કરે છે કેમકે—

यत्रापि तत्रापि गता भवन्ति
हंसा महीमंडलमंडनाय ।
हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां
येषां मरालैः सह विप्रयोगः ॥

ભાવનગર — મુનિરાજ કપૂરવિજયજી ભાવનગર.
૭-૯-૨૨

૬

સૂરિ સ્વર્ગારોહણના સમાચાર વાંચી બહુ દિલગીરી સાથે ખેદ થયું છે તેઓએ જૈનશાસનની સારી સેવા બજાવી હતી. શાસનને ખોટ જ પડી છે

ભા. શુ. ૫ ૧૯૭૮ — મુનિરાજ અમરવિજયજી ડભોઇ

૭

શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસથી ઘણી દિલગીરી થઇ છે. તેવા મહાન્ પ્રભાવિકોની જૈનોમાં ખોટ પડતી જાય છે તે ખમવી છે તેમના આત્માને શાંતિ મળો.

વદિ ૧ — મુનિરાજ કંચનવિજયજી તથા પંન્યાસ સંપતવિજયજી
પાટણ

૮

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી ઘણો આઘાત થયો છે. વાત સાંભળતાં એકદમ હૃદય ભરાઈ આવતાં આગળથી આગળ સૂઝતું નથી. પરમ ઉપકારી, પરમપૂજ્ય હતા.

વડવાણ શહેર — મુનિશ્રી સૌભાગ્યવિજયજી

મુનિશ્રી સમતાવિજયજી

૯

તમારા ગુરુ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કાળ કર્યાના સમાચાર વાંચીને અમે દિલગીર થયા છીએ.

આબાપુર — પન્યાસ ધર્મવિજયજી

આસો વ. ૩. ૧૯૭૮ — મુનિશ્રી ચિમનવિજયજી

૧૦

પૂજ્ય આચાર્યશ્રી શાસનના સ્તંભ હતા. મહાન્ ઉપકારી હતા. તેઓશ્રીમદ્ આમ એકાએક દેહથી અકસ્માત્ મહાશાસનની ભારે ખોટ ગુમાવી છે. લખતાં દિલગીરી લખી શકાતી નથી.

પાલીતાણા — મુનિશ્રી ધર્મવિજયજી

આસો શુ. ૧૫, ૧૯૭૮

૧૧

આચાર્યમહારાજના દેવલોકના સમાચાર સાંભળીને અકસ્માત જેવો આઘાતને ધક્કો લાગ્યો છે. જૈનસમાજને અસાધારણ ખોટ પૂરી પડી છે. જૈનશાસનને સર્વ આઘાત થયો છે. જેને નહીં આવી ખોટ પડી છે. મુનિમંડળ સમસ્ત આગળ હોવાતાં આવી ખોટ પડશે છે.... જૈનકોમમાં પૂરી આ ખોટ પૂરી પડી શકે, એવો કોઈ એક દેખાતો નથી.

ધાર (મુંબઈ)

આસો વ. ૮ ૧૯૭૮ — મુનિ ભક્તિવિજયજી

११

'जैनधर्म प्रदर्शक' को खोला, जिसमें 'हा! धर्मविजयजी!' ऐसा शब्द ही हृदय पर वज्र का प्रहार सा हुआ। पढ़ते हुए गला रुंध गया। मैं क्या विचार कर रहा था, क्या हो गया! मेरे को आचार्यजी से कई प्रकार का ज्ञान संपादन करने की उत्कंठा थी, दर्शन करने की पूर्ण अभिलाषा थी, पर सब मन की मनमें ही रही। ...आज जैन संसार का एक सूर्य अस्त हो गया।

मुनिश्री गाढीदासजी

૧૨

મહારાજશ્રીના દેહત્યાગ સાંભળી અમોને ઘણોજ અફસોસ થયો છે આ વખતે દિલગીરીનો પાર રહ્યો નથી. કારણ કે આપણા જૈન શાસનમાં અપવાદ જેવા ગુરુમહારાજનો વિરહ ખમવો ઘણો ભારે લાગ્યા જેવું થયું છે કારણ કે જૈન રૂપી દીવા સમાન હતા. તેમના સુવિશુદ્ધ વર્ણન કરવા હાલ અમારી પાસ છે તેના કલમ ચાલતી નથી, જૈન ધર્મવાળાને તો તારે, પણ જૈનેતરને બોધ પમાડીને તાર્યા છે

આ વખતે આપણું પુણ્ય ક્ષીણ થયું કે નરરત્ન ગુમાવી બેઠા. માટે આપણે હવે તેમને પગલે ચાલીને ગુરુ મહારાજની કીર્તિને વધારવા તત્પર થવું

પાલીતાણા
૮-૪-૨૨

સાધ્વી સુલક્ષણશ્રીજી
„ ગુણશ્રીજી
„ ઉત્તમશ્રીજી

પાટણ વ ૩

૧૪

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજનું અવસાન સાંભળી અમે ઘણાં દિલગીર થયાં છીએ. શહેરમાં તેમની મોટી ખામી પડી છે. તેઓ શ્રી પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરી ગયા.

પાટણ. — સાધ્વી અનોપશ્રી
ભાદરવા વ ૪ ૧૯૭૮ — ,, મનોહરશ્રી

१५

गुरुमहाराज श्रीआचार्यजी विजयधर्मसूरिजी महाराजका देवलोक सुन कर बड़ा रंज हुआ। अब जैसा गुरु इस संसारमें नहीं है। अब ऐसा जैन आलम होना मुश्किल है। जैनसमाज इस वक्त गहरे अंधेरमें डूब रही है।

१-९-२२ — यति प्रेमविजयजी
उज्जैन

१६

जैन पत्रमें सूरीश्वरजीका स्वर्गवास बांच कर जो हृदयमें दुःख हुआ है, जिसका कि कुछ पारावार नहीं है। हाय! वर्तमानमें क्या जैनसंघका अभाग्यकाल आ गया कि एकदम आपत्ति पर आपत्तियाँ अनवरत–लगातार आ रही हैं। ...सूरीश्वरजीका स्वर्गवास क्या हुआ है मानो जैनधर्मके स्तम्भ गये हैं। उनका स्वर्गवास समस्त जैन

संघको दुखभारी हुआ है।... यहाँ सूरिजीका स्वर्गवास-विवेचन सुनकर समग्र संघकी आंखोंसे अश्रुधारा बह चली थी।

अहमदनगर   यति हीराचन्दजी काशीवाले

૧૭

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર સાંભળી દુઃખ થયું છે. દેવદ્રવ્ય-ના વિચારવાસ્તે આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ પ્રત્યે મને ઘણી માનની લાગણી ઉત્પન્ન થઇ છે. અંતકાળ સાંભળતાં અત્ર મિટીંગ મેળવી ઠરાવ કરી જૈન પેપરમાં છપાવ્યું છે.

તીસેન
(ભાવનગર)   યતિ જયચંદ્રજી
૨૦—૬—૨૨

પ્રકરણ ૬ ઠું

જેલ મહેમાનોના પત્રો

૧

જૈનધર્મના ઉદ્યોત કરનાર પરમપૂજ્ય સુપ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજનો સ્વર્ગવાસ વાંચીને અમો બધા બહુજ દિલગીર થયા છીએ અને એઓ ધર્મના એક સ્થંભ રૂપ હતા, તે હવે ગયો છે. તેઓ બહુજ શાન્ત અને તમામ રીતે લાયક અને વિદ્વાન હતા. તેની ખોટ ખરીજ લાગી છે પણ આયુષ્ય આગળ કોઈનો ઉપાય નથી.

જુનાગઢ　　　　　　　　ઠાકરશી મકનજી
૧૪—૯—૨૨

૨

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીના કાળધર્મના દુઃખદ સમાચાર વાંચી ઘણોજ દિલગીરી થઇ છે. જ્યારે જૈન સમાજને તેના કટોકટીના અને કટિના સમયમાં આવા મહાન પુરૂષની જરૂર હતી, ત્યારે તેઓ ચાલી નીકળ્યા. જૈનધર્મના મહાનમાં મહાન અને એક પુરૂષના પ્રયાણથી જૈન ધર્મને નહિ પૂરી શકાય તેવી ખોટ પડી છે. યુરોપીઅન અને હિન્દી વિદ્વાનો હવે કોની પાસે જ્ઞાનાર્થિઓ રસપૂર્વક અભ્યાસ અને મનન કરશે ! તેઓને હિંદુસ્થાનમાં આ એકજ શાન્તિનું અને સમાધાનીનું સ્થાન હતું. સમસ્ત જૈન તેમજ ખાસ જૈનેતર આલમને મહાન ધક્કો આ લાગ્યો છે. વિશેષ શું લખું ! પરમાત્મા તેમના દિવ્ય અને પુનિત આત્માને શાંતિ અર્પે એજ અંતિમ હાલ વાંછના.

સુરત　　　　　　　　હરિલાલ શિવલાલ શાહ બી. એ.
૮—૯—૨૨

૩

પરમ આરાધ્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી મહારાજશ્રીએ આ દુનિયા સાથ ભાદ્ર૦ ૧૪ સવારના સાત ૭ વાગે છોડી, તે સમાચાર વાંચી અમોને ઘણુ ઘણુ દુઃખ આપના ગુરૂના મેળો પણાજ દિલગીર થયા છે. અમો પરમ પંડિત આચાર્ય મહારાજશ્રીની આપણી કોમોમાં ખોટ પડી. તેથી ઘણાજ દિલગીર થયા છીએ.

અમોએ (બીજા દિવસે) આખા ગામમાં ધનસર્વના મેળો રાખ્યો સમસ્ત બજારમાં તેમના મરણની દિલગીરી સારૂ ! પાખી પાળી છે

હરેવામ.

૬-૯-૨૨ મથુરદાસ ભગવાનદાસ નાણાવટી

૪

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીના અચાનક સ્વર્ગવાસના ખેદજનક સમાચાર મળતાં મારા જેવા દુરસ્થ જનને પણ જ્યારે અતિશય દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે ત્યારે આપથી જેવા તેમના અનન્ય શિષ્ય રીતે તેમજ અન્ય મુનિમંડળને તેમના વિયોગજન્ય કેટલું દુઃખ થયું હશે તેની તો કલ્પના કરી શકાતી નથી.

એ તો સુનિશ્ચિત છે કે આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગગમનથી જનસમાજને જે નહિ પૂરાય પુર અને પશ્ચિમને સદા, તેમનાં કર્મો એવાં સ્થાપક પ્રત્યક્ષ કરાય તત્ત્વ અને ધર્મ સાહિત્યની નહિ પૂરાય તેવી અપાર અસર ખોટ પડી છે

પ્રભુ એવો શ્રીશાસનમાં આપ ગુરુભક્તોને પુનઃ પુનઃ પાઠવે

બાલોતરા ય. ભાનુ. વ. બી. એ.

૯-૯-૨૨

૫

મહારાજશ્રીના સ્વર્ગવાસ થવાથી શ્વેતાંબર જૈન કોમમાં મોટા ભાગે ખામી પડી છે ...ઉપસ્થિતા તીર્થ માટે તેમની અપૂર્વ લાગણી દરેક ઠેકાણે રાખશે ! એવા એવા અનેક ઉપકાર દરેક કેળ કરશે !

વીરમગામ — કેશવલાલ દલસુખ

૭-૯-૨૨

૬

प्रातःस्मरणीय, जगद्विख्यात, शासनरक्षक श्रीमान् आचार्यजी महाराज साहिब भाद्र शुक्ल १४ को सुबह के ६॥ बजे इस फानी दुनिया को छोड कर स्वर्गलोक को पधार गये, सो यह समाचार सारे शहेरमें पहुंचते ही हाहाकार मच गया। उन महात्माजी को तो यहाँ भी आनंद था, और वहाँ भी आनंद ही रहेगा, कारण उनका तो स्वभाव हरवक्त परोपकार शासनसेवा करनेका था, सो उनकी आत्माको तो किसी तरहकी तकलीफ नहीं होगी। लेकिन हमारे जैसों को अनाथ छोड गये हैं, अब कौन हमारी पुकार सुनेगा ?। कौन जैनधर्म पर अज्ञानवश आते हुए संकटों को रोकनेके लिये प्रयत्न करेगा ?। कौन नई नई पुस्तकें प्रकट कर जैनियोंको सन्मार्गमें लगावेगा ?। कौन पाश्चात्य गए जैनस्कोलर बनावेगा ? और कौन उनकी शंकाका समाधान करेगा ? बहुत दुःख हो रहा है। क्या किया जाय ? सिवाय अश्रुपात करनेके कोई उपाय नहीं है। शासनदेवसे प्रार्थना है कि मर्हूम आचार्यमहाराज की पवित्र आत्माको शान्तिप्रदान

करे, और आप मीमांसकों को उनके यथानुगामी होनेका पुरुषार्थ प्रदान करे।

उदयपुर — मुनीलालजी चतुर

सं. १९७९ आश्विन शु. १ — रोशनलालजी चतुर, मोरह

૭

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજના અવસાનથી શ્રુતવિરહને લીધે ખોટ થાય છે ઈશ્વર તેમના આત્માને શાંતિ આપો. તેમના જવાથી જૈનસમાજને પુરી ન થઈ શકે, તેવી ખોટ પડી છે. વર્તમાન સમયમાં બીજા ઘણુંએ આચાર્યો છે છે પરંતુ તેમના જેવા પ્રભાવક વક્તા ભાગ્યેજ છે.

મુંબઈ — મેઘલાલ સ્વરૂપચંદ

તા. ૮-૯-૨૨

૮

શાસ્ત્રવિશારદ–જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના કાળ ધર્મની અતિ ખેદકારક ખબર સાંભળી અતુલ દિલગીરી સાથે શ્રુતવિરહનું દુઃખ થાય છે.

અત્યારની ઈચ્છા આગળ–કોઈનો કેમ, એ સ્વાભાવિક છે પણ આપ આગળ કોઈનો ઉપાય નથી એ મહાત્મા મરણ કરી વિરહ ખી છે તેમના આત્માને શાંતિ થાઓ, એ ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના.

મુંબઈ — સ્વરૂપચંદ વસ્તાચંદ

૮-૯-૨૨

૯

પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજના કાળધર્મ પામ્યાનો તાર મળતાં

હકમાં જે મહત્વ થયો છે તે જ્ઞાની મહારાજ જ જાણે છે. જાહેર પ્રજા તરફથી શોક પાળજો, હવાડે પાણી અને ટીપ કરી ગરીબોને ખાવા ગળીયા સેવ ભજીયા તથા કૂતરાને પણ ખાવા ગળીયા આપજો અને દેરાસરમાં આંગી-પૂજા વિગેરે સર્વે ગુરૂ મહારાજના નિમિત્તે આદિ થયાં છે. કોઈ પણ પર્યુષણ માટે આવું થયું નથી.

મહુવા

૧૯૭૮ ના ભાદરવા વ. ૧ જનાભાઈ મ. વીર

१०

गुरुमहाराज शासनके स्थंभभूत सूरीश्वरजीका स्वर्गवास होनेका समाचार पढ़ अत्यन्त रंज हुआ। लेकिन लाचार बात है।..... सूरीश्वरजी महाराज द्वारा शासनके अपरिमित लाभकीय वगैरह अटपम कार्योंमें मदद मिलती थी। उसका ही अधिकतर मोह सताता है।

सूरीश्वरजी महाराजकी पवित्र आत्मा सच्चिदानन्द दशाको प्राप्त होकर सदाके लिए आदि अनंत पद प्राप्त कर व स्वस्वरूपमें स्थितिकर अनंत अव्याबाध सुख प्राप्त करें यही प्रार्थना है।

उदयपुर

माघ सुद १९ मदनसिंहजी कोठारी.

१९७९

૧૧

ગુરૂ મહારાજના દેવલોક ગમનના ખબરનો તાર વાંચતાં હૃદયને જે આઘાત પહોંચ્યો છે તે વર્ણવી શકાય તેમ નથી. જૈન સમાજને તેમની પડેલી ખોટ કોઈ પણ રીતે પૂરી શકાય તેમ નથી. તેમના દિવ્ય

પ્રારબ્ધ ! !

સૂરીશ્વર સ્મરણ કરતાં આ સમાચારે હૃદયમાં અત્યંત આઘાત કરેલ છે. આવી ક્ષતિ પાછી કોઈને ઉપાય નથી.

કલકત્તા
૮-૯-૨૨ ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થ પં. હરગોવિંદદાસ

૧૨

મન લખતાં કંપ થાય છે. આચાર્ય મહારાજશ્રીનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી માનતો નથી. સાક્ષાત નહિ છતાં હજુ મોજુદ જણ છે. એક ધર્મધુરંધર આચાર્ય ચાલ્યા ગયા કે જેઓમાં જૈનધર્મના સાચા ભાવથી ઉત્પન્ન કરનાર, રાજરજવાડામાં અહિંસાનો પ્રચાર કરનાર, જૈનોને જગાડનાર, વીર, આદર્શ ચાલ્યા ગયા ! જેઓનું અખંડ ગુણ ગાન તેથી ભરી ભવો

ભાવનગર અમરચંદ
ભાદરવા વ. ૧ ૧૯૭૮

૧૩

આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિના સ્વર્ગ ગમનના અતિ ખેદકારક સમાચાર સાંભળી દિલગીરીનો પાર રહેલ નથી. આચાર્ય મહારાજ સાહેબના સ્વર્ગવાસથી આ દુનિયાને આપણી જૈન કોમને અને અમો દરેકને વળી ન પૂરી શકાય એવી ભારે ખોટ આવી પડેલ છે. તેઓના ગુણનું સ્મરણ કરતા અમો ઘણું આઘાત પામીએ. આ પ્રસંગમાં અતિ દુઃખ છે. વેદ આપ્ત આશ્વાસિત ભાવ ભવિતવ્યતાની પ્રબળતા સિવાય બીજી કહેવા નથી.

મહુવા જયચંદ દુર્લભદાસ
ભાદરવા સુ. ૧૫, ૧૯૭૮

૧૪

આચાર્ય મહારાજશ્રીના કાળધર્મ પામી જવાના ખબર જાણી બહુજ દિલગીર થયો છું. જૈનધર્મને એક મોટી ખોટ પડી છે. આજ રોજ તેમના માન ખાતર અહિંના બધા બજારો તથા મારકીટો વિગેરે બંધ રહ્યાં છે.

મુંબઈ — મણિલાલ ગોકળભાઈ
૭-૯-૨૨ — જે. પી.

૧૫

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસના દુઃખદાયક સમાચાર સાથે આજ ખબર પામ્યા હતા. હું તથા મારા કુટુંબના તથા તેઓશ્રીને જેઓ ઓળખે છે કે તેઓના મનને લાગે છે તેઓ દરેક દિલગીર થયા છે. એક ભિન્ન ભિન્ન થતી જૈન સમાજને તથા જૈનતત્વને તેઓશ્રીની ભારે ખોટ જણાયા વિના નહિ રહે. આપ જાણો છો કે વરસથી તેઓશ્રી મારે ત્યાં દિવસ રહે નત કરી રહ્યા હતા, પણ આખરે એક મહાન આત્માને આપણે આપણી પાસેથી એવી આપણને વિયોગી બનાવ્યા છે.

અમારી નગરી પણ સમાજના એક ઉપયોગી અને મદદગાર મહાપુરુષને અમે ગુમાવી બેઠા છીએ. પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું કે તેઓ શ્રીના આત્મા જ્યાં હોય ત્યાં શાન્તિ આપો.

મુંબઈ — જેસીંગભાઈ મોતીલાલ
૬-૯-૨૨ — સોલીટર વાંસવાળા

૧૬

અત્યન્ત દિલગીરી સાથે લખવાનું કે મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના કાળધર્મ પામ્યાના ખબર સાંભળી અત્યંત દિલગીર થયા છીએ. મહુવામાં નિત્યપ્રતિદિન મહાત્મા પુરુષો પેદા થાય તેમાંના એક પુરુષ

જેઓ પડી ગયા છે, તે વખતે આચાર્ય ધર્મસૂરિની આજ્ઞાનુસાર વિદ્યાર્થિઓને
તે વખતે આપી આપી શરણ કે જેથી તે તે સ્વભાવ ભલા.

મુંબઈ   અમૃતલાલ કેશવજી

१७

महान् विद्वान् शास्त्रविशारद—जैनाचार्यके इस अकाली मृत्युसे कालधर्म प्राप्त होनेसे आज हमने हिन्दका हीरा गुमा खो दिया है। आप जैनकौममें मान्य थे समाज है।.....आज बम्बई तो क्या समस्त भारतवर्षमें आचार्यश्रीके उपकारका महत्त्व विभूति रूप रहाई है।

बम्बई   वकील हीरालाल सुराना
९-१-२१   सामवाले

१८

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી મને ઘણી ભારે દુઃખ થયા છે ...પૂજ્યપાદ ગુરુદેવની કૃપા, ઉપકાર, માયાળુતા સ્મૃતિપથમાં આવતાં આંસુ વહે છે ... જન્માન્તરમાં તે મહાવિભૂતિ ગુરુદેવ આપના આધાર બનો પુનઃ ગુરુદેવેન સ્વામી થાઓ, એ પ્રમાણે તે મહાપુરુષને પ્રાર્થું છું પુનઃ પુનઃ વંદન કરું છું

જુન્નર   ન્યાય—વ્યાકરણતીર્થ
આસો શુ. ૧ ૧૯૭૮   પં. બેચરદાસ જીવરાજ

१९

बड़े दुःखकी खबर सुनी कि पूज्य श्रीविजयधर्मसूरि महाराज देवलोक हो गये। इस खबरसे कलकत्तेके श्रावक लोग बड़े दुःखी हुये

है । प्रभाविक पुरुष, जिन्होंने अच्छा जैनधर्मका प्रचार कराया था । यह कालचक्र किसीको छोड़ता नहीं । आशा क्या किया जाय !

कलकत्ता — लक्ष्मीचन्दजी सीपाणी

आसोज व. १३, १९७९

२

આચાર્ય મહારાજના કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર સાંભળી પારાવાર શોક અને દુઃખ દીલગીરી સાથે દુઃખી થયો હોઉં, એવું મને તો થયું છે.

ગુરુરાજ ગયા, એ આપણા ધર્મનો, મારી માન્યતાએ તો એમનો એક સ્તંભ તુટ્યો છે. જૈન ધર્મને પુરોગામીના પાશ્ચાત્ય સંસ્કારવાળા વિદ્વાનોમાં વિસ્તૃત પ્રસાર એમના એક મહદ્ગુણને જૈનમુનિઓએ ગુમાવ્યા છે. જૈનસંઘને અસહ્ય અને કોઈથી પણ અનિવાર્ય નહિ પૂરી શકાય એવી ખોટ આવી છે. આવા અનન્ય શાસ્ત્રવિશારદ–મહાત્મા સદ્ગત થયાના સમાચાર સાંભળી અહિં આનંદસભામાં પણ સખત શોકની લાગણી ફેલાઈ રહી છે ...

પરમાત્મા ગુરુરાજના આત્માને શાન્તિ આપો.

ભાવનગર — મોતીચંદ ઓધવજી

૧–૯–૨૨

૨૧

ઘણા દિવસે જગદ્વન્દ્યશ્રી ગુરુદેવના સ્વર્ગગમનના સમાચાર મળતાં પારાવાર ખેદથી ચિત્તવૃત્તિ ગમગીન થઈ છે. પત્ર લખતાં હૃદય ગભરાઈ જાય છે ગતિ મુંઝાય છે.

મોટા ગુરુદેવના વિયોગમાં હવે આશ્વાસનનું જો કંઈ સાધન મળતું હોય તો તે એટલું જ છે કે ગુરુદેવના હાથે નિર્માણ થયેલાં અનેક શુભ

ગયી તેમજ પુસ્તકરૂપે મુકેલ અનેક ઉપદેશામૃતથી ભરેલાં વચનો તેમજ શત્રુ-મિત્રને સમાનપણે સમદૃષ્ટિથી કરેલા અનેક ઉપકારો, તે સઘળા રૂપે રહેલુ અક્ષરદેહમય શરીર છે જે કાળાન્તરે નષ્ટ થવાનું નથી, તેમજ આધારે આ શાસનના નાયકના રહી શ્રીગુરુદેવના અવસાનથી માત્ર જૈનધર્મનેજ નહિ પરન્તુ ઇતર મતાવલંબી જનોને પારાવાર ખેદ થયો હોય ત્યાં આપ જનોની સ્થિતિ કઈ રીતે આપી શકાય!

વેરાવળ ધ. જગજીવન શિવલાલ.
મુ. ...

२२

आचार्य महाराजका स्वर्गवास हो गया जानकर शोकमग्न हो गया हूँ। कुछ लिख नहीं सकता। अभी तो 'बॉम्बे क्रोनिकल' से मालूम हुआ कि श्री सिंघम मेंमी तथा मिसेज मेंमी आचार्य महाराजके दर्शनार्थ शिवपुरी गये थे। ता. ११ अगस्तको तो मानो समारोहके साथ यहाँ सभा आदि होकर शासनकी शोभा बढ़ाई थी। और ता. १ को यकायक स्वर्गवास हो गया। यह समाचार सुनकर अत्यन्तही दुःख हुआ। आज जैनसमाजमें अंधेरा हो गया।

सोजत अमराजजी सिंघी
७—९—२२

२३

આચાર્ય મહારાજના દેહોત્સર્ગ ખબર વાંચી અત્યંત ખેદ થયો છે.

તેઓ જૈનધર્મમાં એક યુગપ્રધાન હતા. તેઓશ્રીએ

જીવનમાં સંબંધી જે જે કાર્યો કર્યાં છે તેવાં કાર્યો હવે કોણ આગ્રહપૂર્વક કરી શકશે. તેની સાથે જૈન કોમની સાથે ધર્મ સંબંધી વાદ-વિવાદ કરી જે કાર્યો કર્યાં છે અને જશ લીધો છે તેના માટે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. આપણી જૈન કોમમાં તેમની મોટી ખોટ પડી છે તે શાસનદેવ પૂરે ત્યારે ખરી. હવે તો તેમના આત્માને જેમ શાંતિ થાય તેમજ આપણે કરવાનું છે એ.

પાલીતાણા   મોહનલાલ ગોવિંદજી
૭–૯–૨૨

૨૪

પૂજ્ય સૂરિજીના સ્વર્ગ ગમનનો તાર વાંચી ખરી તો છાતી ફાટે છે. અમારો જૈનસમાજ જે વખતે મુશ્કેલીના વાતાવરણમાં સપડાયેલો છે અમારાં તીર્થો દુઃખમાં રહ્યાં છે તેવા આપત્તિના સમયમાં અમારો જૈન ભાનુ અસ્ત થાય તે કેમ સહેવાય ! ખરેખર આ ખોટ જૈન પ્રજાને આવા સમયે સાલે તેવી છે. અમારા શાસનની ફિકર હવે કોણ કરશે ! અમારા જેવા [illegible] અમારી પીડાને [illegible] આટલું લાગે છે તો આપના [illegible] પૂજ્ય ગુરુજીની ખોટ કેમ પુરાશે ? શું લખું ! તેની સમજ પડતી નથી.

પ્રોફેસર વસવાણી, કે જેઓ થોડા જ વખત થયાં આપણા જૈન ધર્મના પરિચયમાં આવ્યા છે અને મેં આપ સર્વેથી ઓળખીતા કર્યા છે તેમણે સિંધીઓના તાજા વર્તમાનપત્રમાં વાંચ્યું અને મને ચીઠી લખી બોલાવવાના હતા. તેવામાં જ આપનો તાર આવી ગયો. અને આવતી કાલે ટાઉન હોલમાં સહિના જૈન તેમજ જૈનેતર શહેરીઓની એક જંગી જાહેર સભા ભરી સ્વર્ગસ્થના આત્માને પરમ શાંતિ પ્રાર્થવા એકઠા થવાના છીએ. પ્રો. વસવાણી પ્રમુખ થવાના છે

કરાંચી   ચોપડાવાળા ત્રિભુવનદાસ શાહ
૧–૯–૨૨

૨૪

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજના કાળધર્મ પામવાથી જૈન સમાજને ખરેખર ઘણા વખત સુધી ન પૂરાય તેવો ધા લાગ્યો છે. તેઓશ્રીના પવિત્ર આત્માનું આવા સંજોગોમાં દેહોત્સર્ગ થવું તે ખરેખર ખેદજનક છે. આખો સમાજ અત્યારે તેમના અવસાનથી દુઃખી થયો છે...વિશ્વ માત્ર તરફ તેમનો અદ્ભુત પ્રેમ, સમાજ તરફ લાગણીભરી દૃષ્ટિ, વિદ્યાર્થીઓ માટે તેમનો જૈન ધર્મના સમસ્ત વિષયમાં પુનઃ સ્થાપવા શુભ પરિશ્રમ, વિગેરે વિગેરે બાબતો સ્મરણમાંથી મુક્ત થવી અશક્ય છે. તેમના જેવા પુરુષ દેહધારીઓથી સમાજને ઓછો લાભ નથી થયો. અને આયુષ્ય બે પાંચ વર્ષ વધુ હોત તો જરૂર તેમને સમાજને પ્રગતિ ઉન્નત રસ્તા ઉપર લાવી મૂકત. હવે તો તેઓશ્રીના પુણ્યાત્માને અમર શાંતિ થાઓ, એજ પ્રાર્થના.

વીસનગર — નાગરદાસ મગનલાલ શાહ
૧-૯-૨૨ — બી. એ.

૨૫

આચાર્ય મહારાજના સ્વર્ગવાસથી હિંદુસ્થાનની જૈન પ્રજાને તો એક મહાન નુકશાન છે પરંતુ પરદેશના વિદ્વાનોને તે કરતાં પણ વધારે ખોટ ગઇ છે. તેઓ ખરી સ્થિતિ જાણી શકતા હતા, અને નવો તેઓ લાભ મેળવતા હતા. જ્યારે ઘણે ભાગે જૈન હોવા છતાં નહિ તેમ તેઓની પૂરી સ્થિતિ જાણી શકતા નથી અને જોઈતો લાભ મેળવી શકતા નથી, એ કમનસીબી છે. પરમાત્મા તેઓના પવિત્ર આત્માને પરલોકમાં અમર રાખે.

મુંબઇ — મોહનલાલ ગોકળદાસ શાહ.
૧-૯-૨૨

૨૭

તા. ૫-૬-૨૨ ના પેપરમાં આચાર્યશ્રીના કાળધર્મ પામ્યાના ખબર વાંચી દુ:ખ થયું. જૈનોનો એક ખરેખર મહાન હિમાયતી ગયા છીએ. જૈનો પર જ્યારે એક પછી એક આફતો આવવા માંડી છે ત્યારે આવા ધર્મધુરંધર મહાત્માનો સ્વર્ગગમન કરે છે એ ખરેખર જૈનોનો વિષમ છે. દુનિયામાં જે જન્મ્યું છે તેણે જવાનું છે પરંતુ તેઓ શ્રીના નામની મુશ્કેલીઓ-જેવી કે કેસરીયાજીનો નિર્ણય અંતરીક્ષજીનો કજીયો, આબુજીની જમીનનો કબજો, વિગેરે તેઓશ્રીના મનમાં જ રહી ગયું પ્રભુ તેમના અમર આત્માને શાંતિ આપો અને પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ! આપ તેમના શિષ્યોમાં તેમના જેવું બળ આપો ને તેમની સુશક્તિ આપ પર લાવો કે જેથી તેઓશ્રીની સ્વર્ગમાંથી પોતાની સુસ્થિતિ પર આવેલી જોઈને શાંતિ પામે.

તા. ૭-૬-૨૨ ના રોજ આખા શહેરની સંપૂર્ણ હડતાલ પાળી હતી. તેમજ દેરાસરમાં પંચકલ્યાણકની પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

જબલપુર ડૉ. જયમોહનદાસ મગનલાલ,
૧૦-૬-૨૨ એલ. સી. પી. એન્ડ એસ

૨૮

આચાર્ય મહારાજના નિર્વાણ સમાચાર મળતાં આખા શહેરમાં સર્વત્ર મહાન દિલગીરી ફેલાઈ હતી. તે નિમિત્તે આખર રોજગાર આખા શહેરે બંધ કરી આચાર્ય મહારાજના આત્માને હંમેશની શાંતિ મળે તે માટે દરેક ધર્મના અનુયાયીએ પોત પોતાનાં ધર્મસ્થાનોમાં

ધર્મ કરણી કરી હતી. આચાર્ય મહારાજના નિર્વાણના ખેદ જનક સમાચાર જાણી પારાવાર દિલગીરી ઉત્પન્ન થઈ છે ..

આચાર્ય મહારાજની ખોટ પુરી થાય તેમ નથી.

અમરેલી — શેઠ કરમચંદ નારાયણ.

૧૫-૯-૨૨ — ક—શેઠ નાગરદાસ કરમચંદ

૨૯

આજે આચાર્ય શ્રી આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના અવસાનના સમાચાર વાંચી દિલગીર છું. પૂજ્ય મહારાજ શ્રી સ્વામીને ઘણા વાર અમે જોયા હતા. પોતાને કેમ અંતનો આભાસ નહોતો. વિગેરે મુનિ ઘણા હતા. ને તે વાત પણ આજે જ દુનિયામાં કેમ અમર નથી, પણ સ્વાભાવિક પુરુષાર્થ અને ગુણવાનના અવસાનથી સદા નરસાની ખબર પડે છે ને તેઓ સાહેબે પોતે ઘણાનો આદર મેળવ્યો હતો.

મુંબઈ
૫-૯-૨૨ — મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી

२

आचार्य महाराज श्रीविजयधर्मसूरिजीके स्वर्गवास सुनकर बहोत रंज हुआ। ऐसे पुण्यवान प्रभावक आचार्यका देवलोक होना संघमें बड़ी भारी खामी हुई। सर्वत्र शोक फैल गया है। परन्तु आयुष्यकी प्रबलता है। इसके आगे कोईका बस नहीं।

महाराज साहेबकी कीर्ति सर्वत्र अमर है सो देहान्त हो जाने पर भी जीवित है।

बम्बई — सठ लक्ष्मीचंदजी घीया
१-९-२२ — प्रतापगढ़वाले

४१

आचार्य महाराजकी असामयिक मृत्यु पर बहुत बडा जैनसमाजका नुकसान हुआ। इसकी पूर्ति नहीं हो सकती। ऐसा प्रतापी इस समय हो नहीं सकता। हमको बहुत बडा दुःख हुआ। महाराजजीकी कृपा हमारे ऊपर जैसीथी आपसे छीपी नहीं है। जैनका सूर्य अस्त हो गया। मगर इस जगह किसीका जोर नहीं चलता, भावी प्रबल है।

बनारस — बाबू शिखरचन्दजी चौधरी

१-९-२२

४२

આજ રોજ પત્રી દ્વિમાસી સાથે પ્રાત: સ્મરણીય સદ્‌ગત ઉપકારી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગગમનના સમાચાર સાંભળીને દિલગીરીનો પાર રહ્યો નથી. જૈન કોમે એક મોટું ને મોંઘેરું રત્ન ગુમાવ્યું છે. જૈન કોમની સેવા કરનાર ઘણા થોડા હોય છે ને તેમાં જૈનોનું શ્રેય કરવાનો શ્રમ લેતા હોય એવા આગેવાનો તેથી બહુજ થોડા હોય છે તેમાંના એક રત્નનું અકાળ અવસાન થયું તે તે કોમ કેમ સહન કરી શકે?

હે વીર, આવા રત્નને માટે તું મોક્ષમાં તારી સાથે સ્થાન આપ, એવી અંત:કરણની ઇચ્છા રાખું છું.

વીરમગામ

૫-૯-૨૨ — વાડીલાલ પરસોતમ વહોરા

૩૩

પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રવિશારદ વિજયધર્મસૂરિજીના સ્વર્ગવાસ થયાના સમાચારથી સમસ્ત જૈન કોમને એક ભારેમાં ભારે ખોટ ગઈ છે. એ વાત હવે કહેવાથી અજાણી નથી. World is fifty years behind. એ કહેવતાનુસાર જનોને હજુ હવે ખબર પડશે કે મહુમની જાહોજલાલી કેવી હતી. ઉભા મુંબઈ સમાચારમાં પૂજ્યશ્રીની ચમત્કૃતિ મૂર્તિની ફિલ્માય પણ જ બ્હાલની છે અને તે સર્વોત્તમ છે જરા તેમાં ઠરેલ પાત્રોટ. તે ફિલ્મ જાહેર પેપરો દ્વારા ઉપયોગી એવી બોધિની.

લોહ ચેમ્બર્સ મુંબઈ
૧૪-૯-૨૨ — વિઠ્ઠલદાસ વર્ધમાન શાહ

૩૪

પરમપૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યશ્રી કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર ઓફિસના પેપરમાં વાંચવામાં આવવાથી બહુ જ ગમગીની પેદા થાય છે. અરે રે ! આજે હિન્દુસ્તાન એ કોહીનૂરમાં વિદ્વાન્ મિ. [illegible] ભારતના સમાચાર વાંચી ભયંકર ધાસ્કો લાગ્યો, તેમજ શોકના વખતે આજ વર્તમાન જમાનામાં આવતાં ઉપર મુજબના દુઃખદાયક સમાચાર આવ્યા. એ મહાન્ ગુરુએ જૈનધર્મ માટે અને વિશેષે કરીને શાસ્ત્રવિશારદ-ઓમાં જૈનધર્મ વિષેની અભિરુચિ ઉત્પન્ન કરવા માટે અથાગ પરિશ્રમ વેઠી ઘણું કામ બતાવી આપ્યું છે અને તેને માટે આખી જૈનકોમ ખાસ કરીને આનંદ માનિ રહેશે. સ્વર્ગસ્થ ગુરુશ્રીની ઉચ્ચતા વાણી ભવ્ય દર્શનનો લાભ હવે ગુમાવ્યો એમ નથી.

ધૂળિયા — શ્રીમદ્ લાલચંદદાસ પારેખ
૧-૯-૨૨ — બી. એ. એલ એલ. બી.

૩૫

આજ રાત્રે સવારે આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીનો સ્વર્ગવાસ થયો એ સમાચાર સાંભળતાં મારા હૃદય શોક નિમગ્ન થઈ ગયું. ખરેખર જૈનધર્મરૂપી વિશાળ વૃક્ષને પલ્લવિત કરનાર મહાત્માની જનસમાજને હવેથી ખોટ સારી પેઠ માલુમ પડશે. વિદેશમાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને પણ તેમની ખોટ જણાશે. જૈનેતર પ્રજા પણ આ બનાવથી શોકાતુર થવાની.

મુંબઈ — હીરાલાલ આર. કાપડીયા એમ. એ.

૬–૯–૨૨ — પ્રો. વિલ્સન કોલેજ

૩૬

આજ [illegible] [illegible] વગેરે મહારાજશ્રીના કાળધર્મ પામ્યાના એક તાર સમાચાર મળ્યા છે. ખરેખર જૈનોમની જાગૃતિના સિતારો નજુજ નજરે વડી આવે છે કારણ કે જે વખતે જૈનોમાં અનેક તીર્થો જોખમમાં છે તેજ વખતે જે આચાર્ય તેને ટકાવી રાખે તેવા શક્તિમાન હતા, તેજ આચાર્યરૂપી સૂર્ય અસ્ત થયો જાણીને કોને ખેદ ન થાય?

મુંબઈ — મોતીચંદ પરમાનંદ

ભાદરવા સુ. ૧૫, ૧૯૭૮

૩૭

અત્રે મધ્યમાં ખબર પડતા તમામ દુકાનો બંધ રાખી. હડતાલ પાડી હતી અને શ્રી મહારાજના આત્માની શાંતિ માટે મહાવીરસ્વામીના દેરાસરમાં ઋષિમંડળની પૂજા ભોજક મનસુખલાલની મદદથી રાગ-રાગણીથી હરમોનીયમ તબલા સાથે ભણાઈ હતી. સાધુ-સાધ્વીઓ અને સર્વે દેવવંદન કર્યું હતું. કુતરાં, ગાયોને તથા પક્ષિ, ઢોરોને ઘાસ કપાસીયા, રોટલા ખવરાવ્યા હતા

સ્વર્ગસ્થ મહારાજની સભા ભરી હતી. જેમાં ગુરુમહારાજના ગુણ વર્ણવી શોક પ્રદર્શિત કરાવો કરી જૈનોએ તથા ડૉ. જેકોબી, ડૉ. થોમસ વિગેરે યુરોપીઅન–અમેરિકન વિદ્વાનોને તથા અન્ય કોમને પણ મોટી ખોટ પડી છે તે કદિ પૂરાય તેમ નથી. પાઠશાળા, વિદ્યાશાળા, કન્યાશાળા, જ્ઞાનશાળા વિગેરે સંસ્થાઓ બંધ રાખી હતી. ઉપરે સંઘ તરફથી આખો મહોત્સવ કરવાનો ઠરાવ કરી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

જૂનાગઢ.
૨૮–૧૧–૨૪૪૮

૧૮

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિ કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર સાંભળતાં અમોને પાર રહ્યો નથી. સમાજના કમનસીબે આવા નરરત્નનો વિયોગ થયો છે. સમાજ એક જબર બહુ મોટો જૈનોના ઉપર તે પર ઉપકારી પુરુષ પ્રતિબોધ કરી જૈનધર્મની જાહોજલાલી કરાવતા. રાજામહારાજાઓને પણ આપશ્રી સત્ય ધર્મ બતાવીને સમજાવતા. એટલું હિંદુસ્તાન નહિં પણ વિલાયત–જર્મની–અમેરિકા વિગેરેની યુનિવર્સિટીઓના પ્રોફેસરોની શંકાઓને દૂર કરતા. આથી જૈનસમાજને મોટી ખોટ પડી છે જગતની પડતી એવી છે કે આવા મહાત્માઓનો વિયોગ થાય છે

સિહોર
ભાદરવા વ. ૨, ૧૯૭૮

૧૯

श्रीश्रीश्रीश्री १००८ श्रीशास्त्रविशारद आचार्य श्रीविजयधर्मसूरि महाराजके स्वर्गवास होनेका सुनकर अत्यंत दुःख हुआ। जैनसमाजमें आकस्मिक स्वर्गवासका बड़ा ही धक्का पहुँचा। आचार्यश्रीके किये हुए उपकारोंके लिये जैनसमाजका बच्चा २ ऋणी है। आचार्य

जीकी प्रशंसा भारतमें ही नहीं हो रही है परन्तु सुदूर यूरोपखण्डमें भी आचार्यश्रीका यशोगान हो रहा है। इस नाजुक समयमें आचार्य श्री ही एक महान् विद्वान् समाजसेवी व धर्मात्मा महात्मा थे। आचार्यश्रीकी आकस्मिक मृत्यु सुनकर हमारे दुःखका समुद्र उमड़ आया, विचार नहीं सकते कि—अब हमारी प्रिय समाजकी क्या दशा होगी ?

इन्दौर — हीरालाल जिन्दाणी

९-९-२२

४०

મહારાજ એકાએક સમાચાર સાંભળીને દિલગીર થયા છીએ તેમનો સ્વભાવ તથા ભણ ઉપરનો તથા દુનિયા ઉપરનો ઉપકાર હમેશાં યાદ આવ્યા કરે છે તે તો ઉપકારી ને અમોને દેવાદાર કરીને સ્વર્ગપુરીમાં ચાલ્યા ગયા છે અમો તો નબળો વાણીએ ત્યારે ખરા. તેઓની મરજીજ સારી હતી તેથી તેઓને સ્વર્ગમાં શાન્તિજ હોય. પરન્તુ વધારે શાન્તિ મળે તેવુ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

મુંબઈ — હરગોવિંદ રામજી

૧૧-૯-૨૨

૪૧

પરમોપકારી શાસનસ્તંભ વિદ્યાપિતા શ્રી મહારાજ સાહેબના સ્વર્ગગમનના સમાચાર સાંભળી અતિશય દિલગીરી થાય છે. તે પૂજ્ય પિતાના વિરહથી હૃદય રડે છે વિશેષ શોક તો એટલા માટે થાય છે કે— જે સમયે ગુરુમહારાજની હયાતિની ખાસ જરૂર હતી, તે સમયે / તેઓ

આ સૂત્ર તેમનો ત્યાગ કરી ચાલતા થયા ! ! એમ પ્રભુનું આગમ્ય અમ પ્રધાન છે તે અજાણ્યું આવતું નથી. છિન્નભિન્ન થયેલ જૈન કોમને એકત્ર કરવા તન–મનથી પરિશ્રમ કરનાર તે વીર સરદાર અત્યારે જૈન કોમ ગુમાવી બેઠી ! આ પરોપકારી શાસન સ્તંભ ગુરુમહારાજ માટે આ અવસરમાં શોક પાળીએ !

પાલીતાણા, પ. ત્રિભુવનદાસ અમરશી.
૯–૯–૨૨ પ. ભગવાનદાસ અમરશી.

૪૨

પૂજ્ય ગુરુશ્રી શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીની ખોટ ઘણી મોટી છે. આખા હિંદુસ્તાનમાંથી એક ધર્મનાયકની ખોટ પડી છે જે તે પૂરી થાય તેવી બને તે નથી લાગતી.

આ અવસાનથી અપાર ખેદ, જે સહસ્રગુણો ને ખેદની જગતમાં ફેલાતા ને તે પણ જ દુઃખ થાય, કારણ કે તેમના તરફનો જે લાભ મળતો તે હવે નહિ મળે, પણ આપણી આગળ આપણો શો ઉપાય છે?

શ્રીમોહમયી મુંબઈ ઉજમચંદ મોતીચંદ શાહ
૧૮–૯–૨૨ બી. એ.

૪૩

શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનથી અતિ ખેદ થયો છે. આપણથી તેમના સુશિષ્યોની તત્પરતાને અવિચ્છિન્નતાથી તેમના પ્રયત્નો સફલીભૂત જ થશે તે સ્વાભાવિક છે પણ આપણું આપવત્તતત્સ્વરૂપ વિચારતાં તે સર્વેના મન મતિમાં જ સ્થિરતા પામેલ હશે. હવે તો આપણે સર્વેએ, તેમણે કરેલા જે મનોરથો તે પ્રત્યે અનુમોદના ઉપરાંત આપ-

રહ્યા અને તેની પુષ્ટિ કરી તે સ્વર્ગસ્થનું સ્મારક રહે તે કરવાનું ઉચિત છે

મુંબઈ — મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ
૧-૯-૨૮ — બી. એ. એલએલ. બી.
હાઈકોર્ટ વકીલ.

૫૪

आचार्यजी महाराज श्रीश्री १०८ श्रीधर्मविजयसूरिजी साहेबके देवलोक होनेकी खबर तारद्वारा मालूम हुआ, बहोत अफसोस हुआ। ऐसे प्रभाविक पुरुषोंका वियोग होना बड़ी खामी हुई। परन्तु इस बातमें किसीका जोर नहीं।

भोपाल — गोवींदासजी कांसटीया
आसाढ सु ८, १९७९ — अमीचन्दजी कांसटीया

૫૫

અમારી જૈન કોમના ધર્મનો એક પાયો તૂટી પડ્યો. જૈન કોમનો સૂર્ય અસ્તમિત થયો. જૈન કોમના ધુરંધર ઉપદેશક આ ફાની દુનિયામાંથી સદા માટે અસ્ત થયો. રાજ કરતી કોમની અંદર શાસન રક્ષણ માટે જેમણે પગ પેસારો કરવા માંડ્યો હતો અને જર્મન, ફ્રેંચ, ઇંગ્લીશ આદિ જોઈ જમાનાનું ભાન જૈન કોમને કરાવવાને માટે ઉચિત કરવાને જેમણે નિરાકુલ પાણી પાણી કરી નોંધી અને અમેના ચાતુર્માસ વખતે વરસાદની ક્ષીણતાને લઈને દેશ દેશાવરોમાં ટીપથી કરાવેલ સંખ્યાબંધ રૂપિયા મોકલાવી પંચેન્દ્રિય જીવોના પ્રાણોને અભયદાન અપાવ્યાં એવા મહાન ઉપકારી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય સૂરીશ્વરજી મહારાજ ૧૦૮ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ સાંભળી અમારા અને

અને આપના શાસનનું તથા એમના સમાજના અભ્યુદયથી ચિર
પણ દુઃખી થયું છે અને તેઓ પણ દિલગીરી બતાવવાને શબ્દ નથી
અને મહારાજશ્રીના ગુણગાન કરતા જણાય છે અને મહુંમના આત્માને
પ્રભુ શાંતિ અર્પે એજ.

પાલીતાણા. મણિલાલ ભગવાન દ.

૫૬

ता. १ के सांध्यवर्तमानमें पूज्य आचार्यश्रीके स्वर्गवास होनेके दुःखदायी, हृदयविदारक समाचार पढ़ चित्त व्याकुल हो उठा। कलममें शक्ति नहीं, वाणीमें शब्द नहीं जिससे इस दुःख और शोकका उल्लेख किया जा सके। श्रीमान्ने इस मानिस जितने उपकार किये हैं, वह समाजपर पूर्णतया विदित है। समाज सदैव उनका कृतज्ञ रहेगा। राजधानीमें करोड़ोंकी जैनमंदिरकी इमारत तो समाजपर नवीन ही है। आशा है समाज पूज्य आचार्यश्रीके उपयुक्त स्मारकका प्रबन्ध करेगी।

पिसानी, पो. सुलतान. वर्धमान कोठारी
१ —९—२२

૫૭

શાસન પ્રભાવક જૈન ધર્મ ઉદ્ધારક સૂરીશ્વરજીના સ્વ. પામ્યાના સમાચારે અમે જૈન સમાજના મહાન્ એક જ્યોતિર્ધર છે. જૈનધર્મને તથા ભારતવર્ષને શ્રીમદ્જીને જેમજ જૈનસમાજને પશ્ચિમના શિક્ષિતોમાં તેમજ ધારા અગત્યના પ્રખ્યાત કરનાર શ્રીમદ્ સૂરીશ્વરજીના સ્વર્ગગમનથી કોને દુઃખ ન થાય! વીરશ્રેષ્ઠના વીર શાસન સમ્રાટ—જગદ્ પ્રસિદ્ધ મૂર્તિ પણ કદીપણ ભૂલી નહી જવાશે ... ...

ખરેખર તદ્દન એવા શુભ થવાથી શોકગ્રસ્ત થઇ બેઠીના આંસુ વરસાવી રહી છે પરમાત્મા તેમના આત્માને પવિત્ર-શાંતિ આપો, એવી મારી હૃદયથી પ્રાર્થના છે

પાટણ. કુલચંદ હરિચંદ દોશી.
૬—૬—૨૨ ગૃહપતિ, જૈન બોર્ડિંગ.

૪૮

પૂજ્ય ગુરુ શ્રીમદ્ આચાર્યશ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના કાળધર્મ પામવાથી જૈન કોમને જે અસહ્ય ખોટ પડી છે તે અવર્ણનીય છે આ ખોટથી જૈન સાહિત્યને પણ મોટી ખોટ પડી છે એઓશ્રીના ઘણેજ અભ્યાસ માટે જેટલો ખેદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવે, તે એમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં ઘણોજ ઓછો ગણાય.

મુંબઇ બકુભાઇ દીપચંદ ઝવેરી.
૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨.

४९

गुरुजीकी पवित्र मुखमुद्रा न केवल जैनजनको, बड़े बड़े राजा महाराजाओंको भी प्रिय लगती थी। गुरुजीका स्वभाव इतना सरल था कि—यदि कोई क्रोधकी दृष्टिसे इनके समीप जाता तो वो भी उनकी शान्त मुखमुद्राको देखकर ही शीतल जलके समान हो जाता। आपके धर्मचर्चाकी यश—कीर्ति अनेक अनेक देशदेशान्तरोंमें पुष्प सुगंधोंकी महकके समान फैल रही है। क्या लिखूं! परमात्मासे यही प्रार्थना है कि हमारे परमोपकारी श्रीश्रीश्री आचार्य महाराज जहाँ कहीं शुभ

स्थानमें वास हुआ हो, वहाँ उनकी धर्मरूपी ध्वजाका सत्कीर्ति द्वारा सदैव कायम कर उनको सुखशान्ति प्रदान करता रहना।

इंदोर लक्ष्मीबाई

हे. अध्यापिका, सरकारी गर्ल्स स्कूल नं. १

५०

આચાર્ય મહારાજ શ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજના આકસ્મિક દેહોત્સર્ગના ઘણાજ ખેદકારક સમાચાર સાંભળી દિલગીરીનો પાર રહ્યો નથી. અતિ તમામ કોમ ઘણુંજ દિલગીર થઈ ગયા છે. તેમના જેવી ખરેખર જૈન સમુદાયમાં ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી છે પણ ભાવી આગળ ઉપાય નથી.

મુંબઈ શેઠ લલ્લુભાઈ પ્રતાપશી.

५१

पूज्य गुरुमहाराजका स्वर्गलोक होनेका समाचार सुन गंभीर दुःख हुआ। लिख सकु नहीं। इस दुख रो पार नहीं। आज जैन-कोमका एक तेजस्वी तारो दूर गया। और जैनकोमने कभी भी नहीं भर सके इस तरे नुकसान कम्पो। मने चिंता घणी है, लीख सकुं नहीं

पूर्णिया पुनमचंद महेता

आसाम ता. ११ १९७८

५२

પૂજ્યપાદ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યના સ્વર્ગવાસના ખબર સાંભળી ઘણીજ દિલગીરી થયેલ છે. આપણી જૈન કોમમાં તેઓ શું પણ આખી દુનિયાના વિદ્વાનોના નામમાંથી એક પુરુષ ઓછો થયો છે. જૈનોમાંથી સેવાની આહુતિ આપનાર અહિંસા

પરમો ધર્મ નો ઝુંડો ફરકાવ્યો તે જગજાહેર છે. આપણા જૈનોમાં તો ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી છે. પરમાત્મા તેઓના આત્માને શાંતિ આપે.

મુંબઈ — વર્ધમાન રામજી
૧૫–૯–૨૨

૫૩

આચાર્યશ્રીના સ્વર્ગવાસથી ઘણી દિલગીરી થઈ છે. આખા હિંદુસ્થાન વિષે જૈનસમાજમાં પૂરી ખોટ પડી છે. ધર્મનો સ્થંભ તૂટી પડ્યો છે. એક સાચો હીરો, જેની કિંમત નહિ એવા મહાત્મા પુરુષને ગુમાવ્યા છે. જેને સંભારતાં આંખમાંથી આંસુની ધાર આવે છે. જેના ગુણોનો પાર નહિ. આ દુનિયામાં એવા ઉપકારી પુરુષ મળે તેમ નથી. જ્યાં જ્યાં પોતે વિચર્યા, ત્યાં અનેક પ્રકારે અનેક જીવોને પ્રતિબોધીને ઉપકાર કર્યો છે. ગુણનું વર્ણન કરવાને મારા જેવા અલ્પ બુદ્ધિવાળાની શી બુદ્ધિ ચાલે ! તેમણે સજ્જનોને ગુમાવ્યા છે. સમસ્ત ઘણા વર્ષોના કરેલા મહાકાર્ય છે. મોટા મોટા સાહેબ લોકોને મહારાજે ગુમાવ્યા છે.

આસો વ. ૨ — શેઠ મેઘજી ગુલાબચંદ
૧૯૭૮ — વણાદ

૫૪

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ ૧૦૦૮ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના અચાનક કાળ પામ્યાના ખબર ભાદરવા સુદિ ૧૪ રાત્રે સાંભળી ઘણી જ દિલગીરી થઈ છે. પૂ. મહારાજશ્રીની, આપણને વિશેષથી પૂરી ખોટ પડી છે. તે ખોટ કોઈ રીતે પૂરી થાય તેમ નથી. તેમનો ઉપકાર તેમનું સ્મરણ ક્યારે પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી.

અત્યારે તેવા પ્રભાવશાળી પુરુષના વિયોગથી શાસનમાં ઘણી જ

પ્રકરણ ૧૬

ખોટ પડી છે તેમના આત્માને મોક્ષ મળેલો છે પણ આપણને આપણે અસહ્ય વિયોગ થઇ પડયો છે.

મુંબઇ — ઝવેરભાઈ શાહ

તા. ૧૧-૬-૨૨

૫૫

મીસ-પાંત્રીસ વર્ષનું ઉંચું ચારિત્ર પાળી અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાનો ફાળો આપી બેન કોઇ પણ … ઉપકારી થઇ પોતાના આ ભવના જીવનનો અંત આણી સ્વર્ગ તરફ સિધાવી ગયા છે. જોઇ-કિશોરી ખોટ ભારે છે કે જ્યારે દુઃખ … આવી પડે ન… વ્યક્તિઓની પછી જ આવત, તેમાં પણ આવા નિર્મળ હૃદયવાળા, ધાર્મિક સંપૂર્ણ ભાવનાવાળા, … મહારાજની … જ જરૂર હતી.

અને તેમની ગેરહાજરીથી લાગી આવે તે સ્વાભાવિક છે પણ આપણી બેન પ્રભુને … શાન્તિ સ્વર્ગ પૂરી પાડો જેથી ખોટ પડી છે …

શેઠ ગુલાબચંદ આણંદજી

૬-૬-૨૨ — ભાવનગર

૫૬

બહેનના વાસથી અમે દુઃખમાં દિલગીરી જણાવી છે પરંતુ તેમનો સ્વભાવ તો હવે જ્યારે જ્યારે યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે … ઉભરાવે છે. આપને તો શાનો ફિકર … તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી, પણ … તેમના અભ્યાસથી … તેમ છે કારણ કે તેમની … બેન વર્ષોમાં ન પૂરી શકાય તેવી પડી છે … અમુલ્ય રત્ન ગુમાવ્યું છે

ભાદરવા વદ ૩ — કુંવરજી આણંદજી

૧૯૭૮ — ભાવનગર

૫૭

આખ્યાન વખતે તેમની પ્રખરવક્તૃતા, પ્રૌઢવિચારો, શાન્તવૃત્તિ અને તેવા મનુષ્યને મહાનુભાવ કહીને બોલાવવાની પ્રવૃત્તિ, વિગેરેથી એટલો બધો મન તેમણે મેળવ્યો છે કે હાલના સાધુસમુદાયમાં તેમના જેવો પ્રભાવ નહુ ભાગ્યે જ પાડી શકે છે. જૈનધર્મને મહાન્ ખોટ થઈ છે. તેમના શિષ્ય સમુદાયને બળવાન પ્રૌઢ નેતાની ખોટ પડી છે અને અમારા જેવા જિજ્ઞાસુ જનોને આખ્યાન સાંભળી આત્માના ઉદ્ધારના સાધનની ખોટ પડી છે.

મુંબઈ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહ
૧૨-૯-૨૨

૫૮

આચાર્ય મહારાજશ્રીની સમગ્ર જૈન પ્રજાને એક નહિ પૂરી શકાય, તેવી ખોટ પડી છે. તેઓશ્રીના વર્તમાન સમયને અનુકૂળ વિચાર, જાહેર ભાષણમાં સારામાં સારો ભાગ, ઉપરાંત દેશમાં જૈનદર્શનને વર્તમાન જગતમાં સારામાં સારી રીતે ઓળખાવવાનો શુભ પ્રયત્ન વિગેરે વિગેરે ગુણોથી તેમની ખોટ પુરાય તેવી નથી.

૧૧-૯-૨૨ ગુલાબચંદ સાકરચંદ વહોરા
ભાવનગર

૫૯

જૈનધર્મને તેઓશ્રી જેવા મહાન્ આચાર્યની ઘણી જરૂર હતી. તેઓશ્રીના અવસાનથી જૈનધર્મને એક મોટા ધર્મધુરંધર અને વિદ્વાન્ આચાર્યની ખોટ પડી છે. એ ખોટ જૈનધર્મને વર્ષો સુધી સાલશે. તેઓશ્રીની હાજરીમાં જેઓ તેમને પીછાણી શક્યા નહોતા, તેઓ પણ હવે તેઓશ્રીની કદર પીછાનવા લાગ્યા છે એ જ આનંદદાયક.

૧૨-૯-૨૨ મનસુખલાલ હરગોવિંદ દેસાઈ
મુંબઈ

૧

પ્રાતઃસ્મરણીય ગુરુશ્રી શ્રી વિજયધર્મ મહારાજના શિષ્ય તરીકે દેશ-પ્રદેશમાં પણ માન મેળવનાર અને ગુરુની અનન્ય ભક્તિ કરનાર મહાત્મા તરીકે નામ થયેલ.....

ગુરુનું સ્મરણ અને શ્રદ્ધા ઉત્કટ તથા ચિંતા મધુર હતી.

ભાદરવા સુ ૧૪-૧૯૭૮ નગરશેઠ ભાગચંદ નગરશેઠ

ભાવનગર

૧૧

જૈનધર્મ અને જૈન સમાજ તરફનો તેમનો પ્રેમ ઘણો અનન્ય હતો દરેક પ્રસંગ આવે છે જે સમયે હિન્દના પુસ્તકોમાંથી જૈનશાસનની સેવા કરી રહ્યા છે અને પવિત્ર જૈનતીર્થો પર આધુનિકતા પ્રસરી રહી છે તેવા નાજુક સમયે સિંહની માફક ગર્જના કરનાર યુગપતિ ધર્મ ભગવાન મહારાજનું અવસાન હૃદયમાં ઊંડો આઘાત કરે છે

અમદાવાદ, મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી

તા. ૯-૧૦-૨૨

१२

जगत्मान्य पाश्चात्य देशमें जैनधर्मकी प्रभावना करनेवाले साधुको खोकर समाज हानि उठाती है जिसकी पूर्ति होना कठिन है। जैनसमाजका भविष्य ही न मालूम क्या है।

आगरा सुरजमल जैन

१८-९-२२

१३

आज एक जैनधर्मका सूर्य सदैवके लिये अस्त हो गया।

नेत्रोंमें अश्रु बह रहे हैं हृदय काँप रहा है !!! ऐसी आशा नहीं थी कि—परमपूज्य श्रीश्री आचार्यश्री महाराजका वियोग अल्पसमयमें ही हो जायगा और हमारा समाज अनाथ हो जायगा !!! महान् आचार्यश्रीके कार्य ऐसे नहीं थे कि जिन्हें हम भुला सकें । या उनसे कभी उऋण हो सकें । हृदय फटता है ! जब ऐसे निःस्वार्थ सौम्यमूर्ति त्यागी कर्मवीर महात्माका इस संसारसे एकाएक उठ जानेसे समाज—संसारमें भारी वज्रपात हुआ है ।

महाराजश्री ! क्या लिखें ! बस, हमारे कोषमें व शब्द नहीं, जिनके द्वारा हम लोग अपनी असीम वेदना प्रगट कर सकें !!!

उज्जैन गुलाबचन्दजी दरडा

१४–९–२१ सरदारसिंहजी मुणोत

१४

પૂજ્ય મર્હુમ આચાર્યે જૈન કોમમાંથી અજ્ઞાનતા કેમ દૂર થાય, તે સારૂ જીંદગીના છેવટના ભાગ સુધી પ્રયત્ન કર્યો હતો અને છેવટે ઉપદે-શકો તૈયાર થાય તે માટે ખરી રીતનું ૧૬ એવું શ્રી ગ્રંથની ઉત્તમ સેવા બજાવી હતી. જૈન કોમમાંથી આવા વિદ્વાન્ મુનિમહારાજનો થયેલ અભાવ ખમવો એક ખેદ છે

મુંબઈ નરોત્તમદાસ બી. શાહ

૧–૯–૨૨

૧૫

એક મહાપુરુષ અને આખી પૃથ્વીમંડળમાં જેનો અપૂર્વ પ્રતાપ વ્યાપી રહેલ છે એવા એક સૂર્યનો અસ્ત થયો——આ વચને

આ મહાન પુરુષની ખરેખરી ખોટ પડી છે. મારે તો તે એક પૂજ્ય અને મહાન સેવાનું ઝુંડ હતું.....એમણે અહીંયાં જીવ અહિંસા પ્રવર્તાવી અને હિંસક પ્રદેશમાં પાંજરાપોળ સ્થાપી પ્રાણ બચાવનારાઓને તથા અજૈન-જૈનેતર વિદ્વાનોને ઉપદેશ આપી જે મહાન કામ કર્યું છે તેવો પ્રભાવશાળી પુરુષ હાલના મુનિમંડળમાં કોઈ નથી. આથી આપ કાળમાં એક નહિ પણ એવા અનેક પેદા થશે ?

અમદાવાદ — હીરાચંદ કકલભાઈ
૭-૯-૨૨ — ન્યાલચંદ કકલભાઈ

૧૧

નિખિલ શાસ્ત્રનિષ્ણાત, વિદ્વદ્વર્ય ધર્મધુરંધર પરમપૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ-આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના કાળ કર્યાના સમાચાર સાંભળી અમૂલ્ય ખેદ તથા દિલગીરી થયેલ છે. તેઓશ્રીના અવસાનથી જૈનધર્મને તથા સાધુમંડળને એક ન પૂરાય એવી ખોટ પડી છે. અને જૈન સાહિત્ય નિરાધાર થઈ પડ્યું જણાય છે. તેઓશ્રી જૈનશાસનની સેવા બજાવવામાં હમેશાં અનુપમ પ્રયત્ન કરવાનો સતત ઉદ્યમ કરતા હતા. આધુનિક અને ધર્મયુક્ત સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રબલ રીતિ પ્રેરણાત્મક લેખો અને વિદ્યાર્થીઓ સહિત જ્ઞાન અને ચારિત્ર બંધક વિહારો કરતા હતા. તેઓની પ્રબળ પ્રેરણા ઉપદેશક વર્ગ સ્થાપી અહિંસા ધર્મ અને જ્ઞાનપ્રચાર માટે સુબોધ અસરકારક વ્યાખ્યાનો કરવાની હતી. તે પ્રમાણે તેઓશ્રીએ અવિશ્રાન્ત શ્રમ લીધો હતો.

જૈનધર્મના સિદ્ધાન્ત તથા શાસ્ત્રીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન્ વર્ગનું ધ્યાન આકર્ષિત કરવામાં તેમની સ્તુતિપાત્ર પ્રવીણતા હતી. જૈનેતર અને જૈન વચ્ચેના મતભેદો, વેર વિરોધો અને કુવિચારો દૂર કરવાનો અને પરસ્પર ભ્રાતૃભાવ સ્થાપવાનો તેમનો સખત અને સતત પ્રયાસ હતો. જૈનધર્મ વિરુદ્ધ જૈનેતર સામાજિક વિચાર શૈલિ પૂર્વક ભેળભેળ ક-

વાની તેમનામાં અગાધ શક્તિ હતી. પોતાના દૃઢ સંકલ્પ અને વિશાળ મનોબળથી અનેક સ્થળોએ કષ્ટ વેઠી વિહાર કરી અનેક મનુષ્યોને માંસાહારથી મુક્ત કરાવવાનું અને પશુરક્ષા વૃત્તિવાળા બનાવવાનું માન તેમનેજ ઘટે છે

પ્રાચીન ધર્મધુરંધર આચાર્યોએ બનાવેલા ગ્રંથોનું શોધન કરી, એકત્ર કરી છપાવી જ્ઞાનપ્રાપ્તિની અનુપમ સેવા બજાવી છે

ભાવનગર　　　　　　　　મોતીચંદ ઝવેરચંદ માસ્તર,

૭-૯-૨૨　　　　　　　　[illegible], ભાવનગર.

૧૭

ગુરુવર્યના અકાળે અવસાન થયાના સમાચાર સાંભળી મર્માહત થયો. આભનો એક જબરજસ્ત થાંભલો તૂટી પડ્યો હોય અને દિશાઓ પણ રડતી હોય એમ લાગ્યું બીમારી તો અમે તેઓ પણ મારોજ છે એમ કહેનાર હવે કોઈ ન રહ્યું અંતરથી પોતાનો માની ખુલ્લી વિચારતાને કાવા પૂરતી જેમ વીજળી જેવા કોઈ નિશ્ચયના ગુરુ, સાચી અને સલાહકાર હવે ન રહ્યા ! જેના જ્ઞાનથી નેત્ર ઠરે, જેની સાથે વાત ચીત કરવાથી નવો પ્રકાશ અને આત્મામાં નવો ઉત્સાહ પ્રકટે એવું હવે ક્યાં ! હવે કોઈ પરમઉપકારક પાસે સાધુ પાસે બીમાર હોય ખુલ્લું દિલ વાત કરતાં અચકાશે. શ્રીવિજયધર્મસૂરિ અને તરફનાર ઓળખતા, અને પોતાનો માનતા, અને તેથી કોઈ પણ પ્રકારના ભય પડદા વિના મળવાના અવસરો સુધી વાર્તાલાપ ચાલ્યા કરતો એ આલાપમાં પણ કંઈ ઓર માધુરી હતી....

તેમની તપશ્ચર્યા સમી તે ગૌરમૂર્તિ તેમના દિલમાં ચોવીસે કલાક ધગધગતી શાસન સેવાની પવિત્ર હોમાગ્નિ હજી મારાં નેત્રો સામે તર્યા કરે છે તેમનું સ્મરણ પણ કેટલું પ્રભાવિક છે ! તેમની પુરાણ સ્મૃતિઓમાં પણ કેટલો અનુપમ અને અનંત રસ ભર્યો

છે ! ઘણી સ્મૃતિઓ ભૂલાઈ ગઈ છે ભૂલાતી જાય છે છતાં આચાર્યદેવ વચ્ચે ઝૂરી જતાં ધૂમકાની જેમ કેટલી યે સ્મૃતિઓ આવી આત્માને સ્પર્શી સ્થિર છે અને નવજીવન અર્પે છે હું તેમનાથી ઘણું દૂર રહ્યો, છતાં મને તેઓ ભરતી પામે જ હોય, એમ લાગ્યા કરતું એવા પવિત્ર આત્માનું મરણ ન હોય તો તેઓ હંમેશ આપણી પાસેજ રહેવાના. સર્વદા આપણું રક્ષણ કરવાના —

સ્વતંત્ર ગુરુ મારે શી શી સેવાઓ મળ્યું ! નથી એટલો શ્રીમંત કે તેમની સમાધિ ઉપર એક મોટો તાજ મહેલ ચણાવી શકું ! નથી અમરશિલ્પી ભક્ત કે જેઓ તેની મૂર્તિ રચી તેમાં સિંહાસન સ્થાપી સ્વર્ગે શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીનો ત્યાં સ્નેહથી અભિષેક કરું નથી એટલો તપસ્વી કે તેમની સમાધિની રાખ પાસે તપ આદરી એમની તેમના નામની નિત્ય માળા જપ્યાં કરું ! શું કરું ? કંઈ નથી સમજાતું !

શ્રીચંદ્રલાલ હરખચંદદાસ
(સુશીલ)

૧૮

હાલોલથી તાર આવ્યો. ત્યાં સમાજનો સીતારો આથમી ચૂક્યો, એમ રડતાં ત્યાં શું આવી શકાય ! કમનસીબી એ નથી કે ગુરુના દર્શન ન થઈ શક્યો. આ વિચાર હૃદયને ચાંપે છે પણ શું કરવું !

શ્રી નવકારેજ સમાધિ ધ્વનિ મળ્યો. સમાધિ ધ્વનિ આવતી વિદાય કદિ ભૂલી નોતી. ગુરુદેવના અને સૌના હૃદયપર તીવ્ર લાગણી હતી. કેમકે એક સમય ગુરુ એવો તેની જોડ ના મળી શકે ! મનોનુ-માત્ર સૌ આપે ગરીબોને ભેગાય પશુને ઘાસચારો આપવા અને આજીવિકા આપવા મહોત્સવ શરૂ કરવા કર્યું આપે સૌએ લાગણીપૂર્વક પાળી પાળી છે.

૧-૯-૨૨

કેશવ ઠક્કર
ભાવનગર

૬૯

આચાર્ય મહારાજશ્રી ધર્મવિજયજી શિવપુરી મુકામે પામ્યા તેથી અમો દિલગીર થયા છીએ જૈન કોમમાં ધુરંધર આચાર્યની ખોટ પડી છે વિદ્વાનોએ પોતાનો મિત્ર ગુમાવ્યો છે તેમના ગુણોનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી. કમનસીબે જૈનોએ તેમની લાગવગનો લાભ લીધો નથી.

મુંબઈ — વહોરાભાઈ ચુનીલાલ મોરવાલા
૧૩-૯-૨૨

૭૦

આચાર્યશ્રીના જૈનસમાજ અને જનસમાજ ઉપરના અનેક ઉપકારો કોઈનાથી ભૂલી શકાય તેમ નથી. સાહિત્ય તરફનો પ્રેમ એઓશ્રીના જીવનમાં સદાને માટે ઝળકતો હતો. એઓશ્રીની મુખમુદ્રા ઉપર શાંતિ અને સમભાવ વૈરાગ્ય અને ત્યાગ, વિદ્યા અને ધૈર્ય એ દરેક વસ્તુઓ બ્રહ્મચારી-ઓજસ સ્વરૂપે સદાને માટે દૃષ્ટિ ગોચર થતાં હતાં.

પાલીતાણા — ૫ ત્રિભુવનદાસ ભાયચંદ
૧૨-૯-૨૨

૭૧

પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના—અનિષ્ટ થયાના ખબર જાણી પારાવાર અફસોસ થયો છે આખા ભારતમાં દિલ-ગીરી રેલાઇ ગઇ છે તેમજ ભારતમાં આજે ગામે પાણી પાણી થયું. મહારાજશ્રીના ફરી અમને દર્શન થશે નહિ તે માટે વિશેષ ખેદ થયો છે હવે ઈશ્વર પ્રત્યે અમારી પ્રાર્થના છે કે મહારાજશ્રીના આત્માને શાંતિ મળો.

અમરેલી — શેઠ સુંદરજી ભીમજી

પ્રકરણ ૭ મુ

રાજ્યાધિકારિણીના પત્રો

૧

આજ તા. ૫ મીના તમારા તારના સબબમાં હું તમોને જણાવવાને ચાહું છું કે હીઝ હાઇનેસ મહારાજા હોલ્કર જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ સૂરિજીના એકાએક અવસાનથી ઘણાજ દુઃખી થયા છે અને તેમના તરફથી ઘણોજ ઊંડો દિલાસો તમોને પહોંચાડવાનું મને ફરમાવેલ છે.

લાલબાગ, ઇંદોર
૯-૯-૨૨

શ્રીમાનસિંહ
મન્ત્રીશ્રી—રા૦—ખાસ બહાદુર,
સેક્રેટરી
હીઝ હાઇનેસ મહારાજા હોલ્કર

૨

જૈનગુરુ શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનથી હું ઘણોજ દિલગીર છું. તેઓના અવસાનથી જૈનધાર્મિક ક્ષેત્રને ભારે નુકસાન થયું છે. હું આશા રાખું છું કે તમે તમારા પૂજ્ય ગુરુના પગલે ચાલશો અને યથાપૂર્વક તેઓનું સ્થાન પૂરશો.

ફોર્ટ રામનગર
બનારસ સ્ટેટ
૨૩-૯-૨૨

કર્નલ વિન્ધ્યેશ્વરીપ્રસાદ
ચીફ સેક્રેટરી મહારાજા કાશીનરેશ.

૩

તમારો તાર વાંચીને મને અત્યન્ત દુઃખ થયું. તમારા પ્રમુખનું મૃત્યુ તમારા બધાઓને માટે એક મ્હોટી ખોટ સ્વરૂપ છે. અને મારી ખાતરી છે કે સમસ્ત જનસમાજ અને બીજા બધા લોકો જે નાગરી માફક તમારા સ્વર્ગવાસી પ્રમુખની વિદ્વત્તા અને વ્યક્તિત્વને આદરતા હતા, તે પણ તે ખોટના દુઃખને અનુભવતા હશે. અન્તઃપૂર્વક મારો દિલાસો સ્વીકારશો.

વી. કે. નામજોશી.
એડમિનિસ્ટ્રેટર, કેમ્બે સ્ટેટ.

આપણી સાથે પ્રથમ રહેલો. દરેક મનુષ્ય અજ્ઞાન સ્થિતિમાંથી આત્મ શિક્ષા અને આત્મ સંયમ વડે ક્રમ વિકાસથી ઉન્નતિને જ નહિ પરંતુ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સ્થિતિએ પહોંચી શકે તે પણ, તેમનું ઉચ્ચ આપણને શીખવે છે ધાર્મિક વ્યવહારે જન્મ હોવા છતાં મહર્ષિ આચાર્યજી તમામ એકમાંથી સંપ્રદાયની મર્યાદાથી ઘણાજ આગળ વધી ગયા હતા અને આથી તેઓ કેવળ પશ્ચિમના વિદ્વાનો ઉપરાંત સમસ્ત ધર્મોના અનુયાયીઓના પ્રિય થઇ પડ્યા હતા. તેઓનું સ્થાન પૂરવું એ સહેલી બાબત નથી. પણ ઉત્તમ પુરુષો ઉત્તમ શિક્ષ—જેવા તમારાઓમાં જાઓને મુકેલી આશાઓ છે જન્મ અને મૃત્યુ, એ આપણી સ્વાભાવિક માન્યતા મુજબ વાસ્તવિક સત્ય નથી. આપણી ટૂંકી નજરથી બહારની સૃષ્ટિ તરીક જોવામાં આવતી મધ્યમાવસ્થાનો તે એક ભાગ છે અને તે આપણે આપણી બુદ્ધિ અને કર્મની શુદ્ધતા વડે દૂર કરવાની છે તે રસ્તો સહેલો નથી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવદ્ગીતામાં કહે છે " આ વાયુ એક આ કરવાને શક્તિમાન છે " આત્મદૃષ્ટિથી દુનિયાની પરમાણમાં જે શક્તિ લીન થયેલ છે તેથી જ આંતરિક શક્તિની જરૂર પડેલી છે—જે શક્તિને આપણે યોગ રીતે વૈરાગ્ય નું નામ આપીએ છીએ, શું તે સત્ય હકીકત નથી કે આચાર્યજીએ આ કરી બતાવ્યું હતું અને આમ આપણને તે રસ્તો બતાવ્યો હતો ! તેઓના દૃષ્ટાંતનું અનુકરણ કરવાનું બળ આપણને પ્રાપ્ત થાઓ. આથીજ આપણે તેઓને પૂજવાના છે આથી વધારે યોગ્ય ભક્તિથી આપણે ઉભી કરી શકીએ તેમ નથી. અને બીજું કંઇ તેમને સંતોષી શકે નહિ તેઓનો આત્મા શાંતિમાં વસો.

ભાવનગર
તા. ૮-૬-૨૧

નિર્ભયદાસ મણીદાસ ત્રિપાઠી
મેમ્બર કૌંસીલ ઓફ એડમીનિસ્ટ્રેશન
ભાવનગર.

૪

તે વખત બહુ દૂર નહોતો, તેમ લાગતું હતું. તમારા શુભેચ્છક-ઓના અવસાનના ખબર સાંભળતાં મને અત્યંત દુઃખ થયું હતું.

ઈંદોર
૧૩-૧૦-૨૧

વી. આર. [illegible]
મેમ્બર કૌંસિલ
ઇંદોર સ્ટેટ.

૫

આપણામાંથી તમારા પૂજ્ય શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્યશ્રી વિજયધર્મ સૂરિના આવા અવસાનના ખબર સાંભળતાં મને અત્યન્ત દુઃખ થયું છે. એમને આત્મગમ્યમાં તે ખબર દેવલોકમાં થયેલ છે. તેમની જેવી શક્તિ પરિચયમાં આવવાનું સદ્ભાગ્ય એઓને પ્રાપ્ત થયું હતું. તેઓના મરણ તેમણે આજ પ્રમાણે જાહેર કરી હતી. હું જાણું છું કે ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સ્થિતિએ પહોંચેલા તમોને અને તમારા સહાધ્યાયી શિષ્યોને તમારા મહાન ગુરુના અવસાનથી તરફથી આવા પ્રસંગ સંબંધમાં દિલાસાના ઉદ્ગારોની કાંઈ પણ જરૂર નથી, પરન્તુ જો મેં આ પત્ર દ્વારા તેમ કરવાની હિંમત ધરી હોય, તો તેઓના અહિં ઉપર આપેલ વખતે પાસ પ્રત્યે તેઓના પ્રેમથી અને જે શાન્તિ જણાવ્યો છે તે મના કરવાની ખાતર જ છું. તેમ માનવા મહેરબાની કરશો.

આ ખોટ તમોને અથવા જૈન સમાજને જ નહિ પરન્તુ બંધુ તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મશાસ્ત્રોને જ નહિ પણ સમાજ અને સંશોધનથી આવું જ્ઞાનો ઉપર તેઓના હાથથી પણ લાભ પ્રાપ્ત થયો તેવા સાહિત્યના વધારે લોકોને ભારી પહોંચી છે. તેમના કામની કદર અને આદર જે ખોટ આપણે વેઠવાનું છે તે કદાચ પૂરી ત

આપણી સાથે સમય રહેશે. દરેક મનુષ્ય અમુક સ્થિતિમાંથી આત્મ શિક્ષા અને આત્મ સંયમ વડે ક્રમ વિકાસથી ઉન્નતિ જ નહિ પરંતુ ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સ્થિતિએ પહોંચી શકે તે પણ, તેમનું ઉચ્ચ આપ સૂને શીખવે છે ધાર્મિક વ્યવહારે જૈન હોવા છતાં મહૂંમ આચાર્યશ્રી તમામ એકમાર્ગી સાંપ્રદાયિકતાની મર્યાદાથી ઘણાજ આગળ વધી ગયા હતા. અને આથી તેઓ પ્રત્યેક પશ્ચિમના વિદ્વાનો ઉપરાન્ત સમસ્ત ધર્મોના અનુયાયીઓના પ્રિય થઇ પડ્યા હતા. તેઓનું સ્થાન પૂરવું એ સહેલી બાબત નથી. પણ ઉત્તમ પુરુષના ઉત્તમ શિષ્ય-એવા તમારાઓમાં આપોને મોટી આશાઓ છે જન્મ અને મરણ, એ આપણી સ્વાભાવિક માન્યતા મુજબ વાસ્તવિક સત્ય નથી. આપણી ટૂંકી નજરથી બહારની સૃષ્ટિ તરફ જોવામાં આવતી પક્ષપાતનો તે એક ભાગ છે અને જે આપણે આપણી બુદ્ધિ અને કર્મની શુદ્ધતા વડે દૂર કરવાની છે તે રસ્તો સહેલો નથી. શ્રીકૃષ્ણ ભગવદ્ગીતામાં કહે છે " હું સાથે એક આ કર અને શક્તિમાન છે " આધ્યાત્મિક દુનિયાની પરંપરામાં જે શક્તિ લીન થયેલ છે તેથી જ આંતરિક શક્તિની જરૂર રહેલી છે—જે શક્તિને આપણે યોગ શક્તિ વૈરાગ્ય નું નામ આપીએ છીએ, શું તે સત્ય હકીકત નથી કે આચાર્યશ્રીએ આ કરી બતાવ્યું હતું અને આમ આપણને તે રસ્તો બતાવ્યો હતો ? તેઓના દૃષ્ટાન્તનું અનુકરણ કરવાનું બળ આપણને પ્રાપ્ત થાઓ. આખીર આપણે તેઓને ગુમાવ્યા છે આથી વધારે યોગ્ય વારસો આપણે ઉભો કરી શકીએ તેમ નથી. અને બીજું કંઇ તેમને ગમેલી શો નહિ તેઓનો આત્મા શાંતિમાં વસો.

ભાવનગર

તા. ૮-૯-૨૨

ગિરજાશંકર મહીધર ત્રિપાઠી

મેમ્બર સોસાયટી ઓફ એન્થ્રોપોલૉજી

ભાવનગર.

૬

પરમપૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી કાળધર્મ પામ્યાના ખેદકારક સમાચાર મળતાં અમને અતિશય ખેદ થયો છે.

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીના જે પવિત્ર સમાગમમાં સેવક આવ્યો છે તે ઉપરથી સેવક કહેવાને શક્તિમાન છે કે તેઓશ્રીના અકાળ સ્વર્ગવાસથી આપના સાધુમંડળને અતિશય ભારે ખોટ ગઈ છે. જે ખોટ સહેલાઈથી પૂરાવી અતિકઠણ છે. જૈનોએ એક વીરરત્ન ખોયું છે. શિષ્યોએ એક સાચો ગુરુ ગુમાવ્યો છે. ભાવિકોએ એક ખરો રક્ષક અને અન્ય દેશના વિદ્વાનોએ એક સાચો મિત્ર ખોયો છે.

જૈન શાસ્ત્રોની વિદ્યા માટે તેઓશ્રીની સાથે વિદ્વાનોને અત્યંત પમાડવી હતી તેમ શાસ્ત્રના સંગ્રહો અને ઘણી રહેવાની તેઓશ્રીની શક્તિ અદ્ભુત હતી. ઉર્મી, અનેક વિદેશના વાચકોને પોતાના ઉમંગના શાન્ત સ્વભાવથી જિતેલી નાખનારી તેઓશ્રીની શક્તિ કદી ને મન ભૂલાય નહિ. તેઓશ્રીનો શાંત સ્વભાવ, તેઓશ્રીની શાન્તવૃત્તિ તેઓશ્રીની ધર્મ પ્રત્યે સરળ આસ્થા, તેઓશ્રીની વિદ્યા અને તેમજ અન્ય ધર્મના ગ્રંથો વિષે તેઓશ્રીનું અભેદ્ય જ્ઞાન, પ્રકૃષ્ટ સર્વ વિષયે મધ્યસ્થતાની તેઓશ્રીની શક્તિ જે કોઈ ભાગ્યશાળી પુરુષ તેઓશ્રીના અંગે થોડું ઘણું સમાગમમાં આવેલ, તે સહેલાઈથી જોઈ શકેલ હશે. ખરેખર તેઓશ્રીની માફક જે કોઈ ભાગ્યશાળી હોય અને તેના યોગ્ય સમય માટે પણ મેળાપ કર્યો હોય તે તેઓશ્રીને સહેલાઈથી ભૂલી શકે તેમ નથી. તેઓશ્રીના જેવા વ્યક્તિ જે આપ ગુમાવ્યા છે તે કદી મળી શકે તેમ નથી. તેઓશ્રીના આત્માને પ્રભુ શાંતિ આપો. તેઓનું શરીર આપણામાંથી છૂટું પડી ગયું છે પરન્તુ તેઓશ્રીનો આત્મા આપણી રક્ષણી કરવા માટે આપણને ઉત્તમ માર્ગે દોરવા સદા, આપણને

સાચો માર્ગ દેખાડવા માટે હજી તેમને તેમ તૈયાર અને આતુર છે એવો અને તેવો નહિ તેવી પણ ઘણું શક્તિવાન છે

૧-૯-૨૨ — આસેસર જમશેદજી મુનાવાલા
ભાવનગર — બી. એ. એલએલ બી.
જજ—ભાવનગર સ્ટેટ

૭

संसारसे एक प्रेमी शक्ति गयी। शिवपुरी हम आस्मियों से पामाल हो गयी।....

ता ७-९-२२ — विनायक श्रीकांत पाठक
बाउन्डरी ओफीसर-भावनगर

૮

છાપામાં વાંચ્યું કે—આચાર્યશ્રીએ આ સ્થૂળ પુર દેહનો ત્યાગ કર્યો. ચિત્તને ક્ષોભ થયો. અહિં સભા બોલાવી શોકપ્રદર્શિત કરવાનો પ્રસંગ થયો. બીજી બાજુ જંગલમાં અને આબેરની કરનાસ્ત્રી શોધમાં રહી ગયું. છેવટે સાંભળ્યું કે ગુરુકુળ સંસ્થાએ તે માટે સભા બોલાવી હતી. હૃદયથી આનાજથી આપી શાંતિ પકડી.

આચાર્યશ્રી જેવા વિદ્વાન્ અને ચારિત્રવાન ધર્મધર ઉદાર ચિત્તના વાતાવરણમાં જીવનની પળેપળને યોજનાર મહાત્માની ખોટ જલદી પુરાય એવી નથી. કૈલાસ ઉત્તમ દિવસે થાય તે પણ ઉત્તમ પ્રશસ્ય પુણ્યનું ફળ છે કેમકે અહિં દેહત્યાગ, બીજી બાજુથી તે નિર્વાણ અગર ઉત્તમ યોનિની પ્રાપ્તિના આરંભનો દિવસ બને છે. આચાર્યશ્રીના આત્માને પરમશાંતિ મળો, એ શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પણ કરી વિરમું છું.

પાલીતાણા — ભિખનલાલ ગિરધરલાલ મહેતા
૧૯-૯-૨૨ — દિવાનસાહેબ-પાલીતાણા સ્ટેટ

૯

ભગવાન સુરિ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી મહારાજ ની મુલાકાત પામ્યો પરન્તુ તેમના મૃત્યુ થયા તથા તપથી શોભિત થયેલા આચાર્ય એવા મનુષ્યોને સ્નેહની લાગણીથી દુઃખ થાય, એ સ્વાભાવિક છે.... — મહારાજશ્રી મારા ખ્યાલમાં સમાયેલા હતા. તે તથા મારા ... તરફથી તેમના તરફથી લાગણી બીજી વિશેષ લેખ નથી.

નામદાર ઠાકોર સાહેબ રામેશ્વર જાત્રાએ પધાર્યા છે તેઓની પણ આજ્ઞા પામી દિલગીર થયો.

મોરબી — પ્રાણશંકર બ. જોશી.
૨૨-૯-૨૨ — પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી મોરબી મહારાજ

૧૦

આચાર્યશ્રીના મને તો ફક્ત મરણ થયેલા પણ તેથી ... બની ? મહાન થયેલો તે હું જાણી શકતો નથી. આચાર્યશ્રીની સાથે આપણે ... તથા તેમના જ્ઞાનની અમર જ્યોત પણ ... પર ... નહિ, તેમના પરલોકગમનથી ગુજરાતને એક મોટી ખોટ સુધારી છે અને ગુજરાતી સાહિત્યને એક નિસ્વાર્થી સેવક ને પૂજક ખોયો છે

૧-૧૦-૨૨ — કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
ચીફ જજ્જ સ્મોલકોઝ કોર્ટ મુંબઈ

૧૧

પૂજ્ય ગુરુમહારાજ શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના અવસાનના દિલગીરીભર્યા ખબરે મને અત્યંત દુઃખી કર્યો છે. વિદ્યા, જ્ઞાન અને ધર્મના વિશાળ ... જેવા ... ખાસ કરીને ... મહાન અને ધાર્મિક નેતા હિંદુસ્થાને ગુમાવેલ છે

મુંબઈ સીટી — હરીલાલ ...
૨૫-૯-૨૨ — ઍડવોકેટ જજ્જ

૧૨

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા છે એ મેં ઘણુ દિલગીરીપૂર્વક સાંભળ્યુ. ઘણા સમયથી જે એમની સાથે મને ઓળખાણ થઈ હતી તે મને એમનો ડહાપણ અને સભ્ય સ્વભાવ તથા વિદ્વત્તાની ઘણુ સંતોષપૂર્વક યાદ છે. છુ

ડબલ્યુ. ટકર. ઓડન.
બરોડા. આઈ સી. એસ.
રેસીડેંસી બરોડા.

૧૩

તમારા તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બરના પત્રથી મહારાજ જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર જાણીને મને ઘણુ દુઃખ થયુ. તેઓ એક ઘણુ પવિત્ર જીવન ગાળતા હતા, કે જેનો બદલો એમને જરૂર પરલોકમાં મળ્યો હશે. મારો દિલાસો સ્વીકારશો અને મારા દિલાસાની ખબર એમના બીજા અનુયાયીઓને પહોંચાડશો.

ઇ. ઇ. ડેમ્પીન.
ભૂતપૂર્વ એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર જનરલ
રાજપૂતાના.

પ્રકરણ ૮ મુ

ભારતીય વિદ્વાનોના પત્રો

૧

સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રી પ્રત્યેના સુદૃઢ ભક્તિભાવના આવિર્ભાવે તેઓ શ્રી જગપ્રચાર હૂસ્યા વિના રહ્યો નથી. તેમાં વધારે ભેદ તો એટલો મારે થયો છે કે—એઓશ્રીના પવિત્ર પ્રતિમાના પ્રત્યક્ષ દર્શનનો અને તેઓશ્રીના વચનામૃતથી ઝરતા ઉપદેશામૃતનો અપૂર્વ લાભ લેવો મુજ-પર્યાં મળેલો, ત્યારબાદ એ લાભને મારે સદાને માટે હું નિર્ભાગી બન્યો છું. આથી મારું હૃદય ખિન્ન છે. સત્તાવાથી ગૌરવ છે. પૂજ્ય આચાર્યશ્રી જૈનમ આદર્શરૂપ હતા. અને તે કેવળ એકદેશીય નહિ પણ સર્વદેશી જૈન અને જૈનેતર એ સર્વ તેઓશ્રીને પૂજ્ય આચાર્યશ્રી તરીકે સ્વીકારે તેવી વિદ્વવિભૂતિથી—જ્ઞાનસમૃદ્ધિથી અને સર્વોત્તમ સાધુતાથી વિભૂષિત હતા. આથી તેઓશ્રીની ખોટ્યા જૈનોને જ નહિ પણ પ્રજા સમસ્તને ખેદ છે ..

મને યાદ છે કે—મુંબઈમાં એકવાર મેં પણ આમારા સાક્ષર ભાઈ-ઓને લઈ હું પાયધુની પરના ઉપાશ્રયમાં તેઓશ્રીના દર્શને આવેલો, તે વેળાની વાતચીતમાં તેઓશ્રીએ એવી અસર ઉપજાવી હતી કે જેઓમાં આપ શાસ્ત્રવિશારદ સાથ ને શાન્ત અને વિદ્વવિભૂતિ વો સિદ્ધાન્ત સમજાવનાર આચાર્યશ્રી છે એ જોઈ એ ભાઈઓએ સંપૂર્ણ સંતોષાનંદ દર્શાવ્યો હતો અને આવા આદર્શરૂપ આચાર્ય દરેક મત-પંથ-સંપ્રદાયના દેશ તો ધર્મોન્નતિ થયા વિના રહે નહિ એવો વિચાર પુરુષ લિખિ પ્રદર્શિત કર્યો હતો. પૂર્વકાળમાં મહાપુરુષો ધર્મસાધના વડે તીર્થંકર પદને પામ્યા હતા, આ કલિયુગમાં પણ એ જાતીને યોગ્ય મહાપુરુષો જગતનું કલ્યાણ કરવાને હાજર છે એમ આચાર્યશ્રીના ચારિત્રથી સમજાય છે

સુરત.
૧૯—૯—૨૨

મોતીલાલ બેચરદાસ વ્યાસ,
(મુમુક્ષુ વાનકસ)
ભૂતપૂર્વ મેનેજર સવિતા પત્રિકા

२

महाराज जैन समाजके रत्न थे। उनके इस तरह काल करजानेसे जैन समाजकी बड़ी क्षति हुई है। तीनों समाजोंमें एकताके धागे पिरोना, विदेशोंमें जैन साहित्यका प्रचार करना आदि बातें महाराजके नामको अमर रखेंगी।

झालरापाटन — [illegible] सेठी
वाणिज्यभूषण, साहित्यप्रेमी.

९-९-२२ — (सुप्रसिद्ध दिगम्बर कोट्याधीश सेठ विनोदीराम बालचंदजीके)

૩

ધર્મવત્સલ સૂરિજી જેવો કે જૈન ધર્મ તેમના [illegible] ભક્તિનો [illegible] વિજ્ઞાનને ખાતે રહી ગયો, પરન્તુ [illegible] સમયમાં ભારે નવું [illegible] થયું હતું અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાની પ્રતિની એકેની આપણ તથા ધર્મોની એકેની હતી અન્ય ધર્મોની, બૌદ્ધ ધર્મની શાખા તરીકે ગણતા હતા બાકી, તેવા સમયમાં યૌરોપ વિદ્વાનોને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને અનુકૂળ પ્રમાણભૂત દૃષ્ટિએ ગણવેલી સેવા અપૂર્વ હતી. જિનશાસનને તેમની ખોટ પૂરવી મુશ્કેલ છે

મને પોતાને તેમનો અંગત સમાગમનો યોગ નથી થયો આમ છતાં, પરન્તુ તેમની પ્રખર વિદ્વત્તાનો લાભ લેવાની મારી અભિલાષા હતી. મારા પોતાના ખાનગી અભ્યાસ માટે તૈયાર કરેલ ગ્રંથોમાં મેં જિનશાસનની પુસ્તકો માટે [illegible] છે પરન્તુ તે પુસ્તકોના અભ્યાસ માટે સૂરિજીની પાસ સેવા જેવો પ્રસંગ મને આવે તે પહેલાં મારી આશા અંત થઈ ગઈ

[illegible] મ. દેસાઈ
પ્રીન્સીપાલ [illegible]
બોરસદ.

૨૧-૯-૨૨

४

परमपूजनीय आचार्यवर श्रीविजयधर्मसूरीश्वरजी महाराजके स्वर्गवासके समाचार वर्तमानपत्रोंसे पढ़तेही हृदयको धक्का आघात हुआ। और मानो केवल जैनशासनहीको नहीं, सारे भारतवर्ष और समग्र हिन्दुसंसार भरको जो अवर्णनीय हानी हो गई उसके मननसे चित्त केवल शोकसागरमें डूब गया। वे तो परमपवित्र आत्मा और उग्र तपस्वी होनेकी हैसियतसे मुक्तिधामको प्राप्त हो गये, परन्तु आज संसारभरके विद्वान् निःसहाय और अनाथसे हो गये और और जैन-साहित्यके क्षेत्र अरक्षित रह जानेकी भाँति रह गई।

१–९–२२ शंकरप्रसाद हरप्रसाद देसाई

बम्बई

૫

મહારાજશ્રી સ્વર્ગવાસ પામ્યાથી તાત્ત્વિક દૃષ્ટિ અનુસાર એમને શોચવું નથી, પરંતુ તેઓશ્રીએ અન્ય આચાર્યોની જેમ જિનશાસનમાં દૃષ્ટિ કૃતમતાં સર્વ ધર્મનું સત્ય રહસ્ય જૈનતત્ત્વ દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદન કરી જે અન્યધર્મો તરફ સદ્ભાવ અને તેમની ઉન્નતાવસ્થાની ચિંતા પ્રગટી, તે દૃષ્ટિએ જોતાં એક વ્યક્તિની ભારતને ખોટ પડી છે

૧૬– ૨૨ નાથાભાઈ મહીનાથ વિપ્રવર

(ભાવકવિ)

જામનગર

૬

સૂરીશ્વરજીના અવસાનના સમાચાર વાંચી મહાન ખિન્ન થયો છું. તેમના અવસાનથી સમર્થ વિદ્વાનો એક રત્ન ઘટી ગયો છે એમ માનું છું.

૨૧-૯-૨૨ રામલાલ ચુનીલાલ મોદી
પાટણ.

૭

શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના અવસાનની ખબર વાંચી અને હું પારાવાર દુઃખી થયો છું. એમના જેવા મહાત્માઓના અભાવ પડે સર્વેકોની ધાર્મિક ઉન્નતિનું કાર્ય થયું છે.

આસો સુદિ ૬ શનિવાર શ્રી સવેલજી મહારાજ
ફુરસુમ.

૮

સર્વસ્વ મહાત્માથી ભારતવર્ષમાંજ નહિ પણ યુરોપીય દેશોમાં તેમજ ત્યાંના શિષ્ટ વર્ગમાં સુવિખ્યાત હતા. પ્રો. લેવી અમર ઈ. પીમણ જેવા યુરોપીય વિદ્વાનો તેઓશ્રીને ગુરુવત્ લેખ અને તેઓશ્રીને સાધના ભાવે, મો કાઠીઆ આપને અમર આ પ્રશ્નોજ નહિ પણ અખિલ ભારતવર્ષને મગરૂર બનાવે તેમ છે.

જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે શિક્ષણ તેમજ અભ્યાસ અને આધુનિક પદ્ધતિ પુરસ્કાર કરી વિદ્યામાં ક્રમ ભરી પાર પહોંચાડવામાં તેમણે જે દૃષ્ટાંત પાડ્યું છે, તે ભારતના જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓને અનુકરણીય થઈ પડે તેમ છે. પ્રભુ તેઓના આત્માને પરમશાંતિ આપો.

મુંબઈ આચાર્ય ગિરજાશંકર વલ્લભજી
૨૫-૯-૨૨ ક્યુરેટર પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ

૯

મહારાજશ્રીએ જો કે જૈનોની અથવા જૈનધર્મની સેવા તો કરી જ છે પરન્તુ તેઓની વિદ્વત્તાથી, અન્વેષણ ચિકિત્સાથી અને આપ જેવા ઉદ્યોગશીલ શિષ્યોના સહકારથી આખા હિંદુસ્તાનના, ખાસ કરીને ગુજરાતના સાહિત્યની સમૃદ્ધિ વધારવાને ઓછી સેવા કરી નથી. સ્વધર્મમાં આગ્રહવાળા હોવા છતાં, તેઓની હૃદયની વિશાળતાને લીધે તેઓ જૈનેતરો, હિંદુઓ, પારસીઓ, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તીઓ અને યુરોપના પ્રખર વિદ્વાનોનાં હૃદયો તેઓએ આકર્ષ્યાં હતાં. તેઓના જવાથી આખા હિંદુસ્તાનને હાલ તુરત ન પુરાય તેવી ખોટ પડી છે

૨૮—૯—૨૨ માનશંકર પીતાંબરદાસ
ભાવનગર

૧૦

પરમપૂજ્ય મહાત્મા શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના અકાળ અવસાનની ખબર જાણીને મને ઘણો શોક થયો છે

એમના અવસાનથી આપના મંડળને ક્યારેય ન પુરાય એવી ભારે ખોટ ગઈ છે એ ખરું પણ એ ખોટ એકલી આપના મંડળનેજ નથી, જૈન નામ ધરાવનાર સર્વને અને જૈન સાહિત્યમાં રસ લેનાર સર્વને એમના અવસાનથી અસાધારણ ખોટ થઈ છે ...યોગ પ્રભાવ થી એમણે સત્ સિદ્ધિઓ મેળવી હતી. જૈનસાહિત્યને દીપાવવામાં અને જૈનધર્મને વિશુદ્ધ કરવામાં એમના કરતાં વધારે પ્રયાસ બીજા કોઈએ કર્યો નથી.

૧૪ ૯—૨૨ મણિલાલ નથુભાઈ વ્યાસ
સાધરા

૧૧

સૂરિજીના અકાળ અવસાનના સમાચાર સાંભળી હું અત્યન્ત ખિન્ન થયો હતો. સૂરિજીની સાથે હું સંબંધમાં આવ્યો, તે વખતથી એઓના

વધુ મારે માન પુષ્ય થયો હશે. એઓએ જે જે પદ મેળવ્યાં હતાં, તે પરમ સ્તુત્ય હતાં.

૧૫-૧૦-૨૨ નરસિંહરાવ ભોળાનાથ દિવેટિયા
ચોપાટી, મુંબઈ

१२

आचार्यश्रीका शरीरत्याग संवाद सुनकर दुःख हुआ । उन्होंने आचार्यपदका स्वीकार करके धर्माचरण और धर्मप्रचार किया था ।

१७-९-२२ महावीरप्रसाद द्विवेदी
भू. पू. संपादक ' सरस्वती '
दौलतपुर

१३

શ્રીમન્ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્ય દેહને મેળો જેઓ ઘણી એઓશ્રી ઘણા વિદ્યાવિશારદ હતા, વિદ્વાન જ નહિ પણ હૃદયે આચાર્ય હતા. એમનું સ્મરણ સર્વદા અનુકરણીય છે.

૨૧-૬-૨૨ કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી
(ગોપીપુરા)–સુરત

१४

आचार्य महोदयके देहत्यागका समाचार सुनकर बड़ा दुःख हुआ । निःसंदेह आप लोगोंका अनर्थ हो गया । आपका शोक स्वाभाविक है । मेरी रायमें तो भारतीय विद्वन्मण्डलीकी भी भारी

रति हुई है। ऐसे पुरुष, जैसे आचार्य विजयधर्मसूरि थे, किसी सम्प्रदायके हों, सबके सम्माननीय होते हैं। मैंने एकबार काशी धाममें जब उनके दर्शन किये थे, तब मेरी यही धारणा हुई थी। वे पुण्यात्मा थे, इसलिए उनकी स्तुति के विषयमें कहना ही क्या है ?।

चिरगांव, झांसी — मैथिलीशरण गुप्त
ता १८-९-२२ — (प्रसिद्ध हिन्दी कवि)

१५

शोक समाचार पाकर हृदय दुःखसागरमें डूब गया। हा! सारी भावी आशाएं मनकी मनमें रह गईं। ईश्वर महात्माको शांतिप्रदान करें.

लश्कर — मा रा माकेराव
१-९-२२

१६

पूज्यपाद श्रीविजयधर्मसूरि महाराजकी निर्वाणप्राप्तिके समाचार सुनकर बहुत रंज हुआ। हमको बड़ी उम्मीद थी कि शीघ्रही आपकी प्रकृति स्वस्थ हो जायगी और चातुर्मासके बाद आप लश्कर पधारेंगे और हमको आपके संभाषणका सौभाग्य प्राप्त होगा, परन्तु ईश्वरकी इच्छा कुछ और थी।

लश्कर (ग्वालियर) — मोरेश्वर गर्दे
१०-९-२२ — (सुप्रीन्टेन्डेन्ट आर्क्योलोजिकल डीपार्टमेंट)

૧૭

આચાર્ય મહારાજશ્રીના દેહત્યાગના સમાચાર જાણી કયા જીવને દુઃખ નહિ થાય ? તેઓશ્રીના આત્માને માટે તો ભલે [illegible] પણ મુમુક્ષુજન [illegible] પણ સંસારના ત્રાસથી પીડાતા વ્યક્તિઓનાં તો હૃદયના ત્રાસથી દુઃખ થયા વગર કેમ રહે ?

તેઓશ્રીના આત્માને તો હમેશાં શાંતિજ છે. પણ તેઓશ્રીના પરિચય રૂપનો લાભ ભવ્યજીવોના સમયે થયેલ દેહત્યાગથી [illegible] ભવ્ય જીવોને તો અત્યંત ખેદજ છે પણ તેઓશ્રીની શુભેચ્છાથી પોતાના [illegible] ભવિષ્યમાં તે ખોટ પુરી પાડે, એ શુભ ભાવના.

સુરત [illegible]
૮-૯-૨૧

૧૮

ખરેખર મારા જેવા અલ્પ પરિચયવાળાને આ અવસાનથી ખેદ થાય છે તે પછી આપ સર્વને પરિચિત તેઓશ્રીની છાયામાં રહેનારને અતિશય ખેદ થાય તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. મારા ટુંક પરિચયમાં પણ હું તેઓશ્રીના ચારિત્ર વિષે સુશ્રેણી મોહિત થયો હતો. જે ખરેખર મહાત્માઓ હોય છે તેઓને તેમના આત્મિક [illegible] આગ્રહ હોય છે. પણ તે વાત તેઓ બીજાઓની [illegible] આપતા હતા નથી. એ જાણવાને [illegible] મારા [illegible] અનુભવ થયો છે તેની રીતે આચાર્ય મહારાજશ્રી માટે અનુ છે. આચાર્ય મહારાજશ્રી જેવી પુરૂષ હતા, એમાં કંઈ સંશય નથી.

બોટાદ [illegible]
૨૧-૭-૨૨ [illegible]

૧૯

आचार्य महाराजजीके स्वर्गगमन समाचारसे सुनकर हृदय [illegible] हो गया।

जिन महात्माका जीवन जैनधर्मकी उन्नतिहीके लिए अर्पण हुआ, जिन्होंने समस्त संसारके विद्वानोंके हृदयों पर जैनधर्मके उत्कर्षका प्रभाव अंकित किया; जिन्होंने जैनधर्मकी अभिवृद्धिके लिए अपने आयुका समस्त समय व्यतीत किया, उन महात्माके अवसानसे किसको कष्ट न होगा !

मेरे पर तो उनकी असीम कृपा थी। मुझ जैसे सामान्य व्यक्तिको भी व धर्मकार्यमें सम्मिलित करने और मेरे द्वारा दयाधर्मका प्रचार करानेकी उनकी बड़ी इच्छा थी। वे मेरे समान व्यक्तिके जीवनको नीचेसे उठाकर ऊँचा कर देना चाहते थे। मेरे ही पर क्यों, मेरा तो ख्याल है कि—जिन जिनसे उनका परिचय होता उन सभीको वे उच्च बनानेही का विचार करते थे। मेरा भी हृदय कितना आशा भरा था ! धर्मसेवा करनेके लिए आगे आनेको कितना उत्कंठित हो रहा था। परन्तु एकदमसे दुर्दैवके एक मर्मान्तक आघातने हृदयको काष्ठकी पुतलीसा बना दिया। जिसके आश्रय और उत्साहसे हृदय आगे बढ़ना चाहता था। उसीको दुर्दैवकालने छीन लिया। मैं आँसू पोंछताही रह गया।

माटूँगा
कृष्णलाल वर्मा
१९—९—२२

२

આચાર્યશ્રી શાસ્ત્રવિશારદ—વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના સમાચાર વાંચતાં અત્યંત દિલગીર થયા છીએ. મહારાજશ્રીના અવસાનના લીધે કેવળ જૈનસમાજને નહિ પણ આખાયે દેશને મહાન ખોટ થઈ છે

પરમાત્માને નમું છું કે આ નાની હાલ આવેલી તે પરમાત્મા પાસે એજ પ્રાર્થના છે કે એને પવિત્ર પુરુષના આત્માને શાન્તિ આપે. અને તે પરમાત્મા બીજો એવો પ્રતાપી પુરુષ ઉત્પન્ન કરે.

સુરત. શિવલાલ હરગોવન.
૭—૧—૨૨

૨૧

વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના અવસાનથી કેવળ જૈન વ્યક્તિઓ નહિ કિન્તુ ભારતવર્ષની સમસ્ત આર્યપ્રજાને એક પ્રકારની એવી હાનિ થઇ છે કે જે કદાચિત્ તત્કાળ પૂરાશે નહિ. કારણ કે આર્યભૂમિએ એક શાસ્ત્રવિશારદ, વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ તથા ધર્મરત્નને ખોઇ દીધો છે એ નિર્વિવાદ છે અને તેથી એ હાનિમાં અતિશય ખેદ થાય, તે તે સર્વથા સ્વાભાવિક છે માત્ર કર્તવ્યાનુસાર હું પરમાત્માની પ્રાર્થના એજ માગું છું કે સ્વર્ગસ્થ મહાત્માના આત્માને પરમાત્મા શાશ્વત શાંતિ અર્પે.

૨૦—૧૨—૨૧ ઠાકુર નારાયણ વિસનજી.
અમદાવાદ.

૨૨

તેઓની વિદ્વત્તા, પરોપકારી કાર્યો, અને કેળવણીના કાર્યો આપણને હવે વધારે વાર આપવાને શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ રહ્યા નથી તે સાંભળવાને હું પ્રવેશ દિલગીર થયો છું. તેઓના જવાથી ફક્ત જૈનસમાજનેજ નહિ પરન્તુ તેઓના સહવાસમાં આવવાનું સદ્ભાગ્ય જે કોઇને પ્રાપ્ત થયું હતું તે સર્વેને એક મિત્ર ગુમાવેલ છે.

કો આપરેટર સ્ટ્રીટ ડૉ. નરીમાન કે.
કરાંચી. ૨૫—૧—૨૨ એમ. એ. પી. એચ.
ડી. એચ. ડી.

૨૩

તા. ૫ માર્ચે સપ્ટેમ્બરના દિવસે પૂજ્ય ગુરુમહારાજ વિજયધર્મસૂરિજીના કાળધર્મના ખબર મને આકાશમાંથી વજ્રપાત સમાન મળેલ છે તેઓ મારા વડીલ ઘણા માયાળુ હતા, અને હું પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરના ધર્મસંબંધી કંઈક તેના તમામ દસ્તો શીખ્યો તે માટે ઘણા ઉપકારિત હતા. કેટલાં વર્ષ સુધી અમારે અરસપરસ પત્રવ્યવહાર હતો. અને તેમના તરફનું મારું સ્મરણ કોઈ દિવસ ફરી શકાય તેમ નથી. આ તમામ પત્રોમાં હું તેમનો શિષ્ય હતો, અને તેઓ મારા ગુરુ હતા. તેઓના વિશાળ જ્ઞાનનો અને તેઓના મહાન્ વિસ્તૃત સાહિત્યનો તમામ લાભ મે મેળવ્યો છે તેઓએ મને કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતમાંનાં મોટા પુસ્તક વેચનારા પુસ્તકોના વેપારીઓ અને ઘરગથ્થુ માણસોની સાથે ઓળખાણ કરાવી હતી. અને જૈન પુસ્તકોનો નાનો પણ કીમતી સંગ્રહ કરવાને મને શક્તિમાન કર્યો હતો. અને તેઓના પત્રો પરમ બોધદાયક હતા.

હવે હું તમામ ગુરુજીનો ઉપકારપૂર્વક બતાવનાર કેવી રીતે બનું, તે તમોને કહીશ.

છેલ્લા સૈકાના ૧૮૮ થી ૧૮૮૫ના વર્ષોમાં મે ખાસ કરીને પ્રાકૃત ભાષામાં જૈનસાહિત્યમાં ઘણો રસ લીધો પરન્તુ તે દિવસોમાં યતિઓ અને મુનિઓ તેઓના ધર્મસંબંધી ભેદ અને ખબર આપવાને ઘણા નાખુશ હતા. છાપેલા પુસ્તકો ક્યાંથી મળી શકે, તે ખબર આપવાને પણ તેઓ નાખુશ હતા, અને તે દિવસોમાં છાપેલા પુસ્તકોની સંખ્યા ઘણી ઓછી હતી સુપ્રસિદ્ધ જનન્નિગમ ધનપતસિંહજી દ્વારા મોટી સંખ્યામાં બહાર પાડવામાં આવેલ ગ્રંથો અને ટીકાઓની સંખ્યા થોડા વખતને માટેજ કમ હતી. પરન્તુ થોડા વખતમાંજ પ્રવાસમાંથી આ પુસ્તકો ઘણાં એથી લોકોના હૃદયથી આ પુસ્તકો ઉપર આધાર કિંમત મૂકવામાં આવી હતી. તે ઘણાં અશુદ્ધ અને પાછળ ટિપ્પણી વિનાનાં હોવાથી પણ શીખ-

નાખે માટે નિરક્ષક હતાં. જૈન તરીકે જેટલાં જૂનાં પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવ્યાં હતાં તેમાંથી ઘણાં જૈન પૈસાપાત્ર ગૃહસ્થો પાસે હ શકે. પણ તેમણે મૌન ધારણ કર્યું હતું. એવામાં ગૃહસ્થે મને મદદ આપી. તેમનું નામ જવાહીરચંદ છે. તેઓ કેટલાક વર્ષ સુધી આફ્રિકામાં, અને કેટલાક વર્ષ સુધી લખનૌમાં રહ્યા હતા. તેઓ પોતાના ખર્ચથી પ્રાકૃત પુસ્તક છાપી શકતા અને મફતમાં વહેંચણી કરી શકતા. હાલમાં મહૂમ ડૉ. હર્મન જેકોબીના શિષ્યમંડળમાંથી ઘણા ગ્રંથ બહાર આવ્યા. સંસ્કૃતભાષાની બીજી શાખાઓમાં ભારે રસ લઈ પ્રાકૃત ભાષાઓમાંથી હું ખાસ જૈન આગમોની બાબત વધારે વાત કરી શકું નહિ.

પરન્તુ મારા મિત્ર મહૂમ રૈતચંદ મતીચંદ શાહ મેં તેમાં ઘણો રસ લેતા અને તેમના ગ્રંથની ગુજરાતી ભાષા કિંમતભરી જેવી હતી. તેમના તરફથી મને આવું જાણવું મળ્યું કે જૈનસાહિત્યની અંદર ગુજરાત રહેલો પ્રાચીન જમાનો સમજવો ગુજરાતના ઇતિહાસને સમજનાર માટે ઉપયોગી અને બુદ્ધિવાળો એક જૈનસાધુ છે. આજ પણ તે જૂનાં ગ્રંથભંડાર આવેલ જૈનોનાં પવિત્ર પુસ્તકો બહાર પાડવામાં નહિ. તેઓના વિચાર પ્રમાણે ગુજરાતની સમસ્ત સ્થિતિની ઉપર જનાવવામાં વિવેચન ની રચનામાં તેઓ રોકાયેલા હતા. તેઓના વખતની ઉપસ્થિતિ તેમને પ્રમાણ પ્રકાશમાં આવ્યા એક પ્રાચીન વિદ્વાને તેમનું ચરિત લખેલ છે અને તેઓની સેવાઓને ખુલ્લી રીતે સ્વીકાર કરતાં યુરોપના-જેવાજ પશ્ચિમના-વિદ્વાને પોતાની પદવીથી ઉતરવું પડ્યું નહિ.

તેઓની જ્ઞાનભાષાનો અભ્યાસ સમય મને ઉપયોગી થયો છે, અને મને તેથી મદદ પણ મળી છે. તેઓ હવે હયાત નથી, પરન્તુ તેમનું અમૂલ્ય કાર્ય તેમને સદા અમર રાખશે. એવા મોટા આત્માની યાદગીરી સમી પ્રાચીનો ઉપર સ્નેહ તેઓનું ઋણ અદા કરવાનો છે.

મહારાજ વિજયધર્મસૂરિ પણ આગ્રહવાળા છે કે તેમણે તમારા જેવા યોગ્ય શિષ્યને તેઓનું કામ માત્ર ચલાવવાનેજ નહિ પરન્તુ તેને સુધારવાને અને વધારવાને પણ મૂકી ગયા છે. તેઓની ખોટનો આપણે તમામ પ્રકારે શોક કરીએ અને તેની સાથે જે સાહિત્યના તેઓ પ્રકાશ પ્રકાશક હતા, તેના ઊંડા અને વધારે ઊંડા અભ્યાસથી તેઓની યાદગિરીનો અમર કરીએ.

જજ નીજેરોદ — મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદ શાસ્ત્રી.

રામના પી. ઓ.

કલ. ૧૭-૯-૨૨ — સી. આઈ. ઇ.

૨૪

તમારા પૂજ્ય આચાર્યના આપણા મધ્યમાંથી ચાલ્યા જવાના ખબર સાંભળતાં ખરેખર મને અત્યંત દુઃખ થયું હતું. આપણે ફક્ત એજ વિચારો છે કે તેઓએ વધારે શાન્તજીવન પ્રાપ્ત કર્યું છે.

૨૧-૯-૨૨ — ગંગાનાથ ઝા.

સંસ્કૃત કોલેજ બનારસ — વાઇસ ચાન્સેલર અલ્હાબાદ યુનિવર્સિટી.

૨૫

પૂજ્ય વિજયધર્મસૂરિના અકાળ અવસાનના ખેદજનક ખબર સાંભળવાને હું બેહદ દિલગીર છું. તેઓ એક મહા જૈનવિદ્વાન હતા અને કદાચ આજ જમાનામાં સૌથી મોટા જૈનવિદ્વાન હતા. સત્ય પાલન શુદ્ધ અને નિષ્પક્ષપણે કામ કરનાર વ્યક્તિ હિંદુસ્થાને ગુમાવી છે. તેના જેવા પુરુષને મેળવતાં તેને વર્ષો લાગશે. સમસ્ત હિંદુસ્થાનના વિદ્વાનો, હિંદુસ્થાનની શુદ્ધિના વિકાસને પ્રસ્તુત તેમની સેવાઓ સ્મરણ કરશે. ખાસ શોચનીય છે કે જે વખતે તેઓ જૈનધર્મ ઉપર આખુ સાર પુસ્તક લખતા હતા, તે વખતે તેઓને મૃત્યુએ લઈ લીધા છે.

૨૦-૯-૨૨ — વિ૦ ભટ્ટાચાર્ય

વિશ્વભારતી, શાંતિનિકેતન (બેંગાલ) — પ્રિન્સિપાલ

૨૧

તે સંત અને વિદ્વાન સાધુના શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનના સમાચાર વાંચતા તમારા પત્રે મને અવર્ણનીય દુઃખમાં નાખી દીધો છે અને ફક્ત અંગત સંબંધને કારણે નહિ પરન્તુ તેઓએ સમસ્ત ધર્મોના અને વિચારકોના, તેમજ મનુષ્ય જાતિ અને અભિવિચ્છિન્ન થાય સમાજના સમસ્ત ભાગોમાં જે જનતા આ ભાગ્યશાળી ગુમાવી દીધી છે. તેનો હું જેમ જેમ વિચાર કરૂં છું તેમ તેમ આ ખોટની અને આ મહાન તેમજ અસાધારણ પુરૂષની વિશાળતાનું ભાન વધારે તીવ્રપણે થતું જાય છે. પણ તે ખોટી ભરપાઈ કરવી તે મનુષ્ય માત્રનો સ્વભાવ છે. મુનિશ્રી સમાન શ્રીવિજયધર્મસૂરિની જે અલૌકિક શક્તિ કામ કરી રહી હતી, તે હવે પ્રકાશ પ્રવૃત્તિ-ભાવનાં નવો રહિત કામ કરશે.

તમારી સાથે અને સર્વ જે કોઈ તેઓને શિષ્ય અને ભક્ત તરીકે પૂજતા હતા, તેઓની ફરજ છે કે તે શક્તિની સંભાળતું તે સ્નેહમય સેવા અને નિષ્કામતાની શક્તિઓનું અને તે આદર્શ આ લોક તરફની નિરંતર ભાવનાઓનું અવલંબન કરવું જોઈએ. અને તેથી શ્રીવિજયધર્મસૂરિ હંમેશાં આપણા સાથે એક અમર શિષ્ટ તરીકે અને પ્રમાણ સાક્ષી તરીકે જીવંત રહેશે.

તમોને તમારી ભક્તિ અને શ્રદ્ધા ઉપર મૂકવામાં આવેલ અમુક રીતે આ ભાવ થઈ શકે છે, સર્વ જે તેમને મારી પાસે ભિન્ન જાતિનો હોવા છતાં આ સમદર્શી મુનિના વિચારમાં સ્નેહ, આશીર્વાદ અને આધ્યાત્મિક શુભ અને સ્નેહનો નિરંતર યોગ માલૂમ પડે છે તેઓની તરફથી તમોને શુભેચ્છાઓ, વિશ્વાસ અને સાન્ત્વન પ્રાપ્ત થશે.

મૈસૂર
તા. ૨૩-૯-૨૨

બ્રજેન્દ્રનાથ શીલ
વાઈસ ચાન્સેલર મૈસૂર યુનિવર્સિટી

૨૭

તમારા પૂજ્યગુરુ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના અવસાન સાંભળવાને મને ઘણુંજ દુઃખ થયું છે તેઓના સ્વર્ગવાસથી પૂર્વની વિદ્યા અને જૈનધર્મની દુનિયામાંથી એક અગ્ર અને ઉમદા વ્યક્તિ ચાલી ગઈ છે અને ફક્ત હિંદુસ્તાનજ નહિ પરન્તુ તમામ સમસ્ત દુનિયા તેઓની અસાધ્ય ખામીથી વધારે ગરીબ બની ગઈ છે

પણ તેઓનો ઝભો યોગ્ય ખભા ઉપર પડેલ છે અને મને ખાતરી છે કે તેઓનું મહાન અને ઉમદા કામ ચાલુ રાખવાનો તમે પ્રયત્ન કરશો.

એસ. ડી. કૉલેજ ઑફ કોમર્સ — ગુરુપ્રસાદ ભાર્ગવ.
કાનપુર તા. ૨૧-૯-૨૨ — એમ. એ. એલએલ. બી.
એફ. એમ. એસ.
એકટીંગ પ્રીન્સીપાલ.

૨૮

તે પૂજ્ય સાધુના આ ભૌતિક દુનિયામાંથી ચાલ્યા અન્ય સ્થાનમાં શાંતિમય ગમનના દુઃખદાયક સમાચાર ઘણુંજ ખેદ સહિત સાંભળ્યા. તે ગુરુ ચાલ્યા ગયા છે પરન્તુ આપશ્રી માતૃભૂમિની ઉન્નતિ તરફ અને વ્યક્તિઓની સેવા તરફ આપશ્રી જિંદગી સમર્પણ કરવાને આપણને પ્રોત્સાહન આપવું તેમનું કામ આપશ્રી પાળતા રહ્યું છે મને જાણવાને ઘણોજ આનંદ થાય છે કે-પૂજ્યશ્રીની માફક તમો પણ જિનતાનો તેવોજ ભભકો ધ્વજ ચારે તરફ ફરકાવો છો, અને હું આશા રાખું કે જે વારંવાર એવી રીતે સમજવામાં આવે છે અને અધ્યક્ષ રીતે વર્ણવવામાં આવે છે તેને સમાજની અંદર પ્રકાશમાં લાવવા જેટલી અને તેટલી મદદ કરવાને આપને માટે તત્પર રહીશ.

ઇંદોર — આર્ડી. કન્હુ. એહેરી
૧-૯-૨૨ — એમ. એ. બી. ટી.
પ્રો. હોલ્કર કૉલેજ ઇંદોર.

૨૯

આમલનેરની પ્રજા અને ખાસ કરીને તેઓને પૂજ્યબુદ્ધિના પવિત્ર-મનો અને તેઓના ભક્તિની ઊંડી લાગણી સ્વીકારો સમર્પણ. તેઓની જ્વલંત અને ચમત્કારિક ત્યાગમય સ્થિતિના પ્રશંસકો મહાન આનંદ સાથે છે. તેઓ આ દુઃખદાયક ખબર સાંભળતાં અત્યંત દિલગીર થયાં છે. તેઓનો આત્મા શાંતિમાં વાસ કરો.

અને મોકલી જણાવું છું કે તમો અને હું નિશ્ચિતપણે તથા ભીખ લખેલો તેઓનો ઉત્સાહ અને ભુલાવી અને તેઓના ઉપદેશ ઉપર ચાલવાથી તેમના પૂજ્યપાદ પવિત્ર આત્માને ખરી શાંતિ થશે.

આમલનેર — ડી. વી. ત્રિવેદી

૨૩-૭-૨૧ — વકીલ

૩૦

મૌલિકપદ ...સ્થિત મહાન આત્માનો જય જય થયો, એ સાંભળી અને ખરેખર દુઃખ થયું છે. હું આશા રાખું છું કે તેઓનું કામ આગળ ચલાવીને અને તેઓનો ઉદ્દેશ પાર પાડીને તેઓને યોગ્ય રીતે તેઓને માટે આપણી પાસે જોઈતું આપણે મારી શકીએ.

ભરૂચ — સચ્ચિદાનંદ પ્રમુખ

૨૩-૭-૨૨ — એમ. એ. ખોજેપ. ડી. પી. આર. એસ.

૩૧

હિંદની દરેક સમાચાર નિવેદન કરતા તમારા તા. ૮-૭-૨૨ ના પત્રથી મારી સહીવાળા પત્રિકાઓને વ્યક્ત કરી શક્યો છે એ વખતે તેઓ તરફથી હું હિંમતી મળેલી આશા રાખતો હતો, તે વખતે તેઓને

આપશ્રી પાસેથી જુમ્બી લેવામાં આવ્યા છે આથી સમસ્ત હિંદુસ્થાનને અને ખાસ કરીને મને સખ્ત ધા લાગેલ છે. મહુંમ આચાર્ય વિજય-ધર્મસૂરિજી પંક્તિમાં, હિંદુસ્થાન પોતાના વિદ્વાનોમાંથી કોઈને મૂકી શકે તેમ નથી. તેઓ એક નામાંકિત વિદ્વાન અને સાધુ હતા. અને હવે આપણે ઓછા તેજસ્વી એવા નવા સ્વરૂપમાં આવ્યા છીએ, આ વર્ગને ધર્મપ્રવર્તક પહેલું પદ કહેવામાં તમો યોગ્ય કરો છો.

તેઓની યાદગીરી રાખવાને પ્રયત્ન કરવાનો તમોએ સારો વિચાર કર્યો છે. મારી શક્તિઅનુસાર હું ઘણી ખુશીથી મારો ફાળો આપીશ, અને જો કે તે આપ કહો તો પણ તે શક્તિમય હૃદયથી આપવામાં આવશે.

આપનોજ	આર. શામશાસ્ત્રી,
ચામુંડી એક્સ્ટેન્શન	બી. એ., પી એચ. ડી., એમ. આર.
૧૮—૯—૨૨	એ. એસ. ક્યુરેટર ઓરિએન્ટલ
	લાયબ્રેરી.

૪૨

તમારા ગુરુમહારાજ જે પ્રમાણે ઉપદેશ આપતા, તે પ્રમાણે વર્તનાર એક ખરા સાધુ હતા. ધાર્મિક મુદ્દાઓને દૃઢ પાયા ઉપર આરૂઢ કરવામાં તેમના પ્રયત્નોએ ઝળહળી વિજય મેળવ્યો હતો. તેઓનો આનંદી સ્વભાવ, તેમની ઉદાર વૃત્તિવાળી ઉપેક્ષા, તેમનું ઉચ્ચ જ્ઞાન, તેમની તત્ત્વ-વિવેચનાત્મક તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ, અને ખાસ કરીને વધારે તેમનો સર્વગુણસંપન્ન ચારિત્ર્ય હતાં અને સમસ્ત વિશ્વના માનની માગણી કરતાં હતાં.

તમોએ (નહિ કે આ લેખે) એક મહાન પુરુષ ગુમાવેલ છે આપણા સૌના સર્વજ્ઞોમાંના એક તરીકે હું તેમને લેખતો હતો. મારે કહેવું સ્વલ્પ માનીશ કે આવો માણસો તેઓની ખોટ માટે વિલાપ કરતા હશે. પણ તમને પહોંચેલો વિરહ તો અસહ્ય છે. પરન્તુ મને આશા છે કે— આ સૃષ્ટિના નિયતા તમોને, તમારા મહાને માટે ગીત કરવાની અનેક ગ્રાહ્ય

આપની વ્યવસ્થિત રીતે થઇ કરવામાં અને મહાત્માઓમાં આપેલ માન એવી શાસ્ત્રની અને તેઓના પગલે ચાલવાની શક્તિ જરૂર આપશે. તમોને તેમના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે અને મને આશા છે કે વખત આવ્યે તમારા પૂજ્યગુરુના પગલે ચાલી આપની કીર્તિ મેળવવાને તમે શક્તિ વાળા નીવડશો.

મહેરબાની કરી તમારા સહધર્મીઓને મારા નમસ્કાર કહેશો, અને તેઓના દુઃખનો હું ભાગીદાર છું તેમ તેઓને જણાવવા કૃપા કરશો.

ભાવનગર — પ્રો. સી. ઈ. [illegible]
૧૮–૪–૨૨ — [illegible]

૧૩

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનના શોકજનક સમાચારે તીરની જેમ મારા હૃદયને વિંધી નાખ્યું છે. તેઓશ્રીના અવસાન અને અંતિમ સંસ્કાર સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી મને મોકલવા કૃપા કરશો. આપ તે સંબંધી તેમની ઘણું કરશો. જો તેમ હોય તો તેઓના શિષ્ય સમુદાય અને સમાજ પ્રત્યેનો તેઓનો અંતિમ સંદેશ જણાવશો.

૧૮ ૪ ૨૨ — શ્રી એમ. મલ્લીનાથ
મદ્રાસ — એડિટર જૈનગેઝેટ

૧૪

હું તેમને મળ્યો અને અમારા શાંતિનિકેતનમાં રહેલ વિશ્વભારતી સંસ્થામાં, જૈન અભ્યાસ માટે એક કેન્દ્ર સ્થાપિત કરવાની યોજના એમની આગળ મૂકી. એ બે કામને માટે, એમની ઉદાર સમ્મતિ અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળી મોટી સહાયતા અને પ્રોત્સાહન પ્રેરણા કરી હતી, પરન્તુ હું એમને મળી ન શક્યો, તે પહેલાં એમનું અવસાન થયું. એ માટે હું ઘણો દિલગીર છું. પરન્તુ મારી આશા છે કે–એમની યાદગીરી આ કામને માટે કામ કરશે ને એવી અમારી યોજના સંપૂર્ણ થશે.

૨૧–૪–૨૨ — રવીન્દ્રનાથ ઠાકોર
શાંતિનિકેતન

પ્રકરણ ૯ મું

પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનોના પંથે

૧

થોડા વખત પહેલાં તમારો એક પત્ર પહોંચ્યો હતો, કે જેમાં તમારા મોટા ગુરુ શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર હતા, તે વાંચી હું બહુ દુઃખી થયો. મહેરબાની કરીને મારો દિલગીરીયુક્ત દિલાસો સ્વીકારશો અને આશા છે કે જે ઉત્સાહ ને સાહજતામાં ગુરુમહારાજનાં કામો વિશિષ્ટ હતાં, તે ઉત્સાહ અને સાહજતાપૂર્વક તેમનું કામ, તમારા નેતૃત્વ નીચે આગળ ચલાવવામાં આવશે. તેઓશ્રીના પ્રકાશવાન્ અને ઉદાર ઉપદેશથી હિંદુસ્તાનના લોકોના વિચારો અને દેશભક્તિ ઉપર બહુ પ્રભાવ પાડ્યો હતો, એટલું જ નહિ પરન્તુ શ્રીધર્મવિજય ગ્રંથમાળાના પ્રકાશન વડે પૂર્વ અને પાશ્ચાત્ય જૈનધર્મને અમૂલ્ય ફાયદો થયો છે.

ડૉ. એમ. બ્લુમફીલ્ડ.

૫-૩-૨૩

જોન્સ હૉપકિન્સ યુનિવર્સિટી બાલ્ટિમોર

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ.

૨

આચાર્ય મહારાજની સાથે મને મારા વરસોજ સંબંધ થયો હતો, તે પહેલાં નહિ થયો હતો તેથી હું દુઃખી છું. કારણ કે એમ વિચાર કરતો કે હિંદુસ્તાનથી જર્મનીમાં જવા માટે દરેક જમાને ઘણાં અઢવા-ડિયાં લાગે જ આ સમય બહુ દૂરો હોવાથી. વિજયધર્મસૂરિનાં જીવન-ચરિત્રનાં પુસ્તકો વાંચતાં મને ખાતરી થાય છે કે આચાર્યશ્રીની ઓળખાણ, બહુ વહેલા સમય પહેલાંથી નહિ કરવાથી મને બહુ નુકસાન થયું છે. તેઓશ્રીએ લખેલા ગ્રંથો, પાશ્ચાત્યોએ લખેલી ચોપડીઓને ટેકો આપતા હતા. જો કે તેઓ મને વ્યક્તિગત ઓળખતા નહિ હતા, છતાં તેઓ મને જે વખતે, એમની સાથે મારા નામથી સંબંધ થયો હતો, તે સમયથી મને મારા અભ્યાસમાં મદદ કરવા તૈયાર હતા.

મને જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્ય ઉપર બહુ પ્રેમ છે અને વિજયધર્મસૂરિના સમયથી મેં પુસ્તકો અને નવીન ગ્રંથોનો વધારે અભ્યાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. હું નિત્ય થોડો કંઈ વાંચું છું. જૈનસાહિત્ય વાંચતાં અને શોધતાં જેટલો આનંદ મને હવે આવે છે તેટલો આચાર્ય મહારાજની પ્રત્યક્ષ સહાનુભૂતિ વિના અત્યાર સુધી ન્હોતો આવ્યો અને મને આશા છે કે આ નિશ્ચય વધારે દૃઢ થશે. ભવિષ્યમાં હું જૈનધર્મ અને જૈનસાહિત્યની શોધખોળ સબંધી કંઈક કામ કરવા સમર્થ થઈશ.

આચાર્યશ્રીનું અવસાન સાંભળીને મને બહુ દુઃખ થયું છે અને જ્યાં સુધી હું કામ કરવા સમર્થ રહીશ, ત્યાં સુધી એમના સ્મરણને માન આપીશ.

ડૉ. જે નોબેલ
૨૦—૩—૧૯૨૩ બર્લીન યુનિવર્સિટી

૪

ખાતરી રાખજો કે તમારા સ્વર્ગવાસી આચાર્ય મહેરબાન અને શ્રીમાન વિજયધર્મસૂરિએ મારી સાથે પત્રવ્યવહાર રાખતાં જે મહેરબાની બતાવી છે તે મહેરબાની કેટલી મોટી છે તે હું બરાબર જાણું છું. હું એમની યાદગિરિ હમેશાં રાખીશ અને તેમણે લખેલા પત્રોને તેમના સર્વોત્તમ મહેરબાન અને મજબુત આશ્રયની એક કિંમતી નિશાની તરીકે માનીશ. જો કે એમની ઊંચી યોગ્યતાનાં ઘણાં વર્ણવેલાં બ્હાર થી જાણીને, તેઓ આપ્ત હતા, છતાં તેઓએ જે રીતે એમના મત પ્રમાણે જૈનધર્મોપદેશ કરતા રહેતા હતા, તે બધાઓને એમની આસપાસ ભેગા કરવા, અને ઘણી રીતે એમનું જ્ઞાન વધારે ઊંડું બનાવવા માટે તેઓ ઉત્સાહ અને પ્રયત્ન મેળવતા હતા, જો કે તેઓ એક સાધુ તરીકે જીવન વ્યતીત કરતા હતા, અને જે બંધનોથી બીજાઓ વીંટાયેલા

ઉ. તે સંબંધમાં તમે લખ્યું છે તે વિષયમાં હિંદ જે આટલા માટે તેમ એવોલ પરમ પૂજ્ય અને સરળ મિત્ર તરીકે હતા. એમની ઓરેગ્નની જેવી સફળતાનો હું બહુ આભારી છું. હતી સામાન્ય લોકોની દ્રષ્ટિએ પણ, એક બહુ બહાદુર અને સ્વતંત્ર પુરુષ જીવ છે. પ્રકરણ કે તેઓ જાણનાર નથી નથવા કે પણ, એ પ્રામ નવા ઝઘડાનો એક ઇતિહાસ છે અને પ્રકરણ કે જેટલી પુષ્પ, સંપૂર્ણ નામને માટે આટલા અનુભવે છે તેવી પણ નીચ પ્રેમ ગીજને માટે નથી. સર્વથા નાસ્તિક, એવા બૌદ્ધમતિક (કે જેમનામાં કમનશીબે આજકાલ યુરોપ ભરેલ છે અને એમાં મારો પોતાનો દેશ પણ અપવાદ નથી.) કોઈ પણ આ વસ્તુ (પણ) વળગી જેમ શકે છે મને એમ લાગે છે કે—જે પુરાણ આત્મસ્ય ઓરેગ્નર સનાતન છે તેની સ્તુતિ કરવા માટે મારો લઘુ આવાજ આપમન ઉ. જે ઓરેગ્નર એટલા મહાત્માઓને આ નવીન કુમળા જેમ સહી ઉત્પન્ન કર્યો છે તેમના એક આદર્શ તરીકે હું સ્વદેશવાસી ગ્રા મહાપુરુષને સમજું છું કે જેમની આગર હું સાચુંત અને વિદ્યાર્થ મિત્રરૂપે પોતા છું માનુષીય આદર્શ-વરન જોઉં છું

૨૪-૩-૧૯૨૩ —ડૉ. જે. મારક્વીસેર

યુનિવર્સિટી ઓફ ઉપસાલા, સ્વીડન.

૫

મારા ઉમ તોતના ઉપ્માદાનુની આવૃત્તિ કરવી એ મને ઉચિત નથી લાગતું. ગદાસના માનુષ તરીકે હું ધારું છું કે ગાંધીજીનું પદ સમસ્ત જ્ઞાન-વિજ્ઞાનને માટે અને હિંદુસ્તાનના પ્રમોદ અભ્યાસીઓના પરસ્પર મેળાપને માટે એનું નુકસાન છે કે એની એટલી મતિ પૂરી થાય તેમ નથી.

૨૧-૧-૧૯૨૩ ડૉ. મિ. વિન્ટરનિટ્ઝ

પ્રાગ યુનિવર્સિટી—ચેકોસ્લોવેકિયા.

૬

તમારા ગુરુ કે જેમની મૂર્તિ જોવાનું મને સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું અને જેમના સમાગમમાં મારા સાથીદાર પ્રો. ટેસીટોરીને બહુ પ્રશંસા અને ભક્તિ ભાવપૂર્વક વર્ણન કરતા હતા તેમના અવસાનના ખબર આપવા તમારા પત્રથી હું બહુ દિલગીર થયો છું

૨૫-૧૧-૧૯૨૨

પ્રો. એ. ચિસુપી
રોમ (ઇટલી)

૭

તમારો તા. ૧૩ મી સપ્ટેમ્બરનો પત્ર, કે જેમાં તમારા માનનીય ગુરુ મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર છે તે મને મળ્યો અને હું બહુ ખુશી થયો છું એમને મળવા માટે હું કોઈવાર ભાગ્યશાળી નથી થયો, પરન્તુ માત્ર તેમના ઘણા ગ્રંથો. આ સાચા અને જગપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનની ખોટથી ઉત્પન્ન થયેલી દિલગીરીમાં મારી સાથે ભળવા મને દ્યો.

સર જ્યોર્જ ગ્રીયર્સન કે. સી. આઇ ઇ પી એચ. ડી
૧૦-૧૦-૧૯૨૨ રાથફાર્નહામ કેમ્બર્લે સરી. ઇંગ્લેંડ

૮

તમારા ગુરુ મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર મેં અત્યન્ત ખેદ સાથે સાંભળ્યા હતા અને હું અંતઃકરણની ઇચ્છા ધરાવું છું કે તમો આ મહાન્ પૂજ્ય-આચાર્યનાં કૃત્યોને જારી રાખશો.

૨૨-૧૦-૧૯૨૨

ડૉ. ની. ક્રોમ
અમસ્ટરડમ (હોલેન્ડ).

૯

તે પૂજ્ય સંત અને વિદ્વાન તમારા ગુરુ આ દુનિયામાંથી અવસાન પામ્યાના ખબર તમારા પત્રથી મળતાં મને તીવ્ર દુઃખ થયું હતું. તેઓશ્રીના મૈત્રી અને પ્રાપ્ત થયેલ બે પુસ્તકોની મેં કદર કરેલ. તેઓની યાદગીરી આમરણાંત તાજી રહેશે છે તેની સાથમાં પ્રો. મિરોનના ફોટો પાસે તેઓશ્રીનો ફોટો આજ પાવન રૂપમાં સ્થાપવામાં આવેલ છે. જ્યારે તેઓ આ અવસ્થામાં હતા, તે જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીના સેક્રેટરીએ તેઓના અવસાનની ખબર મને પહોંચાડી છે.
૭-૧૧-૧૯૨૨

ડૉ. ઇ. હુલ્ત્ઝ
હાલે યુનિવર્સિટી

૧૦

તેઓના અવસાનથી ફક્ત તેઓના શિષ્યોને કે સ્વદેશીઓનેજ નહિ પરન્તુ સમસ્ત વિશ્વના વિદ્વાનોને એક ગંભીર ચોટ લાગી ગઈ છે. તેઓ પશ્ચિમના વિદ્વાનો તરફ મૈત્રી ભર્યા ભાવવાળા અને સહાયક હતા, કે યુરોપના અભ્યાસ અને હિંદુસ્તાનમાં જ્યારે આવેલ વિદેશી પુરાતત્વ શોધકોની તેઓની (યુરોપીન વિદ્વાનોની) યાદગીરીમાં તેઓને યાદ કરવાને નિરંતર તત્પર રહેતા. વારે વારે કે હિંદુસ્તાનની જૈનધર્મની પ્રતિમાઓ બહાર લાવવાના સારા પ્રયત્નોમાં તેઓની યાદને માટે હું તેઓની તરફથી આભારી છું. એક વ્યક્તિ તરીકે અને એક વિદ્વાન તરીકે હું તેઓને માટે સર્વોત્તમ માનની લાગણી નિરંતર ધારણ કરતો રહીશ.
૧૫-૧-૧૯૨૩.

ડૉ. જે. જોલી.
વિર્જબર્ગ યુનિવર્સિટી (બાવેરીઆ).

૧૧

તમારા પૂજ્ય ગુરુમહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાન સંબંધી સમાચાર સાંભળતાં મને ઘણોજ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું હતું. એ

છે, મને તેઓને મળી શકવાની તક બિલકુલ મળી શકી નહોતી, તો પણ તેઓના માયાળુ પત્રવ્યવહાર દરમીયાન તેઓના વિશાળ જ્ઞાનની તેમજ ઉચ્ચ ઉત્સાહ અને હૃદયના પ્રેમની કદર કરવાને શક્તિમાન બની શક્યો હતો. અત્યારે પણ, જો કે તેઓનો સ્થૂલ દેહ, તે એક ભૂતકાળની વાત થઈ પડી છે છતાં, તેઓનાં કૃત્યો અને વિચારો સાથે, કોઇ નજરે પરિચય પામેલા મનમાં, તેઓના ઉત્કૃષ્ટ ગુણો હંમેશનો વાસ કરશે.

૨૦-૧૨-૨૨

ડૉ. એલ. ફિનો

હેનોઈ (ઇન્ડોચાઇના)

૧૨

જ્યારે મને ખબર મળ્યા કે મહાન્ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ એક એવી વ્યક્તિ કે જેઓને માટે હું પોતેજ નહિ પરન્તુ ઘણા જર્મન વિદ્વાનો અત્યન્ત પૂજ્ય ભાવ રાખતા હતા, અને જૈન ધર્મ સંબંધી તેમના લેખો અને તેમની પ્રવૃત્તિઓની ઘણીજ અનુમોદના કર્યા કરતા હતા, તેઓએ આ જગતને છોડ્યું છે તે સાંભળીને મને ઘણો આઘાત પહોંચ્યો હતો. કમનસીબે મને તેઓશ્રીને મળવાનો અને તેમનો અંગત પરિચય કરવાનો આનંદ પ્રાપ્ત થયો ન હતો; તો પણ તેઓનાં પુસ્તકોમાંથી મે જે કંઇ વાંચ્યું છે તેથી અને તેઓશ્રીના પત્ર વ્યવહારથી તેઓની સાથે સંબંધ રાખવા ઉપરથી કહી શકું છું કે તેઓ કેવા મહાન્ વિદ્વાન્ અને કેવા પ્રિય મિત્ર થઈ પડેલા હતા. હવે અત્યારથી મને વધારે દુઃખ થાય છે કે—તેઓશ્રીને મળવાનો સમય હવે અશક્ય બની ગયો છે. તેઓએ જૈનોના આગમો વિશેષે મારા ઉપર મોકલવાની કૃપા કરી હતી, કે જેથી હું શ્રીમહાવીરના ધર્મનો અભ્યાસ સૂક્ષ્મથી કરવા સમર્થ થયો છું. એટલા માટે હું તેમનો ખાસ આભારી છું. મારા પ્રત્યે તેમનો આભાર ખાસ મોટો છે. કારણકે એમની મદદ વિના તીર્થંકરોના સિદ્ધાન્તોનું વધારે ઊંડું અને યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવાનું

ભરાશે નહિ એવું હતું. જૈન સાહિત્યના વિદ્યાર્થીઓમાં અવિભાજ્ય મદદગાર તરીકે તેઓ એક હિંદુસ્તાનના આચાર્યની વિદ્યા તથા પ્રાચીન ક્રિયાકાંડ પદ્ધતિઓનું સંમિશ્રણ કરતા હતા. એક તરફથી તેઓ જ્યાં તેઓ પ્રશ્નોની સાથે અતર્કીત કરવામાં અને સિદ્ધાંતોના ક્રમ તથા વિચારોમાં બદલ લેવામાં તેઓ વ્યાવહારિક બુદ્ધિ પણ ધરાવતા હતા. સમસ્ત ભારત અને સર્વ દેશોના મનુષ્યોના આનંદ માટેની યોજના પણ ઉદાર વ્યક્તિ તરીકે તેઓ મારા દિલમાં નિરંતર વાસ કરશે.

૪ ૧૨-૨૨ | પ્રો. એમ. ઈ. આલેનાગ
બર્લીન યુનિવર્સિટી

૧૩

તમોએ એકાએક મહારાજ જે ગુરુને ગુમાવ્યા છે તે સર્વને વેદના આચાર્યની સ્મૃત હતી ચાલુ રહેશે એમ છે. હું જાણું છું કે તમારા ગુરુમહારાજ એક અસાધારણ વ્યક્તિ હતા અને તેઓએ અદ્વિતીય ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હતા.

એન્ટોનીઓ ગ્યોરેસી

૧૪

આ દુઃખીત સમાચાર આચાર્યશ્રીનું અકાલ મૃત્યુનું જે મહારાજ શ્રી સાથે સંબંધનું એ કે હું જાણું છું કે તમારો ધર્મ અત્યંત પ્રેમથી લાગણી ધરાવવાની ખાતર કરે છે જ્યાં સુધી ભારતમાં તેઓના સદ્ભાવની ભાવનાથી દુઃખી થયા વિના રહેશે તે તમારા સર્વને માટે અતિ દુઃખદ છે. મને તેઓને મળવાની તક મળી હતી, તે માટે મને આનંદ થાય છે. અને હું તેઓને ફરી મળી શકીશ નહિ તે માટે ઘણું દુઃખ થાય છે. તમો મને તરફથી આભાર આપવાનું ચેન કર્યું અને હું તેની પહોંચ કબૂલ કરું છું

હેલેન-બીમાર | પ્રો. એમ. એચ. જોન્સન
કાશ્મીર. ૬-૯-૨૨

૧૫

મને સાંભળવાને ઘણું જ દુઃખ થયું છે કે તમારા બહુમાન્ય ગુરુ અને પૂર્વગામીએ આ ક્ષણિક દુનિયાનો ત્યાગ કરી શાશ્વત મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે

૨૯ હેનોવર સ્ટ્રાસે હાલે
જી. એસ. જર્મની
૨૭–૧૦–૨૨

ડૉ. ત્સખરીઆસ
પ્રો. ઓફ સંસ્કૃત
હાલે યુનિવર્સિટી

૧૬

મારે કહેવાની જરૂર નથી કે શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર મળતાં મને અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન થયું હતું. ખરેખર, તમે મારો મર્હુમ ગુરુમહારાજ સાથેનો પત્રવ્યવહાર જાણો છો, અને કાંઈ જૈન-ધર્મનો અભ્યાસ કરવા માટે મને પુસ્તકો મોકલતા, એટલું જ નહિ પરંતુ વધારે અગત્યના વખતમાં પણ તેઓ શિખામણ આપતા હતા. તમે ખાત્રી રાખજો કે તેઓ મને મદદ કરવા હમેશા તત્પર હતા. તેવા આ એક મહાન જૈનયતિને હું કદી પણ વિસરીશ નહિ.

બર્લીન
૨૭–૧૦–૨૨

ડૉ. જે. નોબલ

૧૭

વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખેદજનક ખબરે મને સખ્ત દુઃખ આપ્યું છે. લગભગ વીસ વર્ષ સુધી હું તમારા આચાર્યના સંબંધમાં રહેલ હતો અને ઘણા પ્રકારે તેઓની માયાળુપણાનો મેં અનુભવ લીધો છે. તેઓ એક ખાસ મિત્ર અને પોતાની જાતને ઓળખાવતા, તેજ પ્રમાણે શુભેચ્છક હતા અને જૈનધર્મના સાહિત્ય અને શિક્ષણને માટે

જેઓની સહાનુભૂતિ હતી અને રસ લેતા હતા તેઓને મદદ કરવાને સદૈવ તત્પર રહેતા. તેઓની સહાય વિના હું સમરાઇચ્ચકહા અને પઉમચરિયમ છપાવી શક્યો ન હોત. તેમજ જૈનધર્મનો મારો અભ્યાસ હું રહેવ પૂર્વક આગળ વધારી શક્યો ન હોત. તેથી હું મારા ભારતના મિત્રોમાં તેઓની પવિત્રતાના સ્મરણને માટે આભાર માનું છું. તેઓની પેઠે તેઓની સાથે ઓળખાણ થવાનો લાભ જેઓને પ્રાપ્ત થયો છે તેવા હિંદુસ્તાનના, યુરોપના અને અમેરિકાના તમામ વિદ્વાનોને તેઓની ખોટ જણાશે અને શોકગ્રસ્ત થઈ પડશે, જે રત્ન તેઓને એક પવિત્ર પુરુષ તરીકે પૂજ્ય માનતી હતી, તે સમસ્ત જૈનધર્મને આવા નૈસર્ગિક આધ્યાત્મિક પુરુષ ખસવાથી જે પણ અસાધારણ દુઃખ અને ખેદ થયો હશે તેનો વિચાર હું આજે કરી શકું છું અને જેઓને, તેઓને અત્યારે તમારા ઉપર આવી પડતા હિંમતવાન પુરુષો આપ અનન્ત સાહાય્ય કરશે કે તેવા તમારા આચાર્યની પ્રતિભાથી હું તથા મારે દુઃખી થાઉં છું

૧૬-૧-૨૨

ડૉ. એચ. યાકોબી
બોન યુનિવર્સિટી (જર્મની)

૧૮

તમારા સર્વોત્તમ ગુરુના અવસાનના ખબરે મને અત્યંત દુઃખી કર્યો છે. તેઓના સહધર્મીઓમાં જ નહિ પરન્તુ યુરોપના વિદ્વાનોમાં પણ તેઓ પ્રખ્યાત હતા. જ્યાં સુધી હિંદુસ્તાનના સાહિત્યનો અભ્યાસ ચાલુ રહેશે, ત્યાં સુધી સંસ્કૃત સાહિત્ય માટે તેઓની સેવાઓ કદી પણ વિસરી શકાશે નહિ

૧૨-૧૧-૨૨

ડૉ. જે. જોલી
પ્રો. ઓફ સંસ્કૃત
વિર્સબર્ગ યુનિવર્સિટી

૧૯

મોટા અને માયાળુ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ સૂરિના અવસાનના ખબર સાંભળતાં મને બહુ દુઃખ થયું. વિશ્વાસ આવ્યા પહેલાં મે મારા મિત્ર ડૉ. સ્ટાઇન અને ચીકોસ્લોવેકીઅન પ્રૉફેસર ડૉ. પેરોલ્ડ દ્વારા આ દુઃખદાયક સમાચાર સાંભળ્યા હતા. એમના તેમના તા. ૨૧ મી જુલાઇના કાગળમાં, આચાર્ય મહારાજે મને લખેલું કે એમની તબીયતમાં જરા સુધારો થયો છે અને તેઓ નિશ્ચય સારા થશે, એવી આશા હતી.

ઘણાં વર્ષો સુધી તેઓની સાથે પત્ર વ્યવહારમાં રહ્યા બાદ હું તેઓને ખરે મહત્ત્વના જ્ઞાનની રાહ જોયા કરતો હતો. મારા કામમાં જોઇતાં ઘણાં અમૂલ્ય અને અલભ્ય પુસ્તકો મોકલવામાં તેઓની પરોપકાર બુદ્ધિ હું કદિ પણ વિસરીશ નહિ. એમના તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૯૨૧ ના પત્રમાં તેઓએ મને આ માયાળુ શબ્દો લખ્યા હતા કે "એક માણસે પોતાના ધર્મબન્ધુ માણસને મદદ કરવી જોઇએ, ખાસ કરીને આ સમયમાં, એ સ્વાભાવિક છે" અને તે જમાને તેઓ મદદ કરતા પણ હતા. ખાસ હિંદુસ્થાનના નાટકોના બીજા ભાગની પ્રસ્તાવનામાં તેઓની તમામ સહાય માટે આચાર્ય તરફ મેં આભાર જાહેર કર્યો હતો. આશ્ચર્ય, જ્યારે મે આ પ્રસ્તાવનાની પ્રૂફ વાંચી ત્યારે મારે લખવું પડ્યું હતું કે "જેઓનો આભાર માનવાની હું પ્રથમ ધારતો હતો તેઓ આપણામાંથી અદૃશ્ય થયા છે.

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિને ફક્ત એક મહાન વિદ્વાન અને તેઓના સમાજના જાહેર ધર્મગુરુ તરીકે જ નહિ પરન્તુ હિન્દ તેમજ પશ્ચિમના વિદ્વાનોને વિદ્યાપ્રવૃત્તિમાં ઉદાર પૂર્ણ સહાયક તરીકે અને યુરોપમાં તેઓના સહાધ્યાયીઓને અર્પણ કરેલ મદદ વડે સાચા વિદ્વાની સર્વોત્તમ સેવા બજાવનાર તરીકે પણ તેઓ મરણને શરણ એક ગૌરવ અને

અનુવાદ સાથે પુરાં વળી પણ તેઓની ગાથાઓ પશ્ચિમમાં તેમ પૂર્વમાં પ્રમાણપૂર્વક પ્રચાર કરવામાં આવશે.

મુંબઈ ડૉ. એમ. વીન્ટરનીટ્ઝ.
૭—૧૧—૨૨ પ્રાગ યુનિવર્સિટી

૨

મારા મિત્ર પાસેથી પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિના સ્વર્ગસ્થ થવાના ખબર સાંભળી, મારે તમોને આ વાતમાંનો દિલાસો મોકલવાની જરૂર પડી કે તેઓના ઉદાર અને પ્રૌઢ વિચારોને મારી હમેશાં હાર્દિક સહાનુભૂતિ હતી, અને તેને ભાવમાં રાખવા માટે તમોને હું ઉત્સાહ તેમજ તેઓનું અદ્વિતીય વ્યક્તિત્વ, કે જેમાં અગાધ વિદ્વત્તા, ઉમદા પ્રેમ, અને પ્રતાપી ઉત્સાહનું આશ્ચર્યજનક સંમેલન થયું હતું તેવા વ્યક્તિત્વની હું હમેશાં પ્રશંસક હતી, અને હું આશા રાખું છું કે તે વ્યક્તિ આપણા સર્વને માટે આદર્શરૂપ થઈ રહેશે. તેમની ભાવના તમારા અને તમારા શિષ્યોમાં હમેશાં કાયમ રહે, અને મનુષ્ય જાતિને માટે સુખકર થાય, એવી હું આશા રાખું છું.

લીપઝીગ (જર્મની) ડૉ. શાર્લોટ ક્રૌઝે.
તા. ૨૧—૯—૨૨ લીપઝીગ યુનિવર્સિટી

૧૧

તમારા પૂજ્યપાદ આચાર્યને અમોએ મહાપુરુષમાં ગણ્યા છે અને હું કહું છું કે ધર્મ ક્ષેત્રમાં તેમના જેવી નાયાબ નેતા મળવા રહ્યા છે એટલું જ નહિ, પરન્તુ તેઓના અભ્યાસથી યુનિવર્સિટી પોતેજ તેવા મનોહર ગ્રન્થોમાંના ભોગથી પવિત્ર બની ગઈ છે. મારા પોતાના જીવન દરમ્યાન હું ઘણાં સારાં સ્થળે હોવાથી, તમારો પણ આભાર કે તત્કાળ

એ તેઓના મૃત્યુ સંબંધી લાંબુ વિવેચન લખ્યું હતું જે હું તે રોમ્યુના બહાર આવતાં ઓઅસીસ પ્રો. મેથોની ફિલિપ્પી, બીજુ તેવુંજ લખાણ તૈયાર કરે છે. આટલી બધી હેતપૂર્વક રીતે તેમનાથી શરૂ કરવામાં આવેલ કામ તમો જારી રાખશો તેની મને ખાત્રી છે.

રોમ પ્ર. એ તુચ્ચી

૧૮-૯-૨૨

૨૨

તમોએ સહન કરેલ નુકસાન માટે જે અગાધ દુઃખ હું અનુભવું છું તે હું આપેલ વર્ણવી શકું તેમ છું. તેમના જવાથી મે પણ એક મહાત્મા, નિખાલસ, અને નિસ્પૃહી મિત્ર અને ગુરુ ગુમાવેલ છે, અને તેઓ હું હમેશને માટે વિલાપ કરીશ. મને આશા છે કે તેઓના મુખ્ય શિષ્ય અને વારસ તરીકે તમારા ઉપર આવી પડતી ફરજો, મનુષ્યના માટે આવેલી આશાને ફળવાની તમોને જરૂર શક્તિમાન કરશે.

૧૭ નેન્ડર્ફર સ્ટ્રાસે ડૉ. હેલ્મથ ફોન ગ્લાસેનપ
બર્લીન
તા. ૯-૧-૨૨

૨૩

મને તમારા પરમ માનનીય ગુરુ વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબર આપવા માટે હું તમારો ઘણો જ આભાર માનું છું. જો કે મેં તેઓને કદી પણ જોયા નહોતા, છતાં પણ મે એક વ્હાલા મિત્ર ખોયા હોય, એમ મને લાગે છે. તેઓના પત્રો પરોપકાર બુદ્ધિ અને સહાનુભૂતિથી ભરપુર હતા, અને તેઓથી લખાએલી દરેક લીટીથી પુરવાર કરવામાં આવતા જૈન સમાજને માટે તેઓના વિશ્વવ્યાપી પ્રેમથી હું હમેશાં ચકિત થઇ જતો. જૈનધર્મની શોધ ખોળ અને તેને યથાર્થપણે

સમન્વયવાને માટે તેમજ જિનમાં પ્રકાશિત કરાયેલ ગૌરવવાન્ સર્વેના પ્રમાણને માટે તેઓ જે દરેક મેળવવાને શક્તિશાળી થયા છે, તે આશ્ચર્યજનક છે

પૂર્વકાળના અભ્યાસમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમનો સહકાર જોઈ શકાય સર્વના અભ્યાસ તેઓના વિચારથી વિશાળતાનો વિચાર કરવામાં આવે-લિપિ નહિ હોય ત્યાં હિંદુસ્તાનને અભ્યાસ-પ્રયોજન ભારત પશ્ચિમે ભીએ આપણા સર્વને માટે ભારી પોતું નુકસાન કર્યું હતી છે, તેનો વિચાર કરતા અને શીઘ્રપણે થાય આવે છે પરન્તુ તેઓનું સગ ભારત મહારાજ તમારા જેવા વાઢેલ વિશ પૂરી થયા છે તે વિચારથી મને શાંતિ મળે છે. મદુંય ગુરુ અને તેઓના અનુયાયીઓ જેવી વ્યક્તિઓનોજ ઉપકાર છે કે હિંદુસ્તાન ધીમે ધીમે તેના ચૈતન્યપણાને પ્રાપ્ત કરવાના રસ્તા તરફ પાછું વળતું જાય છે. અને હિંદી અને આપણી પ્રાચીન ભાવનાઓ તેમજ ભક્તિમાર્ગી સત્યનો નિશ્ચયથી આસપાસ દુનિયા સમક્ષ એક ફિર નવગાથી રીતે પ્રકાશે. જે થી તેઓને ચાહેલ છે તેના ભવિષ્યના વિશેષમાં કૃપા કરશે અને ફળ ધારણ કરશે.

કલકત્તા   પ્રો. મ. રોનાલ્ડશે

૧૧-૧૦-૨૨

૨૪

મારા માનનીય મિત્ર શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના ખબરથી મને અત્યંત ખેદ થયો હતો. મારા જૈન અભ્યાસ પરત્વે તેઓની આપણી સહાયના પુરાવા તરીકે અને તેઓનું વિદ્વત્તાભર અને નિઃસ્વાર્થ ભાવનાની સાક્ષીઓ તરીકે હું તેઓના પત્રો સંભાળી રાખું છું. પશ્ચિમ અને હિંદુસ્તાનના જ્ઞાનની વચ્ચે સમૈક્ય સાધન તરીકે

તેઓએ જૈનધર્મના જર્મન મિત્રોને જે સેવાઓ અર્પણ કરી છે તે મોટી છે અને આભારપૂર્વક યાદગીરીમાં ધારણ કરવામાં આવશે.

હામ્બુર્ગ (જર્મની)   પ્રો. ડૉ. વાલ્ટેર શુબ્રિંગ.

૨૦-૧૧-૨૨

૨૫

મનુષ્ય જાતિના કલ્યાણ કર્તાઓમાંના એક મહારાજ શ્રીવિજયધર્મ સૂરિના અવસાનના સમાચાર જણાવતો તા. ૧૧ સપ્ટેમ્બરનો તમારો માયાળુ પત્ર હજી હમણાં જ પહોંચેલ છે. આ શોકજનક ખબર સાંભળીને મને ઘણું દુઃખ થયું છે અને જો કે તમો ખરેખર કહો છો તે પ્રમાણે, જે કામ તેઓએ તેમના જીવન દરમીયાન કર્યું છે તે હમેશને માટે રહી જશે, તો પણ આશાકરી તેઓના આધ્યાત્મિક શિક્ષણની ખામી એઓને લાગી હશે, અને એઓ તેઓની સાથે નિકટ સંબંધમાં આવેલા છે તેઓને સાચો અંતરનો દિલાસો પ્રદર્શિત કરવાની ઇચ્છા રાખું છું.

૮૪ મેઇફેર રોડ   એફ. થોમસ.

બેટરસી લંડન

૪-૧૦-૨૨

૨૬

પૂજ્ય ગુરુમહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિના અવસાનના સમાચાર આપતો તમારો તા. ૧૩ સપ્ટેમ્બરનો પત્ર મને ઘણા દુઃખ સાથે મળ્યો છે. મને તેઓને મળવાનો લાભ પ્રાપ્ત થયો નહોતો, પરન્તુ વિશ્વવ્યાપી કીર્તિવાળા એક પરિપક્વ અને જ્ઞાની વિદ્વાનની ખોટ માટે વિલાપ કરવામાં મારા સાથે આ દેશમાં ઘણા માણસો જોડાશે.

૧-૧-૨૨   ડૉ. એ ગેરીનોટ.

૨૭

તમારા તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ના પત્રથી મહારાજ સાહેબ વિજયધર્મસૂરિના મૃત્યુના ખબર જાણતાં ખેદ થાય છે. મહેરબાન સાહેબ ... છે. તેઓ પવિત્ર જીવન ગાળતા હતા. મારી દિલાસો સહિત મહેરબાની કરીને તેઓના બીજા અનુયાયીઓને મારા દિલાસો ... પહોંચાડશો.

લંડન

તા. ૧૪-૧-૨૨

સર ... ભૂતપૂર્વ ... રાજદૂત

૨૮

મારે કહેવાની જરૂર જ નથી કે મને તે પુરુષના ... પવિત્ર પુરુષના ... ખબર થયા છે અને એટલાં બધાં વિશ પુસ્તક અને લેખો જ્યારે જાહેર પડે ત્યારે તેઓનો બોધ ... તેઓના ... છુ. તેઓના ... ઉપકારથી આનંદ છુ ... નથી, પણ તેઓ હિન્દુસ્તાનના સર્વોત્તમ વિદ્વાનમાના એક હતા કે ... વિદ્વાને ... એ ... હકીકતનો ફેલાવો કરવામાં તેઓ કરતાં વધારે કર્યું હોય, તેમ હુ માનતો નથી. અને તેઓ જ તે ... વૈજ્ઞાનિક અને વિદ્યાભ્યાસી ... ... વ્યક્તિ હતા. તેઓએ ... સમજ કર્યો હતો, અને ... તેઓ જ ... સર્વોત્તમ પ્રતો જાણતી હતી. અને મને ... છે કે ... નહિ પણ ... જૈનધર્મીઓને ... તેઓને ... તેઓ ... તેમ ... વિદ્વાનોને ... તેઓની પવિત્ર ... રહેશે. મારે ... તેઓની ... તેઓને હુ ... સર્વોત્કૃષ્ટ ... તરીકે ... ... નિરંતર ...

... ... હર્ટલ

૨૯

મારા પૂજ્ય મિત્ર શાસ્ત્રવિશારદ–જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિનું અવસાન સાંભળીને મને દુઃખ થયું છે. તેઓશ્રીએ હમેશ પક્ષો, તેમનું વિશાળ જ્ઞાન અને નિષ્પક્ષપાતી સ્વભાવ તેમ તેમણે મને જૈન અભ્યાસનો સંબંધ કરાવનાર એક સજ્જન તરીકે જે સેવા, તેમણે ખાસ કરીને જૈન વિદ્વાનોને માટે કરી છે તે અત્યન્ત મહત્ત્વની છે. અદ્વિતીય છે અને તેની યાદ આભારપૂર્વક હમેશાં તાજી રહેશે.

હેમ્બુર્ગ — ડૉ. ડબલ્યુ. શુબ્રિંગ

૩–૧૧–૨૨

૩૦

તમારા આચાર્યનું અવસાન મને દિલગીરી ભરેલું છે અને તેથી મને અત્યંત દુઃખ થયું છે. તે પુણ્યાત્મા એક સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ અને ખાસ કરીને સાહિત્યના અભ્યાસના મહાન્ પ્રચારક હતા. તેઓશ્રીને માનવંતા તમગાની પદવી આપીને જર્મની અને ઇટાલીની સુપ્રસિદ્ધ ઓરિયેન્ટલ સોસાયટીઓએ પશ્ચિમની દુનિયામાં કબૂલ કરેલ છે. હિન્દુસ્થાનના વિદ્વાનોની માફક યુરોપના વિદ્વાનો તેઓના અત્યંત ઋણી થયા છે તેમનું નામ અમર રહેશે. અને તેમના વારસને તેમના કરતાં વધી જવું બહુ સહેલું રહેશે નહિ

ગોડેસબેર્ગ–બોન — ડૉ. ડબલ્યુ. કીરફેલ

તા. ૨૦–૧૧–૨૨

૩૧

મારા વ્હાલા અને માનવંતા મિત્ર અને તમારા પૂજ્યગુરુના અવસાનના ખબર વાંચતાં તમારા જેટલો હું અત્યંત દુઃખી થયો હતો. આવા પૂજ્યગુરુ અને ધર્માધિકારીથી વિયુક્ત થવાના પ્રસંગના વખતમાં

પ્રણામ સહ છું

તમોને અને તમારા સૌ મિત્રોને જે આઘાત લાગ્યો હશે, તેથી હું અત્યંત દુઃખી થાઉં છું

ઇન્ડિયા ઓફીસ—લંડન,
૧—૪—૨૨

ઈ. એસ. અન્નુ ટોમસ

૩૨

તમારા પૂજ્ય ગુરુમહારાજના અવસાનના ખેદજનક ખબરના તાર મળતાંજ મેં લખેલ પત્ર તમોને જરૂર મળી ગયો હશે. તે ખબર મને આઘાત સાથે મળ્યા હતા, કારણ કે એમને મળવાનું માન તેઓએ મને પ્રાપ્ત કરાવ્યું હતું તે મિત્રતાનો પત્ર ત્યાં સુધી લાભ લેવાની મેં જાળવી રાખી હતી.

ઇન્ડિયા ઓફીસ વ્હાઇટેહૉલ,
લંડન, તા. ૨૮—૪—૨૨

ઈ. એસ. અન્નુ ટોમસ

પ્રકરણ ૧૦ મું

વિદ્વાનોએ લખેલ ૮૪ જીવન પરિચયો

૧

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ

(લેખક—ડૉ. સ્ટેન કૉનો, [illegible]-નોર્વે)

જે સમાચાર અને હિંદુસ્તાનથી મળ્યા છે તે પ્રમાણે આ વર્ષની ૫ મી સપ્ટેમ્બરની પ્રાતઃકાળમાં તેઓએ છેલ્લો શ્વાસ નાખ્યો છે. તેમનું નામ યૂરોપીઅન વિદ્વાનોમાં સુપ્રસિદ્ધ હતું કે જેઓમાંના ઘણા તેમને પોતાના અંગતમિત્રોમાંના એક ગણતા હતા. જે જે બોધને તેમની સાથે કંઈ પણ જાતનું કામ પડતું અને તે ઉપરાન્ત જે જે જૈનીઝમ અને આધુનિક હિંદુસ્થાનના ધર્મની પ્રગતિમાં ભાગ લેતા હતા તે બધાઓ, એમના અવસાનના સમાચાર ઘણી દિલગીરી પૂર્વક સાંભળશે. તેઓ ડૉ. એફ. ડબલ્યુ. થોમસની સાથે સમ્મત થશે કે જેઓ, મિ. એ. જે. સુનાવાળાએ લખેલ મહાત્માના જીવનચરિત્રની પ્રસ્તાવનામાં આમ લખે છે—

"આ પુસ્તકમાં વર્ણન કરેલ અમત ગુણ એમના ચરિત્રનો અદ્વિતીય પ્રભાવ, એમની ગંભીર પ્રજ્ઞા, એમની મહાત્માને યોગ્ય મહેરબાની અને મૃદુતા કે જે આ મહાત્માને માટે સ્વાભાવિક છે આ ગુણોની અપેક્ષા ન રાખીએ તો પણ એમની સરળતા અને ઉદાર દૃષ્ટિ એમના સૌથી વધારે વિશિષ્ટ લક્ષણ તરીકે પસંદ કરીએ. એમનાં કામો બહુવિધ હતાં. એટલું જ નહિ પરન્તુ તેઓ પાશ્ચાત્ય વ્યક્તિઓ અને પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિઓનું હાર્દિક સન્માન કરતા હતા. કારણ કે તેઓ ઘણી રીતે વિદ્વાનોના કામમાં મદદ કરતા હતા, અને પોતે તે વિદ્વાનોના ક્રિટીકલ સિદ્ધાન્તો સ્વીકારતા હતા. એવી રીતે તેઓ જૈન ધર્મ અને પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની વચમાં એક સાચા દલાલ તરીકે કામ કરતા હતા. અને બીજી બાજુમાં તેમની પોતાની શોધખોળ સૌથી ઉંચી કક્ષામાં

નકમાર નીકળી હતી. એનું પ્રમાણ એ છે કે તેમને પછી ધર્મસમ્મેલનમાં મેમ્બર બનાવવામાં આવ્યા હતા, અને મહત્ત્વપૂર્ણ હિસ્સો આપવામાં આવ્યો હતો. છતાં એમ ન સમજવું જોઈએ કે તેઓ પોતાના ધર્મની બાબતે સ્થિર નહિ હતા. ઊલટું પશ્ચિમની સભ્યતાનો એમને તેઓ પોતાના ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધામાં વધારે મજબૂત થતા હતા.

સમસ્ત આચાર્યોમાં, જે સૌથી ખાસ પ્રસિદ્ધ થયા તેમનો ઉલ્લેખ નહિ હતો. તેઓ કાઠિયાવાડમાં આવેલ મહુવાના એક સાધારણ જૈન કુટુંબમાં ઉત્પન્ન થયા હતા અને ત્યારે એમનું નામ મૂળચંદ હતું. તેઓ ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં જન્મ્યા હતા. એમના પિતા રામચંદ્રને ૪ છોકરા ને ૪ છોકરીઓ હતી. છોકરાઓમાં મૂળચંદ સૌથી નાના હતા અને સ્વ. એલ. પી. ટેસિટોરીના મત પ્રમાણે (વિજયધર્મસૂરિ એ જૈનાચાર્ય ઓફ ધી પ્રેઝન્ટ ડે આવૃત્તિ ૧૯૧૭) એમના બાપ આજ કરતાંયે એમની કેળવણી માટે જરા પ્રયત્ન કરતા હતા. કંઈક અભ્યાસે તેઓ 'ચિંતામણિ' નામના ... કવિએ તેના ... જરૂર કર્યા છે એ ... નામના છોકરાની સાથે, એક રખડતા છોકરા તરીકે જોવા મળતા હતા. અને જ્યારે તેમના પિતાને ખબર પડી કે તેઓ ... ત્યારથી તેમને સ્કૂલમાં મોકલવાને બદલે પોતાની દુકાનમાં રાખ્યા.

પરંતુ આ છોકરાને કામ કરવું ગમતું નહિ. ... જુગાર રમવામાં તેઓ ખૂબ હોશિયાર હતા અને ગમે તે પ્રકારે તે પોતાની ઉત્કંઠાને શાંત કરતા, કે જે ગમે તે ભોગે ઘણીવાર તેઓ ઘણા પૈસા ગુમાવતા હતા.

એક દિવસે, ઘણા પૈસા ખોયા પછી તેમને એમના પિતાનો ઘણો કોપ આવ્યો. તેમના ઠપકામાં જ ... ઈશારા થયો છે તેનું કારણ

જ હતું જો કે એમને બરાબર કેળવણી નહિ મળી હતી અને જો તેમનું મન કોઈ ગંભીર વિચાર કરતાં વધારે રમતમાં તલ્લીન હતું તો એમના હૃદયમાં આધ્યાત્મિક સત્ય માટે તીવ્ર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હતો કે જે પ્રેમના કારણે હિંદુસ્તાનની સભ્યતાના જૂના વખતથી ઘણા યુવકો ઘરબાર છોડી દઈને આધ્યાત્મિક શોધમાં નીકળી ચૂક્યા છે

તેઓએ વાણી અને સંસારની અનિત્યતા સંબંધી વિચાર કરવા માંડ્યો એથી એમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને સંસારના રાગ-દ્વેષને દૂર કરવાની પ્રેમ વધારે તીવ્ર થયો

અને છેવટે તેઓ ગુપ્ત રીતે ઘર છોડી ચાલ્યા ગયા, અને એવા ગુરુની શોધમાં કે જેઓ તેમની પ્રચ્છિન્ન શક્તિની શોધમાં, ભાવનગર ગયા. ત્યાં મુનિરાજ વૃદ્ધિચંદ્ર બિરાજતા હતા કે જેમનાં વ્યાખ્યાનોથી આમના દિલમાં બહુ મોટી અસર થઈ તેમની આગળ આગ્રહે વિનંતિ કરી કે મને દીક્ષા આપો પરંતુ એમના પિતાની અનુમતિ સિવાય એમની વિનંતિ સ્વીકારવાને તૈયાર ન થયા

રામચંદ્ર (પિતા) એ આપવા ન હતા. પરન્તુ છેવટે યુવકના આગ્રહથી તેમની વિનંતિ માન્ય કરી અને ૧૨ મી મે ૧૮૮૭ એ દીક્ષા આપવામાં આવી અને ધર્મવિજય નામ રાખ્યું

પ્રારંભમાં આ યુવક સાધુ માત્ર ગોચરી પાણી લાવવામાં સમર્થ હતા. પરન્તુ ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરવા લાગ્યા, અને એમની કેળવણીના અભાવથી ઉત્પન્ન થએલી મુશ્કેલીઓને છતીને તેઓ સારી રીતે આગળ વધ્યા અને ધીરે ધીરે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત કે જે જૈન સાહિત્યની મુખ્ય ભાષાઓ છે તેમાં સારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું બહુ ઉત્સાહ પૂર્વક તેઓ જૈન આગમના અભ્યાસમાં ઉતર્યા અને એની સાથે વાદ-વિવાદમાં શક્તિવાન થયા અને એ સારા વ્યાખ્યાતા પણ થયા. તેઓ એમના ગુરુના

સૌથી ન્હાના શિષ્ય થયા. અને જ્યારે ગુરૂજીએ મરણ કર્યું, ત્યારે ૧૮૯૩ માં સ્થિરતા સાધુ અને ધર્મગુરૂ તરીકે દુનિયામાં પ્રવેશ કર્યો.

આ વખતથી તેઓએ એક વિચરતા અભ્યાસી તરીકે જીવન શરૂ કર્યું અને એમના વિહારમાં, જૈનસાધુઓના પુરાણા નિયમ પ્રમાણે ખાસ ચોમાસામાં સ્થિરતા કરી.

ધીરે ધીરે એમના મનમાં એક કલ્પના થઈ કે હું મારૂં જીવન જૈનધર્મના ઉદ્ધાર અને ફેલાવો માટે જ. તેમણે સ્પષ્ટતાથી જોયું કે માત્ર વ્યાખ્યાન આપતા વિચરવું એટલીજ જરૂરત નથી, પરન્તુ પુરાણા જૈન શક્તિનો અભ્યાસ કે જે લગભગ ભૂલી જવામાં આવ્યો હતો; તેમાં ધ્યાન દેવરાવવું અને બીજાઓને પણ આ કાર્યમાં સાથ લેવા તૈયાર કરવા અને તે માટે કેળવણી આપવું એ ખાસ જરૂરી છે.

આ ખાસ મનમાં રાખીને તેમણે ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં ગુજરાતમાં આવેલા માંડલમાં યશોવિજય જૈન પાઠશાળા નામની પાઠશાળા સ્થાપન કરી. પરન્તુ વધારે સંતોષકારક પરિણામ મેળવવા માટે તેમને એમ લાગ્યું કે એક સારા કેન્દ્રસ્થાનમાં સ્થાપીને કામ કરવું વધારે સારૂં છે અને તેથી આ કામ માટે તેમણે બનારસને ખાસ પસંદ કર્યું.

એમને ખબર હતી કે આ ખાસ સાહસ કરવામાં મોટી મુશ્કેલીઓ ઉપસ્થિત થશે. બનારસ, એ બ્રાહ્મણોના (સંકુચિત વિચારના) હિંદુઓનું મુખ્ય સ્થાન હતું અને સૌથી મોટા પવિત્ર મત પ્રમાણે જૈનો ધર્મભ્રષ્ટ, અને નાસ્તિક ગણાતા. અને તેથી ધર્મવિરુદ્ધના શિષ્યોને ત્યાં નહિ જવા માટે ઘણું કહ્યું. પરન્તુ એમના મનમાં નિશ્ચય થયો હતો કે અનુક્રમ ઈ. સ. ૧૯૦૩ માં તેઓ બનારસ આવી પહોંચ્યા.

રસ્તામાં તેઓએ, ખાસ કરીને એવી જગાઓમાં કે જ્યાં શ્રીમંત ઘણા લોકો ભેગા થતા હતાં ત્યાં જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાં શરૂ કર્યાં

અને એમની વક્તૃત્વ કળાથી દિવસે વધતી જતી એવી સાંભળનારાઓની સંખ્યા આકર્ષિત થઈ સાંભળનારાઓને જૈનધર્મી બનાવવા માટે મહેનત ન કરી. પરન્તુ પ્રારંભમાં એવી ખાતરી આપવા માટે પ્રયત્ન કર્યો કે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો હિંદુ ધર્મના સિદ્ધાન્તોની સાથે મળે છે.

એમની વક્તૃત્વ કળા અને સરળતા ફેલી ગઈ. એમની કીર્તિ આખા શહેરમાં ફેલાઈ અને મહારાજા કાશીનરેશે પણ એમને મહેલમાં બોલાવ્યા કે જ્યાં રાજા અને વિદ્વાન પંડિતોની એ સભામાં તેમણે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો જાહેર કર્યા. જે દ્વેષભાવ એમના માટે વિદ્યમાન હતો, તે જલદી દૂર થયો અને તેમણે હિંદુ ધર્મના મોટા નેતાઓમાં પણ મોટું માન મેળવ્યું.

એક જૂના ખંડેરવાળી ધર્મશાળામાં ૬ મહીના પસાર કર્યા પછી પોતાની પાઠશાળાને માટે એક ભવ્ય મકાન મુસલ્માનો પાસે ખરીદ્યું કે જેને માટે મુંબઈના ગૃહસ્થોએ જોઈતા પૈસા આપ્યા. આ કૉલેજ ગમે તે ધર્મ અને ગમે તે જાતિના વિદ્વાનોને માટે ખુલ્લી હતી અને વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા જલદી વધતી ગઈ. બે વર્ષ પછી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન પુસ્તકાલય નામનું જૈન પુસ્તકાલય આ કૉલેજની સાથે જોડવામાં આવ્યું હતું કે જેની સંભાળ ધર્મવિજયના યોગ્ય શિષ્ય ઇન્દ્રવિજયજી રાખતા હતા. ઇ. સ. ૧૯૧૧ માં ધર્મવિજયજીએ, અલ્લાહાબાદમાં ભરાએલ કુંભ મેળાના પ્રસંગે થયેલા સનાતન ધર્મ મહાસભાનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું. આ પ્રસંગે આખા ભારતવર્ષના વિદ્વાનો ભેગા થયા હતા અને તેથી ધર્મવિજયજીને પોતાના પ્રચાર કાર્ય માટે સારી તક મળી. એમના ભાષણોની ભારી અસર થઈ અને હિંદુઓમાં જૈનધર્મ તથા જૈનતત્ત્વજ્ઞાન તરફ વધારે ઉત્સાહ જાગૃત થયો.

ચોમાસા પછી તેઓએ મગધ કે જે જૈન ધર્મનું જૂનું સ્થાન છે તે તરફ પ્રસ્થાન કર્યું અને કલકત્તા સુધી વિહાર કર્યો કે જે

ક્રમશે તેઓ નદીઆ પણ ગયા અને ત્યાંના પ્રસિદ્ધ નૈયાયિકોની સાથે ધર્મ અને તત્ત્વજ્ઞાનના વિવિધ પ્રશ્નો પર ચર્ચા કરી.

ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં તેઓ પાછા બનારસ ગયા અને તેમની પહેલાંની મહેનત નકામી નહિ ગઈ હતી, તે તરતજ માલૂમ થયું. કારણ કે ત્યાં અત્યારે જરા પણ દ્વેષ ભાવ નહિ હતો. ઊલટું પંડિતોએ અત્યંત માનથી એમનું સ્વાગત કર્યું અને ૨૧ મી ઓગસ્ટ તેઓ યશોવિજય પાઠશાળા નામની જૈન કોલેજમાં બનારસના મહારાજાના પ્રમુખપણા નીચે મેળા થયો ને એમને શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય નું પદ આપ્યું. આ વખતે એમનું નામ વિજયધર્મ એ પ્રમાણે બદલાયું અને સૂરિ પદ મેળવ્યું.

બનારસમાં પશુઓ માટે એક હોસ્પિટલ, જેને પાંજરાપોળ આપણા પ્રદેશમાં કહે છે તે સ્થાપન કરીને ઈ. સ. ૧૯૧૧ માં પાછા ગુજરાત તરફ આવ્યા. ભાવનગરમાં તેમણે એક પુસ્તકાલય અને એક ફ્રી ડિસ્પેન્સરી સ્થાપન કરવા માટે ઉપદેશ કર્યો અને શરૂ કરાવ્યું અને ત્યાંથી પણ મહિનામાં આવેલા પાલીતાણામાં યશોવિજય જૈનગુરુકુળ નામની સંસ્થા ખોલવા માટે ઉત્તેજન કર્યો.

રાજપૂતાનામાં જે જૂનાં પુસ્તકો જૈનમંદિરો અને પુસ્તકભંડારોની ખરાબ સ્થિતિ હતી તે જોઈ તેમને બહુ દુઃખ થયું હતું. ત્યાં તેઓએ ડૉ. હર્મન યાકોબીની મુલાકાતના પ્રસંગે એક જૈન લીટરરી સોસાયટી સ્થાપીને તે પ્રકાશ ચાલુ કરી. આ સોસાયટી ૧૯૧૪ના માર્ચમાં મળી હતી. અને તે પ્રસંગે જૈન પ્રતિમાના અભ્યાસ અને પુરાણા જૈનલિપિ શિલાલેખ ઉદ્ધાર માટે શું કરવું એ ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી. જે પ્રસંગે જૈન ધર્મના યુરોપીઅન અભ્યાસીઓમાંનો એક યુરોપના ઘણો પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ મોજુદ તેજ વખતે આ ઓફીસ થયા વતી હતી, એક વિજયધર્મસૂરિની મુનિપણાનું વર્ષ છે હિંદુસ્તાન અને યુરોપના

વિદ્વાનોનો સહકાર વધારવા માટે તેઓ હમેશાં ઉત્સાહી હતા અને આ વિષયમાં તેઓ પોતે આદર્શભૂત હતા કારણ કે જે જે વિદ્વાનો એમની આગળ મદદ માટે વિનંતિ કરતા, તેઓ તેમને મદદ આપવાને હમેશાં તૈયાર રહેતા.

પાશ્ચાત્ય ક્રીટીકલ અને ઐતિહાસિક પદ્ધતિઓ ગ્રહણ કરી, તે તેમના જૈન ધર્મના પ્રચાર કરવાના કામને ઉપયોગી થશે, એવી એમની ખાતરી હતી. એમના પોતાના ધર્મ ઉપર તેમને જે શ્રદ્ધા હતી, એમાં એક વાર પણ તેઓ ભયભીત નથી થયા, અને તેજ માટે ? ? શોધખોળથી જૈનધર્મના ઇતિહાસ અને હિંદુસ્થાનનું ધાર્મિક જીવન વધારે સારી રીતે જાણી શકાય, તે શોધખોળનું તેઓ હમેશાં અનુમોદન કરતા અને ઉત્તેજન આપતા.

એક સંગ્રાહક તરીકે પાશ્ચાત્યોના સહાયક તરીકે અને આ ખ્યાતા તરીકે જે કામ વિજયધર્મસૂરિ કરતા હતા તે ઉપરાંત જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો અને ઇતિહાસનું જ્ઞાન જેવી રીતે, એવાં ગ્રન્થો પણ તેઓ બહુ લાભ લેવા દેતા. એ દેખીતુ છે ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં તેઓએ યશોવિજયજૈનગ્રન્થમાલા નામની સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગ્રંથોની સીરીઝ શરૂ કરી, કે જેમાં ઘણા મહત્ત્વના ગ્રન્થો જાહેરમાં આવ્યા, અને તે દ્વારા દુનિયાને ભેટ ધરવામાં આવી છે.

તે ઉપરાંત તેમણે પોતે જૈનધર્મ સંબંધી કેટલાક ગ્રંથો અને નિબંધો લખ્યા, હેમચંદ્રાચાર્યનું યોગશાસ્ત્ર એડિટ કર્યું અને એવામાં આવેલ દેલવાડા ગામ, કે જેમાં પહેલાં ઘણા જૈનમંદિરો હતાં, અને એક નગર હતું તે સંબંધી પણ વિદ્વાનોને માટે ખરેખર યોગ્ય, એવું એક આર્કીઓલોજિકલ મોનોગ્રાફ (પ્રાચીનતત્ત્વ સંબંધી નિબંધ) લખ્યું છે.

પરન્તુ મુખ્યત્વે તેઓ તીર્થંકરોના એક સંપૂર્ણ ચારિત્ર અનુયાયી

હતા અને આજનો (જૈનધર્મ) ઉદ્ધાર કરેલ, એ એમના કાવ્યનું મુખ્ય કામ હતું ઈ. સ. ૧૯૧૧ થી હિંદી અને ગુજરાતી ભાષામાં છપાતા એક પાક્ષિકપત્ર દ્વારા, પોતાના મિત્ર કામની સહાયતાને માટે તેમજ પોતાના શિષ્યોને જૈનધર્મની વધારે શુદ્ધ અને ઓજસ્વિતા વાળ બધ જાય માટે તેમણે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો હતો. આ પત્રમાં છપાયેલ એમના મુખ્ય લેખો ધર્મવિચારના નામના એક ગુજરાતી ગ્રંથમાં ભેગા કરવામા આવેલ છે. તે જૈનધર્મનો એક સર્વસાધારણ ઉપોદ્‌-વિવેચન કરે છે

હવે એક વાત ખાસ નોંધ લાયક છે અને તે એ કે શ્રીવિજય ધર્મસૂરિએ, હિંદુસ્તાનના એક જૂના ધર્મના પુનરુદ્ધાર માટે જે શ્રમ ક્યું છે તે કામ, આધુનિક હિંદુસ્તાનમાં તદ્દન અદ્વિતીય નથી, એટલા માટે કે આધુનિક હિંદુસ્તાનમાં જે જાગૃતિ, અને પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છે એને માટે વિજયધર્મસૂરિનું કામ અને શ્રમ અદ્વિતીય લાક્ષણિક છે

આપણે એમ જાણીએ છીએ કે ઓગણીસમી સદીના પહેલા દાયકાઓમાં, વિવિધ મિશનોના પ્રચાર વિચારો અને સંસ્થાઓ હિંદુસ્તાનમાં બેસી ગયા હતા. અને હિંદુસ્તાનના કેટલાક ઉત્તમ પુરુષોના મન ઉપર પશ્ચિમી અસર થઈ હતી. ધીરે ધીરે યુરોપીય જ્ઞાન અને મિશનરી આદર્શ સીધી અથવા આડકતરી રીતે સ્વીકારવામાં આવવા લાગ્યું હતું અને તેથી આજના હિંદુસ્તાનના લોક અને સરકાર અંગ્રેજોના અમલ પરિણામથી હિંદુસ્તાનના તત્ત્વજ્ઞાનમાં પશ્ચિમના યુરોપીય વિચારો પ્રવેશ કરવા લાગ્યા

બ્રહ્મસમાજમાં પાશ્ચાત્ય અને પૂર્વદેશીય સભ્યતાના સમિશ્રણનો દેખાવ માલૂમ પડે છે, અને તેમાં સંભાવના હતી કે તેમાં યુરોપીય સભ્યતાનો પ્રવેશ વધારે થાય. એનું એ પ્રમાણ છે કે—જે ઘણા કવિઓએ અને દાર્શનિકોમાં અભ્યાસ કરતાં તેઓ પોતાને અંગ્રેજ સભ્યતાના

અનુયાયી બતાવવામાં ગૌરવ સમજતા, અને એમ ચાહતા પણ કે બીજાઓ પણ એ માર્ગનું અનુસરણ કરે.

વીસમી શતાબ્દિમાં, હિંદુસ્તાનમાં યુરોપીઅન સભ્યતાની અસર થઈ છે એ માનવાનાં અનેક કારણો છે પરન્તુ હિંદુસ્તાનની સભ્યતાના આજ કાલના નેતાઓ એવી આશાએ નથી રાખતા અને એમ ચાહતા પણ નથી કે રાજનીતિના વિષયમાં કે સભ્યતાના વિષયમાં હિંદુસ્તાનમાં પ્રધાન અસર થાય. જે યુરોપીઅન પદ્ધતિઓ, દેશી પદ્ધતિઓ કરતાં વધારે સારી છે તે પદ્ધતિઓ સ્વીકારવામાં વાંધો નથી, પરન્તુ હિંદુસ્તાનના સંસ્કારો નષ્ટ થાય એવું તો ન થવું જોઈએ, એમ તેઓ માને છે. ઊલટું આ પદ્ધતિઓ માત્ર જે જે વિચારો વિગેરે પશ્ચિમી શતાબ્દિઓ સુધી પરદેશીય લોકોની સાથે વ્યવહાર રાખવા વધારવામાં આવ્યા છે એવા વિચારોથી હિંદુસ્તાનની સભ્યતાને શુદ્ધ કરવામાં વાપરવી યોગ્ય છે.

હવે યુરોપીઅન આમસ્તા સંબંધમાં આજ કાલ તો ઘણી જાગૃતિ જણાય છે. બીજા દેશોની તુલનામાં હિંદુસ્તાનના લોકોને હવે આધ્યાત્મિક અને રાજનૈતિક દૃષ્ટિએ સ્વદેશાભિમાન જાગૃત થયું છે. પુનઃ એક વાર એક દેશને સિદ્ધાન્તભૂત આજકાલ બનાવ્યો છે અને આ સર્વસાધારણ ભાવનામાં સ્વર્ગવાસી વિજયધર્મસૂરિનું અભિવાદન બરાબર સ્થાને છે. જે સ્વદેશી આદર્શ અને પ્રભો તરફ આધુનિક જાગૃતિમાં તેઓ એક અસાધારણ પુરુષ કામ કરનારા હતા, કે જેમના મનમાં હિંદુસ્તાનના પુરાણા તત્ત્વજ્ઞાનિયોએ પ્રવેશ કરેલ મૌજૂદ હતું. અહિંસા અને પરોપકાર એ એમની બીજી બાજુમાં તેઓ જે અસાધારણ ઉત્સાહ રાખતા હતા, તેમાં આશ્ચર્ય ક્રિશ્ચિયાનીટીની અસર હશે, પરન્તુ મુખ્યત્વે તેઓ એક સાચા હિંદુસ્તાની લાગે છે અને જે ઊંચી જાતના આધ્યાત્મિક ગુણોથી હિંદુસ્તાનનું નામ બધા સભ્ય દેશવાસીઓમાં પ્રિય થઈ પડ્યું છે તે ગુણોના તો તેઓ એક પ્રતિનિધિ હતા.

હિંદુસ્તાનના જૈનોએ વિજયધર્મસૂરિના અવસાનથી એક ભારે નુકસાન અનુભવ્યું છે અને તેઓના કુટુંબમાં યુરોપીયન શિષ્યો આજ બે છે પરન્તુ જે કામ તેઓએ શરૂ કર્યું છે તે કામ માટે ઉત્તમ શિષ્યોને તેઓએ તૈયાર કર્યા છે અને એવા હાથમાં તેઓએ, જે ઉત્સાહ ભર્યું છે કે તે શિષ્યો વધુ કરીને આગળ ચલાવવામાં આવશે.

(ઓરાબિઓસ્ફિરેનિયા મારી.)

૨

વિજયધર્મસૂરિ.

(ડૉ. એફ. ડબલ્યુ. થોમસ. ૪ ઈંડીઆ ઑફિસ, વાઈટ હૉલ.)

તા. ૫ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ ના દિવસે થયેલા વિજયધર્મસૂરિના અવસાનથી જૈનસંઘ તથા હિંદુસ્તાનની સમસ્ત પ્રજાને ન સુધારી શકાય એવું અસહ્ય નુકસાન થયું છે. તેઓ સંપૂર્ણતાથી એક આદર્શ તથા સાધુજીવનના પુરાણા આદર્શને પૂર્ણ કરતા હતા, અને સમ-દેશવર્તિ મહાત્માની અને ઊંડુ જ્ઞાન, એ એમના માટે બહુમૂલ્ય હતાં. એમના ગ્રન્થોથી તથા તેમના જુદાં જુદાં કામો ને દરેક દ્રષ્ટિથી તેમને એમની પોતાની સમાજમાં એક અસાધારણ પ્રતિષ્ઠા અને જનસમાજથી બાહર બહુમાન યુક્ત અનુમોદના મળી હતી. જે તેમનું આયુષ્ય હજુ પૂરું ન થયું હત, તો તેઓની અસર આથી પણ વધારે થઈ હત. જૈનધર્મ એ હિંદુસ્તાનમાં સૌથી પુરાણું દર્શન છે. અને આ દર્શન એવું છે કે જેમાં એક આદર્શ ચારિત્ર, નીતિ અને ન્યાય યુક્ત વર્તમાન ભરેલાં છે. આ જૈનધર્મ હિંદુસ્તાનના શિક્ષિત લોકોને કે જેઓ આજ ઉચિત દેશભક્તો તથા આધ્યાત્મિક પ્રાચીન ઇત્યાદિ ધર્મોથી કંટાળી ગયેલા હોય છતાં સ્વદેશી આદર્શને ચાહે છે તેઓને માટે નિર્ભીક પાઠ પૂરો પાડે છે. તે ઉપરાન્ત જૈન સાધુ અને જૈનધર્મીઓના પ્રેમયુક્ત

સત્કાર, એ પણ આજકાલની પરિસ્થિતિમાં આશ્ચર્ય છે. જૂનામાં જૂના પણ જાતનો ફેરફાર કર્યા વિના આધુનિક વિચારો કેવી રીતે મહત્ત્વ કરવા લોકોએ કે બતાવનાર નેતૃત્વ, વિજયધર્મસૂરિના વ્યક્તિત્વમાં જૈનસમાજે પ્રાપ્ત કર્યું હતું અને તેમનું આયુષ્ય લાંબુ હત તો આ વાત તેમણે સ્પષ્ટપણે બતાવી હત.

આ અસાધારણ પુરુષનું જીવન, બે શ્રેષ્ઠ ગ્રંથોમાં લખેલ વર્ણવામાં આવ્યું છે (૧–"વિજયધર્મસૂરિ એ જનાશ્ચર્ય" લેખક ધી પ્રોફેસર ડૉ. એલ. પી. ટેસીટોરી ભાવનગર ૧૯૧૭. ૨–વિજયધર્મ સૂરિ હિઝ લાઇફ એન્ડ વર્ક by એ. જે સુનાવાલા કેમ્બ્રિજ ૧૯૨૨) આ જીવન એક વિસ્તૃત નિબંધને માટે યોગ્ય છે અહિં તો માત્ર સંક્ષેપથી કંઈક લખીએ

તેઓ ૧૮૬૮ માં કાઠિયાવાડમાં આવેલા મહુવામાં જન્મ્યા હતા. તેઓ વીસા શ્રીમાળી જ્ઞાતિના રામચંદ નામના વેપારીના પુત્ર હતા. આ મૂળચંદ નામના એમને, બીજા બે ભાઈ અને ૪ બહેનોના કુટુંબમાં સૌથી નાનો હતો. એની ટેવમાંથી સંબંધી પ્રમાદ થયો હતો. અને તેની નાની ઉમરથી જુગાર રમવાની ટેવ પડી હતી. એ જુગારમાં થયેલું મોટું નુકસાન અને તેના પરિણામે પિતાએ આપેલા ઠપકાથી જુગારનો મદ ઉતરી ગયો અને એક દિવસે તેઓ પ્રતિબોધ પ્રાપ્ત કરવાને માટે ભાવનગર ગયા ત્યાં તેઓ વૃદ્ધિચંદજી નામના જૈનસાધુનું વ્યાખ્યાન સાંભળીને એમને દીક્ષા લેવાનું મન થયું હતું એમના માતાપિતાની અનુમતિ પ્રાપ્ત કરીને તેઓએ તા. ૧૨ મી મે ૧૮૮૭ ના દિવસે આ ક્રમ પૂરી કરી, આ પ્રમાણે એમને ધર્મવિજય નામ મળ્યું આ વખતે તેઓ માત્ર ૧૯ વર્ષની ઉમરના હતા. આ પછીનાં વર્ષોમાં તેઓ અભ્યાસ અને વ્યાખ્યાનમાં તલ્લીન રહ્યા, એવી રીતે કે એવી વૃદ્ધિચંદજી એમના ગુરુ પ્રસંગે (૧૮૯૩) આ યુવાન ઉત્સાહીને

એમના પ્રોફેસર (ધ્યપર) તરીકે જાહેર કર્યા. સાધુઓના એક સમુદાયના પ્રમુખ તરીકે તેઓ, વ્યાખ્યાન કરતા કરતા અને જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતનાં ગામડાંમાં અને નગરોમાં વિહાર કરવા લાગ્યા. એક ચોમાસુ તેમણે પોતાના શાળામાં કર્યું ત્યાં તેઓએ તેમની માતાથી, કે જેઓ ઉમરલાયક વિધવા હતાં, તેમને અને તેમના બીજા સગાંઓને જોયાં હતાં. પરંતુ સાધુ હોવાના કારણે તેઓ આ લોકોને ન ભેટી શક્યા, અને ન પ્રેમ બતાવી શક્યા. વિજયધર્મસૂરિ અનેક સંસ્થાઓના સ્થાપક થયા. જેમાં પોતાના શાળામાં આ પ્રસંગે સ્થાપન કરેલી પાઠશાળા, એ સૌથી પહેલી સંસ્થા હતી. અહિં તેમને એક એવો વિચાર સ્ફુર્યો કે એક એવી પાઠશાળા સ્થાપન કરવી કે જેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે.

તે પછી ૧૯૦૨ માં ગુજરાતમાં આવેલા માંડલમાં આવી સંસ્થા સંબંધી મનસ્થાગ્રહ કરવામાં આવ્યું કે જેનું નામ શ્રી વિજય પાઠશાળા રાખ્યું. પરન્તુ અભ્યાસને માટે ધર્મશિક્ષણ અર્થે બનારસથી મોટી કલ્પનાઓ હતી અર્થાત્ બનારસ કે જ્યાં હિંદુ ધર્મનું કેન્દ્રસ્થાન છે ત્યાં આ સંસ્થાને લઇ જવા માટે એમના બીજા સાધુઓની સાથે બે ચાલીને રવાના થયા. રસ્તામાં ઘણું કષ્ટો પામ્યા. એમાંનું એક એ હતું કે રસ્તામાં આવતાં આર્કેટ લોક જૈન સાધુ ઉપસ્થિત નિયમો નહિ જાણતા હતા. વિશેષમાં બનારસ કે જ્યાં જનો તરફ વધુ દ્વેષ ભાવ મોજુદ હતો અને જ્યાં ૧૯૦૨ માં તેઓ પહોંચ્યા હતા, ત્યાં બીજા ઘણા કષ્ટો સહન કરવાં પડ્યાં હતાં. પરંતુ મુનિમહારાજે બે ઉદાર ગૃહસ્થોની મદદથી એક એવું મકાન ખરીદવામાં આવ્યું હતું કે જેમાં ઉપર્યુક્ત કોલેજ રાખવામાં આવી, અને ત્યાં સારી રીતે પ્રગતિ કરી. હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાન પુસ્તકાલય નામનું એક પુસ્તકાલય પણ ત્યાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યું. આ કાર્યક્રમમાં ધર્મ

વિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો અને શાસ્ત્રદૃષ્ટિ-અવધાન કુશળતાથી ધર્માન્ધ લોકોનો દ્વેષભાવ ચાલી ગયો, અને બનારસ મહારાજાનું ધ્યાન તેમના તરફ ગયું એટલે કે તેઓ ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં અલાહાબાદમાં એમની રહેલી એક વિદ્વાનોની ભવ્ય સભામાં ભાગ લેવાનું આમંત્રણ એમને મળ્યું. તે જ વર્ષે તેઓ મગધ (એટલે કે બિહાર) માં આવેલી જૈન તીર્થોની યાત્રા માટે રવાના થયા અને કલકત્તા સુધી ગયા, કે જ્યાંથી તેઓ પાછા ગયા અને નદિયામાં આવેલા પુરાણા વિશ્વ વિદ્યાલયનો અનુભવ લેવા ગયા. કાશીધરનું સ્થળ જોઈને પણ એમની વિચારથી અહિંસાદિગ્દર્શન નામનો એક હિંદી ગ્રંથ લખવાનું કારણ મળ્યું. બનારસમાં પાછા આવીને પોતાની પ્રવૃત્તિની સંભાળમાં લાગ્યા. ત્યાં તેમને ઈ. સ. ૧૯૦૮ માં અસાધારણ માન મળ્યું અર્થાત્ મહારાજાના પ્રમુખપણા નીચે વિદ્વાનોની એક મોટી સભામાં એમને શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય નું પદ મળ્યું. આ પ્રસંગે એમનું નામ વિજયધર્મ સૂરિ, તેની સાથે સૂરિ (અર્થાત્ મહા પુરુષ) જોડવામાં આવ્યો.

એવી એક પાંજરાપોળ (પશુશાળા) અર્થાત્ પશુઓની હૉસ્પિટલ તેમણે બનારસ ખોલવા આપ્યા (ઈ. સ. ૧૯૧૧ પહેલાં) હતી, કે જે મુસલમાનોને તેના લાંબા વખતથી હિંદુસ્તાનમાં મુસાફરી કરતા આવતા યુરોપિયન મુસાફરોને નવું વિચારવા ઉપજ થતી. વિજયધર્મસૂરિના જીવનના છેલ્લા અગીયાર વર્ષ સંબંધી અહિં માત્ર સંક્ષેપમાં કહી શકીએ.

પશ્ચિમના હિંદુસ્તાનમાં વિહાર કરતાં તેઓ યુ. પી. માં પસાર થતાં આગ્રામાં આવ્યા કે જ્યાં તેઓએ જૈન પુસ્તકાલય અને એક વ્યાખ્યાનું ચોમાસું રાજપૂતાનામાં પણ તેઓએ વિહાર કર્યો હતો, કે જ્યાં ઘણાં જૂનાં જૈન મંદિરો અને જૂના ભંડારો છે કે જેમાં પુસ્ત

ઘણી નબળી અશક્ત સ્થિતિ થઈ ગઈ હતી. ત્યાં તેમણે એક જૈન ધાર્મિક પ્રકરણ જેવી કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. તે સભા જોધપુરમાં ૧૯૧૪માં યોજિત થઈ હતી. અને જૈન ધર્મના એક યુરોપીયન અભ્યાસી ડૉ. હર્મન યાકોબીની ઉપસ્થિતિથી શોભિત હતી. આચાર્યના છેલ્લા જીવનના દિવસો પશ્ચિમ હિન્દુસ્તાનમાં ગુજર્યા હતા, જ્યાં તેઓએ ઘણી સંસ્થાઓ સ્થાપિત કરી હતી અને જ્યાં ગુજરાત અને રાજપૂતાનાની પ્રાચીન શિલ્પકલા અને પ્રાચીન ગુજરાતી રાસાઓ વિગેરે સંબંધી શોધનામાં ઉત્સાહ જાગ્રત થયો હતો. ઈ. સ. ૧૯૨૨ ના વર્ષમાં કે જ્યારે આ પંક્તિઓના લેખકને, આચાર્યને મુંબઈમાં જોવાનું થાન બન્યું હતું ત્યારે તેઓ નિરોગ હતા. અને જ્યારે તેઓ ખાનદેશમાં આવેલ ધૂલિયા ગામમાં હતા ત્યારે પણ તેમની તબિયત નરમ હતી. છતાં તેઓ ૧૯૨૧ ના શિયાળામાં આગરા અને ગ્વાલિયર વગેરે પ્રસ્તુત વિહાર કરવા ગયા. પોતાના શિષ્યમંડળ સાથે તેઓ ઉત્તરમાં જવાના હતા. પરન્તુ ગ્વાલીયર સ્ટેટમાં આવેલ શિવપુરી ગામમાં આચાર્યની શારીરિક શક્તિ ક્ષીણ થઈ હતી. ત્રીજા દિવસની બીમારી પછી, પોતાનો અંતકાળ નજીક આવ્યો છે એમ જાણીને તેઓ એક ક્ષણ જેમ મરણ- ત્યાને યોગ્ય સમાધિમાં બેસીને ભીષ્મ ભાવ પછી સ્વર્ગવાસી થયા. શિવપુરીમાં એક સમાધિમંદિર, શ્રીવિજયધર્મસૂરિ પાઠશાળા સાથે સ્થાપિત કરવામાં આવશે.

સાહિત્ય સંબંધી તેમણે એવું કામ પણ કર્યું છે. તેમાં વર્ત-[1] માન સંબંધી વિધિ ભાષામાં લખેલાં પુસ્તકો છે. જેવાં કે—અહિંસાદિ- ગ્દર્શન જૈનતત્ત્વદિગ્દર્શન જૈનશિક્ષાદિગ્દર્શન પુરુષાર્થદિગ્- દર્શન, ઇન્દ્રિયપરાજયદિગ્દર્શન અને ધર્મદેશના ૧ ૨ તેઓને આ રીતે, એક પાક્ષિક પત્રમાં આવેલ નિબંધો સંગ્રહ છે અને સંસ્કૃત પાઠક ૧ ને ભેગામાં આવેલ દેશાય ભાષના પ્રવિદ્વદ અને

શોધખોળના સંબંધમાં લખેલો નિબંધ છે પરન્તુ સૌથી વિદ્વત્તા ભરેલું તેમનું મુખ્ય કામ હેમચન્દ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્રનું એડીશન છે કે જે બિબ્લીઓથીકા ઇંડિકા નામની ગ્રંથમાળામાં બહાર પડ્યુ છે વળી-વિજય જૈનગ્રંથમાળા આ નામથી સ્થાપિત કરેલ સિરિઝ કે જેમાં લગભગ ૮ ગ્રન્થો બહાર પડ્યા છે એ પણ એક વિશાળ કામ છે. આજ બરોબર એમના કામોનું ઉત્તમ સ્મારક છે અને તે આપણે વીસમી શતાબ્દિમાં, ગ્રન્થો અને ગ્રંથમાળાઓ છપાવવામાં, જે અદ્ભુત ઉત્સાહ જૈનોમાં જોઇએ છીએ, કે તેનું મૂળ કારણ બરાબર આપણે શોધી શકતા હત તો માલૂમ પડત કે આ બધું ખરેખર શ્રી વિજયધર્મસૂરિના ઉત્સાહનું પરિણામ છે એમના પ્રકાશિત પુસ્તકો અને એમનું વ્યક્તિત્વ યુરોપીઅન વિદ્વાનોને પરિચિત હતું અને તેઓ જર્મન તથા ઇટાલીઅન એશિઆટિક સોસાયટીઓના ઓનરરી મેમ્બર હતા. એમના મૃત્યુ પ્રસંગે લગભગ હિંદુસ્થાનના તમામ પેપરોમાં તેમના સંબંધી લેખો આવ્યા હતા. અને એમના મરણની ખબર તમામ સ્થળે હતાશાથી વાંચવામાં આવી હતી. એમના ભક્ત અનુયાયીઓ કે જેમાંના સૌથી મોટા ઉપાધ્યાય ઇન્દ્રવિજયજી છે તેઓ એમનું કામ અને એમની ભાવના આગળ ચલાવવા માટે યત્ન કરી રહ્યા છે

(જર્નલ ઑફ ધી રોયલ એશિઆટિક સોસાયટી ઑફ ગ્રેટબ્રીટન એન્ડ આયર્લૅંડ ઉપરથી.)

૩

જુગારના હાથરામાંથી આચાર્યના પીઠ પર

(લેખક—પ્રો. એ. ચક્રવર્તી એમ. એ. આઇ. ઇ. એસ. મદ્રાસ.)

જે ખાસ સભ્યતાના આધુનિક દિવસોમાં દરેક ચીજની કિંમત તેના નાણાં રૂપિયા પ્રમાણે કરવામાં આવે છે તેવા દિવસોમાં એક નિસ્વાર્થ રીતે કામ કરનાર મહા પુરુષ, જેમનો સિદ્ધાન્ત ' સત્ય અને કર્તવ્ય '

હતા, તેમનું જીવન અતિ સાદું ભલું જ સંતોષ થાય છે, કારણ તેમનું માહાત્મ્ય આત્મ મહાત્માઓને આધીન છે. આત્મશક્તિનો સિદ્ધાન્ત એ આત્મોન્નતિનો જ સિદ્ધાન્ત છે ત્રિવિધપરિસ્થિતિ એવી વ્યક્તિઓને માટે જીવનનો અર્થ જાણવાની ચેષ્ટા એજ છે. તેઓ ઈ. સ. ૧૮૬૮ ના વર્ષમાં કાઠિયાવાડના એક વૈશ્ય કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા. તેમના પિતાનું નામ રામચંદ અને માતાનું નામ કમળાદેવી હતું જે નાનું બાળક, પાછળથી પ્રસિદ્ધ થયું હતું તેનું નામ મૂળચંદ રાખવામાં આવ્યું હતું. એમના બાળપણમાં અસાધારણતા નહોતી. એમનો સ્વભાવ શાંત નિષ્કુલ અને શરમાળ હતો. અનિયમિત અને ગમગીન હોવાના લીધે તેઓ તેમના માસ્તરને કંઈ પણ જ્ઞાનનો સંતોષ નહોતા આપતા. અને કોઈ વાર સંતોષ આપશે, એમ પણ કોઈને નહોતું લાગ્યું. નિયમ મૂકીને માસ્તરે તેમના તરફની બધી આશા મૂકી દીધી હતી. એમના પિતાએ એમને મદદગાર તરીકે દુકાન ઉપર બેસાડ્યા, ત્યાં પણ બેઠાં કરતાં કંઈ પણ સુધારો થયેલો ન જણાયો. તેઓ કુસંગમાં પડ્યા, એમને જુગારના ઘરમાં પૈસાની ટેવ પડી. અને તેમના પિતાની પેટીમાંથી રકમ ચોરી ઉપાડી લેતા. એક દિવસ એઓ જુગારમાં હારી ગયા. તે બનાવે માતપિતાએ પછી ઠપકો આપ્યો જે કામ, આ કુટુંબની કીર્તિને નાશનું કારણ થયું હતું તે ખરેખર એક સુખદ આશીર્વાદરૂપ નીવડ્યું. એમના માતપિતાનો પ્રેમ એમને તેઓ ખોટી નાખી શક્યા. આ નવી આદત એમને બહુ વિચારવું કારણ બની ગયો અને જીવનમાં આવ્યું સ્થાન. એ બનાવથી તેઓ વિચારશીલ થયા. પછી કંઈ પણ ચોરી કરવી છોડી. એ દુઃખ અને પિતાજીનું મોઢું કારણ છે. એ એમનો દુઃખદાયક અનુભવ હતો. એમને પોતાનાં માતપિતાનો પ્રેમ ઘણો પ્રેમભર્યો સમજાવ્યો નથી. એવા ધાર્મિક વિશુદ્ધ જીવન અતીત થયું. એ એમને પ્રકટ થયું

ને સ્વાભાવિક છે. ભાવનગરમાં રહેનાર શ્રીવિજયધર્મ જેવા વિદ્વાન અને ત્યાગી મહાપુરુષ, કે જેઓ આ યુવાને નિરતિશય પ્રેમથી સત્કારતા હતા, એમને ગુરૂ તરીકે પ્રાપ્ત કરવા એ એમનું સારૂં નસીબ હતું. એમને જૈનસાધુ તરીકે દીક્ષા આપવામાં આવી કે જે જૈનઆચાર્યથી યુરોપીયન વિદ્વાનો આકર્ષિત થતા હતા, તે આશ્ચર્યકારક જીવનની શરૂઆત છે.

દીક્ષા પ્રસંગે—૧૨ મી મે ૧૮૮૭ તારીખે એમનું નામ ધર્મવિજય રાખવામાં આવ્યું હતું. આ વિદ્વાન ગુરૂના શિષ્યપણા નીચે તેઓ જૈન આગમના એક ઉત્સાહી અભ્યાસી થયા. ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં એમના ગુરુનો સ્વર્ગવાસ થયો. વિજયધર્મસૂરિ (ધર્મવિજયજી) એમના ઉત્તરાધિકાર થયા. એમનો એકજ સિદ્ધાન્ત હતો, અને તે સિદ્ધાન્ત સત્યની સેવા નો હતો. ખુલ્લા પગે અને ખુલ્લા માથે એમના ભિક્ષાપાત્ર સિવાય બીજી કોઈ પણ જાતની સોબત નહિ રાખતા, તેઓ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જવા લાગ્યા. તેથી શાન્તતા પૂર્વક જૈનધર્મની ઘણી સત્ય સારસ્વરૂપ ઉપયોગી–પરોપકારી કાર્યો તથા ચેતી. એમનું એક મોટું કામ બનારસમાં બ્રાહ્મણોનો દ્વેષભાવ હોવા છતાં એક જૈન પાઠશાળા સ્થાપિત કરવી, એ હતું. એમની એકનિષ્ઠ શાન્તતા ધાર્મિક વૃત્તિએ આખરે આ બ્રાહ્મણોનું ચિત્ત ચોર્યું અને તેમનો પ્રેમ પણ પ્રાપ્ત કર્યો. બનારસના મહારાજ, કે જેઓ તેમના કામમાં સારો ભાગ લેતા હતા, તેઓએ આ પાઠશાળાની બહુ પ્રશંસા કરી. બહુ વર્ષો સુધી બનારસમાં રહેલ વિદ્યાલય જૈનસંપ્રદાયનું એક મોટું કેન્દ્રસ્થાન બની રહ્યું. ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં ધર્મવિજયજીએ અલાહાબાદમાં ભરાયેલ સનાતન ધર્મ મહાસભા માં ભાગ લીધો. એમની વક્તૃતા થયા અને વિદ્વત્તાએ તેઓએ દરભંગાના મહારાજનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે જેઓએ એમને એમના નગરમાં પધારવાનું આમંત્રણ કર્યું. ધર્મવિજયજીએ ત્યાં જઈને બૌદ્ધધર્મ અને જૈનધર્મમાં શું અંતર છે તે સમજાવ્યું કે

જેથી સમયજ્ઞમાં પ્રખર સહેલ બનાવ્યો, જમાના અને વિચારમાં વિશ્વ-
રહને તેઓ જાણતા પાછળ આવ્યા કે જ્યાં તમામ પંડિતો અને વિદ્વાનો
વરસથી તેમનું સ્વાગત થયું. તેઓ ગાંધીજીના મિત્ર હતા, તેથી
એક સમયમાં તેમની વિદ્વત્તા અને જીવન પરોપકારનાં કાર્યો માટે
લોકોમાં જે પ્રશંસાની લાગણી હતી, તેના પરિણામે તેમને " શાસ્ત્રવિશારદ
જૈનાચાર્ય " ની પદવી મળી. જો કે વિજયધર્મસૂરિ મુનિ ચારિત્ર પાળનાર
સાધુઓમાંના એક હતા છતાં જે બાબતો સંકુચિતતા અને અપમાન
વા રહેતી છે એવી નથી બાબતોથી નિર્મળ રહિત હતા. પાશ્ચાત્ય
પદ્ધતિઓમાં તેઓ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેતા હતા. ડૉ. થોમસ અને
ડૉ. ટેસિટ જેવા ઓરિએન્ટલ વિદ્વાનો તેમની ઉદારતા, વિદ્વત્તા અને
સરળતા માટે તેમના પ્રશંસક બન્યા હતા. એવો આદર્શ જેવું છું !

સાહિત્ય, ધર્મ અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં આ મહાન આચાર્યે કરેલાં વિવિધ
પ્રયોગો વર્ણવવા કરવાની જરૂરિયાત નથી. જે સંસ્થાઓ તેમણે સ્થાપિત
કરેલી, અને સંચાલિત કરેલી હતી, તે જે ઢબ તેમણે સાધારણ રીતે
લોકો અને ખાસ જૈનધર્મની ઉન્નતિને માટે કર્યું છે તે પ્રયોગના સ્થાયક
રૂપે છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ, આપણા વિચારોને સ્વાભાવિક રીતે વાસ્ત-
વર્ષના મહાન પુરુષો વિશેષ વધુ યોગ્ય બને છે કે જ્યારે મુનિરાજે
સભ્યતાનો પ્રથમ એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન વગર-ભ્રમણ દ્વારા પ્ર-
ચારેથી અને નાનામાં નાની મહીનાની ભૂમિકાઓ તરફ જઈ જતા અને
બાળકોને બોધ આપવા, આવા આદર્શનો પુરસ્કાર, હિંદુસ્તાનની નવી
ઉન્નતિ માટે જરૂરી છે.

([illegible])

૪

સ્વ. વિજયધર્મસૂરિ

(લેખક—શ્રી[illegible], મુનશીજી)

ધર્મપ્રેમી એમ જે જીવન ચરિત્ર લખાયું હોય તો શ્રી વિજયધર્મ સૂરિજીના હિન્દી, ગુજરાતી અને અંગ્રેજી વિવિધ લેખકોએ ઘણા વિસ્તારથી જીવન ચરિત્રો આલેખ્યાં છે. છતાં વિજયધર્મસૂરિનું જીવન નિરખનારને તો એમ જ લાગે કે વિજયધર્મસૂરિ એટલે જૈન ધર્મના મહાન એક ઉપદેશક, સંસ્કૃત–પ્રાકૃત સાહિત્યના મહારથી અને અહિંસા ધર્મની એક જીવંત પ્રતિમા; પરંતુ તે વર્ણન વિજયધર્મસૂરિના આંતર જીવનને પુરેપુરો ન્યાય ન આપી શકે. વિજયધર્મસૂરિ એટલે તો ત્યાગ અને તપસ્વિતાની એક મનોહર મૂર્તિ. વિજયધર્મસૂરિ એટલે અનુકંપા અને સહૃદયતાનો ઉછળતો મહાસાગર, વિજયધર્મસૂરિ એટલે જૈનશાસન પ્રેમનો એક નિરંતર સળગતો રહેલો પવિત્ર હોમાગ્નિ.

મને મારી વિદ્યાર્થી વયમાં તેમનો ઘણો પરિચય થયો હતો. હું તેમને મારા ગુરુ માનતો અને કેટલાક વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નોમાં તેમની સામે હોવા છતાં તેમના પ્રત્યેનો મારો પૂજ્યભાવ લેશમાત્ર ઓછો થયો નથી. મારા જીવનની પુરાણી સુમધુર સ્મૃતિઓમાં જ્યારે મધ્યસ્થાને ભક્તિ અને પ્રીતિના સિંહાસને શ્રી વિજયધર્મસૂરિ વિરાજી રહ્યા છે. હું જ્યારે જ્યારે મારા ગત જીવનનાં પાનાંઓ ફેરવું, ત્યારે ત્યારે તેમની પુણ્ય પ્રભાવવતી જીવન પ્રતિમા સ્તબ્ધ બની જોઈ રહેવાનો અને તેમના ચરણે માથું નમાવીને જ ત્યાંથી આગળ વધવાનો. શ્રીવિજયધર્મસૂરિ માત્ર આગમ પંડિત કે તપસ્વીજ નહોતા. તેઓ એક અજબ પ્રકારની કલ્પનામાં ભમતા હતા. શ્રીમંતોમાંથી અહંકારને કેમ ઓછો કરવો તે તેમને આવડતું હતું. અહિંસાના ક્ષેત્રે અને જગતોમાં

રચનાવાળા દેરાસર બાંધવાને તેમણે ભક્તિ અને મનુષ્ય બનાવી દીધ
છે. જૈનસમાજના ઘણા વિદ્વાનો અને અભ્યાસીઓ સીધી આવા મા-
હિતી રીતે તેમના ઉપકાર નીચે છે.

સમેતી શિક્ષણવિભાગ જૈનપાઠશાળા એ તેમના ક્ષેત્રની પ્રથમ
ઘટના છે. એ પાઠશાળાની આસપાસ શિક્ષણપરંપરિત ક્ષેત્રનો મોટો
ભાગ રચાયેલો છે એ પાઠશાળાની સ્થાપનાનો નિર્ણયો અને ત્યારનો
પ્રતિબંધ, શીક્ષણની આગવાની, શાસ્ત્રીઓનો અને આગમ ઉપરનો
પ્રતિબંધ છે. આજની સ્થાપના, એ ઘટના તેમના અને સાંપ્રદાયમાં નઈ
નાખી છે પણ એની પાછળનો એમનો આશાવાદ, એમની એકનિષ્ઠ
અને એમનો વીરોલ્લાસ એ પ્રતિભાની એક અદ્ભુત સાક્ષીરૂપ નથી
રહેવાની. જૈનસમાજમાં ભિન્ન નવી નવી પ્રવૃત્તિને પાઠશાળાનો સાથ છે
અને આ પાસે એ ભિન્ન પ્રવૃત્તિ પ્રાચીનની સંસ્થાઓ જ એ છે અને
આગળ વધે અને છે જૈનધર્મના પ્રતિભામાં તે નવું અક્ષરનું સ્થાન
નહિ પામે. શિક્ષણવિભાગ પાઠશાળા અને અન્યપ્રકાશન સંસ્થા એ
જૈનધર્મ સમાજો સુધી અજર થાય કરશે.

ગુજરાતમાં મૂળ એક સામાન્ય કેળવણી-આધારિત શાળા રચવાના
બદલે પિતાના શિષ્ય ઘણા શિષ્યોને સાથે લઈ કાશી તરફ અભ્યાસે મોકલી
નીકળવામાં તેમની ધીરતા અને સાહસિકતા દેખાઈ રહી છે. શીક્ષણના
ક્ષેત્રનો એ પ્રથમ શિક્ષણવિભાગ પાઠશાળાની પુસ્તકપ્રતિઓને આ
પ્રમાણે કરી તાજી કરી બતાવે છે. ગુજરાત બહારના અપરિચિત પ્રદેશોમાં
મોટો વર્ગ અને જ્યોતિષના તેમનો વિહાર, વિહાર દરમિયાન અન્ય-
જૂના અનેક પરિચયો, તેમના હાથમાં રહેલી સ્વાભાવિક વક્તૃત્વ તેમજ
સાધનાની અજબ શક્તિ પૂરી રહ્યા છે. પાઠશાળા સ્થાપના પછી પણ
વિવિધ વિદ્વાનોના વાતચીત રહેવામાં અને જૈન-વિદ્યાને પિતાના

ગણાતો પુરસ્કાર અપાવવામાં તેમનું આત્મતેજ—બ્રહ્મતેજ કેટલું પણ આભારી ભાગ ભજવી ગયું છે

શ્રીસૂરિજી કેવળ એક અદ્વિતીય અધ્યાપક કે ભાષણકર્તા જ નહોતા, પરંતુ વિદ્વાનો પંડિતો અને શાસ્ત્રીઓ શ્રીસૂરિજીનો પરિચય પામી સંતોષ અને પ્રોત્સાહન મેળવતા. શ્રીસૂરિજીની વાણી તથા લેખિનીમાં કેવું અદ્ભુત ચમત્કૃતિ કે જાદુઈ અસર હતી કે તેમનો ઉપદેશ સાંભળી દુર્જનો ઉદાર બનતા, હિંસકજનો હિંસાનો ત્યાગ કરતા અને નાસ્તિકના હૃદયમાં પણ શ્રદ્ધા અને આસ્તિકતાનો સુધારસ સિંચાતો. તેમણે કેટલાય વિદ્વાનોને પોતાની સહૃદયતા વડે આકર્ષ્યા. કેટલાય શ્રીમંતો અને સામાન્યજનોને અનુકંપાનું મહત્ત્વ સમજાવી દયા અને ઉદારતાના ઉજ્જવળ માર્ગે વાળ્યા. કેટલાય મૂર્ખ અને અજ્ઞાન માણસોને જ્ઞાનની ઉપયોગિતા બતાવી વિદ્યારસિક બનાવ્યા. કેટલાય યુરોપીય વિદ્વાનોની ભ્રાંતિઓ ભાંગી તેમને આર્ય સંસ્કૃતિ અને જૈન તત્ત્વોનું ભાન કરાવ્યું.

શ્રી સૂરિજી પહેલવહેલા કાશીએ ગયા ત્યારે કાશીના પંડિતો જૈનો અને ખાસ કરીને જૈનમુનિઓને આભડે જ નહીં. સ્પર્શ કરતા પણ સંકોચ પામતા અને જો થઈ જાય તો અસ્પૃશ્યતાના દોષથી છૂટવા સચૈલસ્નાન કરી આવતા. જૈનમુનિઓ કાશીના પંડિતોને મન અસ્પૃશ્ય હતા. એ અસ્પૃશ્યતા ભાંગતાં ભાંગતાં પંડિતોની અસ્પૃશ્યતા ભાંગી ગઈ અને એના એ જ પંડિતો—શાસ્ત્રીઓએ મળી શ્રીવિજયધર્મસૂરિને "શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય" નો મુકુટ પહેરાવ્યો. પદવીના શબ્દોની કિંમત તો નિર્જીવ જ ગણાય, પણ કાશીના પંડિતોના હસ્તવડે આ મહત્ત્વનો બનાવ. કાશીના સ્વર્ગસ્થ શિવકુમાર શાસ્ત્રી જેવા મેધાવી પુરુષ આ જમાનામાં બીજા નહીં હોય. તેમણે પોતે જ એક વાર કહેલું કે "અહિંસાનો ઉપદેશ જો કે પવિત્ર છે છતાં ગંગાનું પવિત્ર પાણી કૂતરાના મોંમાંથી પડવાથી જેમ અપવિત્ર બની જાય છે તેમ

મહિમાનો ઉપદેશ જૈનમુનિઓના મુખમાંથી નીકળવાને લીધે અપવિત્ર બની જાય છે." ધુરંધર અને ધર્મિષ્ઠ ગણાતા પંડિતો શ્રીકૃષ્ણ પણ એક સમે આ દશા હતી ! પણ એમાં સ્વ. જિજ્ઞાસુઓનો તે દોષ જ હતો તે તો પોતાના સામાજિક સંસ્કારોનો જ પડઘો પાડતા હતા. વસ્તુત. આખી કાશી આવાજને એ મનોભાવ હતો. આવા પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં શ્રી વિજયધર્મસૂરિએ કાશીમાં જૈન વિદ્યાપીઠની પ્રતિ કરી અને એ જ જિજ્ઞાસુ શાસ્ત્રીઓ અને શિષ્યોની પ્રીતિ જીત લીધી. કિલ્લાના મેદાન તૂટતાં હતાં રણશૂરાઓ કિલ્લામાં પેસી જાય પણ કિલ્લાના દરવાજા તોડવામાં જે વીર સેનાપતિએ પોતાના જીવનને નીચોવી નાખ્યા હોય, તેવી જ અજોડ કૃતિનો ઉલ્લેખ કવિવરોને સોંપી શકી જાય છે. જૈન સમાજના ઐતિહાસિક આચાર્ય એવા બાળ બે જ સીતારામે ગણી શકાય છે: એક શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય અને બીજા શ્રી વિજયધર્મસૂરિ. એક ગુરુ તો બીજા શિ

ઉપાધ્યાયો અને આચાર્યો કાં એક પ્રમત્ત હોય છે ! પ્રતિષ્ઠિત પોતે નવું જ સાહિત્ય અને મહિમા હતા, અને તેથી જ તેમની પ્રવૃત્તિ પાઠશાળા ઉપર એક પછી એક આપત્તિ આવવા લાગ્યા. સૌથી પ્રથમ જે આઘાત પડ્યો તે ભોજન ક્લેશનું હતો. એ તો જાણે એક મોટી રમખાણ, દુર્ભિક્ષ્ય ગાત સાથે ધીમે ધીમે પ્રસાર થઈ હોય અને આખામાંથી રોજે રોજ અકસ્માત આવી પડે અને નવી એકાએક અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય તેમ બની ગયું. આ પાઠશાળાનો કેમ છે સ્વીકાર કરી હતો હતો તેમાં જ અંધારું એક અણધાર્યું પાસ થઈ આવ્યું. જૈન સમાજમાં ખળભળાટ મચી જ ગયો ગયા ! શ્રી વિજયધર્મસૂરિના જીવનમાં આ પ્રશ્ન નવું કસોટીની હતી. પાશાળામાં ભણાવ પણ કેમ મુનિઓ અને વિદ્યાર્થીઓ વિશ થઈ ગયા. શ્રેષ્ઠીઓ પોતે પણ વિચારતાં પ્રતિષ્ઠિત સ્થાન એક મઠ

થયા, પરંતુ બીજી જ ક્ષણે તેમના આત્મામાં અજાણ્યું નવું પૂર કોઈ એક પહાડની ઉપરથી વેગપૂર્વક પૃથ્વી ઉપર પડતા ઝરણાની માફક ધસી આવ્યું. તેઓ નાહિંમત ન થયા, આસન ન ડોલ્યું. પાઠશાળાને તેઓને એકલી નૌકાને એક કુશળ નાવિકની જેમ ત્રીસ વર્ષ સુધી બરાબર ચલાવી લીધી.

ત્યાર પછી તો એ પાઠશાળાની ઉપર આવતી આફતોના કારણે આક્રમણો આવી ગયાં. વિજયધર્મસૂરિ જેવા સમર્થ કાશીથી વિદાય થઈ ગયા અને બીજી ઘણી તકલીફો ઊભી થઈ. પરંતુ પાષાણ પ્રતિમા ઉપર કોતરેલા લેખો જેમ લાખો વર્ષ સુધી રહી જાય, તેમ શ્રીસૂરિજી ગયા. જૈન હૃદયમાં પણ એવી પાઠશાળા સદાને માટે ઘર કરી ગઈ. સ્વર્ગનો ઉંબરામાં ઊભેલી પળ પર્યંત તેઓ એ પાઠશાળાને જ નવું જીવન આપવાની યોજના વિચારી રહ્યા હતા.

જ્ઞાનમૂર્તિઓ પાઠશાળા પુસ્તક પ્રચાર, ધર્મના પ્રભાવના કે સભા સંમેલનો વિષે જ્યારે આજે ઉદાસીનતા રહે છે તેમને એ બધામાં પ્રવૃત્તિ અને આરંભ સમારંભની ગંધ સ્ફુરતી આવે છે. શ્રીવિજયધર્મસૂરિનો અંતઃકરણમાં હંમેશાં નિવૃત્તિ અને નિરુપાધિકપણામાં જ મોક્ષ માનતો. પરંતુ તેમના રોમ રોમમાં પ્રાણનો મહાવેગ એટલો અધિક ધબકતો હતો કે તે કૃત્રિમ પાળો અને બંધનોને ફરીવાર તુટ-ફુટ કરી મૂકતો. વરસાદના પાણીથી નદી જ્યારે ઉભરાઈ જાય છે ત્યારે તે કાંઠાને માનતી નથી, બંધનોને નથી ગણકારતી, પણ પોતાના વેગને અનુરૂપ માર્ગ સર્જી લે છે. ઘણા પ્રાણવાન પુરુષોનાં જીવન પણ આ પ્રકારનાં હોય છે. તેવા પુરુષો ક્યારેક ધીમા બને છે. અંતિમ સમયે તેઓ પોતે આત્મનિરીક્ષણ કરી કાચબાની જેમ પોતાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને પોતાની અંદર સમાવી લેવા પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ એવો ઉછળતો પ્રાણપ્રવાહ તેમને પોતાના અસ્ફુટ સંગીત વડે પોતાની તરફ આકર્ષે છે અને પાછળ વાળી જાય છે.

શ્રીવિજયધર્મસૂરિના જીવનમાં પણ એવા બનાવ પ્રસંગો આવી ગયેલા. તેમને ઘણીવાર એમ બનેલું કે ખરે આ નથી ઉભવી અને આમ પ્રયાસ થાને થાય ! આવાટે અનુભવ કે ગીતાસ્ત્રી કોઈ એક અગમ્ય સુખમાં જાય આત્મસુખિયોજ તલ્લીન ના બનું ! પરંતુ શ્રી જીવનને શાસનરસી બનાવનારો પેઓ મોહનાયત કોઈ તેમના કાનમાં આ રમાવ પ્રેરણ અને તરત જ પ્રસિધ્ધ બની આતુરીની એમ વિશ્વબન્ધ બની પાછા ધર્મદ્રષ્ટિમાં મુકતા. કુટેવોની મધ્યમાં ભળેલા આતુરની એમ શ્રીસૂરિજીને પણ ઘણીવાર વિચારોએ આવી મૂકવી દીધેલા. એ સર્વે તેમના આત્માને જ સારથીએ તેમને શુદ્ધ સત્ય અને સરલ ગીત સમજાવી જુસ્સામાં મોકલેલા.

શ્રીસૂરિજી ઉપર એક આક્ષેપ કોઈ જગ્યાએ આવે છે કે તેમણે ઘણું ગરમપણું સ્થાપ્યું, એટલે તેઓ નભાવી ન શક્યા. આ સ્થળે હું એ આક્ષેપનો ઉત્તર આપવા નથી માગતો. આ એટલું તો તેઓ સમગ્ર જીવનનું પાલન જીવનપર્યંત કર્યું તેમને કોઈ એક ખરું કે આ સકળ સંતોષ ન આપી શક્યું.

બીજી પણ ઘણી એવી વાતો છે કે જે માત્ર તેમના વિસ્તૃત જીવનચરિત્રમાં જ આવી શકશે, પણ પ્રસ્તાવનામાં આવી એ શક્ય છે કે હું તેમના જીવનની નાની ઘટનાઓને ન્યાય આપનાર નથી થયો. હું તેમના આંતર જીવન ઉપર મુગ્ધ બન્યો હતો અને હું એમ તો તેમના નાના બાહ્ય જીવન કરતાં ઘણાં ઉંચે-ઘણા પર તેઓ છે. બધાના આ વાત મનનાં અને ઝીલવા આપેલ આવી, એ કેવળ હું પણ એને તેમની સાથે વર્ષોના વર્ષો સુધી જે પરિચય થયો હતો, માત્ર જીવનજ્યોતમાં વિચાર કરતાં, કોઈ એક સમય સ્થળે આત્માના એ ઉત્તમ અભિલાષ જાગતા હતા, તે બધાનું સ્મરણ કરતાં અને જરૂર એમ તો લાગે છે જ કે શ્રી વિજયધર્મસૂરિ કોઈ એક

મહાન જ્ઞાનધારી બનીને જ આ સંસાર ઉપર અવતર્યા હતા. તેમણે નાની વયથી ત્યાં સુધી એ જ્ઞાનધારીનાં ક્ષેત્રો ખેડ્યા, તેમ કરતાં તેમણે પોતાના વિચારો અને માન્યતાઓને પણ મક્કમ રીતે મૂકી અને એ રીતે યથોચિત લોકમાન્ય સાધી ગયા.

શ્રી વિજયધર્મસૂરિમાં કેટલીક ખાસ ખૂબીઓ અને વિશેષતાઓ હતી, તે ભાગ્યે જ કોઈમાં જણાતી હશે. તેઓ વાત્સલ્યમાં અને ધ્રુવ નિશ્ચયમાં પહાડની જેમ અડગ-અટલ હતા તેની સાથે તેમનામાં એક બાળકના જેવી મધુરતા તેમજ વિનોદશીલતા પણ હતી. કોઈ એક સાંજે સૂરિજી જ્યારે, ઉપદેશના પાટીયાને એક બાજુ પાસે રાખી ચોવિહાર કરવા બેઠા હોય ત્યારે તેઓ બાળકો-વિદ્યાર્થીઓ સાથે વિનોદ કરતા. ગરીબાવસ્થાના પ્રાચ્ય જીવનની જે વાતો પોતાની સરળ-સ્વચ્છ વાણીમાં કહેતા, તે સાંભળીને વિદ્યાર્થીઓ હસી હસીને થાકી જતાં. સૂરિજીની એક આંખમાં યોગીની કઠોરતા અને બીજી આંખમાં માતાનો નિર્મળ પ્રેમ વહેતો. તેમના પગની સામેની કોઈ લોટની રમકડાં નિશાળીઓ મૂકી જતો અને આગળ પાછળની એમની ચોપડી કે ચોપડીનું પાનું લઈ વાંચવા બેસી જતો. તે બીજી વાર એજ સૂરિજીના પગની સામેની વિદ્યાર્થીનીમાં આનંદ વિનોદ અને સ્વાધ્યાયની એક મોટી જેવા મસ્તી જાગતી. તેમના ઉપદેશમાં અને કર્મમાં પણ હસતાં પ્રીતિ રહેતી.

શ્રીવિજયધર્મસૂરિના આંતર જીવનનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપવો એ પ્રાય: અશક્ય છે. પચ્ચીસવાર પચાસ તેમનું આંતર જીવન સમજ્યા-માં ઊતરાયા છે. હવે તેમની જીવન લીલા પૂરી થાય છે અને હવે જ બોલો એ પવિત્ર અને ઉદાર આત્માના અણમૂલા ઉજળા બોધ થાકી.

પીળા વસ્ત્રમાં પરિવેષ્ટિત થયેલા, ભરેલાં આત્મતેજવાળા, કોઈ એક મહાજનની જેમ મહા પ્રતિમો-નિશ્ચય પણે સાથે જતા એ સૂરિજીને લોકોએ તો હવે કોઈ એક આગવી જ્યોતિ એક સૌથી બીજે સ્થળે

જતી હોય એમ લાગ્યા વિના ન રહે અને ખરેખર તેમના હસ્તમાં જ્ઞાન સાધન સેવાની પગલ ચોંટીને ચોવીસ કલાક પડ્યા જ રહેતી હતી. તેમના એકેક ઉપર ને કે વિનોદ અને સજ્જની સુસ્વાદનું જ્ઞાન ટપકતું હતું. ખરાં તેમના અવતારપણમાં તો માત્ર અગ્નિ જ વર્ષે હતો. તેમની આત્મશાંતિ અને બુદ્ધિશાળી નિર્મળ પ્રકૃતિ હતી. તે તેની પાછળ જાય ઉપયોગમાં આવતા અને વિના વર્ષ હતા. આ તેમનામાં જ શું નથી! આ જૈનશાસનની અને આ જૈનસાહિત્યની શી દશા થશે! એજ વિચાર અને એજ ચિંતા રાત્રિ-દિવસ તેમના અંતરને તપાવ્યા કરતી. એ ચિંતા અને વિચાર સિવાય બીજા એ તેમને મન કશું નહિ પણ શરૂ હતું. એ ચિંતામાં મરણને પણ તેઓ એક પ્રાણની જેમ સમજતા. આ ગુરુવર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ જેવા એકનિષ્ઠ તપસ્વી અને સાચી પ્રગતિવાળા મુનિ જનસમાજને મળવા દુર્લભ છે. તેમના પવિત્ર અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માને શાશ્વત શાંતિ હો!

સમાલોચક. પુ. ૨૮ અંક ૨ માંથી

૫

સ્વ. આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ
એક ગૌરવ જૈનગુરુ.

(લેખક—શ્રીયુત છ. ઝે. નરીમાન, મુંબાઇ)

ગુજરાતનું સૌથી મોટું ધાર્મિક નર (વ્યક્તિ) અને વિદ્વાનમાન્ય તે પ્રસિદ્ધ જૈનસાધુ, કે જેઓ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પ્રસિદ્ધ છે એ એમના પ્રધાન, તે મંગળવારે સવારે સાડા છ વાગે, ગ્વાલીયર પાસે આવેલ શિવપુરી (અથવા સીપરી) માં સ્વર્ગવાસી થયા છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ કેટલાક મહીનાઓથી બીમાર હતા, અને એમનો દેહ મરણાન્ત થશે એમ સંભવિત હતું.

એમનું સાંસારિક નામ મૂળચંદ હતું. તેઓ ઈ. સ. ૧૮૬૮ માં

લુધીયાણામાં આવેલ દલુવાના એક નામ વૈશ્ય કુટુંબમાં ઉત્પન્ન થયા હતા અને વીશાશ્રીમાળી એમની જ્ઞાતિ હતી. એમના પિતા શામચંદ અને માતા કમલાદેવી હતા. " બાળકો એ પુરુષનો પિતા છે " અર્થાત્ નાનપણમાં ભવિષ્યના લક્ષણો જણાઇ આવે છે આ કહેવત અહિં સાચી નથી નીવડી ? બુદ્ધિશાળી પુરુષ તરીકે તેઓ આગળ જવા નીકળ્યા, એની નિશાનીઓ નાનપણમાં જોતી દેખાતી. શાળામાં તેઓ અનિશ્ચિત ઉદાસીન અને અનેકાગ્રચિત્ત હતા. મૂલચંદ એમના માસ્તરને નિરાશ બનાવતા હતા. આખરે એમના પિતાએ એમની દુકાનમાં બેસાડવા માટે શાળામાંથી ઉઠાડી મૂક્યા. આ વખતે તેઓ દસ વરસના હતા. આટલા નાના એવા સમયમાં હિંદુસ્તાનમાં જીવનની અવા-નવરી શું થાય છે તે તેઓની ઉપરો એક સ્પષ્ટ ખુલાસો પુરો થયો.

એક દિવસે એક અશુભ પ્રસંગથી કે જે ભવિષ્યમાં શુભ નીવડ્યો મૂલચંદને દુકાનમાં બહુ નુકશાન થયું. તેમના માતા-પિતાએ તેમને ઠપકાપૂર્વક ઠપકો આપ્યો. કુમળા મનમાં બહુ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું એમનું મન, એક અલૌકિક ચીજ તરફ ખેંચાયું. કારણ કે હિંદુઓમાં એવું છે કે જે માણસ જીવનમાં નિરાશ બને છે અને જ્યાં વધુ શોક સહન કરે છે એમને માટે સાધુ થવાનો રસ્તો હમેશાં ખુલ્લો રહે છે આમ અંતમાં સાધુ બનીને તે આત્મમાર્ગી થયા, અને પૂજ્યશ્રી [illegible] મહારાજને દીક્ષા માટે વિનંતિ કરી. તેઓએ એમને પોતાના માબાપની અનુમતિ લઇ આવવા કહ્યું. શામચંદ અને કમલાદેવીએ પહેલા ના પાડી. પરન્તુ આખરે મૂલચંદની અત્યન્ત હઠથી અનુમતિ આપી. એમ મૂલચંદ ૧૯ વરસની ઉંમરમાં સંસારનું સુખ-દુઃખ છોડી દઈને વિધિપૂર્વક સાધુ બની ગયા.

સંસારમાંથી મુક્તિના માર્ગે

જે છોકરો સાંસારિક સ્થિતિમાં અશક્ત જેવો દેખાતો હતો તે હવે તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યો. જેમ માછલી પાણીમાં, તેમ તેઓ અભ્યાસમાં

પૂરી થયા. થોડા વખતમાં એમણે નૈતિકપ્રભુસહિત, સમસ્ત જૈન સિદ્ધ વિધાન અને સારસ્વત ચંદ્રિકા નામનું પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત-વ્યાકરણ પણ ભણ્યા; પાછળથી આગમો પણ તેમણે અભ્યાસ કર્યો, અને તેમાં એટલા આગળ વધ્યા કે જેથી એમના સહાધ્યાયીઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. થોડા વખત પછી તેઓએ વ્યાખ્યાતા થવું અને જે સિદ્ધો, જૈનસાધુઓને માટે સ્વભાવ અને સ્વરૂપ છે એવા એક વિહાર માટે ઉપડ્યા. અર્થાત્ ખુલ્લા પગે, ખુલ્લા માથે, દરેક સંસારી પરિગ્રહ રહિત, ગામડાઓમાં રહેતા લોકોની વસ્તીઓમાં મુકામ કરતા, પ્રાર્થના કર્યા વગર ભિક્ષા સ્વીકારતા, ખાસ એમના અને એમના શિષ્યોને માટે નહિ બનેલા ભોજનનો સ્વીકાર કરતા, હમેશાં સાદાં કપડાં પહેરતા અને અન્ન અને આહાર વિનાના પણ કષ્ટ સહન કરતા વિહાર કરતો, એ જૈનસાધુઓની રીત છે

વિ. સં. ૧૯   માં ધર્મવિજય કે જે નામથી તેઓ હવે ઓળખાતા હતા, પોતાના જન્મસ્થાન મહુવામાં આવ્યા. એમના પિતા સ્વર્ગવાસી થયા હતા. એમના માતુશ્રી સુખ અને દુઃખની ઉભયાવસ્થામાં જીવી પોતાના એમના પુત્ર દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થયા હતા; પરન્તુ તેઓ, તેમનો સ્પર્શ પણ નહિ કરી શક્યા, કારણ કે સ્ત્રીનો સ્પર્શ અને તે એમના અને પ્રતિષ્ઠિત સ્થળની બાબતમાં જૈનસાધુઓને માટે નિષિદ્ધ છે. આશ્ચર્યજનક છે તેમનું કથન સંપૂર્ણ સુખાકારી અને ઊંડા અભ્યાસમાં સુધારવા આવ્યું હતું. દક્ષિણ દેશને પ્રસિદ્ધ કરી હતી, ભારત ગુજરાતમાં આજેય કેમ એવું ચાલ હતી, અને આખા હિંદુસ્તાનમાં આજેય કેમ એવું ચાલે છે કે જ્યાં આ મોટા જૈનગુરુનું નામ પડે ત્યાં માનપૂર્વક એમને નિરંતર પ્રેમપૂર્વક યાદ કર્યા વિના નહિ આવતું હતું. બનારસમાં તેમણે સ્થાપન કરેલી યશોવિજય પાઠશાળા હતી, કે જ્યાં તેઓએ સતત પૂરી અન્ય ઓછી પાસેથી આગમોનું પઠન પાઠન પુનઃ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમણે

સ્થાપન કરેલી યશોવિજય ગ્રંથમાળામાં ઘણા મૂલ્યવાળા ગ્રંથો પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે કે જે પહેલાં ભંડારોમાં રહેલા ઘણા જૂના કાગળો અને તાડપત્રોમાં લખાએલા મોજૂદ હતા. જૂના વિચારના સાધુઓ, આવા જૂના ગ્રંથો હિંદુઓને પણ નહિ બતાવતા કે નહિ આપતા હતા, તે પછી યુરોપીયનોને માટે શું કહેવું ?

યાત્રાઓ

સન્ ૧૯૦૧ મા સરિજી પગે ચાલી અમદાવાદ ગયા. જ્યાં તેમણે ગાયકવાડના મહારાજાના દિલ ઉપર સારી અસર કરી. પછીથી તેઓ એ ભૂમિનાં સ્થાનો જોવા માટે ગયા, જ્યાં તીર્થંકરોની ચારિત્રસિદ્ધિ પવિત્ર બનાવી છે જેવા કે પાવાપુરી, રાજગૃહિ, સમ્મેતશિખર વિગેરે તેઓ પચ વર્ષની ઉમરમા, જે અપેક્ષાએ નાની ગણાય, તે ઉમરમા સ્વર્ગવાસી થયા છે છતાં સરિજીનું નામ યુરોપ કે અમેરિકાના જૈન કે બૌદ્ધ સાહિત્યના અભ્યાસીઓ એકપણ જ નહિ પરંતુ સર્વજનમા હંમેશ કસ્તાર લેમે કૃત જ્ઞતાપૂર્વક સ્મરણ કરે છે પટલી દેશના ડૉ. ટેસીટોરી, કે જેઓ એક સારા વિદ્વાન હતા અને પુરાણી હિંદી ભાષાના અભ્યાસ કરતા કરતા મૃત્યુ પામ્યા હતા, તેઓ તેમને એમ માનતા હતા કે-વિજયધર્મસૂરિ એ તેમના ગુરૂ હતા અને ધાર્મિકસાહિત્ય તથા રાજપૂતાનાના ઐતિહાસિક અભ્યાસમા વિજયધર્મસૂરિની સહાયતા લેતા હતા.

એક યુરોપીયન હિસ્સો.

ડૉ. ટેસીટોરી લખે છે કે —

" હું એમને વિદ્વાન તરીકે ઓળખી શકો, હું તેમને એક વક્તા તરીકે ઓળખી શકો હું એમને એક સાધુ તરીકે ઓળખી શકો. અને જો કે તેઓ સાધુ હોવાના કારણે સાંસારિક બાબતો નથી રાખતા

હતાં એમ કહી શકાય, કે હું એમને એક મિત્ર તરીકે પણ ઓળખ- તો હું. ઉપાશ્રયોના એ ખૂણાઓમાં એમની પાસે બેસીને મેં ઘણીવાર આપ અથવા વ્યાખ્યાનના વિષયની ચર્ચાઓ, કે જેમાં હું ભાગ્યે જ ભાગ લેતો, તેનું સ્પષ્ટીકરણ અને ભાષ્ય સાંભળ્યાં હતાં. ધર્મશાસ્ત્રોની ગૂઢી જગાઓમાં મેં ઘણીવાર એમનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યાં, કે જેઓ તેઓ હિંદી અથવા ગુજરાતીમાં એક સ્વતંત્ર ઢબેથી, અને બોલ- વસેલા જનસમુદાયની ખાતર આપતા હતા. અને ઘણીવાર એમની સાથે જવા સાથ અને ભ્રમણ કરતા હતા, મને વખતોવખત એવી વાર મંદિરોમાં તેઓ મને વારંવાર દેરાસરની મૂર્તિઓ પાસે લઈ જતા હતા. અને એમની સાથે હું મૂર્તિઓની ગાદી ઉપર કોતરેલા શિલાલેખ એમની મદદ લઈને વાંચતો હતો. એમના ઉપકારશીલ અને સ્નેહાળ સ્વભાવ સંબંધી એટલું જ કહું બસ થશે કે કેટલીક બાબત પહેલાં કોઈ પણ યુરોપીયનને લાભ કરવાનો પ્રસંગ નહિ મળ્યો હોય, એમ મને લાગે છે. સિવાય જ્યાં મેં જોયું કે કેવી રીતે તેઓ એમના પરધર ઉપાશ્રય ક્રિયાકાંડનો બોધ કરતા હતા. ઉદેપુરમાં મેં જોયું કે તેઓ કેવી રીતે બે નવા સાધુઓને દીક્ષા આપતા હતા. રાધનપુરની ધર્મશાળામાં, કે જ્યાં શહેરીના મુખ્યોમાંના [illegible] પ્રમુખથી અધિકાર ભિન્નભિન્ન રીતે ભરેલો હતો, ત્યાં મેં એમને એમના સાધુઓની સાથે પ્રતિક્રમણ કરતા જોયા. આરાસુરના પ્રખ્યાત જૈન મંદિરોમાં હું એમની સાથે વિહારમાં એમની પાસે (એમના શિષ્યોના ટોળાની રચના આવ્યો હતો. પ્રતિમાઓ તળાવ સામે એમના સન્માનમાં ઠેકઠેકાણે નાચતી તેઓની વગાડતા, અને ભાવના તથા સૌભાગ્યવતીના પુષ્પોથી લોકો એમને વધાવતા હતા, તે વખતે પણ મેં તેમની સાથે પ્રવેશ કર્યો હતો અને એમની સાથે તળાજાની ટેકરી ઉપર રહેલાં મંદિરોની મેં યાત્રા કરી, અને બૌદ્ધોની ગુફાઓ પણ જોઈ કે જે ટેકરીની બાજુમાં આવેલ છે. ”

પાશ્ચાત્યદેશોમાં એમના મિત્રો

ડૉ. થામસ, ડૉ. ચાર્પેન્ટીઅર, ડૉ. જાલ ડૉ. ગેરીનો, ડૉ. હર્ટલ અને ડૉ. સિલ્વન લેવી, કે જેઓ બધા યુરોપીયન નામની વિદ્યાના જુદા જુદાં પ્રમાણિત પ્રતિનિધિઓ છે અને જેઓ બધા એમની (વિજયધર્મસૂરિની) સાથે સીધો સંબંધ રાખતા હતા, તેઓ બધા આચાર્ય મહારાજની ઉદારતા, વિદ્વત્તા અને પ્રમાણિકતાને માટે ઘણી પ્રશંસા કરતા હતા.

એવા ઘણા લોકો હશે કે જેઓ પ્રાય કરતાં વધારે પ્રામાણિક રીતે, આગમો, સંસ્કૃત અને પાલી સાહિત્ય, અને જુની ગુજરાતી સાહિત્ય, (કે જેની શોધખોળ એમની પ્રેરણાથી આજકાલ ડૉ. હર્ટલ કરી રહ્યા છે) વગેરે વિદ્યાઓના ઉદ્ધારક તરીકે આ મોટા જૈનગુરુની વિદ્વત્તાની યોગ્ય પ્રશંસા કરી શકે અને દૃષ્ટિ પ્રમાણે તેઓ એક પૂર્ણયોગ મહાત્માના આદર્શ હતા, કે જે આદર્શ કેવળ ખાસ સમ્પ્રદાયને માટે નહિ પરન્તુ સમસ્ત જનતાને માટે પૂજનીય હતો. જૈનસિદ્ધાન્તમાં મક્કમ રહીને પણ વિજયધર્મસૂરિ સામ્પ્રદાયિક મત બાંધવા માટે આતુર નહિ રહેતા હતા.

એવા માણસ કે જેને દુનિયાના જુદા જુદા ધર્મોના નેતાઓને ઓળખવાનો પ્રસંગ મળ્યો હોય, અને જે ખાસ કરી મહાન્ બૌદ્ધ તથા જૈનોના ઓર્થોડોક્સ લોકોના સ્વભાવને જાણતો હોય એવા માણસના મનમાં આ મ્હોટા અને ઉદાર જૈનધર્મના દેદીપ્યમાન અને જીવનચરિત્રથી આ ધર્મને માટે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિક છે કે જે જૈનધર્મના સ્વાધ્યાયી રમણોમાં તલ્લીન રહેતો પુરુષ મહાત્મા બન્યો હતો.

આચાર્યમહારાજની મહાનુભાવતા અને વિદ્વત્તાના વારસદારો

આ પ્રસિદ્ધ આચાર્યે એમના મરણ પછી, અભિમાનથી જૈનોનો

એક જ્યોત સમુજ્જ્વલ મૂક્યો છે જે હમણાં ગુજરાતી લોકો એમની અમૃત વાણી પીતા હતા, તેમના પ્રશંસકો, તથા જેઓ પાશ્ચાત્ય અભ્યાસીઓ, કે જેઓ એમની સૂચનાથી પોતાની શક્તિનો ભાગ ધર્મગ્રંથોમાં ખરચતા હતા, તેમણે પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું તેમજ સર્વે સાધારણના ઉપકારને માટે પ્રયત્નો કર્યા હતા તથા પ્રકાશ દીક્ષિત શિષ્યો—જેવા કે ઇન્દ્રવિજયજી અને વિદ્યાવિજયજી છે—કે જેઓ, દુનિયામાં સૌથી ભવ્યતમ અહિંસા અને દયાનો ધર્મ છે તેનો સંદેશ, વિજયધર્મસૂરિના વારસદાર તરીકે ફેલાવશે.

" જોહન્સ હેર્ટલ સાથી.

૬

વર્તમાન ભારતના એક મહર્ષિ

વિજયધર્મસૂરિ

(લેખક ડૉ. અ. ગુએરીનો, પેરીસ)

શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી વર્તમાન ભારતના મહર્ષિઓમાંના એક હતા અને જૈન-ધર્મ પોતાના આધુનિક પુનરુત્થાન માટે એમનો આભારી છે.

જૈનધર્મ કે જેના અનુયાયીઓ આજકાલ લગભગ ૨ લાખ જેટલા છે તે ધર્મનો અભ્યાસ અને એનો ખ્યાલ થોડાં વર્ષ પહેલાં પરિચિત હતો પરન્તુ વિજયધર્મસૂરિજીએ પોતાની બુદ્ધિમત્તા, કાર્યદક્ષતા અને આત્મત્યાગ ઉત્સાહથી તેને નવું મહત્ત્વનું જોર આપ્યું હતું. પ્રસ્તીત સાહિત્યમાં જેઓ સતતથી સમ્બન્ધ ધરાવે છે તેમાં અને જે તેવા બીજા હજારો સાધુ-સંતોના જીવનને મદદ. વિજયધર્મસૂરિનું જીવન પણ હતું બાલ્યાવસ્થામાં તોફાનમાં જુગારમાં અને અજ્ઞાન હેઠે જીવન ગાળતું પોતાના કુટુમ્બના પૈસાનો અપવ્યય કરે, જુગારમાં હારી જવું નિયમ થયું અને છેવટે ચાલ્યો આવ્યો, અન્તિમ સમય

અને ઐહિક-વૈભવ અને માન-મોટપ કે જેના માટે અનંત ભવ અને નિરંતર અશાંતિ સહન કરવી પડે છે તેની પ્રાપ્તિમાં નથી, પરંતુ આત્મોન્નતિ કરવામાં, આત્મશુદ્ધિમાં અને સંસાર-દુઃખમાંથી આત્માને મુક્ત કરવાના પ્રયત્નમાં જ રહેલ છે એમ સમજીને વૈરાગ્ય પામ્યા અને સંસારનો ત્યાગ કર્યો.

તેઓએ શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. બહુ ટૂંક સમયમાં તેઓ આગેવાન જૈન સાધુઓમાં એક ગણાવા લાગ્યા. તેઓ પોતાની નૈતિક ઉચ્ચતા, જૈનધર્મમાં નવી પ્રેરણા અને તેની સાર્થકતા મેળવવાના અખંડિત ઉત્સાહમાં અજોડ હતા. તેઓ પોતાના આ કાર્યમાં એટલા બધા સફળપ્રયત્ન બન્યા કે જેથી તેઓ બનારસમાં એક પ્રકારનું ઉચ્ચ કોટિનું જ્ઞાન-વિદ્યાલય સ્થાપન કરીને ત્યાં જૈનધર્મમાં ઘણા નવા અને ઉત્સાહી નવયુવકોને ઉત્પન્ન કરી શક્યા.

કેવળ એટલું જ નહિ પરન્તુ એ વિદ્વાન મુનિરાજને કાશીનરેશ, જેઓ હિન્દુધર્મના એક ઉત્સાહી સંરક્ષક હતા, તેમના તરફથી પણ સન્માન અને સહાનુભૂતિ મેળવ્યા હતા, અને છેવટે એક અખિલભારતીય સભામાં, કે જેમાં પાશ્ચાત્ય દેશમાંના જૈન-સાહિત્યના ઊંડા જાણકાર ડૉ. યાકોબી[1] પણ હતા—તેમાં પ્રવીણ સર્વે પંડિતોએ મળીને એકમત અવાજે એમને "શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય" ની પદવી આપી હતી કે જે સુશ્રમહારાજના આશ્રયદાયક કાર્યો માટે એક અદ્વિતીય પ્રમાણપત્ર તરીકે ગણી શકાય.

પાંડિત્યની ઉચ્ચતા અને ચારિત્રની પવિત્રતાના પરિણામે તેઓનો ઉપદેશ અસરકારક અને વાસ્તવિક હતો કે જે હિન્દી અને સંસ્કૃત ભાષામાં તેઓએ લખેલ નિબંધોમાં વધુ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. તેઓના ગ્રંથ

---

૧ ડૉ. યાકોબી અહિં નહિ પરન્તુ જોધપુરમાં ભરાયેલ જૈન સાહિત્ય સમ્મેલન પ્રસંગે હતા. સંપાદક

જેના પરિણામે ઘણાં પ્રાચ્ય-મંદિરો વિગેરે ધાર્મિક સંસ્થાઓ તથા અનુકંપા પ્રમુખ પરોપકારિક સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી હતી. અને માત્ર ભારતવર્ષમાંજ નહિ પરન્તુ બહારના દેશોમાં પણ વર્તમાન ભારતના મહાન્ પુરુષ તરીકે તેમની ખ્યાતિ થઈ હતી. પૌર્વાત્ય સભ્યતાના મહાન્ અભ્યાસી જેવા કે ડૉ. હર્ટલ, ડૉ. જેકોબી, ડૉ. બેલોની ફીલીપો, અને બીજા અનેક યુરોપના ડૉ. ટેસીટોરીએ એમના જીવન સંબંધી લેખો અને ચરિત્રો વિગેરે લખ્યાં છે અને પોતાના આખા ભારતમાં ભ્રમણ કરવા પહેલાં ડૉ. ટેસીટોરીએ તો એ મહાન્ ગુરુમહારાજને માટે તો સારી પ્રશંસાના પણ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા, અને એમના એક વિદ્વાન મિત્રને પ્રાપ્ત કરવા માટે પોતાની જાતને બહુ ધન્ય માનતા હતા.

ધર્મવિજયજી મહારાજે જૈન આગમો અને બીજા જૈન-સાહિત્ય પ્રકાશન માટે નવું પ્રેરણા કરી હતી અને યશોવિજયજી જૈન ગ્રન્થ-માળા દ્વારા એનો લાભ એશિયાની સાથે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં લખાયેલ ભારતીય દાર્શનિક અને ધાર્મિક સાહિત્યમાં મોટો ફાળો આપ્યો હતો.

ધર્મવિજય મહારાજની એક વિશેષતા હતી કે તેઓ અધ્યયન-પદ્ધતિ અને શોધ (રીસર્ચ) સંશોધન ક્ષેત્રે આધુનિક અથવા પશ્ચિમાત્ય ઉપાયોને નાખી દઈએ તે પ્રત્યે નવુંજ આદર બતાવતા હતા અને કેવળજ નહિ પરન્તુ આખા પ્રદેશના અભ્યાસ માટે ઉત્તેજન અને મદદ કરતા હતા.

ભિન્ન ભિન્ન તત્ત્વજ્ઞાન, દર્શન, ખગોળશાસ્ત્ર, વિગેરે અનેક વિષયોમાં અને જૈન-સભ્યતાના ઐતિહાસિક પ્રશ્નોને હલ કરવામાં તેઓ હમેશાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની સાથે સંબંધ રાખતા હતા, અને શોધખોળની સંસ્થાઓ, મંડળો અને વિદ્વાન વ્યક્તિઓને વિશેષ અભ્યાસ માટે આવશ્યક

સાધનો અપૂર્વ ઉદારતાપૂર્વક પુરાં પાડતા હતા. તેઓની ભાવના બીજાઓ નવા યુગને અનુકૂળ હતી, કે જે હિન્દુસ્તાનના બીજા ધર્મો તરફ તેઓએ બતાવેલી સહિષ્ણુતામાં દેખાઈ આવતી હતી. તેઓ હંમેશાં બીજા ધર્મોમાં આવેલી વાતો ઉપરથી ટીકા અને તે સબંધી ખંડનથી અળગા રહેતા હતા. કારણ કે તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે તે ધર્મોમાં પણ પોતાના ધર્મને મળતી, ઘણી વાતો આવતી હતી અને તે ઉપર તેઓ વધારે જોર આપતા હતા.

પાશ્ચાત્ય-દેશોની સાધારણ જનતા કે જે વધારે ઊંડો અભ્યાસ કર્યા સિવાય હિન્દુસ્તાનના આધ્યાત્મિક પુરાતત્ત્વમાં રસ લેવા ચાહે છે અને જે આધુનિક જમાનાના સ્કોલરોની વચમાં પણ મોટા આદર્શ માટે અનુમોદન આપવા તૈયાર છે તેને હિન્દુસ્તાનના ઉચ્ચ મોટા મહાત્માની સાથે વધારે ગાઢ પરિચય કરવાનો પ્રસંગ " વિજયધર્મસૂરિનું ચરિત્ર અને કાર્યો " નામના એક પુસ્તકરૂપે ઉપસ્થિત થયો છે તે એક આશીર્વાદ છે તે ગ્રન્થ એક ભારતીય ગૃહસ્થ કે જેમનું નામ— એ. જે સુનાવાળા છે તેમણે એક શિષ્ય તરીકેની શુદ્ધ ભક્તિથી લખેલ છે (Vijaya Dharma Sori His Life aod Work By A J Sonawala. Cambridgo 1922)

આ પુસ્તકનું દરેક પૃષ્ઠ ગુરુભક્ત જ પ્રત્યેની સાચી પૂજ્ય ભાવનાથી ભરેલ છે. એ ગ્રન્થ એક ધારાવાહી અને સુંદર અંગ્રેજી ભાષામાં લખાયેલ છે આખુંય પુસ્તક વાંચતા રસ પડે છે અને આધ્યાત્મિક તત્ત્વો ભાવ છે કારણ કે તે ગ્રન્થ એક યુગને જાગતા ઉભરથી અને એ મહાન્ ગુરુના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર અને કાર્યો ઉપરથી આદર ભક્તિપૂર્વક લખાયેલ છે હું આશા રાખું છું કે ઉક્ત ગ્રન્થ ઘણા વાચકોના હાથમાં આવે.

(મરાઠી ભાષાના " [illegible] નામના પત્રમાંથી)

જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ

(લે. હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્ય એમ. એ. બી. એલ.)

(૧)

मृत्योर्बिभेषि किं मूढ ! भीतं मुञ्चति नो यम ।
अजातं नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥

આ ઉપર્યુક્ત વિષય સબંધી ઈ. સ. ૧૮૮૦ ની સાલના એક દિવસે મુનિરાજ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી ભાવનગરમાં આવેલા વ્યાખ્યાનમાં એકઠી ભાવભર વ્યાખ્યાન કરતા હતા. અજ્ઞાત પરલોકના પ્રશ્ન સબંધી તત્ત્વજ્ઞાનીઓ હમેશથી ચર્ચા કરી આવ્યા છે.

“ Sure thou shalt die, ” હે મહારાજ સાહેબ ! તારે પણ એક દિવસ મરવાનું છે. આ શબ્દોએ અત્યારસુધીમાં અસંખ્ય નરોને નાશ કરી નાખ્યા છે. પરંતુ એ નિશ્ચિત છે. આ સિદ્ધાંતને નાસ્તિક પણ કબૂલ કરે છે. આ સુખ અને આશાઓથી ભરેલી ક્ષણભંગુર સચેતન જીંદગીનો અકસ્માત્ અંત આવવાનો. ઇત્યાદિ વિચારો ઘણા વ્યાખ્યાનને આવશ્યકસ્થ બોધ એકદમ ચિત્તથી સાંભળતા. કેમ તેમા આશ્ચર્ય શું ! કારણ કે આ વિષય એટલો જ મહત્ત્વનો અને રસયુક્ત છે. એના ઉપર કોઈની દૃષ્ટિ નહોતી પડી. તેવો એક ભાગ્યશીલ વર્ગનો છોકરો વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજના એક શબ્દો આતુરતા પૂર્વક સાંભળતો હતો. આ છોકરો તરત મુગ્ધ બની બેઠો હતો અને આત્મા તથા શાંતિના શોધનું ધ્યાન કરતો હતો. આ દુઃખમય જન્મ, મરણ રૂપી સંસાર સાગરથી મનુષ્ય કેવી રીતે તરી શકે અને ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત ત્યાગથી જ થાય છે વિગેરે બહુ ઊંડો તે મનન કરતો હતો.

આ મોરારજીનું નામ મૂળચંદ હતું. તે કાઠિયાવાડમાં આવેલા મહુવા નગરમાં ઈસ્વીસન ૧૮૧૮ માં જન્મ્યો હતો. તેના માતા પિતા તેના પ્રત્યે પ્રેમાળુ હતા. તેને નિશાળે મોકલવામાં આવ્યો, પરંતુ તે અભ્યાસમાં સફળતા મેળવી શક્યો નહિ. માટે તેમના પિતાએ પોતાની દુકાનમાં તેને બેસાડ્યો. પરંતુ દૈવવશાત્ તે એક મોટો જુગારી બન્યો. તેના પિતાને મદદ કરવાને બદલે તેઓએ મુશ્કેલીથી ભેગા કરેલા પૈસા તેણે ઉડાવવા માંડ્યા. દરેક જાતનો ઉપદેશ, શિક્ષા અને પ્રાર્થનાઓ પણ નકામી જ ગઈ. મૂળચંદ પોતાની જુગારની પ્રવૃત્તિમાં જ મસ્ત રહ્યો. આખરે એક દિવસે તે એક મોટી રકમ હારી બેઠો કે જેના બદલમાં તેના માતાએ તેને કઠોર શિક્ષા કરી. ત્યારે આખર તેના મનમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને આખી દુનિયા અને સમસ્ત લૌકિક બાબ મિલકતની નિરર્થકતાનું ભાન થયું. હવે તેને ગૃહસ્થ જીવનની સાધારણ પ્રવૃત્તિ મનોહર ન લાગી. તે મોરારને એ એવી વસ્તુઓ જ જોવા લાગી કે જેને તેની કલ્પના મનમાં હોવા છતાં સાફ રીતે ગ્રહણ કરી ન શક્યો. જે વસ્તુને માટે તેનો આત્મા તરસ્યો હતો તે વસ્તુ તરફ જ જવાય. સાચા ગુરુની શોધમાં તે નીકળ્યો.

તે ઘરમાંથી નીકળ્યો અને ભાવનગર આવ્યો અને ત્યાં કે સાચું સુખ અને શાંતિ તેને જોઈતું હતું તે જ સુખ શાંતિ માત્ર સંસારથી વિરક્તિ લેવામાંજ છે આ પ્રમાણેનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું. વ્યાખ્યાનની પૂર્ણાહુતિ થયા બાદ તેણે ગંભીરચંદ મહારાજની પાસે જઈને પોતાના દીક્ષા લેવા સંબંધી ઈચ્છા પ્રગટ કરી. ગુરુશ્રીએ માતાપિતાની અનુમતિ વિના આ વિનંતિ પૂરી કરવા માટે મના કરી. તે માટે તે મહુવે પાછો જઈને માતા પિતાની પાસે તેઓની અનુમતિ માટે પ્રાર્થના કરી. તેઓએ ના પાડી અને પોતાની નામરજી અને વિરોધ બતાવ્યો. છતા નિરંતર આગ્રહથી તેણે તેઓના વાંધાને સમજાવી દૂર કરીને અનુમતિ મેળવી.

ભાવનગર ખાતે જ્યારે તેઓ ૧૨ મી મે ૧૮૮૭ ને દિવસે ધર્મવિજય ના નામથી મુનિ તરીકે દીક્ષા ગ્રહણ કરી

નવીન મુનિરાજની બુદ્ધિ બહુ જ તીક્ષ્ણ હતી. તેમના શ્રી ગુરુરાજની મહેરબાની અને યોગ્ય દેખરેખ નીચે અને તેમની શુશ્રૂષાથી નવીન મુનિશ્રી આશ્ચર્યકારક રીતે આગળ વધ્યા. તેમણે પ્રતિક્રમણ અને સારસ્વત-ચંદ્રિકાનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો અને પછી વધારે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત-સાહિત્યનું અધ્યયન શરૂ કર્યું. અભ્યાસ કરવાની આતુરતા અતિ પણ ઉત્તેજિત થયેલી. જ્યારે ઇસ્વીસન ૧૮૯૩ ની સાલમાં વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ સ્વર્ગવાસી થયા ત્યારે તેમના ચેલા એક અસરકારક ઉપદેશક બની ચૂક્યા હતા. ગુરુજીએ પોતાના અવસાન પહેલાં તેમને 'પંન્યાસ' પદ આપવાની સૂચના કરી હતી કે જેથી તેઓ એમના સમસ્ત શિષ્ય વર્ગમાં સૌથી મોટા થયા અને વૃદ્ધિચંદ્રજીના અવસાન બાદ તેમના પટધર થયા

(૨)

દીક્ષા પછી ચાર વર્ષ બાદ જાણે પોતાનાં કમજોર નાજુક માતુશ્રીની, પોતાના અવસાન પહેલાં પોતાના છોકરાનાં દર્શન કરવા માટેની નિરંતર પ્રાર્થનાના જવાબમાં આવી આવ્યા હોય, તેમ પોતાના ગામમાં પાછા પધાર્યા. તેઓશ્રીના પિતાશ્રી પહેલાંથી દેવલોક પામ્યા હતા.

આ ચાર વર્ષોમાં ધર્મવિજયજી મહારાજ જૈનધર્મનો ઉપદેશ દેતા, લોકોમાં ધર્મ જાગૃત કરતા, વ્હેમો અને અંધશ્રદ્ધાને દૂર કરતા અને જે પ્રતિ વર્ષ વધતી જતી જાય થતી હતી, તે દરેકની ચોક્કસ પરિપાલન, ગુજરાત અને કાઠીઆવાડનાં શહેરો અને ગામડામાં વિહાર તેઓ કરતા હતા. ફક્ત ચાતુર્માસમાં સાધુ નિયમ પ્રમાણે એક જ સ્થાને સ્થિરતા કરતા. આ ચાતુર્માસોમાંના એકમાં ૧૮૯૦ માં તેઓ ઉપર્યુક્ત કથન પ્રમાણે

તેઓશ્રી પોતાના જ ગામમાં પધાર્યા હતા. ત્યાં તેઓશ્રીએ એક પુસ્તક ઘર સ્થાપન કર્યું.

પ્રાચીન જૈન સભ્યતા પુનઃ જાગૃત કરવી અને તેના અભ્યાસમાં રસ ઉત્પન્ન કરવો, તે તેમના હૃદયની સૌથી તીવ્ર અભિલાષા હતી. તે ધારણા ઉપરાંત પણ વધારે આ કાર્યમાં સફળ થયા, પરંતુ જે પરિણામ તેઓ એક એવી સંસ્થા ખોલવા માગતા હતા કે જેમાં જૈનધર્મના ગ્રંથોને ઉંચો રાખનારા વિદ્યાર્થિઓ તૈયાર થાય, આ પ્રયાસથી તેઓએ ગુજરાતમાં આવેલા માંડલ ગામમાં (૧૯૦૨ માં) એક પાઠશાળા સ્થાપિત કરી તેનું નામ શ્રી યશોવિજયજૈનપાઠશાળા રાખ્યુ પરંતુ ઉપરના મુનિરાજ શ્રી ધર્મવિજયનો પ્રયાસ સફળ કરવા માટે આ નાનુંશું ગામ યોગ્ય ન હતુ માટે તેઓએ આ સંસ્થાને માંડલથી હિંદુ ધર્મના કેન્દ્ર સ્થાનભૂત-કાશીમાં લઇ જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ દૂર અને જોખમભરેલી મુસાફરી શહેર તરફ ઉઘાડા માથે અને ઉઘાડા પગે ચાલતા અને મધુકરી ભિક્ષા માગતા વિહાર કરવો, તે તેઓશ્રીના અનુયાયીઓના કથન પ્રમાણે અશક્ય હતુ મુનિશ્રી ધર્મવિજયજી પોતાના વિચારોમાં મક્કમપણે રહ્યા અને એક દિવસે ૭ મુનિઓએ અને ૧૨-૧૪ ગૃહસ્થ શિષ્યોને લઇને તેઓએ બનારસ તરફ પ્રયાણ કર્યું. અર્ધ-નગ્ન ક્ષુધિત દસ વિસ્મીત મહીના બાર ઉઘાડતા અને તે બાર-બીજ વાંસ વગાને ચાલતા આપણા પૈર્યવાન મુસાફર રાજગઢ, ઉજ્જૈન, મક્ષીજી શીપરી, ઝાંસી, કાનપુર અને આગ્રા વગે. દરેક સ્થાને તેઓશ્રી વ્યાખ્યાનો અને મધુપદેશ આપતા હતા અને દરેક સ્થાને તેમના જ્ઞાનથી લોકોને આશ્ચર્યાન્વિત કરતા હતા. આખરે ૧૯૦૩ માં તેઓશ્રી બનારસમાં પધાર્યા.

ત્યાં તેઓશ્રીની સામે મજબૂત વિરોધ ઉભો થયો. અત્યંત મુશ્કેલીથી તેઓ એક ધર્મશાળા પ્રાપ્ત કરી શક્યા. અને ત્યાંજ તેમણે

પોતાની પાઠશાળા સ્થાપવી શરૂ કરી. એટલું જ નહિ પરંતુ જૈન ધર્મ સંબંધી લોકોમાં જે ખોટી માન્યતાઓ અને વહેમો પેસી ગયા હતા, તે દૂર કરવા માટે તેઓશ્રી અનેક સ્થળે વધારે ભીડવાળા મહોલ્લાઓમાં ખુલ્લા આકાશ નીચે સભાઓ ભરવા મંડ્યા. આખરે લોકોની શંકાઓ અને ભ્રમણ વૈમનસ્યને મટાડીને તેઓ અનેકના અશિક્ષિત લોકોના નહિ, પણ ધુરંધર વિદ્વાનોના પણ પ્રેમ, પ્રશંસા અને સહકાર મેળવી શક્યા.

નવ મહીના પસાર થયા. મુનિશ્રીની અને સાથે સાથે તેમની પાઠશાળાની કીર્તિ પણ ઝડપથી ફેલાવા માંડી. જ્યારે આગળ વધતી પાઠશાળાને માટે થોડા વખતમાં એક મોટું ભવ્ય મકાન ખરીદવામાં આવ્યું. એ વર્ષે ત્યાં મુનિશ્રી ધર્મવિજયજીએ હેમચંદ્રાચાર્યના નામની લાયબ્રેરીની પણ સ્થાપના કરી.

ક્રમશઃ મુનિશ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજની વિદ્વત્તા અને વક્તૃત્વશક્તિની કીર્તિ હિન્દુ ધર્મના કટ્ટર અનુયાયી અને ઉત્સાહી સંરક્ષક કાશી નરેશના કાનમાં પડી. અને તેઓશ્રીએ જૈન મુનિવર્યોને પોતાના મહેલમાં પધારવાને આમંત્રણ આપ્યું. ત્યાં વિદ્વાન પંડિતોની સભામાં મુનિશ્રી ધર્મવિજયજી મહારાજે જૈનધર્મની ખાસ નિમ્ન લિખિત વિશેષતાઓ સંબંધી વ્યાખ્યાન કર્યું. જેમાં

पञ्चैतानि पवित्राणि सर्वेषां धर्मचारिणाम् ।
अहिंसासत्यमस्तेयं त्यागो मैथुनवर्जनम् ॥

આ સિદ્ધાંતો જૈનધર્મના નહિ પણ સમસ્ત ધર્મોના મૂળ પાયારૂપ છે તે તેઓશ્રીએ બતાવ્યું. ધર્મમૂર્તિ મહારાજના વખાણમાં આ વાત સિદ્ધ થતી આજ તે દિવસથી તેઓ જૈન પાઠશાળાના સંરક્ષક—પેટ્રન થયા.

૧૯૦૬ ની સાલમાં ધર્મવિજયજી મહારાજને અલ્હાબાદમાં ભરાતી સનાતન ધર્મ મહાસભા માટે આમંત્રણ મળ્યું. ત્યાં તેઓશ્રીએ જૈન ધર્મ સંબંધી ભાષણ કર્યું અને બતાવ્યું કે જૈનધર્મ તે એક નાસ્તિક દર્શન નથી. તેઓશ્રીના અતિ સુંદર વ્યાખ્યાનથી દરભંગા

નરેશ કે જેઓ કાશી નરેશની જેમ હિન્દુ કટ્ટર રાજા હતા તેમનું ધ્યાન ખેંચાયું આ મહારાજાએ તેઓશ્રીને પોતાના મહેલમાં પધારવાનું આમંત્રણ કર્યું અને ત્યાં જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મની વિશેષતા વિષે એક લાંબી ચર્ચા થઈ

હવે ધર્મવિજયજી મહારાજને મગધ કે જે મહાવીર સ્વામીની જન્મભૂમિ અને જીવન-ભૂમિ હતી, ત્યાં વિહાર કરવાની ઇચ્છા થવા માંડી આ દેશમાં પણ અનેક દિગમ્બર જૈનો પણ વાસ કરતા હતા કે જેઓને ધર્મ-પ્રભાવનાથી જગાડવાની જરૂરત હતી. માટે ૧૯ ૬ ના ચોમાસા બાદ તેઓ કાશી છોડી ને આરા અને પટના થઈને પાવાપુરી, કુંડનપુર, રાજગૃહી ગુણાયા આખરે સમેતશીખરજી કે જ્યાં તીર્થ કરોનું નિર્વાણ કલ્યાણક છે ઇત્યાદિ સ્થાનો જોવા ગયા.

મગધથી મુનિરાજ બંગાળ તરફ આગળ વધ્યા કે જ્યાં અહિંસાનો સિદ્ધાંત નહિ જેવો અમલ કરવામાં આવે છે કલકત્તામાં બંગાળી લોકોને વ્યાખ્યાન આપતાં તેઓએ જણાવ્યું કે-શું નવો અહિંસા પાળવી એ હિંદુઓની પણ ફરજ છે. કલકત્તામાં એમના બનારસવાળા વિદ્યાર્થીઓમાંના પાંચને સાધુ તરીકે દીક્ષા પણ આપી બનારસ પાછા જતી વખતે તેઓશ્રીએ નદીયા તરફ વિહાર શરૂ કર્યો કે જ્યાં નૈયાયિક પંડિતોનું કેન્દ્રસ્થાન છે બનારસ પાછા આવીને તેઓએ એમની પાઠશાળાનો પ્રબંધ સુધાર્યો અને એક પશુશાળા સ્થાપી ૧૯ ૮ માં કાશીનરેશના સભાપતિત્વ નીચે સમસ્ત ભારતમાંથી આવેલા પંડિતોએ પાઠશાળામાં એકત્રિત થઈને ગુરુજીને એક સન્માન પત્ર સમર્પિત કર્યું કે જેમાં તેઓશ્રીને શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્યની પદવી આપવામાં આવી હતી.

(૩)

૧૯૨૧ ની સાલની અંતમાં જૈનાચાર્યશ્રીએ ફરીથી તૈયાર થઈને

અહીંથી પ્રયાણ કર્યું અહિંસાનો ઉપદેશ આપતાં તેઓ અયોધ્યા, ફૈઝાબાદ, લખનૌ, કાનપુર, કનોજ ફરૂખાબાદ, કાયમગંજ અને ફીરોઝાબાદ આદિ વિહાર કરી સને ૧૯૧૨ ના ચોમાસા પહેલાં તેઓશ્રી આગ્રામાં પહોંચ્યા. ત્યાં ચોમાસું કર્યું ત્યાં એક જૈનલાયબ્રેરી અને ધી ડીસ્પેન્સરી ખોલાવી. એક પાઠશાળાની યોજના પણ ત્યાં થઇ કે જે તેમના પ્રયત્નથી કાશીથી આવેલા પાલીતાણા નગરમાં ખોલવામાં આવ્યું.

મથુરા, વૃન્દાવન, ભરતપુર, જયપુર અને અજમેર આદિ વિહાર કરતા તેઓ ૧૯૧૩ માં જોધપુર-મારવાડમાં પહોંચ્યા. ચોમાસું ત્યાં જ કર્યું. આ વખતે પ્રાચીન જૈન સાહિત્યના સંરક્ષણ અને ફેલાવા સંબંધે વિચારો. એક જૈનસંસ્થા જેવી સંસ્થાની સ્થાપના થઇ જૈનસંસ્થા સ્થાન માટે જોધપુર નગર પસંદ કરવામાં આવ્યું. ત્યાં પહેલું જૈન સાહિત્ય-સંમેલન ૧૯૧૪ ની સાલમાં ભરાયું. પ્રોફેસર હર્મન યાકોબી કે જેઓ આ વખતે હિન્દુસ્તાનમાં હતા, અને જેઓ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજય ધર્મસૂરીશ્વરજીને પત્રવ્યવહારથી જાણતા હતા, તેઓશ્રીએ પણ આ પરિષદમાં ભાગ લીધો. સ્વ. કાશી વાળા મહામહોપાધ્યાય સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ સભાપતિ હતા. પ્રોફેસર યાકોબીએ કહ્યું કે "સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના માટે કે જેમની સાથે મને ઘણા વખતથી પત્રવ્યવહારથી સંબંધ છે જે ઉપકારની આગળ હું ઘણા વખતથી ઋણને ભાગી છું તે હું અહીં મળ્યા છું. તેમની અનિત્ય મહેરબાનીએ, ખાસ ઉપર જ નહીં પરંતુ જૈનધર્મના બીજા અભ્યાસીઓ ઉપર પણ જે ઉપકાર કર્યો છે તે માટે જાહેર આભાર માનવાથી મને અત્યંત સંતોષ થાય છે. જૈનશાસ્ત્ર સંબંધીના મને જે ગુપ્ત પ્રશ્નો તેમની આગળ મૂકવામાં આવ્યા, તે બધા પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવા તેઓ હમેશાં આતુર હતા. અને ખાસ અહિં આવ્યા પછી મે પણ વિશેષ મળવાથી તેમની સલાહ લીધી

છે. ધર્મ-જૈન સંબંધીની કેટલીક મુશ્કેલીઓ કે જેમાંથી હું ઘણા વખ-તથી નિરાશ બન્યો હતો, તે તેઓશ્રીએ મને સ્પષ્ટ સમજાવી દીધી. જૈનધર્મના ગ્રંથોમાં આવેલાં તીર્થંકરોની મૂર્તિની પૂજા સંબંધીના મહત્ત્વના ઉલ્લેખો તેમણે મને બતાવ્યા. ઇત્યાદિ અનેક રીતે તેઓશ્રીએ મને અનેક રીતે સહાયતા કરી છે. આથી તેઓએ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં જૈન-ધર્મ વિષે સાચી માન્યતાઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે ઘણો ફાળો આપ્યો. તેઓશ્રીની મહેરબાનીભર્યા આમને જણાવે પછી ખરી નવો રસ ઉભો થયો છે કે જેથી જૈનધર્મનું એડીટ કરવાનું મન થયું છે."

ત્યાર પછી આચાર્યશ્રીએ મેસોપોટેમીયા, કે જે જૈનોનું એક પવિત્ર સ્થાન છે તે તરફ વિહાર કર્યો. વિક્રમ સંવત ૧૯૬૪નું ચોમાસું કર્યું. પછી તેઓ બંગાળમાં ઉપદેશ આપતા અને પાઠશાળા વિગેરે સ્થાપના કરી સંસ્થાઓ ખોલતા તેઓશ્રી વિહાર કરી ગયા. મેવાડમાં પણ વિહાર કર્યો બાદ તેઓ ૧૯૭૦માં જ શ્રી કેસરિયાજી બાદ ગુજરાતમાં પધાર્યા. શિવપુરીમાં મરણીનો ઉપદેશ દેતા તેઓશ્રી પોતાનો પવિત્ર સંદેશ ફેલાવતા ગામે ગામ વિચર્યા.

જૈન-ગુજરાત સંબંધી જે માન્યતાઓ આજકાલ પ્રચલિત છે તે ચોક્કસ કરીને આ મહાન ગુરુના અનંત પ્રયત્નનું ફળ છે. લગભગ પ્રત્યેક એન્ટીક્વેરીઅનને—પછી તે હિંદુસ્તાની હોય કે વિલાયતના હોય—પુસ્તક અને હસ્ત લિખિત પ્રતો અથવા પોતાની આજ્ઞા અને સલાહ દ્વારા મદદ કરતા હતા. જૈનોલોજીને આગળ વધારવાનું કોઈ પણ એવું સાધન નહોતું કે જે તેમની દૃષ્ટિબહાર ન હોય. તેઓશ્રીનું મોટું કામ યશોવિજયજી જૈનગ્રંથમાળા છે. તે લગભગ ૭૦ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં લખેલાં પ્રાચીન ગ્રંથોનો સંગ્રહ છે કે જે બનારસમાં ૧૯૦૪ પછીથી જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓશ્રી ફક્ત સાધારણ લેખક નહોતા. તેઓએ હેમચંદ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્રનું એડીશન

થયું હતું કે જે બીબ્લીઓગ્રાફીમાં ઇંડિકા ના નામથી મહત્ત્વપૂર્ણ જાહેર થયું છે પ્રોફેસર બેન્ડોલની ટીક્સીપીએ તેની વિશદ સમાલોચના લખી હતી. પરંતુ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીએ જર્નલ ઓફ ધી એશીયાટિક સોસાયટી ઓફ બેંગાલ (૧૯૧૧)માં એક પ્રતિ સમાલોચનામાં પોતાની માન્યતાઓનો બચાવ કરી લીધો, જેનાથી તેઓ પૌર્વાત્ય અને પાશ્ચાત્ય સમસ્ત વિદ્વાનોની આગળ ગહન વિદ્વાન અને સમ્માનપાત્ર જાહેર થયા છે.

પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજના સ્વતંત્ર ગ્રંથોમાંના કેટલાક આ છે: અહિંસાદિગ્દર્શન કે જેમાં અહિંસાના સિદ્ધાંત સંબંધી વિવેચન કર્યું છે, જૈનતત્ત્વદિગ્દર્શન—કે જેમાં જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરેલું છે, જૈનશિક્ષાદિગ્દર્શન, પુરુષાર્થદિગ્દર્શન, ઇન્દ્રિયપરાજય દિગ્દર્શન, બ્રહ્મચર્યદિગ્દર્શન અને આત્મોન્નતિદિગ્દર્શન. ૧૯૧૧ ની સાલમાં તેઓશ્રીએ પાક્ષિક–જૈનપત્ર સ્થાપિત કર્યું કે જેનું નામ જૈનશાસન રાખવામાં આવ્યું હતું અને જે હિન્દી અને ગુજરાતીમાં જાહેર થતું હતું. આ સમયમાં તેઓ ધર્મદેશના નામવાળા એક નિત પીની ગ્રંથ પ્રકટ કરતા હતા. તે ઉપરાંત હિન્દી ગુજરાતી અને અંગ્રેજીમાં લખેલું "ધર્માભ્યુદય" નામનું એક માસિકપત્ર શરૂ થયું હતું તે આગ્રાથી નીકળતું હતું.

તેઓશ્રી પ્રતિભાશાળી અને પુરાતત્ત્વના એક અભ્યાસી હતા. શિલાલેખો, પુરાતત્ત્વો વગેરેની સામગ્રી તેઓ ભેગી કરતા હતા. દેવકુલપાટક નામની એક ચોપડી તેઓએ લખેલી છે કે જેમાં મેવાડમાં આવેલ દેલવાડા ગામના જૈન મંદિરોના ૨૬ શિલાલેખો પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ નામનો ઐતિહાસિક ગ્રંથોનો એક સંગ્રહ પણ તેઓશ્રીએ કરેલ છે. જે એક જૈન વિદ્વાન

અને એક મહાન જૈનસાધુ તરીકે આપણે તેઓશ્રીને ઓળખીએ તો તેમના સંબંધમાં કહેવાનું ઘણું બાકી જ રહે છે. તેઓશ્રી તે કરતાં પણ વિશેષ હતા. મોહિત એ. વે. સુનાવાલા, એમના 'વિજયધર્મસૂરિ' નામના ગ્રંથમાં (અંગ્રેજીમાં પ્રગટ થયેલું) આ મહાત્માના વ્યક્તિત્વ સંબંધી નિમ્ન લિખિત શબ્દોથી વર્ણન કરે છે: " જે મનુષ્યો તેઓશ્રીને ધન્યવાદ આપે છે તેઓને પૂછે છે અને મને છે તો તેમના મહાન્ અપૂર્વ અને આકર્ષક પ્રભાવ વ્યક્તિત્વ અજબ પ્રભાવ છે. તેઓ બહુ વિદ્વાન, ઉચ્ચ કોટીના લેખક હતા. તેઓશ્રી સાધારણ જન-સમૂહના સુખદુઃખને સમજતા અને તેઓના હિતેચ્છુ પણ હતા. તેઓ પોતાના સાધુ-નિયમોને કડક રીતે પાળતા હોવા છતાં પણ પોતાના ધર્મના રહસ્યને પણ ઉદાર રીતે સમજતા સમજાવતા હતા. તેઓ સ્વ. અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા એક મહર્ષિ હતા. તેઓ એક સાથે ધનવાન, કાર્યકુશળ અને ઉત્સાહી હતા. તેમનો સ્વભાવ સત્યાભિમાની હોવા છતાં નમ્ર અને વિનયી હતો. તેઓશ્રીના આત્મ-દમન ગંભીરતા અને એવી આત્મશક્તિ હતી કે જે ગમે તેવી ભીડ ગમે તેવા રાજકીય આપદ અને સત્તા, અને ગમે તેવી ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અથવા વૈમનસ્યની આગ શમાવવા વિજયી થતા હતી. તેમનામાં ચારિત્રની એવી શક્તિ હતી કે જેનો પ્રકાશ, ગમે તેવા સામાજિક ઝઘડા ઈર્ષ્યા દ્વેષો અને વૈમનસ્ય રૂપી અંધકારમાં શમાવવા કાયમ રહેતો હતો.

એ ઉમદા વ્યક્તિગત ગુણોને છોડીને તેઓશ્રીએ સાહિત્યની અને સભ્યતાની જે સેવા બજાવી છે તે ઉપર ધ્યાન કરીએ તો માલૂમ પડે કે આ વિષયમાં પણ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ મહારાજને એક મહાન્ કહેવા જોઈએ. તેમની વિદ્વત્તા અને સભ્યતા ઉચ્ચ કોટિની હતી. તેઓશ્રીએ લખેલા અને પ્રગટ કરેલા ગ્રંથોની મોટી સંખ્યા તેની સાક્ષીભૂત છે. સાહિત્ય-ક્ષેત્રમાં તેઓશ્રીએ જે મોટી સેવા કરી હતી અને

તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં તેઓએ જે કિંમતી કામ કર્યું હતું તેના ભાગમાં પ્રશસ્ત ભારતમાંના પંડિતો એ મોટી સંખ્યાએ એમ સંમતિથી તેઓશ્રીને "શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય" આ પદવી આપી છે. વિલાયતના ઓરિએન્ટાલીસ્ટો, કે જેઓ વિશેષ પ્રમાણ રીતે જૈનધર્મના સંબંધમાં જાણેલો છે તેઓ તથા તેઓશ્રીથી બહુજ સારી રીતે પરિચિત છે. પરંતુ હિન્દુસ્તાનના વિદ્વાનોએ જાણતી નથી. માટે તેઓ બીજા દેશની ખબર પડી છે તે એક બહુજ વિચિત્ર વાત છે કે આ મોટા મહર્ષિએ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કરેલી સેવા એટલે દૂર સુધી અને એટલે સંપૂર્ણ રીતે વિલાયતના ઓરિએન્ટાલીસ્ટો તથા બીજા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના વિદ્વાનોમાં પરિચિત અને પ્રસિદ્ધ થઈ છે તેમ પરિચિત અને પ્રસિદ્ધ તેઓ તેમની માતૃભૂમિ હિન્દુસ્તાનમાં નથી થયા. તે ખરેખર બહુજ દિલગીરીની વાત છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ આચાર્ય મહારાજના જીવન અને કામકાજના લેખોમાં રસ લીધો કે જેથી તેમાંના કેટલાક—દાખલા તરીકે, જર્મનીવાળા પ્રોફેસર જે. હેર્ટલ, ફ્રાન્સવાળા પ્રોફેસર એ. ગેરીનો, ઇટાલીવાળા પ્રોફેસર એફ. બેલોની ફીલીપી અને પ્રોફેસર એલ. પી. ટેસીટો-રીએ એમના જીવન ચરિત્ર લખ્યાં છે એ જાણીને ભારતની પ્રજાને પણ આશ્ચર્ય થતું હશે.

ઈ. સ. ૧૯૨૧ ના અંતમાં પૂ. આચાર્ય મહારાજની તબીયત વધુ નરમ થઈ ગઈ અને ૧૯૨૨ ની સાલમાં તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા.

આ મોટા મહર્ષિ અને વિદ્વાનના જીવનચરિત્રનું આ ટુંક વિષે અત્યંત યોગ્ય રીતે વર્ણન કરવું અશક્ય છે. માટે વાચક! તેઓશ્રીના જીવન અને પ્રમાણભૂત સંબંધીના વધારે વિસ્તૃત સમાચાર માટે, જેનાં નામ મેં ઉપર લીધાં છે તેનો અભ્યાસ કરે તેમ ચાહું છું.

મેટન ગીન્દુ એપ્રિલ ૧૯૨૩ પછી.

૮

જૈનશાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી

(લેખક [illegible] ઘડીઆળી, મુંબઈ)

ગઈ તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બરના મંગળવારના દિવસે ગ્વાલિયરના શિવપુરી ગામમાં જૈન કોમના મહાન્ આચાર્ય શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ ૬ કલાકે અનેક શિષ્યો અને વ્યાખ્યાનશ્રોતાઓની હાજરીમાં આ દુનિયા છોડી ગયા હતા. જેથી જૈન કોમમાં મોટો શોક ફેલાયો છે. તેઓ ઘણાં વર્ષોથી માંદા રહેતા હતા અને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં તેમનું આયુષ્ય લંબાવી શકાયું ન હતું.

આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જન્મથી વેપારી વીસા શ્રીમાળી જૈન હતા. તેમના પિતાશ્રીનું નામ રામચંદભાઈ અને માતુશ્રીનું નામ કમલાબાઈ હતું. તેમનું પોતાનું જન્મનામ મૂળચંદ હતું અને તેમની જન્મભૂમિ મહુવા હતી. તેમનો જન્મ સંવત ૧૯૨૪ માં થયો હતો.

બાલ્યાવસ્થામાં મૂળચંદ બહુજ તોફાની અને વિદ્યા તરફ કે ભણવા તરફ બહુ થોડી લાગણી ધરાવનાર છોકરો હતો અને તેમના માતપિતાએ પણ ધાર્યું ન હતું કે તે ભવિષ્યમાં એક મોટો ધર્મગુરુ થશે. નિશાળમાં એ મૂળચંદ ફક્ત હાજરી આપતો અને શિક્ષકોને તેના તરફથી કોઈ પણ વખત સંતોષ ન હતો. આથી તેના પિતાએ ૧૪ વર્ષની ઉંમરેજ તેને નિશાળમાંથી ઉઠાડી મૂક્યો અને પોતાની સાથે ફેરવવા માંડ્યો. પણ તોફાની છોકરાએ દરકાર ન કરતાં ખરાબ સોબતો કરી અને તે જુગાર રમવા લાગ્યો.

એક વખતે મૂળચંદને જુગારમાં મોટી ખોટ આવી અને તેના માતપિતાને તે વિષે ખબર પડતાં તેઓએ તેને બહુ ઠપકો આપ્યો. આ ઠપકાની તેના પર મોટી અસર થઈ અને દુનિયા પરથી તેનો પ્રેમ ઉઠી જતાં તેને વૈરાગ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થયો. તે ભાવનગરમાં ગયો અને ત્યાં

નિરાજના મહાન વિદ્વાન્ જૈન મુનિરાજશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજની સેવા કરી, સાધુદીક્ષા આપવા વિનંતિ કરી. મહારાજશ્રીએ તેના માતપિતાની પરવાનગી વગર તેમ કરવા ના પાડી અને જ્યારે મૂળચંદે પોતે માતપિતાને બહુ વિનવ્યા બાદ માતપિતાએ સાધુદીક્ષા લેવા પરવાનગી આપી ત્યારેજ માત્ર ૧૯ વર્ષની વયે મુનિરાજશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજે તેને સાધુદીક્ષા આપી. આ બનાવ સંવત ૧૯૪૩ માં બન્યો.

આ વખતથી મૂળચંદનું નામ બદલાયું અને તે મુનિરાજશ્રી ધર્મવિજયજી બન્યા. આજ સુધી તેમની વિદ્વત્તા નહિ જેવી હતી, પણ આ દીક્ષાપરિવર્તનથી તેમને જ્ઞાન મેળવવા ઘણી ઉત્કંઠા થઈ અને તેમણે રાતદિવસ અભ્યાસ વધારવા માંડ્યો. તેઓએ સંસ્કૃત વ્યાકરણ ભણીલીધું અને પ્રાકૃતનું જ્ઞાન દિનપર દિન વધારવા માંડ્યું અને તેથી તેમની સાથેના બીજા સાધુઓ પણ ચકિત થયા. આ વખતથીજ તેમને એવા વિચારો આવ્યા કે જ્યારે મનુષ્યોની સભામાં ઉપદેશ આપું "ગામેગામ પાઠશાળાઓ સ્થાપું "અનેકને સાચે માર્ગે દોરું" અને એ વિચારો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતા ગયા.

ગુરુમહારાજ શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ સંવત ૧૯૪૯ના વૈશાખ સુદિ ૭ને દિવસે સ્વર્ગધામ પામતાં, મુનિરાજશ્રી ધર્મવિજયજીને બહુ દુઃખ થયું પણ તે દુઃખ ભુલવા માટે તેઓએ જનસમૂહ પર ઉપકાર કરી જીવન ગાળવા વિચાર કર્યો. તેઓ ભાવનગર થી લીંબડી ગયા અને ત્યાં સંવત ૧૯૪૯માં ચાતુર્માસ કર્યું એજ વખતે તેમની વ્યાખ્યાનશૈલી પ્રભાવશાળી જણાવા લાગી. અને તેમના વ્યાખ્યાનમાં જૈનો ઉપરાંત અન્યદર્શની—હિંદુ મુસલમાન વિગેરે પણ આવવા લાગ્યા. એ બાદ તેઓએ વિરમગામ કપડવંજ સાદડી પાટડી, મહેસાણા, ગોઘા, મહુવા, વિરમગામ અને માંડળમાં ચાતુર્માસ કર્યાં અને દરેક ઠેકાણે ઘણા જૈનેતરોને બોધવાનું કામ તેઓએ શરુ કર્યું તેમને એજ વિચાર હંમેશ આવતો કે "લોક કેવી રીતે અજ્ઞાન તજી જ્ઞાની થાય!

ગુજરાતને પોતાના ઉપદેશનો લાભ આપી ધર્મવિજયજી મહારાજ સંતોષ પામ્યા નહિ. તેમને લાગ્યું કે બંગાળા, બિહાર, મેવાડ, મારવાડ વિગેરે દેશોમાં ધર્મોપદેશની મોટી જરૂર છે અને એ દેશોમાં જવાની મોટી અગત્ય છે. જૈન સાધુઓને જ્યાં જ્યાં જવું પડે છે ત્યાં ત્યાં, તેમને પગે ચાલીને વિહાર માટે ભીક્ષાવૃત્તિથી, જે કોઈ આપે તે ખાઈને, તડકા અને ટાઢમાં કોઈ પણ જાતની ગાડી વગર જવું પડે છે અને રસ્તામાં જો કોઈ પુણ્યશાળી જીવો અને સાધુઓ પર પ્રીતિ રાખનાર મનુષ્યો મળતા નથી તો તેમની સ્થિતિ બહુ ત્રાસદાયક થઈ પડે છે.

પણ એ મુશ્કેલીઓ છતાં તેમણે બનારસ જવાનું બીડું ઝડપ્યું અને કેટલાક સાધુઓ સાથે અનેક દુઃખ વેઠતા સંવત ૧૯૫૯નાં અક્ષય તૃતીયા—વૈશાખ સુદિ ૩—ને દિવસે તેઓએ બનારસ કાશીમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જૈન સાધુઓ માટે નહોતું કોઈ ઉતરવાનું સ્થાન કે રહેવાની જગ્યા. ત્યાં તેને કોઈ ઓળખતું પણ નહતું. પણ મહારાજશ્રીએ અનેક રીતે મહેનત કરી ત્યાં એક નાની પાઠશાળા— "શ્રીયશોવિજય જૈન બનારસ પાઠશાળા," અને "શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન પુસ્તકાલય," સ્થાપ્યાં. અને તે વખતના કાશી નરેશને પણ જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપી તેમની પ્રીતિ સંપાદન કરી. એ બાદ તેઓશ્રી બંગાળ અને બિહારના અનેક ગામોમાં ફર્યા અને અનેક જ્ઞાન ખાતા સ્થાપી, સંવત ૧૯૬૪માં પાછા બનારસ પધાર્યા અને ત્યાંની પાઠશાળાનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ વખતથી એ પાઠશાળા તરફ અન્ય દર્શની વિદ્વાનોનું ધ્યાન સારી રીતે ખેંચાયું અને તેઓને એક સભામાં શ્રી કાશી નરેશના પ્રમુખપણા નીચે સંવત ૧૯૬૪ના શ્રાવણ વદિ ૧૪ ને દિવસે તેમને "જૈનાચાર્ય શાસ્ત્રવિશારદ"નું પદ અર્પણ કર્યું.

ત્યાર પછીથી તેમની વિહારની અને જ્ઞાન ખાતાઓ સ્થાપવાની

અનેક પુસ્તકો છપાવવાની, ગ્રંથમાળાઓ શરૂ કરવાની સક્રિય પ્રવૃ-
ત્તિ કરવાની અને અનેક પાશ્ચાત્ય તેમજ પૂર્વના વિદ્વાનોને જૈનધર્મ
વડે એમની તવારીખ લખી શકાય કે એ જ હેતુ પુસ્તક પણ
મળે કે તેઓએ સૂરિ પદ મેળવ્યા બાદ શાસ્ત્રોદ્ધારનાં અનેક કાર્યો કર્યાં
હતાં. હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકોના સંગ્રહો મેળવી તેમાંથી અનેક
પુસ્તકો શ્રી યશોવિજયજી ગ્રંથમાળા મારફતે પ્રગટ કર્યાં હતાં અને તેમની
વિદ્વત્તા ખૂબ જાહેર થતાં અનેક યુરોપિયનો તેમના દ્વારા એ માર્ગે તેમની
સલાહ લેવા આવવા લાગ્યા હતા. તેમણે ઉઘાડે પગે ચાલીને છેક
બંગાળ, પાવાપુરી રાજગૃહિ, સમેતશિખર વિગેરેની મુલાકાત લીધી
હતી, અને કેટલાક રાજા મહારાજાઓને પણ ઉપદેશ આપેલો હતો.
તેમના જીવનના છેલ્લા દિવસોમાં તેઓ શિવપુરી પધાર્યા હતા.
ત્યાં ગત ભાદરવા સુદિ ૧૪ ને દિવસે એટલે લગભગ ૫૪ વર્ષની વયે
તેઓએ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કર્યો હતો.

સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રી પ્રત્યે પાશ્ચાત્ય ધર્માભ્યાસીઓ જેવા કે
પ્રોફેસર હરમન યાકોબી, થોમસન, હર્ટલ, ગેરિનોટ, ક્રાઉઝ, ટેસીટોરી
વિગેરે અનેક વિદ્વાનો એક યા બીજી રીતે સંબંધમાં આવ્યા હતા. કેટલાકો
તો તેમની સાથે ચાલુ પત્ર વ્યવહાર રાખતા, કેટલાક તેમની પાસે ખાસ
શીખવા અને પુસ્તકો મેળવવા આવતા અને તેમના વાર્તાલાપથી અતિ
ખુશ થતા. જૈનધર્મ વિષે જે અનેક ભ્રાન્તિઓ ખોટી રીતે ચાલતી હતી,
તે વિષે ખરી બીના આપી સત્ય સમજાવતા. તેમની પાસે એ યુરોપીઅન
વિદ્વાનો ઉપાશ્રયના અંધારામાં પણ રાત દિવસ બેસતા અને ધર્મલાભ
લેતા. તેમની સાથે ગુફામાં જઈ જૈન મૂર્તિઓનાં દર્શન કરી, તે ઉપ-
રના લેખો શોધવામાં સામેલ થતા. તેમના હિન્દી ભાષણ ગુજરાતી
ભાષાંતરોમાં ઉતારી આપતા. તેમની સાથે ધર્મ ચર્ચાઓ કરીને વિચાર કરતા.
તેમની પાસે રહીને જૈન શાસ્ત્રોના આધાર વિચાર તપાસી, તેનું અવ-
લોકન કરતા.

હવે આ જ્ઞાન આપનાર વિરલો ચાલી ગયો છે અને તેમના મરણ સમયે તેમની મુલાકાત લેનાર જે એકલો યુરોપીઅન વિદ્વાન હતો તે પ્રોફેસર સિલ્વન લેવી હતો, જે ખાસ શિવપુરી જઈને તેમના જીવનની છેલ્લી ઘડીઓ દરમિયાન મળ્યો હતો. તેમનું જૈન આગમોનું સંસ્કૃતનું પાલીનું માગધીનું અને પ્રાકૃત ગુજરાતીનું જ્ઞાન અદ્ભુત હતું અને પ્રોફેસર હરટેલે એ જ્ઞાનનું જે પાન કર્યું હતું તેના પરિણામે તે પ્રોફેસર કેટલાક જુના ગુજરાતી પુસ્તકો બહાર પાડનાર છે. તેમની વિદ્વત્તા ભરેલી તેમના જીવન ઉપરથી ઘણા યુરોપીઅન વિદ્વાનોએ, ઈંગ્લીશ ફ્રેંચ, જર્મન અને ઈટાલીઅન ભાષામાં લખ્યા છે. તેઓ બેંગાલની એશીઆટીક સોસાયટીના એસોસીએટ મેમ્બર અને જર્મન તથા ઈટાલીની ઓરીએન્ટલ સોસાયટીના ઓનરરી મેમ્બર હતા. તેઓ અનેક ભાષાના પારંગત, અનેક ગ્રંથોના કર્તા અને જ્ઞાન ભંડારોના સ્થાપક અને જૈનતત્વ જ્ઞાનનો જગતમાં પ્રચાર કરવા માટે પરિશ્રમ ભગીરથ પ્રયત્ન કરનાર જૈન સુધારક સાધુ હતા. જૈન તત્વ જ્ઞાન પરનો તેમનો પ્રેમ અપૂર્વ હતો અને છેલ્લી ઘડી સુધી "વીર! વીર! બોલતાં જ કાળ ધર્મ પામ્યા હતા. તેઓએ અનેક વિદ્વાનોની ખાત્રી કરી આપી હતી કે જૈનધર્મ એ એક સ્વતંત્ર અને પ્રાચીન ધર્મ છે અને તેનાં તત્વો બહુ જ ઊંચા ખાસ રચવા આવે છે.

મહૂમના અનુયાયીઓ આબદ્ધ સાધનાસ્પદોની સંખ્યા હજારોની છે અને તેઓનું યાદગાર સ્મારક કરવા જુદા જુદા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. તેમના મુખ્ય શિષ્યોમાં ઉપાધ્યાયજી ઈન્દ્રવિજયજી પ્રવર્તક શ્રી મંગળ-વિજયજી મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી વગેરે વિદ્વાનો છે જેઓ પોતાના ગુરુની નામના વધુ ઉજ્જવળ કરશે એમ દરેક જણ આશા રાખે છે.

૧૫ મી આકટોબર ૧૯૨૨. ગુજરાતી ઉપરથી ભાષાંતર.

૯

મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિજી

(લેખક—ચાકરચંદ ચાંપાચંદ વડીઆળી, મુંબાઈ)

આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિનો જન્મ કાઠિયાવાડમાં આવેલા મહુવા ગામમાં ... કુળમાં સં. ૧૯૨૪ માં થયો હતો. તેઓ જાતે વીશા શ્રીમાળી વણિક હતા અને તેમનું અસલ નામ મૂળચંદ હતું.

સૌ બાળકોનો સામાન્ય ખાવું–પીવું ને રમતગમતમાં વ્યતીત થાય છે. પરંતુ મૂળચંદની ખેલ–કૂદ અને રમતમાં કંઈક વિશેષતા હતી અને તે વિશેષતા એ કે ૧૮ વર્ષની ઉમ્મર સુધી પિતાએ શાળામાં બેસાડી ભણાવવાની અનેક કોશીશ કરવા છતાં મૂળચંદે અભ્યાસ ન કર્યું તે ન જ કર્યું. તેમજ વેપાર ધંધામાં પણ ચિત્ત ચોંટ્યું નહીં. અને જુગારનો રંગ લાગ્યો.

વૈરાગ્ય એ મહાત્માઓનો–સાધુઓનો મુખ્ય હેતુ છે. પણ વૈરાગ્યના પ્રકાર છે. એકને થાય છે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય તો બીજાને થાય છે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય. મૂળચંદના મહાત્માપણામાં જે વૈરાગ્ય હતો તે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય હતો. જુગારમાં ખૂબ હારી ગયા. પિતા અને વડીલ ભાઈ તરફથી તિરસ્કાર થયો. આ બધું થતાં સંસારનો સ્વાર્થ સમજાયો. એટલે જ એઓ પાર કરનાર મહાત્માની શોધ કરવા લાગ્યા. ભાવનગરમાં એક મહાન યોગીશ્વર મહાત્મા શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ પાસે પહોંચ્યા અને ઓગણીસ વર્ષની ઉમરે સં. ૧૯૪૩ના જેઠ વદી પાંચમ દિવસે ભાવનગરમાં જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હવે મૂળચંદ મટી તેઓ મુનિ ધર્મવિજય બન્યા.

આત્માઓમાં આત્મહિતનું [illegible] પાલન કરવામાં આવ્યું છે [illegible]

ઉક્તિથી—ગુરુસેવાથી પાષાણ પારસ બને છે લોઢું કંચન બને છે ” આ ઉક્તિની સત્યતાનું એ એમને જ્વલંત ઉદાહરણ જેવું હોય તો તે મુનિ શ્રી ધર્મવિજયજી છે. તેઓ દુનિયાના અદ્વિતીય વિદ્વાન મનાયા એક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય બન્યા એ માત્ર ગુરુભક્તિથી. તેમની બાલ્યાવસ્થાના અત્યંત પરિમિત સાધનોની અજ્ઞાનાવસ્થામાં શેઠ કુંવરજી આણંદજી મર્હુમ મહાત્માજીના સમાગમની નોંધ લખતાં પોતાના ‘જૈનધર્મ પ્રકાશ’ ના આશ્વિન માસના અંકમાં લખે છે

“ એક દિવસ તેમના વૈરાગ્યાદિ ગુણથી પ્રસન્ન થઈને ગુરુ મહારાજે આશિષ આપી હતી કે ‘તું મોટો અભ્યાસ કર, તું જૈનધર્મનો મોટો નેતા થઈશ.’ આ આશિષ અક્ષરશઃ ફળી છે ”

વળી શ્રી કૃપાનુજ ના ૧૦ ૩ ના એક વખતના મુનિ ધર્મવિજયજી પોતાની વિદ્વત્તાથી દુનિયાને મુગ્ધ કરી સમ્રાટ મહારાજાઓને પ્રતિબોધી ... જેવા ક્ષેત્રમાં દુનિયાના મહાન વિદ્વાનોદ્વારા નામદાર મહી નરેશના હાથે ‘શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય’ નું મહાન પદ મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ શક્યા.

મનુષ્ય માત્રનું કર્તવ્ય દેશદેશાન્તરોમાં વિચરી જનતાને ઉપદેશ આપવા અને સાહિત્ય સેવા કરવી એ બે સિવાય બીજું કાંઈ નથી અને હોય પણ ન શકે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ પોતાના આ બે કર્તવ્યોને સંપૂર્ણ રીતે અદા કર્યાં છે. એ તેમના જીવનનું અવલોકન કરનાર કોઈ પણ સહજ જોઈ શકશે. સં. ૧૯૪૪ ની સાલથી તેમણે સાધુના પ્રથમ કર્તવ્યનું પાલન કરવું આરંભ્યું હતું. સાધુના ધર્મ પ્રમાણે હમેશાં પગે ચાલીને જ મુસાફરી કરવાની હોવા છતાં અને ભિક્ષા માટે ચોક્કસ નિયમો પાળવાના હોવા છતાં તે મહાન કષ્ટોની સામે થઈને પણ તેમણે ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, ઉત્તરહિંદુસ્તાન, મગધ, બંગાળ અને દક્ષિણ ખાનદેશ વિગેરે લગભગ તમામ દેશોમાં મુસાફરી કરી ગુજરા છે. તેમનો વિહાર તપાસતાં એમ કહેવું અનુચિત નહીં જ હોય કે

ગુફાઓમાં અનેક આચાર્યો અને સાધુઓ રહેતા હતા. આગળ જૈન આચાર્ય કે સાધુ હશે જેઓએ સાધુના પ્રથમ કર્તવ્ય—દેશાંતરમાં ભ્રમણ કરવાના કર્તવ્યમાં આગળ જિનધર્મપ્રતિષ્ઠાની ભાવનાથી કરી હશે. તેમણે દેશાંતરમાં ભ્રમણ માત્ર નથી કર્યું પરંતુ તે તે દેશોની પ્રજાઓ ઉપર મહાન ઉપકારો પણ કર્યા છે. ભગવાન અને ગણધર વિગેરે ઉત્તમ મનુષ્યોને પરોપકાર દેશની સુખાકારી બનાવવા. ત્યારે અને તેની આસપાસના પ્રાંતમાં અત્યંત પ્રેમે લોકોની જે સેવાઓ કરી, તે દૂર કરાવી પ્રેમનો પાઠ શીખવ્યો ત્યાં અજ્ઞાનાંધકાર ફેલાયેલો હતો, ત્યાં તેમણે તેમણે પાઠશાળાઓ સ્થાપી ચલાવી ત્યાં દુષ્કાળો પર કરી રહ્યા હતા ત્યાં તે દુષ્કાળોને દૂર કરાવ્યા. ત્યાં દુષ્ટ વ્યક્તિઓ ખાતર જ ગણી રક્ત વહેતા હતા, ત્યાં આશ્રમો અને દવાખાનાઓ ચલાવી તેમને મનુષ્ય બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો. મતલબ કે જ્યાં જ્યાં જે જે આવશ્યકતાઓ જણાઈ ત્યાં ત્યાં તેની પૂર્તિ કરવા તરફ તેમણે ધ્યાન આપ્યું અને તે તે ભૂમિ ઉપકારમય બનાવી.

આ ઉપરાંત પોતાની ગુફાઓમાં પ્રાચીન શિલ્પકલાનું પણ કામ કરતા કરતા અને શિષ્યો પાસે કરાવતા. જેનું પણ સાક્ષ્ય મળે છે તે કામ એટલું સુંદર છે. ત્યાં જૈન પ્રાચીન ખંડેરો વિગેરે છે કે જેમ, કે પ્રાચીન ખંડેર છે કે જેમ, તેની તપાસ કરાવતા, અને જે કંઈ [illegible] કરતાં જણાય તે સમારકામ કરી લેતા. તેમની આ શિલ્પપ્રેમવૃત્તિનું જ એ પરિણામ છે કે ઘણુંખરું આચાર્યોના સમયમાં આજે ગણતર પામેલી જ હજાર શિલાલેખો ઉપરાંત હજાર હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો, હજારો જૂની પ્રશસ્તિઓ અને એવી બીજી પ્રતિમાલેખ વગેરેની વારસો રહી ગયો છે. તેમણે એવા એવા શિલાલેખો [illegible] પથ્થરો પરના શિલાલેખોના વિભાગો પછી [illegible] ઐતિહાસિક વિવેચન સાથે ખાતર પાડવાનું કર્યું હતું. જેમાંનો એક ભાગ [illegible] પણ [illegible] થઈ ગયો છે.*

---

* આનો એક ભાગ ખાતર પછી છપાયો છે. — સંપાદક

સાહિત્ય સેવા

જૈનોમાં સાહિત્ય પ્રચારનું સૌથી ઉચ્ચમાં ઉંચુ માન જો કોઈને ઘટતું હોય તો તે વિજયધર્મસૂરિજીને ઘટે છે. આચાર્યશ્રીએ કાશીમાં સૌથી પહેલાં ૧૫-૧૭ વર્ષ પર યશોવિજય પાઠશાળાની સાથે યશોવિજય ગ્રંથમાળા શરૂ કરી, જેમાં અત્યાર સુધીમાં લગભગ એક સો જેટલા ગ્રંથો પ્રકાશિત થઈ ચુક્યા છે.

આચાર્યશ્રીએ ગ્રંથ પ્રકાશન કાર્યમાં બીજાઓની માફક સંકુચિત આશય નહોતો રાખ્યો. તેઓ તે ગ્રંથોનો લાભ જૈન વિદ્વાનો જ નહિ પરંતુ જૈનેતર વિદ્વાનો પણ લે, એને માટે પૂરે ભાવે વિદ્વાનોને તે ગ્રંથો ભેટમાં આપતા અને મોકલાવતા. ઈંગ્લાંડ, જર્મની, ઇટલી અને રશિયા, ફ્રાન્સ અને એવા બીજા દેશોમાં જૈન સાહિત્યના અનેક અભ્યાસીઓ બહાર પડ્યા છે એના કારણમાં આચાર્યશ્રીની આ ઉદારતા મુખ્ય છે.

આચાર્યશ્રીએ જેમ પ્રાચીન ગ્રંથો બહાર પાડવાનું કામ આરંભ્યું હતું તેમ ગુજરાતી, હિંદી અને સંસ્કૃત ભાષામાં સ્વતંત્ર ગ્રંથો લખી તેની હજારો નકલો છપાવવાની તેનો પ્રચાર કરવાનું કામ પણ તેમણે [illegible] આરંભ્યું હતું જેને લીધે તેઓ અત્યાર સુધીમાં લગભગ નાના મોટા ૧૫-૧૬ ગ્રંથો લખી શક્યા હતા. જેમાંના ઘણા ખરા પ્રકાશિત થયા છે અને બીજા અપ્રસિદ્ધ છે. આચાર્યશ્રીની લેખનશૈલી, ભાષાનું માધુર્ય, દલીલોની સચોટતા અને તે ગ્રંથોની ઉપયોગીતા એટલી બધી છે કે જેને લીધે તેમના એક એક ગ્રંથની બબ્બે ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ નીકળી ચુકી છે. તેમની વિદ્યા અને સાહિત્ય સેવાની પ્રસિદ્ધિનું જ એ પરિણામ છે કે સૂરિજીને કલકત્તા એશીઆટીક સોસાયટી ઓફ બેંગાલના ઓનરરી મેમ્બર, તેમ ઇટાલીની એશીઆટીક સોસાયટીએ અને જર્મન ઓરિએન્ટલ સોસાયટીએ પોત

પોતાની કોમળબુદ્ધિઓના ઓનરરી મેમ્બર બનાવ્યા હતા. સૂરિજીએ બના-વેલા અને સંશોધિત કરેલા પ્રસિદ્ધ ગ્રંથો આ છે: "ધર્મદેશના" "જૈનતત્ત્વ દિગ્દર્શન" "જૈન શિક્ષા દિગ્દર્શન" "પુરુષાર્થ દિગ્દર્શન" "અહિંસાદિગ્દર્શન" "શ્રાદ્ધધર્મ" "ઇન્દ્રિય પરાજય દિગ્દર્શન" "આત્મોન્નતિ દિગ્દર્શન" "ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧ ૨ ૩" "જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમ્" "દેવદ્રવ્ય સંબંધી મારા વિચારો" "ઐતિહાસિક તીર્થમાળા સંગ્રહ" "પ્રમાણ પરિભાષા" વગેરે. આ સિવાય સંસ્કૃત ભાષાઓમાં બનાવેલા બીજા કેટલાક ગ્રંથો અપ્રસિદ્ધ પણ છે.

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પ્રસિદ્ધિ

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીએ પોતાની વિદ્વત્તાથી આ દેશના વિદ્વાનોમાંજ ખ્યાતિ નથી મેળવી, પરંતુ ઇંગ્લેંડ, જર્મની, ઈટલી, ફ્રાન્સ, અમેરીકા અને આવા બીજા દેશોના વિદ્વાનોમાં અદ્વિતીય ખ્યાતિ મેળવી હતી. અને પ્રાચીન વિદ્વાન્ ડૉક્ટર એલ. પી. ટેસીટોરી અને સુપ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ વિદ્વાન સીલ્વન લેવીના કથન પ્રમાણે કહીએ તો આચાર્ય વિજય-ધર્મસૂરિજીને આ દેશના વિદ્વાનો જેટલા ઓળખી શક્યા છે તેના કરતાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો વધારે ઓળખી શક્યા છે. અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાંના એક બે નહીં, પરંતુ સંખ્યાબંધ વિદ્વાનો, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીને તેમના અભ્યાસમાં કરેલી સહાયતા બદલ આભારપૂર્વક ઓળખાવ્યા માને છે. કેટલાએક વિદ્વાનોએ તો પોતપોતાની ભાષામાં આચાર્યશ્રીના જીવનચરિત્રો લખીને પણ પ્રકટ કર્યાં છે. જેમ ડૉક્ટર બેલોની ફીલીપીએ પ્રાચીન ભાષામાં અને ડૉ. ગેરીનોએ ફ્રેંચ ભાષામાં લખ્યાં છે.

[illegible] પ્રો. [illegible]

વાળાએ અંગ્રેજીમાં લખેલું એક મોટું જીવનચરિત્ર કેમ્બ્રિજ યુનીવર્સીટી પ્રેસ તરફથી છપાઈને બહાર પડ્યું છે

આ ઉપરાંત ડૉક્ટર એલ. પી. ટેસીટોરીએ અંગ્રેજીમાં લખેલું જીવનચરિત્ર તો પ્રસિદ્ધ જ છે તે સિવાય જર્મન વિદ્વાન ડૉ. ક્રાઉઝ, આવતા વર્ષમાં લીપઝીકમાં ભરાનારી પરદેશ વિદ્વાનોની કોંગ્રેસમાં "વિજયધર્મસૂરિ અને તેમના ગ્રંથો" એ વિષય ઉપર ખાસ એક નિબંધ વાંચનાર છે

તેઓ જ્યાં જ્યાં વિચરતા, ત્યાં ત્યાં જ્ઞાનપ્રચારનાં સાધનોનો ખાસ ઉપદેશ આપતા. કાશીની ઉપર્યુક્ત પાઠશાળા ઉપરાંત પાલીતાણાનું યશોવિજય ગુરુકુળ, મુંબઈનું વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ, મહુવાનું યશોવૃદ્ધિ બાલાશ્રમ, શીવપુરીની જૈન બોર્ડિંગ, એ આદર્શભૂત સંસ્થાઓ તેમનાજ ઉપદેશનું પરિણામ છે. આવી રીતે મારવાડ મેવાડ વીગેરેમાં નાની નાની અનેક પાઠશાળાઓ સ્થાપન કરાવી એ તે જુદી.

વળી જ્ઞાનપ્રચારને માટે જેમ તેમણે પાઠશાળાઓ, બાલાશ્રમો અને બોર્ડિંગો સ્થાપન કરાવ્યાં છે તેવીજ રીતે ઠેકાણે ઠેકાણે લાયબ્રેરીઓ પણ સ્થાપન કરાવી છે. તેમની જ્ઞાનાભિરુચિતા અને ઉદારતાનું એ ખાસ ઉદાહરણ છે કે પોતાનાં ખાનગી પુસ્તકોનો એક વિશાળ ભંડાર, જેમાં હજારો હસ્તલિખિત પુસ્તકો અને હજારો છાપેલ તમામ જાતનાં પુસ્તકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે તે જગતના લાભને માટે પબ્લીક લાયબ્રેરી તરીકે ખુલ્લો મુકવાની વ્યવસ્થા કરી ગયા છે

દેશ કાળ સમજવાની શક્તિ.

ભગવાનનું મહાન સૂત્ર "દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવને ઓળખો" એ બતાવે છે કે ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો આપો, અનેક ગ્રંથો લખો, આગમોના

પારણામાં કહેવાયો, પરંતુ દેહમાં એ ગભરાટની શક્તિ નથી, તો તે દાન અને વ્યાખ્યાન ધૂળ ઉપર લીંપણ બરાબર છે. મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિ એ પોતાનો પ્રકાશ જગત ઉપર નાખ્યો, તેમણે વિદ્વાનોને આકર્ષી નાખ્યા, અને તેઓ જૈન ગુરુ જેવાં જગત તેમને પોતાના ગુરુ માનવા એ એમના સમય એ જમાનાના ગુણનેજ આભારી છે. આજનાકાળની મ-નાની એક વિરલ સંસ્થા એક જૈન ગૃહસ્થ આચાર્ય મહારાજશ્રીને ઉપકાર માનતાં ત્યાં એમ બોલ્યા કે— અમારા ગુરુ ત્યાં તરફથી સ-ભાએ તેમને આવકાર્યા અને પોતાના કરીને કહ્યું, " અમારા ગુરુ નથી પરંતુ આપણા ગુરુ છો." તેમના આ ગુણનુંજ એ પરિણામ હતું કે જે વખતે જૈનસાધુઓ ઉપાશ્રયના ખૂણામાં પાટ ઉપર બેસીનેજ વ્યાખ્યાન વાંચવામાં પોતાનું મહત્વ અને ગૌરવ સમજી રહ્યા હતા, એટલુંજ નહિ પરંતુ જાહેર વ્યાખ્યાન આપવામાં મહાન પાપ અને ધર્મનો નાશ સમ-જતા હતા, તે વખતે આ બહાદુર નરે બહાર પડી જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાની પહેલ કરી અને પોતાના ઉપર થતા આક્રમણ આક્ષેપો સહન કર્યાં. આજે તેજ પાપ સમજનારા અને ધર્મનો નાશ સમજનારા સાધુઓ આગ્રહથી આદિ સ્થળ જાહેર વ્યાખ્યાનો આપી રહ્યા છે. તેમની એ ઉદાર વૃત્તિએ—તેમની સમયસૂચકતાએ ગોરાઓએજ તેમને નથી આવકાર્યા, યુરોપી સ્તા સિદ્ધાંતની ઉપર આસ્થાને અભિલાષ કરવા તેમણે વધારે પ્રેરણા કરી. અને તેથીજ તેઓ સમાજની કે સાધુઓની વગર પણ દરકાર કર્યા સિવાય જગદ્‌ગુરુ હીરવિજયસૂરિ અને મહાન આચાર્ય હેમચંદ્રાચાર્યની માફક રાજદરબારમાં અહિંસાની ભાવના જાગૃત કરવાનો પણ પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા પ્રાયઃ ત્યાં ત્યાંના રાજાને, એજન્ટો-રેસીડેન્ટોને કે રાજ્યાધિકારીઓને અવશ્ય મળતા અને તેમને ધર્મોપદેશ આપતા.

આ ઉપરાંત ગવર્નરો, તેમના એજન્ટોને, કમીશ્નરોને પણ આચાર્ય-શ્રીના ઉપદેશનો લાભ મળ્યો હતો.

તેઓશ્રી આમ છતાં કોઈક રાજદરબારોમાં જતા આવતા હતા અને તેમને ઉપદેશ આપતા હતા કેમકે તેમનું માનવું હતું કે "એક લાખ મનુષ્યોને ઉપદેશ આપવામાં સમાયેલો છે તે એક રાજા અથવા રાજ્યાધિકારીને આપવામાં સમાયેલો છે" અને એવા લાભની ખાતર પોતાને ગમે ત્યાં પણ જવું પડે તો તેમાં ધર્મની કે પોતાની માનહાનિ નહીં પરંતુ ગૌરવજ રહેલું સમજતા અને એ માર્ગે એમણે અનેક રાજાઓમાંની છત્રછાયા મેળવી છે ને તેથીજ અનેક રાજા કે અમલદારોના પાસે આવેલો કોઈપણ ધર્મ કે સમાજનો મનુષ્ય સંતુષ્ટ થયા વિના ગયો નથી. તેમની ઉપદેશ પદ્ધતિ પણ સમયસૂચકતાથી પરિપૂર્ણ રહેતી. સ્વધર્મની દૃઢતા સાથે પરધર્મ સહિષ્ણુતા પણ તેમનામાં ભારે હતી. તેમનો ખાસ સિદ્ધાંત હતો કે 'અધર્મનું ખંડન કરવા કરતા સદ્ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવું એજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે અસત્યનો તિરસ્કાર કરવા કરતા સત્યનું સ્વાગત—સત્યનો સત્કાર વધારે શ્રેષ્ઠ છે દુર્જનને નિંદવા કરતા સજ્જનનું સ્વરૂપ પ્રકાશવું એ ઉત્તમ છે' તેમનો ઉપદેશ આ સિદ્ધાંતોને આધારે અપાતો. અને તેથી ગમે તેવો વિરોધી પણ સંતોષ પામીને જતો. એક બીજાનું ખંડન કરવામાં આનંદ માનનારાઓએ વિજયધર્મસૂરિના આ સિદ્ધાંત ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ. હા, કોઈ વિના કારણે તેમના ધર્મ કે સિદ્ધાંતો ઉપર આક્ષેપો કરતું તો તેનો યુક્તિપૂર્વક જવાબ આપવામાં તેઓ કદી પાછા ન હઠતા

આચાર્યશ્રીના જીવનના તમામ પ્રસંગો જોતા તેમનું મનોબળ તેમની નીડરતા તેમનો શાસનપ્રેમ અને તેમની કાર્યદક્ષતા—એ બધું જોતા એમ કહેવું વધારે પડતું નથી કે મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિ, એક સામાન્ય આચાર્ય કે સામાન્ય વ્યક્તિ નહીં, પરંતુ આ વીસમી સદીમાં જૈનસમાજમાં નવયુગનો પ્રવર્તાવનાર એક મહાન પ્રવર્તક નર હતા. જેણે જૈન આચાર્યોને

[illegible]

આ મનુષ્યને અને જનસમાજને પોતાના ઉત્તમ [illegible] અને એ શીખવ્યા, જેણે જનસમાજ [illegible] જેણે આ અને યુરોપના દેશોને [illegible] કરી નાખ્યું અને જેણે [illegible] એ ચોક્કસ [illegible] નહીં પરંતુ સાચો અને પવિત્ર સનાતન ધર્મ છે એવી આ [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રકરણ ૧૧ મું

પાશ્ચાત્ય પત્રોની નોંધ.

૧

અલ્લેહેરાન્ડી વેઝરેલિઝિઓની-સ્થાન રોમ

(ઇટલી ભાષામાંથી)

નવીન ભારતના સૌથી મ્હોટા પુરૂષોમાંના એક સ્વર્ગવાસી થયા છે ધર્મથી ભરેલું અને આરામ રહિત જીવન પૂરૂં કરીને આ પૂજ્ય જૈનાચાર્ય એવી શાશ્વત શાંતિમાં દાખલ થયા છે કે જે શાંતિને ઉત્તમ યોગીઓ પ્રાપ્ત કરે છે એમ ધર્મશીલો કહે છે તેઓ પોતાની પાછળ એવી સ્મરણીય નિશાનીઓ મૂકી ગયા છે કે જે નિશાનીઓ ક્યારે પણ નષ્ટ થાય તેમ નથી તે નિશાનીઓ આ છે (૧) જેઓને તેઓ વધારે ચાહતા હતા, એવા શિષ્યોમાં ઘણી સુંદર ભાવનાઓ. (૨) જૈનધર્મ સંબંધી લખેલા વિવિધ પ્રકારના ગ્રંથો અને (૩) જનસમાજમાં એમના વ્યક્તિત્વની ઘણી પ્રભાવશાળી અસર કે જે જનસમાજમાં તેમના અવસાનથી ભારે ખોટ પડેલી માનવામાં આવે છે શ્રીઇન્દ્રવિજય ઉપાધ્યાય, કે જેઓ એમના મુખ્ય શિષ્ય અને પટ્ટધર છે તેમણે મને નિમ્નલિખિત શબ્દોથી આ દુઃખદાયક સમાચાર મોકલ્યા હતા.

૫ મી સપ્ટેમ્બર મંગળવારે સ્વારે સાડાછ વાગે મારા પૂજનીય ગુરૂમહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ સંપૂર્ણ શાંતિપૂર્વક આ અસાર સંસારથી નીકળી ગયા છે પુસ્તકનો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે મૃત્યુ એ આશ્ચર્યજનક વસ્તુ નથી કારણકે તે એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે જ્યારે જીવન એ વિકૃતિ છે અને તેટલા માટે આપણે પણ એક વખત તે માર્ગે અવશ્ય જવાનું છે જો કે એમનું પૌદ્ગલિક શરીર અદૃશ્ય થયું છે છતાં આપણને એ વિશ્વાસ છે કે તેઓ તેમની કીર્તિ અને તેમણે

કરેલાં મહર્ષિએ વિદ્યમાન જ છે એટલું જ નહિ પરન્તુ હમેશા વિદ્યમાન રહેશે, અને આપણાં સેવાનાં મર્મોમાં પ્રોત્સાહન આપતા રહેશે. એ કહે વાની જરૂર છે કે સ્વર્ગસ્થના જીવનમાં તેમણે જે સેવાઓ કરી છે તે ઘણી મોટી છે અને અમે સેવા તેનો બદલો વાળ પણ કરવાને સમર્થ નથી. આ તેઓની યાદગીરીથી મને વધારે કામ કરવામાં ઉત્સાહ આવશે.

મને પણ એમજ લાગે છે કે સ્વર્ગસ્થને માન આપવાનું સાર્થક ત્યારે થાય કે જે કે તેમણે જે કાર્યો પ્રારંભ્યાં હતાં તે કામ ઉત્સાહથી આગળ વધારતા. વિજયધર્મસૂરિ ખરેખર એક ધર્મગુરુ હતા, પરન્તુ તે પ્રખ્યાત અને અનુભવી પૈગમ્બર હતા. એમણે પોતાની આખી જિંદગી ઉત્સાહપૂર્વક જૈનધર્મના પ્રચારને માટે સમર્પણ કરી હતી. તેનાજ પરિણામે જે દેશોમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર નહિ હતો, ત્યાં પણ જૈનધર્મનો પ્રચાર થયો હતો. આ પ્રચાર કામ તેઓ એક અસાધારણ પ્રસન્નતા અને નિષ્પક્ષપાતતા પૂર્વક કરતા હતા. તેઓ ક્યારે પણ બીજાના ધર્મનું ખંડન નહિ કરતા હતા પરન્તુ હમેશા માણસને સમજાવવા મહેનત કરતા હતા કે જૈનધર્મ અને બીજા ધર્મોમાં જે ભિન્નતા છે તે ખરી ભિન્નતા નથી પરન્તુ ગૌણ અને નામભિન્નતા માત્ર છે. તેઓ હમેશા માણસનું લક્ષ જૈનધર્મની મુખ્ય નીતિ તરફ ખેંચતા હતા, એને બતાવતા હતા કે એ નીતિ બધા ધર્મોમાં રહેલી છે. આ એમની ઉદારતાનું બીજું પરિણામ એ પણ હતું કે તેઓ પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિ તરફ ઘૃણાની દૃષ્ટિથી જોતા નહોતા પરન્તુ ખાસ પ્રેમપૂર્વક હિન્દુસ્તાનની સભ્યતાના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને અનુમોદન આપતા એટલું જ નહિ પરન્તુ જૈનોના મૂળગ્રંથોને એડિટ કરવા માટે છપાવવા માટે-અભ્યાસ કરવા માટે પ્રેરણા પણ કરતા હતા. પાશ્ચાત્યવિદ્વાનોની અસાધા

તેઓ એવાં અગત્ય સાધનો મૂકતા હતા કે જે સાધનો પૂરા પાડવામાં બીજા કેટલાક એનો ઘણો સંકોચ ધરાવતા હતા. આ ઉપરાન્ત તેમણે એક ગ્રન્થમાળા પણ સ્થાપિત કરી હતી કે જેમાં છપાયેલા ગ્રન્થો અત્યન્ત ઉદારતાપૂર્વક વિદ્વાનો, વિદ્વાન સંસ્થાઓ અને પુસ્તકાલયો ઉપર મોકલાવતા હતા. આ ગ્રન્થમાળાનું નામ યશોવિજય જૈન ગ્રન્થમાળા છે કે જેમાં તત્ત્વજ્ઞાન, કાવ્ય, કથા, વ્યાકરણ ઇત્યાદિ વિષયોના ગ્રન્થો જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. આ બધું સમ્પાદનનું કામ અત્યન્ત બારીકાઈથી કરવામાં આવ્યું છે અને એ એટલું મહત્ત્વનું છે કે યુરોપના અને અમેરિકાનિવાસી જેવા ખાસ વિદ્વાનોએ તે સંબંધી ઉત્તમ-પ્રસિદ્ધ પત્રિકામાં ખાસ નિબંધો લખ્યા છે.

અને વળી વિજયધર્મસૂરિજી એક મહા વિદ્વાન્ અને તત્ત્વવેત્તા હતા. સંસ્કૃત અને હિંદી ગુજરાતીમાં જે ગ્રન્થો જુદા જુદા વિષયો સંબંધી અને જુદી જુદી શૈલીમાં તેમણે લખ્યા છે તે મોટી સંખ્યામાં છે. એમાંના કેટલાકમાં તત્ત્વજ્ઞાનનું વર્ણન છે. કેટલાકમાં સૂત્રોનો અર્થ છે. કેટલાકમાં પોતાના વિચારો જાહેર કર્યા છે અને કેટલાકમાં જનસમાજ શું છે તે સંબંધી વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરી છે. આ ગ્રન્થોમાંના મુખ્ય મુખ્ય ધ્યાન ખેંચનાર આ છે: અહિંસાદિગ્દર્શન, બ્રહ્મચર્યદિગ્દર્શન, ઇન્દ્રિયપરાજયદિગ્દર્શન, જૈનશિક્ષાદિગ્દર્શન અને જૈનતત્ત્વદિગ્દર્શન કે જેમાં તેઓએ બહુ સ્પષ્ટ અને રસપૂર્વક આખા જૈન સિદ્ધાન્તનો સારાંશ બતાવ્યો છે. તેઓએ પણ હેમચન્દ્રાચાર્યે રચેલ યોગશાસ્ત્રનું ન્યાયન કર્યું છે કે જે વિનિયોગનો પ્રથમ પ્રકાશમાં નહિ રહ્યાં આવ્યું છે. વિદ્વાન્ તરીકે આચાર્યશ્રીએ કરેલા કામ ઉપરાન્ત તેમણે તેમના ધર્મના પ્રચારને માટે આચાર્યકાર્ય કામ પણ કર્યું છે. પોતાના વખત પ્રમાણે કામ કરતા તેઓ જરા પણ આરામ વિના તેઓ ગામેગામ

વિચરતા હતા ઉપદેશ આપતા, શાસ્ત્રાર્થ કરતા, શિક્ષા અને ધાર્મિક પ્રચારની સંસ્થાઓ ખોલતા, પરોપકારી સંસ્થાઓ સ્થાપિત કરતા, સાહિત્ય વિશેનું સંપાદન કરતા, અને એક યોગ્ય શિષ્યવર્ગને એવા માટે તેમને એમનું કામ યોગ્ય રીતે પૂરું કરવા માટે તૈયાર કરતા હતા.

વિજયધર્મસૂરિના અવસાનથી જૈનસમાજને એક મોટી ખોટ પડી છે કે જેના સૌથી ઉત્તમ પ્રકૃતિના પ્રતિનિધિ તેઓ એક હતા. એટલું જ નહિ પરન્તુ આ અવસાનથી ભારતીય સભ્યતાના તે સમસ્ત અભ્યાસીઓને પણ ઘણું દુઃખ થાય છે કે જેઓ હમેશાં તેમની પાસેથી મદદ અને ઉત્સાહ મેળવતા હતા, અને એમને આ આધુનિકયુગની પ્રકૃતિમાં એમનું પવિત્ર વ્યક્તિત્વ હમેશાં પૂજનીય રહ્યું હતું અને એને માટે એમનો સંદેશ આશાસ્પદ બનાવ્યો હતો.

લેખક—એ. ગુરની

૨

...પરન્તુ જૈનધર્મ આ શતાબ્દિની શરૂઆત સુધી ઉપેક્ષિત હતો. ત્યાર પછી મહાવીર અને બુદ્ધની પાછે ચૂકવા લાગ્યા એવા વિજયધર્મ સૂરિ નામના એક સુધારક દ્વારા જૈનધર્મમાં જાગૃતિ આવી.

ધી નીઅર ઇસ્ટ—
નામનું અંગ્રેજી પેપર.

૩

ખાસ કરીને આ છેલ્લા વર્ષોમાં હિન્દુસ્તાનમાં એક વાસ્તવિક જાગૃતિ અભ્યાસ, નીતિ, અને ધર્મના ક્ષેત્રમાં થઇ રહી છે કે જેના કારણમાં ખાસ કરીને વિજયધર્મસૂરિની અસર અને પ્રેરણા એ બે છે.

" ધી ગ્લાસગો હેરલ્ડ "
નામનું અંગ્રેજી પેપર

૪

તા. ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ ના દિવસે ગ્વાલીઅર સ્ટેટમાં આવેલ શિવપુરી ગામમાં જૈનધર્મના એક પૂજનીય નેતા સ્વર્ગવાસી થયા છે એમનું જીવનચરિત્ર હિંદુસ્તાનના જૂના સંસ્કારો અને નવીનયુગના કેટલાક સંસ્કારોના મિશ્રણરૂપી એક આદર્શરૂપ છે ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં કાઠિયાવાડ-માં આવેલા મહુવા ગામમાં જન્મ્યા, એવા મૂલચંદ નામના યુવક, પહેલાં પોતાનાં માબાપને પોતાના રખડી વર્તન અને જુગારના વ્યસનથી નિરાશ કરતા હતા. પછી ૧૯ વર્ષની ઉમરમાં ઇ. સ. ૧૮૮૭ મા એમને અકસ્માત્ વૈરાગ્ય થયો, અને 'ધર્મવિજય' એ સાધુનામથી તેમણે દીક્ષા લીધી ત્યારપછી વિચરતા એવા યોગીનું જીવન બનાવ્યું પોતાના શિષ્યોની સાથે ગામેગામ વિચરતા જિજ્ઞાસુઓનાં ટોળાંને ઉપદેશ સંભળાવે એવા સાધુ થયા ખાસ કરીને ધર્મવિજય પોતાનાં વ્યાખ્યાનો જૈનો અર્થાત્ વ્યાપારી કોમની આગળ કરતા હતા, કે જેઓ ધર્મના પ્રચારને માટે હમેશા ખર્ચ કરવાને તૈયાર રહેતા. તેઓની વચમા ધર્મવિજયજીનો ઉપદેશ સફળ થયો જે ઐતિહાસિક હિંદુઓનું કેન્દ્રસ્થાન છે એવા બનારસમા, એમની ભણતા તેમજ અભ્યાસવા ખાસ આગ્રહોનો સત્કાર કર-ભાવ બતાવીને તેઓએ ઇ. સ. ૧૯૦૩ મા યશોવિજય જૈનપાઠશાળા નામની એક પ્રસિદ્ધ હેમચંદ્રાચાર્ય પુસ્તકાલય નામની એક લાયબ્રેરી અને એક પ્રકાશાલય સ્થાપિત કરી. આગ્રામાં ત્યાંના એક પૈસાદાર વ્યાપારીએ આપેલા દ્રવ્યથી તેઓએ એક પુસ્તકાલય અને ફ્રી દવાખાનું બેસાડ્યું કાઠિયાવાડમાં આવેલા પાલીતાણામાં તેઓએ યશોવિજય જૈનગુરુકુળ નામની એક કેળવણીની સંસ્થા સ્થાપન કરી. આખરે જૈનધર્મનો ફેલાવો અને અભ્યાસ કરવાના માટે તેઓએ મુંબઈમાં વીરતત્ત્વપ્રકાશકમંડળ નામની એક સંસ્થા ખોલી. ધર્મવિજય એમના ધર્મના એક પ્રભાવશાળી ઉપદેશક હતા, એટલું નહિ પરન્તુ તેઓ ઊંચી

પ્રતિના એક વિદ્વાન પણ હતા કે જેઓએ સાહિત્યની સેવામાં હેમચંદ્ર સાથે ગણાવેલા યોગશાસ્ત્રના સંપાદનદ્વારા (કે જે ૧૯૦૭ ઇ સ. માં બિબ્લોથિકા ઇન્ડીકામાં પ્રગટ થયું હતું) અને ખાસ કરીને સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃતમાં લખેલ જૈનધર્મના ગ્રંથોદ્વારા, કે જે યશોવિજય જૈનગ્રંથમાળાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે ઉત્તમ કામ કર્યું છે.

પોતાની ઉદારતા અને સરળ પ્રકૃતિદ્વારા તેમજ પોતાની સરળતા અને ઉત્સાહદ્વારા, ધર્મવિજયજીએ સર્વ સાધારણનો પ્રેમ અને માન પ્રાપ્ત કર્યાં હતા. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની સાથે પ્રેમપૂર્વક તેઓ હમેશા સંબંધ રાખતા હતા, કે જેથી તેઓ બધા એમના અવસાનથી અત્યન્ત દિલગીર છે.

૧૯૨૨ (બુલેટિન ધી બ્રિટિશ રેકરૂમ ઓરિયં નામના એક ફ્રેંચ માસિકમાંથી)

૫

આ સાલના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ગ્વાલીયર સ્ટેટમાં આવેલા શિવપુરી ગામમાં, જેઓએ જૈન સાહિત્યની શોધખોળ તથા જૈનધર્મના પ્રસાર માટે ઉત્તમ કામ કર્યું છે એવા જૈનમુનિ વિજયધર્મસૂરિ સ્વર્ગવાસી થયા છે. કાઠિયાવાડમાં આવેલા મહુવા ગામમાં ઈ. સ. ૧૮ ૬ માં એક ગરીબ વૈશ્ય કુટુંબમાં જન્મેલા યુવાન પુરુષને જલદી વૈરાગ્ય થયો હતો. તા. ૧૨ મી મે ૧૮૮૭ તેઓએ જૈનમુનિ ની દીક્ષા લીધી હતી આ પ્રસંગે એમને ધર્મવિજય (ધર્મનો જય) આ નામ મળ્યું હતું. એમની ઉત્તમ બુદ્ધિથી એઓ જૈનોના ન્હાના પરન્તુ ઉત્સાહી મંડળમાં, કે જેના અનુયાયીઓ હિન્દુસ્થાનના વિવિધ ભાગોમાં આવેલા મ્હોટા વ્યાપારીઓ છે એક મ્હોટા નેતા અને પ્રભાવશાળી થયા. પુસ્તકોના શોધક તરીકે, સ્વતંત્ર ગ્રંથો અને ટિપ્પણીના લેખક તરીકે તથા રાજ્યો

અને પુસ્તકાલયોના સ્થાપક તરીકે એમનું નામ ગુજરાતના દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. યુરોપની કેટલીક વિદ્વાનોની મંડળીઓમાં પણ એમને ખાસ માન મળ્યું છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો ઉપર પુસ્તકો અને પ્રતો મોકલીને એમણે જૈન અભ્યાસની ઉન્નતિ માટે ઘણો પ્રયાસ કર્યો છે. તેઓએ શરૂ કરેલ સંસ્થા સંબંધી કામો, એમના મુખ્ય શિષ્ય અને પટ્ટધર ઇંદ્રવિજય એમની ભાવના પ્રમાણે આગળ ચલાવે છે.

નોબેર ઓઇસ્જિન્ટ
એ નામના જર્મન માસિકમાંથી.
જાન્યુઆરી ૧૯૨૩
પે. ફેસ્તુમ ફેન ગ્રાસ ન. ૫

૬

સત અને વિદ્વાન્

એક મહાન્ જૈન નેતાનું અવસાન.

જેમનામાં, જૈનસમાજે એક ભાગ્યશાળી વ્યક્તિ અને હિંદુસ્તાને સર્વોત્કૃષ્ટ ગુણવાન્ પુરુષોમાંનો એક પુરુષ ગુમાવેલ છે તેવા શ્રીવિજયધર્મસૂરિનું પચાવન વર્ષે અવસાન થયાની ખબર એક તાર જાહેર કરે છે. તેઓ જૈનધર્મના અને ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનમાં આવું ધર્મોમાં સર્વથી પ્રાચીન ધર્મના એક આગળ પડતા પ્રચારક હતા.

તેઓના જીવનના તપોનિષ્ઠ પવિત્રપણાથી અને તેઓની આકૃતિની કાંતિ અને સુજનતાથી શ્રીવિજયધર્મસૂરિએ તેમના સમાજમાં પ્રબલ અસર પાડી હતી. તેમજ કેળવણી ખાતાઓ સ્થાપવામાં અને ગ્રંથો, ચરિત્રો અને વર્તમાનપત્રોને બહાર પાડવામાં તેઓએ જે શ્રમ સાધ્યું હતું તે વડે તેઓને હિંદુસ્તાન તેમજ બહાર બન્નેમાં વધારે નામના ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરાવી હતી. સમ્યાનય યુરોપીયન વિદ્વાનોની સાથે તેઓને

વારંવાર પત્રવહેવાર રહેતો. અને તેઓની પ્રતિભામાં ખ્યાતીની અને જરમનીની ઓરીએંટલ સોસાયટીઓના માનવંતા સભાસદપણાનો સમાવેશ થતો હતો. તેઓની સાથે મારા પરિચયથી જણાયેલા ઘણાખરા એક વિદ્વાન ડૉ. ટેસીટોરીએ " સાધુ જમાનાનો અનુભવ " એ ઉપનામથી તે મતનું ઉત્તમ સ્થાન એમાં નવું જણાવ બન્યું હતું અને જૈનસાહિત્ય સભા (જૈન શ્વેતાંબર સોસાયટી) મારફત મી. એ. જે. સુનાવાલાથી એક ઉત્તમ ચરિત્ર કેમ્બ્રિજ નગર છપાવવામાં આવ્યું છે (કેમ્બ્રિજ ૧૯૨૨) એમ જણાવ્યા સત અને વિદ્વાનનું ઉત્તમ તો વધારે પુરાણ નોંધની જરૂર પડાવે છે

—હરમન યાકોબી

૭

ગ્વાલિયર સ્ટેટ—ઇંડિયાના શિવપુરીમાં વિદ્વાન અને જૈનધર્મની શોધ ખોળના મદદગાર તરીકે વિખ્યાતતથા પણ પશ્ચિમ ખ્યાતિ પામેલા સુપ્રસિદ્ધ વિજયધર્મસૂરિ, કે જેઓ જર્મન ઓરિએંટલ સોસાયટીના ઓનરરી મેમ્બર હતા, અને જેમની ઉમર ૫૪ વર્ષની હતી તે સ્વર્ગવાસી થયા છે

તા. ૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨

જર્મનીનું સુપ્રસિદ્ધ પત્ર—
લિટરરીશ સ—સેન્ટ્રાલબ્લાટ

પ્રકરણ ૧૨ મું

આસ્તીય પત્રોની નોંધો

२

जैनाचार्यजीकी विद्वत्ताके विषयमें कुछ लिखना व्यर्थ है। बड़े बड़े विद्वानोंने आपकी प्रशंसा की है। जैन इतिहास और जैनधर्मके लिए आपने जो कुछ किया है, वह चिरस्मरणीय रहेगा। जैनधर्मके सम्बन्धमें भारतीय तथा पाश्चात्य विद्वानोंने आपकी विद्वत्तासे सदैव लाभ उठाया। आपने कितने ही स्थानोंमें पाठशालाओं और विद्या पीठोंकी स्थापना की। काशीकी 'यशोविजय पाठशाला' और बम्बईका 'वीरतत्त्व प्र मण्डल' आपके विद्याप्रेमके स्मारक हैं। आपने अपने एक शिष्यके द्वारा जैन शासनदीपक कोश (जैन न्यायसंग्रहमण्डल) की भी स्थापना कराई। आपकी जसी अगाध विद्वत्ता थी वैसा ही सरल जीवन था। प्रसिद्ध विद्वान् टेसीटोरीने आपके विषयमें यह लिखा है—आचार्यका हृदय विश्वप्रेमसे भरा हुआ था। संसारके प्रत्येक जीवके प्रति उनकी सहानुभूति थी। आप एक सुयोग्य विद्वान् तो थे ही, साथ ही एक आदर्श साधु और सुवक्ता भी थे। इसमें संदेह नहीं कि—धर्माचार्योंमें आपके समान प्रतिभावान् और देश–सेवक साधु कम हुए हैं।

'सरस्वती' आक्टोबर १९२२ का अंक।

૨

આચાર્યશ્રીનાં ઉજળાં તમામ અંગો જોતાં તેમનું મનોબળ, તેમની ધીરતા, તેમનો શાસનપ્રેમ અને તેમની કાર્યદક્ષતા—એ બધું જોતાં એમ કહેવું અમારે યોગ્ય નથી કે—મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિ, એક સામાન્ય આચાર્ય કે સામાન્ય વ્યક્તિ નહિં પરન્તુ આ વીસમી સદીમાં જૈનસમાજમાં નવયુગનો પ્રવર્તાવનાર એક મહાન્ પ્રવર્તક નર હતા. જેણે જૈન આચાર્યોને, જૈન સાધુઓને અને જૈનસમાજને પોતાના જીવન ઉપરથી અનેક પાઠો શીખવ્યા, જેણે જૈનશાસન દીપાવ્યું જેણે જૈન અને હિંદુઓના વૈમનસ્યને જડમૂળથી તોડી દૂર કરી નાખ્યું અને જેણે જૈનધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મની શાખા નહિં પરન્તુ પ્રાચીન અને પવિત્ર સ્વતંત્ર ધર્મ છે એવી છાપ વિદ્વાનોના હૃદયપટો પર મુદ્રાંકિત કરી, એ મહાન્ નરને વીસમી સદીનો નવયુગ પ્રવર્તક કહેવામાં કંઈ અત્યુક્તિ નથી.

ગુજરાત મિત્ર અક્ટો. ૧૯૨૨ના અંકમાંથી.

૩

आपकी विद्वत्ताकी प्रसिद्धि यूरोपमें भी थी। कई अंग्रेज, युरोपीयन विद्वानोंने आपसे जैनधर्मकी शिक्षा ली थी। जैनसाहित्यके प्रचारके बड़े ही प्रेमी थे।

जैनमित्र आश्विन वदि ८–२४४८

*

आप इस जमानेके दूसरे उन रत्नोंमेंसे थे जिनका परिचय इस देशको विलायतके जौहरियों द्वारा हुआ। आपकी विद्वत्ता, साहित्य-सेवा, और प्राचीन ग्रन्थोंकी खोजके लिये जैनपण्डितोंने ही नहीं बल्कि अन्यमतोंके विद्वानोंने आपको 'शास्त्रविशारद' और 'जैनाचार्य' की उपाधिसे भूषित किया था। और यूरोपकी ऐसी दो संस्थाओंने आपको ऑनररी मेम्बर बनाया था, जिनमें भारतवर्षके आप दूसरे मेम्बर थे। और आपके बाद अभी तीसरा मेम्बर बनानेका मान किसी दूसरे हिंदुस्तानीको नहीं दिया गया है। यूरपके पचासों Oriental Scholars ने आपका लोहा माना है। अभी एक महीना भी नहीं हुआ जब फ्रांसके प्रोफेसर Sylvin Levi एक पंडेकी हैसीयतसे आपके दर्शन करने शिवपुरी पधारे थे। आप साधुत्व और प्रेमके अवतार थे। और जो मनुष्य आपके सामने आया उस पर आपका प्रभाव बिना पड़े नहीं रहा। आपके उठ जानेसे भारतका एक विद्वान ही नहीं चला गया, बल्कि यूरोपके धुरंधर विद्वानोंमेंसे एक की कमी हो गई।

'जयाजीप्रताप' ७ सप्टेम्बर १९२२

५

आचार्यजी केवल साधुही नहीं वरन् संस्कृत प्राकृत और मागधीके बडे पंडित भी थे। पश्चिमीय जगत् पर और हिन्दुओंके मनों पर जैनधर्मका सिक्का जमानेका सारा श्रेय आचार्यजीको ही है। जेकोबी, हर्टेल, ल्यूमन और टेसीटोरी जैसे कई पश्चिमीय पंडित आपको अत्यन्त पूज्य मानते थे। और प्रो० सील्वन लेवीने तो अभी मृत्युके एक सप्ताह पूर्वही आपके दर्शन किये थे। आपकी स्थापित की हुई कई संस्थाएं हैं। पर उनमें काशीकी यशोविजय पाठशाला, बम्बईका वीरतत्त्व प्रकाशक मंडल, भावनगरकी यशोविजय ग्रन्थमाला, पालीताणेका यशोविजय गुरुकुल और महुवाका यशोवृद्धि बालाश्रम मुख्य हैं। वक्ता, लेखक और इतिहास संशोधककी दृष्टिसे आप बहुत ऊंची श्रेणिके पुरुषरत्न थे। आपके अगाध पांडित्यहीके कारण बंगालकी एशियाटीक सुसाईटीने एसोसीएट मेम्बर, तथा जर्मनी एवं इटालीकी ओरीयेन्टल और एशियाटिक सुसाईटीने आपको अपना ऑनररी मेम्बर बनाया था। आपने प्रायः सारे भारतवर्षकी पैदल यात्रा की थी। आपके धार्मिक और इतिहास संबंधी ग्रन्थोंसे आपकी महती विद्याशीलताका अनुमान किया जा सकता है। इसमें संदेह नहीं कि आप एक उच्च कोटीके विद्वान् थे। और आपके इस असमय वियोगसे पूर्व और पश्चिमको एक सूत्रसे बांधनेवाला भारतीय विद्वान् संसारसे उठ गया है, तथा उस हानिकी पूर्ति होना कठिन है।

ता. ११-९-२२

भा रा भालेराव.
' आज ' बनारस

૬

આચાર્યશ્રીએ જૈનશાસ્ત્રોનો ઊંડો અભ્યાસ કરેલો. ટેસીટોરી, સિલ્વન લેવી, [illegible] વિદ્વાનોએ તેમની વિદ્વત્તા અને શોધખોળની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે. સંસ્કૃત, પાલી, માગધી પ્રભૃતિ ભાષાઓ પર એમણે સારો કાબૂ મેળવેલો.

૫ મી સપ્ટેમ્બર આમ જોવી જન્મની તારીખ છે એ જ તારીખે નીડર પત્રકાર શ્રીમોતીલાલ ઘોષ કૈલાસવાસી થયા. આચાર્યશ્રીએ પણ તેજ દિવસે [illegible] પાસે ૫૫ મે વર્ષે પોતાનો નશ્વર દેહ તજી અનન્ત અને અક્ષયધામના માર્ગ સ્વીકાર્યો. એવા દેવી ગુરુના આત્માને [illegible] શાંતિ હોજ

વસુ ગુજરાત ૬ ૧ અંક ૧

૭

पत्र छपते छपते यह शोक समाचार मिला है कि हमारी मूर्तिपूजक जैनसम्प्रदायके विद्वान् धर्मविजयजीका आयुष्य शिवपुरी राज्य ग्वालियरमें पूर्ण हो गया। आप अपनी समाजमें एक प्रखर विद्वान् और शक्तिशाली थे। आपने बम्बईसे आगरे इस वर्ष चौमासा करनेके लिए विहार किया था। लेकिन रास्तेमें आपको रोगने घेर लिया और शिवपुरी आप आते आपके तमाम शरीर पर सूजन आ गई थी, सो आप आगरे न आ सके। आप एक विद्वान् थे। आपके उपदेशसे गत वर्ष बम्बईमें कई लाखों रुपयोंका चंदा धर्मप्रचारक लिए उपदेशक तैयार करनेको हुआ था।

भाद्रपद शु ९, १९७९ जैनपथ प्रदर्शक—आगरा

૮

શાસ્ત્રવિશારદ–જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીના સ્વર્ગવાસના સમાચાર મુંબઈમાં તેમજ દેશના અન્ય ભાગમાં ફેલાતાં પશ્ચિમ ભાગમાં જેવો આઘાત દેશને લાગ્યો છે અને મુંબઈ જેવા મોટા શહેરોમાંજ નહિ પણ નાના ગામોમાં પણ ગમગીની, પાખીઓ વિગેરે નોંધ રહી હતી. મુંબઈથી ધી જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇંડિયા, ગીરગામ ભાયખાલા જૈનશ્વેતાંબરી ઓફીસો અનેરી બજાર, મોતીના કાંટે મંગળ બારશિયા જામનગર, પાલનપુર, વિગેરે અનેક સ્થળના ગામો બંધ રહ્યા હતા. અને જ્યાં જ્યાં સાધુ મુનિરાજો બીરાજે છે ત્યાં ત્યાં દેવવંદની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. અમને એ મરહૂમ આચાર્ય સાથે ખાસ ગાઢ પરિચય ન હતો, પણ જે કેટલાક સમાગમમાં અમે વીર વિદ્વાન સાથે આવ્યા હતા, તે ઉપરથી અમે જોયું તો એઓ સમ હતા કે તેઓ અસાધારણ વિદ્વાન અને જૈન ધર્મ માટે અસાધારણ ભક્તિ ધરાવનાર પ્રીતમ હતા અને વિદ્વાનોની સોબતમાં તેઓ પોતાનો વખત ગાળવા ઘર પણ તત્પર હતા. તેમણે અનેક યુરોપીયન વિદ્વાનોને જૈનધર્મ માટે જે માહિતી આપી હતી, તેવી માહિતી કોઈ જ આપણામાંથી આપી હશે. અને તેમના જેટલો વિહાર તથા ઉત્તે જન અન્ય સાધુઓમાં ભાગ્યેજ કોઈએ કર્યો હશે. તેમણે ઘણાં ભાષણો આપ્યા હતા, અને યુરોપની અનેક જૈન તેમજ ઓરીએન્ટલ સોસાયટીઓ અને યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર સોસાયટીઓમાં ઓનરરી સભાસદ પણ બન્યા હતા. તેમના સ્વર્ગવાસથી જૈનોમાં એક મોટું સ્થાન સૂનું છે અને ભક્તોની અને આગમના સંબંધમાં જે જે પ્રયાસ તેઓ સાહેબ કરી રહ્યા હતા, તેને ઘેરું નુકસાન થવા સંભવ છે. તેમના આત્માં ઉચ્ચ પદ પામો, એજ પ્રાર્થના.

તા. ૯ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ મુંબઈ સમાચાર

*

જૈન સમાજના સિતારાનો અસ્ત.

અત્યારે સમાજની સ્થિતિ એવી તો છિન્ન ભિન્ન અને અવ્યવસ્થિત છે કે આપણી આ નબળાઈ કહો કે બેદરકારીનો લાભ લઈ જુદાં જુદાં તીર્થો અને પવિત્ર સ્થળોની પવિત્રતા સંક્રમણમાંથી પસાર થાય છે તેવા અણીના વખતે સંપૂર્ણ અભ્યાસ અને અધ્યયનથી શ્રમ કરી રહેલા શાસ્ત્રવિશારદ–જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિ એ. એમ. એ. એસ. બી. ગઈ ચૌદશના પ્રભાતમાં શિવપુરી (સ્ટેટ ગ્વાલીયર) માં સ્વર્ગવાસ પામ્યાના દુઃખદ ખબર નોંધતાં હૃદય કંપે છે

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિની ખરી ભલાઈ સમાજ સેવા, સાહિત્ય પ્રેમ અને દેશદેશાન્તરમાં તેમના જ્ઞાનની પ્રસરેલી પ્રભાનો અનુભવ જે તેમના જીવન ચરિત્રમાં દેખાય છે તે જોતાં એટલું તો કહેવું પડશે કે તેઓ એક અદ્વિતીય પુરૂષ હતા. અને આ સદીએ તો તેમની ખોટ જૈન સમાજને જ નહિ પણ પાશ્ચાત્ય દેશના જૈન ફીલોસોફરોને પણ પુરતાં વખત લાગશે.

છેલ્લા બે વર્ષ ઉપરના તેઓશ્રીના મુત્રપિંડના વ્યાધિઓથી તેમની શરીર સંપત્તિ નબળી પડી હતી અને અંતે તે પાંડુરોગ નિવડી. માંદગીની એવી અવસ્થામાં તેઓશ્રી કેમ્પ પધારીઆ થયા હતા. અને ગોપાચળમાં જિનેશ્વરોની નિત્ય ચાર સામેલ ક્યા તોય રૂપ જ્યાની સાજા હતા. તેવા શરીર પ્રકૃતિ પણ જ્યારે તેમના મન સાચવતા, અને ધર્મ-ધ્વંસી ના અત્યાચારનો અવાજ સુણ્યો, ત્યારે તેના રક્ષણ માટે તાકીદ પગલાં ભરવાને પ્રકાશ ઉપાય અને શિષ્ય પરિવારાદિ સમુદાય બસાર કર્યો રોકવા છતાં પાર વીરચંદ એ આશ્વને વખતે રહી તેજ વખતે આચાર્ય માટે મુંબઈના ગવર્નરને પત્ર લખાવ્યો. તેમજ

અંગ્રેજી માટે વલ્લભપુરના મહારાજા, કુંવરજી, તથા રાજ્યની મહાસભાના સભ્યો ઉપર તારો તથા પત્રો મોકલી આ અત્યાચાર માટે ગુન્હેગારોને યોગ્ય સજા થશે, એવો સંદેશો મેળવ્યો અને ત્યારેજ તેઓ જંપીને સૂતા.

આચાર્યશ્રીની અંતિમ ભાવના આગમના દેરાસરનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ શ્રી ગિરનાર સિદ્ધગિરિ કરવાનો અને ત્યાંથી પુનઃપ્રયાણ થયેથી જામનગરનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો હતો. સમાજના દુર્ભાગ્યે, તે ભાવના પાર પડે, તે પહેલાં તો આપણે આ પ્રભાવક પુરુષને ખોઈ બેસવા માટે કમનસીબ બન્યા. તો પણ એવી તો આશા રાખીએ કે તેમની અંતિમ ભાવનાને પાર પાડવાને તેમનો શિષ્યસમુદાય તથા શ્રી વીરશાસન દીપક તેમજ શ્રી આગમમાર્ગ મંડળના વારસો ઉણપ આવવા દેશે નહિ.

તીર્થરક્ષણ ના તેમના જેવા ઉમળકાને હજી સેવાને પણ જૈન સમાજમાંથી સમર્થ નેતાઓ નીકળ્યા જ કરે, તે હવે જરૂરનું છે. મોહિ-મ ... આચાર્યજીની પાછળ દીપાવી રહેલો શિષ્યસમુદાય એકત્રિતથી ધારે તો તેમની આ તીર્થસેવાની ભાવના માટે પણ કરી શકે તેમ છે. શ્રીમાન્ સાગરસૂરિ પણ ત ત ક્ષ નિરખે છે એટલે આ સમય એવો આવ્યો છે કે જેમ તિલક મહારાજની રાષ્ટ્રભાવનાને હજી સેવાને મહાત્મા ગાંધીની સરખી નીવડ્યા સિવાય જૈન નીકળે પણ તેમ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિની શાસનરક્ષાના ભાવનાને ફળવાથી આપણે ધર્મના આગળ પહોંચે થશે જેમ આવે નજર નિકળી આવે, તેમ આપણે મનુષ્યના આત્મપ્રભાવના ઉદ્ધ હિતચિંતક રહેવાયશે.

શાસનના ભક્તિના ભાવ ચલતા તેજ દિવસે ચાલીશમા પટ્ટ ... તરફથી ... ના પવિત્ર શિરસ્નાન ... નિર્ભય ... નીર નમન આપવું પાસ ભાર પડ્યા છે હમણાં કે આ

સાથે સમાજનો શ્રીમાન્ વર્ગ એવું તો અગત્યનું સ્મરણ પ્રેમ વસાવશે કે જેથી મહૂમની ઇચ્છાઓ તેજ જમાએ નવી વિભૂતિઓ પ્રકટાવીને તેમની દ્વારા પાર પાડી શકીએ.

મહૂમનો શિષ્ય સમુદાય નકુ નહોતો અને વિદ્વાન છે. ઉપાધ્યાય શ્રીઇન્દ્રવિજયજી પ્રવર્તક મંગળવિજયજી પન્યાસ શ્રીભક્તિવિજયજી મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી ન્યાયતીર્થ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મુનિશ્રી જયન્તવિજયજી આદિ શિષ્યમંડળની અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિ જોતાં તેઓના તરફથી આપણે ઉંચી આશા રાખવાને કારણ છે. ડૉ. એલ. પી. ટેસીટોરીએ પણ ઉપર વર્ણ અગાઉ આચાર્યશ્રીનું ટુંક ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે- તેઓ (આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ) હમેશાં બુદ્ધિશાળી અને ઉત્સાહયુક્ત શિષ્યોથી સુશોભિત રહે છે. આ શિષ્યોએ મળી પામેલી ઉદાર વિચારો અને કાર્યમાં અત્યુત્સાહ ગ્રહણ કર્યો છે. પ્રત્યેક માર્ગમાં તેમને દોરવા મદદ કરે છે અને વિવેકબુદ્ધિ વડે એવું અનુમાન કરવાને આપણને સ્પષ્ટ કારણ મળે છે કે જ્યારે તેમનું અસ્તિત્વ નહિ હોય, ત્યારે તેમના આસપાસ શિષ્યો તેમના કાર્યક્રમને ચિરસ્થાયી પ્રકાશ રાખી રાખશે.”

ડૉ. ટેસીટોરીની આ ભાવી મશ્નુગી ખરી પાડવાનો સમય અત્યારે છે એટલે જૈનસમાજનું ભાગ્યનું એક કિરણ અસ્ત થતાં રસાતળ જેવું ન થઈ પડે તમામ ભાવી સમાજની તોલા છે એમ સ્પષ્ટ કહેવાની જરૂર ન હોય.

અંતમાં અમો જૈનસમાજના એક સમર્થ નાયકને ગુમાવવા માટે અત્યંત દિલગીર છીએ અને સ્વર્ગસ્થના ચિરશાંતિ ઇચ્છતાં તેમના શિષ્યસમુદાય અને સમાજની ચિંતામાં દિલસોજીપૂર્વક ભાગ લઈએ છીએ.

ભાવનગર   જૈન

તા. ૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨

૧

હિંદના ભાવિનો સંદેશ.

(પ્રોફેસર સાધુ ટી. એલ. વાસવાણીએ પ્રોફેસર સમસ્ત કરે રીતેની શૈક્ષણિક આપેલ વ્યાખ્યાનમાંથી.)

હિંદુઓમાં આપણે વાંચીએ છીએ કે એઓ પર ઈશ્વરની કૃપા થાય છે અને એઓ ઈશ્વરને શરણે જાય છે તેઓ વીરપુરૂષ થાય છે વિશ્વધર્મીઓ આવી જાતના દેવદૂત હતા. હું તેમના કોઈની તરફ લખતો હતો. પણ મારૂં જ મન્તુ એમના વિષે મેં પહેલું તો એક અમેરિકન મારફત વાંચ્યું. ધીમે ધીમે એમના વિષે વધુ માહિતી મેળવી હું કેવળ એમના તરફ આકર્ષાયો. આ માટે ? પહેલું કારણ તે એ છે કે તેઓ એક બ્રહ્મચારી હતા. બ્રાહ્મણોમાં કહ્યું છે કે સાધુ પુરુષ પર આક્રમણ છે. વિશ્વધર્મીઓ પાસે આ ધન હતું બીજું એમની પાસે નિઃસ્વાર્થી મન હતું એ એક મહાન પંડિત હતા. પણ હિંદુઓ અને મુસલમાનો એમને ઓળખતા. ખિલાફતનો એમનામાં વિશ્વ હતો. હૈયું સૌથીશ્રમણીએ કહ્યું છે કે એક પ્રકરણમાં હિંમત એ વિશ્વની ચાવી છે " સાધુ અને પવિત્ર વિશ્વની ચાવી નાખતા છે. આ બન્ને આશ્ચર્ય નથી, હિંદી અને સાથ હતા. એક સમય પંડિત તરીકે એમણે ઘણી ચોપડીઓ લખી હતી. તેમજ એને સમયાળાના તેઓ સંપાદક હતા. આ સમયમાં (સંસ્કૃત) ૭૦ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે.

બીજું તેઓ એક પ્રખર ધર્મોપદેશક હતા. મહિનાઓથી નગર સુધી અમનો સંદેશ પહોંચ્યો હતો. ગામડાંઓ તરફ એમણે બેદરકારી બતાવી નહોતી. મેં ઘણી વાર કહ્યું છે કે " હિંદ એ ગામડાંઓથી બનેલો દેશ છે હિંદનો રાષ્ટ્રીય સંદેશ પણ તે ગામડાંઓમાં પહોંચ

થશે. એઓએ હિંદને આજ સ્વરાજ મેળવવું હોય તો રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ અત્યારની નીતિ થઈ ચાલી એઓએ " એક બાબતી ભીડે બાબ પરે બહુવિધ ધર્મવિજયસૂરિએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો છે. જેવા પ્રેમ અને માનની લાગણીથી ગામડાંઓમાં એમનો સત્કાર થતો! એમના ચારિત્ર્ય પુસ્તકો એમના પર વર્ષો થતી આપણે એમના સ્મરણને કંઈ રૂપે નજર કીધું! એમનું સ્મરણ આપણા જીવનને ઉજ્જવળ અને ઉન્નત કરે એમ આપણે ઇચ્છીશું.

બીજું એઓ એક અસાધારણ ગ્રંથકાર હતા. નગરવાસમાં એમણે જૈનધર્મ વિષેની પ્રતિમાઓમાં ઘણું એવું જૈનશાસ્ત્ર પરિચય, પુસ્તકો તથા ગ્રંથ લખવાની તેમણે યોજના કરી. તેનો લાભ આપણી પાસે નથી. એમના જેવી ૬૦ ઉમરે હતો આપણને લાગે જ આખ્યાયિકા વાંચી ચાલે તેમણે આચરણ કર્યું જ

તેમણે શું કીધું છે? પરંતુ જૈનધર્મની હિમાલય-તત્ત્વના ઉદ્ધાર માટે તેઓને પણ કર્યું છે. એક હિંદુ તરીકે જૈનધર્મના આધુનિક જમાનામાં અને વળી મત છે. અને ધર્મોમાં તેમજ બીજા દુનિયાના ધર્મોમાં પણ મત છે. અમદાવાદ આચાર્યના જેવા અગ્રગણ્ય પ્રધાન આપણે જૈનધર્મના આચાર્ય જેવી રીતે સત્ય, અહિંસા, અને તપશ્ચર્યાના સિદ્ધાન્ત આપણે ચાલુ ચાલ્યા પ્રકરણમાં ચકિત કરવા પ્રયત્ન કરીએ. એવા આ બધા સિદ્ધાન્તો પર જૈનધર્મમાં ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અહિંસા સિદ્ધાન્ત આપણા પ્રથમ વિશ્વધર્મ-ની એ અહિંસા ધર્મની જિજ્ઞાસા ઘણી કરી છે. અહિંસાતત્ત્વનું શિક્ષણ જ્યાં સુધી કેળવાય નહિ ત્યાં, ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રીય અને આંતર રાષ્ટ્રીય-તાનું પણ નિવારણ અશક્ય છે. આપણા માટે મનની શાંતિ નિયમ જેવી સાધના હોય કે નહિ અને વિશ્વ માટે કલ્યાણ એ અહિંસા છે. પશુબળ, યુદ્ધ વિગેરે દુનિયાના પ્રશ્નનું

૧

હિંદના મહર્ષિનો સંદેશ.

(પ્રોફેસર સાધુ ટી. એલ. વસ્વાણીએ કાઠિયાવાડ સમસ્ત જૈન સમાજની સભામાં આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી.)

હિંદુઓમાં ઘણાએ વાંચ્યું હશે કે જેઓ પર ઈશ્વરની કૃપા થાય છે અને જેઓ ઈશ્વરને હસ્તે જાય છે તેઓ વીરપુરૂષ થાય છે. વિજયધર્મસૂરિ આવી જાતના વીરોમાંથી હતા. હું તેમના સ્વર્ગવાસની વાત સાંભળતો હતો. પણ અચાનક જ બન્યું એમના વિષે બે પ્રસંગ તો એક અમેરિકન મહિલામાં વાંચ્યું. ધીમે ધીમે એમના વિષે વધુ માહિતી મેળવી હું ઉપર એમના તરફ આકર્ષાયો. આ શા માટે ? પ્રથમ કારણ તો એ છે કે તેઓ એક બ્રહ્મચારી હતા. જૈનસાધુઓમાં ઘણું છે કે સાધુનું મુખ્ય ધન બ્રહ્મચર્ય છે. વિજયધર્મસૂરિ પાસે આ ધન હતું. બીજું એમની પાસે વિદ્યારૂપી ધન હતું. એ એક મહાન પંડિત હતા. ઘણા વિદ્વાનો અને યુરોપિયનો એમને ઓળખતા. વિદ્વાને પરદેશ એમનામાં વિશ્વાસ હતો. સિલ્વીયન લેવીએ કહ્યું છે કે

રાજા પ્રકરણમાં હિંમત એ વિજયની ચાવી છે " સાધુ અને શક્તિના વિજયની ચાવી નમ્રતા છે આ જૈન આચાર્ય નમ્ર, વિનયી અને શાંત હતા. એક સમર્થ પંડિત તરીકે એમણે ઘણી શોધખોળો કરી હતી. તેમજ જૈન ગ્રંથમાળાના તેઓ સંપાદક હતા. આ ગ્રંથમાળાનાં (સંસ્કૃત) ૭૦ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યાં છે

ત્રીજું તેઓ એક પ્રખર ધર્મોપદેશક હતા. કાઠિયાવાડથી બંગાળ સુધી એમનો સંદેશ પહોંચ્યો હતો. ગામડાંઓ તરફ એમણે બેદરકારી બતાવી નહોતી. મેં ઘણી વાર કહ્યું છે કે " હિંદ એ ગામડાંઓથી બનેલો દેશ છે. હિંદનો વાસ્તવિક સંદેશ પણ તો ગામડાંઓમાં પહોં-

થયો લોકોને. હિંસે ભાગ જ સાધન મેળવવું હોય તો રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ જનતાની પ્રવૃત્તિ થઈ જાણી લેવાને " એક વાતથી બીજે વાત પર સહાને ધર્મવિજયસૂરિએ પોતાનો સંદેશ પહોંચાડ્યો હતો. તેવા પ્રેમ અને માનની લાગણીથી ભાગ્યવાનોમાં એમનો સત્કાર થતો! સોના ચાંદીના પુષ્પોની એમના પર વર્ષા થતી. આપણે એમના સ્મારકને શ્રદ્ધા પુષ્પો અર્પણ કરીશું! એમનું સ્મરણ આપણા જીવનને ઉન્નત કરે એમ આપણે ઇચ્છીશું.

જોયું એમનો એક જબરદસ્ત સંયોજક હતા. બનારસમાં એમણે જૈનધર્મ પાઠશાળા સ્થાપવામાં અગ્રિમ ભાગ ... જૈનસાહિત્ય પરિષદ, પુસ્તકાલય તથા સાર્વજનિક વાચનાલયની તેમણે યોજના કરી. તેઓ આજે આપણી પાસે નથી. ચોપન વર્ષની ટૂંક ઉમરે તેઓ આપણને તજી એ અમરધામના વાસી બન્યા છે. તેમણે અમરત્વ મેળવ્યું છે.

તેમણે શું શીખવ્યું છે! પહેલું જૈનધર્મની સ્થિતિ—જૈનધર્મના ઉદ્ધાર માટે તેઓએ ઘણું કર્યું છે. એક હિંદુ તરીકે જૈનધર્મના આધુનિક જીવનમાં ઘણે રસ લીધો છે. અને ભારતમાં તેમજ બીજા દુનિયાના ધર્મોમાં પણ રસ છે. આ ઉપર આચાર્યના ... પ્રચારને આપણે જૈનધર્મના આચારમાં ગણી શકીએ. સત્ય, અહિંસા, અને તપસ્યાના સિદ્ધાન્તો આપણે રાષ્ટ્રના જીવન વ્યવહારમાં અમલ કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આ સર્વ સિદ્ધાન્તો પર જૈનધર્મમાં ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. અહિંસા દિગ્દર્શન નામના ગ્રંથમાં વિજયધર્મસૂરિએ અહિંસા ધર્મની વિચારણા કરી છે. અહિંસાતત્ત્વનું સ્વરૂપ જ્યાં સુધી સૌને નહિ મળે, ત્યાં સુધી રાષ્ટ્રીય અને આંતર રાષ્ટ્રીય—પ્રશ્નોનું આ નિરાકરણ અશક્ય છે. જનતા માટે માનવી લાગણી સિવાય બીજી શાન્તતા હોય શકે નહિ અને વિશ્વ માટે ઉન્નતિકારક એ અહિંસા છે. મહાવીર, બુદ્ધ વિગેરે દુનિયાના પ્રમુખ

નિરાકરણ નહિ કરે. તેથી તો સવાલ વધુ ગૂંચવાઈ જશે. જેમ અગ્નિથી અગ્નિ હોલવાતો નથી. તેમ અનિષ્ટથી અનિષ્ટ ભુંસાતું નથી.

ત્રીજું—ધર્મોમાં પરસ્પર વિખવાદ. બનારસના મહારાજ સમક્ષ ભાષણો કરતાં ખ્રિસ્તધર્મપ્રચારકે જણાવ્યું હતું કે જૈનધર્મ હિંદુ ધર્મ જેટલો જ છે. જુદી જુદી જાતિના તથા કોમોના માણસો માટે એમને ચિંતા હતી. જુદા જુદા દેશો અને ધર્મો વચ્ચે ભાઈભાવનો શું સંબંધ નથી!

ઉદારચરિત દાદીબાના આ મનુષ્ય પર ઈશ્વરની કૃપા ઊતરી હતી. ગરીબોને લોકોથી આપીને તેઓ મહાન ધર્મોપદેશક થઈ શક્યા. તેઓ કેવળ પારસી ભક્ત નહોતા, તેમ તેઓએ કેવળ લખાણો મેળવી નહોતી, પણ તેઓને બનારસના હિંદુ પંડિતોએ પુસ્તક વાંચીને ધર્મવિચારક 'આચાર્ય' નો ખિતાબ એનાયત કર્યો હતો. નાનપણમાં ખરાબ ચારિત્રવાળા માણસોનો એમને સહવાસ થયો, અને તેઓ જુગાર રમતાં શીખ્યા પણ જુગારી આખરે મહાત્મા થયો. એક દિવસ જુગારમાં મૂળચંદ હાર્યો. સાસુની આસક્તિ પર નજરે ફુગાવ વિચાર કર્યો તે દિવસના જુગારે તેમને માટે ઈશ્વરની કૃપાનાં દ્વાર ખોલ્યાં. તેણે અખૂટ આંસુ સાર્યાં અને ઈશ્વરનો અને ગુરુની શોધ કરવાનો તેમણે ઠરાવ કર્યો. એમના ગુરુ એમને મળી આવ્યા. તેઓ ધર્મશાસ્ત્ર શીખ્યા. એક મહાન સાધુ પંડિત થયા. એમની છેલ્લી વાતો આપણને આશ્ચર્યનો વિષય કહેવાય છે કે મરણ કે બે શક્તિઓનો એમનું વિસર્જન કર્યું, તે આપણામાંના દરેક જણમાં ગુપ્ત પણે કે આ પણે જાગૃત થાય અને દરેક ઈશ્વરને અર્પણ કરીએ એકબીજા ચાર છે જણાવાને માટે હિંદુ હું પારસી છું એ એકબીજા ચાર છે. આપણે હિંદના દુઃખ ઈશ્વરને અરજે પડે. ચોવટ તરફ આખા થાઓ. વા રૂપમાં સૂત્રને હૃદય થાય છે તેમ હિંદુઓ મુસ્લિમ ઉદય પાડી.

તા ૨૪ સપ્ટેંબર ૧૯ ૨

હિંદુસ્તાન-મુંબઈ.

૧૧

શાસ્ત્રવિશારદ–જૈનાચાર્ય મુનિશ્રી વિજયધર્મસૂરિ

આધુ જમાનામાં જૈનધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરવા ને તેમાં સુવ્યવસ્થા આણવાને અને જૈનસાહિત્યને પ્રસિદ્ધિમાં આણવાને શાસ્ત્રવિશારદ–મુનિ મહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ જેટલો પરિશ્રમ અન્ય કોઈએ ભાગ્યેજ ઉઠાવ્યો હશે. બનારસ, એ હિંદુ ધર્મનું મુખ્ય ધામ લેખાય છે ત્યાં જૈનધર્મ પ્રતિ તેઓએ તેટલો આદર કે અનુકૂળતા ન હોવા છતાં અનેક પ્રકારની વિટંબણાઓ અને મુસીબતો દૂર કરી તેઓ ખુદ બનારસમાં પોતાના પ્રભાવ અને જ્ઞાનથી જૈનધર્મની પ્રતિષ્ઠા જમાવી શક્યા હતા. અને યશોવિજય પાઠશાળાની સ્થાપના કરવા ફતેહમંદ નીવડ્યા હતા. તેમના જ્ઞાનની એવી સુંદર છાપ ત્યાં પાડી હતી કે તેમની વિદ્વત્તાથી અને કાશીના પંડિત ગણ વિદ્વદ્વર્ગે તેમને શાસ્ત્રવિશારદ ની ઉપાધિથી વિભૂષિત કર્યા હતા. કેટલાક સંજોગોમાં તે બનારસમાં ગયા અને ત્યાં અડ્ડો નાખ્યો. તેની હકીકત જે કોઈ જાણે તો તેની ખાતરી થાય કે તેઓ ખરેખર એક અસાધારણ પુરુષ હોવા જોઈએ.

તેમનું જીવન વૃત્તાન્ત પણ એક અદ્ભુત કહાણી રૂપ છે તે આપણને અન્ય મહાન પુરુષના જીવન ચરિત્રનું ભાન કરાવે છે. એક ૧૮ મા વર્ષ સુધી જેમણે તેમનું જીવન તદ્દન સ્વચ્છંદ રીતે રખડવામાં ગાળ્યું હતું અને જુગારનો શોખ પણ તેમને લાગ્યો હતો. એક વખત જુગારમાં ભારે નુકશાન થયું તે પછી તરત એમના જીવનમાં મહાન પરિવર્તન થયું. પોતાના વતનથી એમને ગ્લાનિ ઉપજી અને તેઓ ફરતા ફરતા ભાવનગર નજીક ગયા ત્યાં મુનિશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજીના ઉપદેશથી તેમના જીવન પર ભારે અસર થઈ અને તેમનું મન દીક્ષા

એવા પ્રેમનું પણ ગુરુએ આ આપની અનુમતિ વિના દીક્ષા આપવા ના પાડી, જેથી તે પાછા મહુવા આવ્યા. આ આપની રજા લઈ આવ્યા અને ત્યાર બાદ દીક્ષા લઈ ધર્મવિજય નામ ધારણ કર્યું. પોતે કંઈ શાસ્ત્રી કેળવણી લીધી ન્હોતી. અને તેમની બુદ્ધિ પણ મંદ ભાસતી, પરન્તુ તે ગુરુ સેવા જોરથી કરતા અને ભાવથી કરતા કે, ગુરુ પ્રીતિ ચક્ષુ તેમના પર સદા સંતુષ્ટ રહેતા અને તેમણેજ તેમના અભ્યાસ માટે અવસ્થા કરી. પ્રતિક્રમણનો એ પાઠ કરતાં અન્ય વિદ્યાર્થીને એ દિવસ થાય તે માટે તેમને અઠીઆ કહેતા, છતાં ટૂંક મુદતમાં ગુરુકૃપાથી તેમનું જ્ઞાન-અભ્યાસ બહુ આગળ વધી ગયાં અને ધાર્મિક વિષયમાં પારંગતતા પ્રાપ્ત થઇ. ન્યાયના વિષયમાં તો તેમનો શ્રમ અસાધારણ હતો. વળી ઉપદેશ કરવાની તેમની શક્તિ પ્રભાવશાળી અને અસરકારક જણાઈ, જેથી સન્ ૧૯૦૧ માં શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર નિર્વાણ પામતા તેમના શિષ્યોનો બોજો તેમને શિર આવી પડ્યો અને ખરેખર તેમણે તે કામ દીપાવ્યું.

પણ તેમના જીવનનું ખરું કામ તો જૈનસાહિત્યનું સંશોધન અને પ્રસિદ્ધિનું છે. યશોવિજય પાઠશાળા સ્થાપી તેમણે જૈનશાસ્ત્રોના અભ્યાસને ઘણો સરળ કરી આપ્યો અને યશોવિજય ગ્રંથમાળા નામી શાસ્ત્રીય ગ્રંથિઓ એડીટ કરી જૈન સાહિત્ય વિદ્વાનો સમક્ષ રજુ કર્યું ? સમગ્ર પ્રકાશ પામ્યું છે. વળી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને જૈન સાહિત્યના સંશોધન અને અભ્યાસ માટે પૂરતી મદદ અને સગવડ કરી આપી, એક પ્રકારનું સ્તુત્ય કાર્ય તેમણે કર્યું. એની કદર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ મુક્તકંઠે કરી છે.

આપણે આગળ જોયું તેમ ખાસ સ્વભાવથી તેઓ આગળ વધ્યા હતા. અને શાસ્ત્રોના અભ્યાસમાં એટલા શ્રમ ઉઠાવેલા હતા કે જે કોઈ તેમના સંપર્કમાં આવે, તેમને તેમના માટે પૂજ્યભાવ અને માનની લાગણી

પ્રશંસા વગર રહે નહિ. મારા માનવા જર્મન વિદ્વાન હર્ટલ પાસે તૈયાર કરાવેલાં ત્રણ અંગ્રેજી ચોપાનીઆં (૧) જૈનશ્વેતામ્બર સાહિત્ય, (૨) યશોધરાખ્યાન વાર્તિક-જૂની ગુજરાતી ગદ્યનો નમૂનો (૩) ધર્મદ્વાત્રિંશિકા, અમને મળ્યાં હતાં, અને તે પ્રસિદ્ધિનું કાર્ય મુનિશ્રી વિજયધર્મસૂરિજીની સહાયતા વિના બન્યું ન હોત. નવીન પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ પદ્ધતિથી તેઓ પરિચિત હતા અને કેટલાક સજ્જનોએ તો તેમને માનપત્ર નામે માન આપ્યું હતું. વળી જૈન કોમ પર પણ તેમનો પ્રભાવ અને વજન ઘણાં હતાં અને એક શિક્ષણમંડળ ઊભું કરી તેમણે પોતાનું સમાજસેવાનું કામ બહુ આગળ વધાર્યું છે. તેમના નિર્વાણથી જૈન કોમે એક મહાન આચાર્ય અને વિદ્વાન વર્ગે એક પ્રતિભાશાળી આગેવાન અને સાચો પુરુષ ગુમાવ્યો છે ? એમ પૂછતાં વિલંબ નથી.

તેમનું એક વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર—આદર્શ સાધુ મુનિ વિદ્યાવિજયજીએ લખ્યું છે. તેમજ પ્રખ્યાત વિદ્વાન એલ. પી. ટેસીટોરીએ એક ન્હાનો લેખ લખેલો, જેનો અનુવાદ રા. હરિલાલ ત્રિવેદીએ કરી બહાર પાડ્યો છે. હાલમાં મિ. મુનાવાળાજી નામના એક પારસી વિદ્વાને તેમનું જીવનચરિત્ર અંગ્રેજીમાં આલેખ્યું છે ? જે લખીતા કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસ તરફથી બહાર પડ્યું છે. એ સર્વ પુસ્તકો જિજ્ઞાસુએ જોવા જેવાં છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨

૧૨

આ મહાપુરુષના અવસાનથી માત્ર જૈનસમાજને નહિ પણ આખા હિંદુસ્તાનને મહાન હાનિ થઈ છે. એમની અપૂર્વ વિદ્વત્તાની સાથે અસાધારણ ઉદારવૃત્તિનો મિલાપ થતાં જનપ્રવૃત્તિઓમાં એમણે અનન્ય

ગત આસુ ડૉ. એટલુંજ નહિ પણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમની ઘણી વિદ્વા
આપ તેમાં એમથી અત્યન્તો લાભ લીધો છે. આટલું, તો
પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી જેવી પ્રાપ્ત કરનાર આ પ્ર
આચાર્ય ચારિત્રવાન વ્યક્તિનું સમ્મેલન પણ વિરલ અને એ
કૃતિઓ અનેકરૂપ હોવાથી તેમજ તેમનું ચારિત્ર નિર્મળ અને સ
યોગ્ય હોવાથી એને કંઈક વિસ્તારપૂર્વક આલેખવાની આપણી ફરજ છે

પ્રજાબંધુ (વાર્ષિક) આશ્વિન ૧૯૭૮ નો

૧૩

જૈનાચાર્ય શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજનો સ્વર્ગવાસ

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ પણ તાંના સમય
શ્રીમતી ભોમની મધ્ય ભાદરવા સુદ ૧૪ મંગળવારના રોજ શિવ
(ગ્વાલીયર) રાજ્યમાં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે.

તેઓશ્રી પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના વિદ્વાન શિ
હતા. તેઓશ્રીએ સં ૧૯૪૩ ની સાલમાં દીક્ષા અને ૧૯૬૪ ની સા
સૂરિપદ લીધું હતું તેઓશ્રી હૃદયના ઉદાર અને મહાન
બનારસ પાઠશાળાનો જન્મ આપી પોતે વિદ્યા મેળવવા સાથે
કેટલાક જૈન મુનિઓને તથા ગૃહસ્થોને વિદ્વાન બનાવ્યા હતા. એ
સિવાય પ્રતરદર્શનના વિદ્વાનોના, એમ ધર્મને નિમિત્તે પરિચિત
હતા, તેમ કેટલાક પાશ્ચાત્ય દેશના વિદ્વાનોના પણ પોતાની વિદ્વ
પ્રસિદ્ધ અને પરિચિત થતાં જૈનસમાજની કેટલેક અંશે મહેતી
આપી હતી

શ્રીયશોવિજય જૈનગ્રંથમાલા સંસ્થાને જન્મ આપી અનેક ગ્રંથો બહાર પાડી જૈનસાહિત્યની સેવા પણ કરી હતી. જૈનધર્મના ઉપદેશક તેમજ પ્રસિદ્ધ વક્તા પણ હતા. આવા એક વિદ્વાન આચાર્ય મહારાજ (મુનિરત્ન) ના સ્વર્ગવાસથી જૈનોમને ખરેખર એક ધર્મગુરુની ખોટ પડી છે. આ સભા પણ તે માટે પોતાની અત્યંત દિલગીરી જાહેર કરે છે. તેઓશ્રીના પવિત્ર આત્માને અખંડ અનંત શાંતિ મળો તેમ પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

આત્માનંદ પ્રકાશ ૧૯૭૮ ના આસોનો અંક.

૧૪

શ્રી વિજયધર્મસૂરિનો અત્યન્ત ખેદકારક સ્વર્ગવાસ

શ્રીમાન્ મુનિરાજ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય શ્રી વિજયધર્મ સૂરિએ ભાદરવા સુદિ ૧૪ મંગળવારની રાત્રિના દશ કલાકે શિવપુરી નામના ગ્વાલીઅર પાસેના નિકટના ગામમાં બાવન વર્ષની ઉંમરે સોમવારીને સ્વર્ગવાસ કર્યો છે. એમનો અભાવ થવાથી ભારતમાં એ અવશ્ય હોવાથી સર્વેને અત્યંત દિલગીરી વિસ્તરી છે. જૈનસમુદાયમાં નહિ પણ સાહિત્યના પ્રેમમાં પણ તેમની ન પુરાય તેવી ખામી પડી છે. શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજનો શિષ્યવર્ગ પહેલેથી ખાસ બહુ નામાંકિત નીવડેલ છે. તેમાં આ મહારાજશ્રીએ તો શ્રી વિજયાનંદસૂરિએ પ્રાચ્ય પ્રદેશમાં જૈનધર્મ સંબંધી જ્ઞાન ફેલાવવા માટે વાવેલાં બીજને અત્યંત પલ્લવિત કરેલ છે. અત્યારે એ પ્રદેશમાં ઘણા યુરોપીઅન વિદ્વાનો જૈનધર્મ સંબંધી શોધખોળના લખનાર તેમજ ગ્રન્થક બન્યા છે અને તે પ્રદેશમાં અનેક આચાર્યો પણ કેટલુંક જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ફેલાવ્યું છે. એ સઘળો આ મહારાજશ્રીનો જ પ્રતાપ છે.

એ મહારાજશ્રી ગૃહસ્થપણામાં મહુવા શહેરના નિવાસી હતા.

પણ જાણ્યું છે. એટલુંજ નહિ પણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમની બધી વિદ્યાની આપ લેમાં એમણે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે. અમારૂં તેમની મુલાકાતમાં આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિની વાણી પ્રાપ્ત કરવા આ પ્રતિ ભાવની ચારિત્રવાન વ્યક્તિનું દર્શન પણ વિશાળ અને એમની મૂર્તિઓ અનેક રૂપ હોવાથી તેમજ તેમનું ચારિત્ર બોધપ્રદ અને અનુ કરણ હોવાથી એને કંઈક વિસ્તારપૂર્વક આલેખવાની અમારી ઇચ્છા છે.

ગુજરાત (પશ્ચિમ) આશ્વિન ૧૯૭૮ નો અંક

૧૩

જૈનાચાર્ય શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજનો સ્વર્ગવાસ.

આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ ઘણા લાંબા સમય થયાં બીમારી ભોગવી ગયા ભાદરવા સુદ ૧૪ મંગળવારના રોજ શિવપુરી (ગ્વાલીયર) ગામમાં સમાધિપૂર્વક સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે.

તેઓશ્રી પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય હતા. તેઓશ્રીએ સં. ૧૯૪૩ ની સાલમાં દીક્ષા અને ૧૯૬૪ ની સાલમાં સૂરિપદ લીધું હતું. તેઓશ્રી વક્તૃત્વ શક્તિ અને ભાષાસાર હતા. બનારસ પાઠશાળાનો જન્મ આપી પોતે વિદ્યા મેળવવા સાથે બીજા કેટલાક જૈન મુનિઓને તથા ગૃહસ્થોને વિદ્વાન બનાવ્યા હતા. જૈનેતર સિવાય ભારતવર્ષના વિદ્વાનોમાં, જેમ ધર્મને નિમિત્ત પરિચિત થયા હતા, તેમ કેટલાક પશ્ચિમ દેશના વિદ્વાનોમાં પણ પોતાની વિદ્વતાથી પ્રસિદ્ધ અને પરિચિત થયા. જૈનસમાજની કેટલીક ભારે મોટી ખોટ પણ આવી હતી.

હતી. ઊંચા ઊંચા આગબોટની જમીન અને અને કાંઠેરીઓમાં રહેલા લોકોને અમે પણ એમનો ખાહેશ ખ્યાલ કરવામાં ભૂલ્યા નહોતા.

એમનો શિષ્યપરિવાર પણ આગળ વધેલો છે. ઉપાધ્યાય શ્રી ઇંદ્રવિજયજી પંન્યાસ ભક્તિવિજયજી પ્રવર્તક મંગળવિજયજી ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિજયજી અને મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી તો ખાસ જાહેર પડેલા છે. આશા છે કે એઓ ગુરુમહારાજના પગલે ચાલી એમના પછી વતી શાસનભક્તિમાં તત્પર રહેશે, ને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં જનતાને લાભ આપ્યા કરશે.

જૈનદર્શન પાઠશાળાને પાછી જાગૃત કરવાનો યત્ન મહારાજશ્રીએ એવો આગ્રહ કરેલો છે. પ્રવર્તક વિજેરને ત્યા એકમ્યો છે એ પાઠશાળા પાછી જાગૃત થાય, અને નવા વિદ્વાનો ઉત્પન્ન કરે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. અમે એ શુભ પ્રયાસની ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

મહારાજશ્રીની શુદ્ધિ ઉપર સુધી ગઇ સારી રહી હતી. કાળધર્મ પામ્યા બાદ શહેર તરફના તેમજ શ્રી સંઘ તરફના મોટા સન્માન સાથે અગ્નિસંસ્કારાદિ ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. તેમના અગ્નિસંસ્કારના સ્થાને રાજ્ય તરફથી તરતમાંજ વિશાળ જમીન બક્ષીસ આપવામાં આવેલી હોવાથી ત્યાં મહારાજશ્રીના સ્મરણાર્થે સ્તૂપાદિ કરવામાં આવશે.

મહારાજશ્રીનું અવસાન થયાના તારના ખબર મળતા અનેક સ્થાને ક્રિયાઓના ઠરાવો થયા છે ઉપરાંત અનેક શુભ કાર્યો તેમના નામ નિમિત્તે કરવામાં આવ્યા છે. આકારમાં પણ અઠ્ઠાઇમહોત્સવ કરવામાં આવેલ છે. અને મનુષ્યો તથા પશુઓને અનુકંપાદાન આપવામાં આવ્યુ છે. આવા પણ તેવા શુભ પ્રસંગો બન્યા છે તેના ખબર તથા મહારાજશ્રીનું સંક્ષિપ્ત જ સચિત્ર જીવન પત્રમાં પ્રગટ થયેલ છે તે વાંચવાની ભલામણ કરી એ મહાત્માના આત્માને શાંતિ મળો, એમ ઇચ્છી આ ટૂંક નોંધ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

જૈનધર્મ પ્રકાશ સં ૧૯૭૮ નો આશ્વિન માસ.

સં ૧૯૨૪ માં શામળભાઈના પ્રસિદ્ધ કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયો હતો. સત્યધર્મ પામ્યા ત્યારે દીક્ષા પર્યંત ૩૫ વર્ષનો અને સં ૧૫ વર્ષનું હતું ત્યારથી ભાવનગર આવતાં શાન્તમૂર્તિ શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજનો પ્રસંગ થયો. તેમના ઉપદેશથી તેમને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો અને પોતાના કુટુંબની રજા મેળવીને સં ૧૯૪૩ ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ભાવનગરમાં એ ગુરુ મહારાજના હસ્તે તેઓએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું હતું. ચારિત્ર ગ્રહણ કરી પછી ગુરુ મહારાજની વૈયાવચ્ચમાં અહર્નિશ તત્પર રહેતા હતા. કારણ કે ગુરુજીનું શરીર વધારે નરમ રહેતું હતું. એક દિવસ તેમના વૈયાવચ્ચાદિ ગુણથી પ્રસન્ન થઈને ગુરુ મહારાજે આશીર્વાદ આપ્યો હતો:

"જા તેરા અભ્યાસ કર, તું જૈનધર્મનો મોટો નેતા થશે." આ આશીર્વાદ ફળ્યો છે.

ગુરુમહારાજ સં ૧૯૪૯ માં સ્વર્ગવાસી થયા બાદ એમણે વિહાર શરૂ કર્યો હતો અને અભ્યાસ પણ વધારવા માંડ્યો હતો. બનારસ જેવા જૈનનું નામ પણ નહિ સહન કરનાર શહેરમાં એમણેજ સં ૧૯૫૮ માં 'શ્રીયશોવિજય જૈન પાઠશાળા' સ્થાપી, એટલું જ નહિ પણ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ તથા શેઠ ગોકળભાઈ મૂળચંદની સહાયથી અંગ્રેજી પાઠશાળા મારફત જૈનધર્મની કીર્તિ સ્થાપન કરી.

એ પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરીને ઘણા વિદ્વાનો બહાર પડ્યા છે અને જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરનાર નીવડ્યા છે.

વિદ્યાવૃદ્ધિમાં એમણે શાસ્ત્રવૃદ્ધિ માટે ઘણું કષ્ટ સહન કર્યું છે. પુસ્તકોથી અને જ્ઞાનથી યુરોપીયન પ્રજામાં પણ માન મેળવ્યું છે. ઘણા વિદેશીય વિદ્વાનો એઓ સાહેબની મુલાકાત લેવા આવી ગયેલ છે. દેશી રાજા મહારાજાઓમાં કાશી નરેશથી ઘણા રાજાઓનો પણ પ્રેમ મેળવ્યો છે. પાશ્ચિમાત્યોના સમાજમાં એઓ સાહેબને અત્યન્ત આદરથી

છે કે તેમની અને તેમના વિદ્વાન શિષ્યોની વિદ્યા, વ્યવસ્થિત સર્વપદ્ધતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન, સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની શક્તિ, ધાર્મિક સહિષ્ણુતા, અદ્વિતીય શાસ્ત્રપ્રેમ અને અસાધારણ નિઃસ્વાર્થ આચારીએ યુરોપના આ મહાન આચાર્યની વિદ્વત્તા પર પ્રશંસાના, જર્મન અને અંગ્રેજ વિદ્વાનો આકર્ષી શક્યા હતા. આખા યુરોપમાં જે મહાન સંશોધક વિદ્વાન મંડળો છે તેમાંની "ઓરિએન્ટલ સોસાયટી ઓફ ઇટાલી," "રોયલ એશીઆટિક સોસાયટી ઓફ બેંગાલ," "સોસાયટી ફોર ઓરિએન્ટલ સ્ટડીઝ ઓફ આમસ્ટર્ડેમ," રોયલ એશીઆટિક સોસાયટી ઓફ બ્રિટન" વિગેરે મહાન અને જગદ્વિખ્યાત સંસ્થાઓએ આ મહાન જૈનધર્મગુરુને ઓનરરી ફેલો અને એસોસીએટ વગેરેનું માન આપ્યું છે કે જે માન જૈનધર્મ ગુરુઓમાંથી બીજા કોઈ પણ ધર્મગુરુ કે વિદ્વાન મેળવી શક્યા નથી. એટલું જ નહિ પણ આવું અપૂર્વ માન આખા હિંદમાં પણ થોડાક જ વિદ્વાનો પામ્યા છે. જૈનધર્મ એ ફક્ત બુદ્ધધર્મની શાખા છે એવા અનુમાન પર યુરોપીય વિદ્વાનો દોરવાયા હતા. આ વિદ્વાનોમાં સૌથી આગળ પડતા જર્મન વિદ્વાન પ્રો. હર્મન જેકોબી પણ એક હતા. પરન્તુ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિને પ્રો. જેકોબી જ્યારે કલકત્તામાં મળ્યા ત્યારે ઘણો વાદવિવાદ થવાથી પ્રો. જેકોબી પાસે કબૂલ કરાવ્યું કે— જૈનધર્મ એ દુનિયાનો પ્રાચીન અને સ્વતંત્ર ધર્મ છે અને તે કોઈપણ ધર્મની શાખારૂપ નથી. પ્રો. જેકોબીએ પોતાનો આ સુધારેલો મત તે પછી પ્રમાણો અને આધારો સહિત જાહેર કરી દુનિયાના વિદ્વાનોને જાણ કરી આપી છે કે—જૈનધર્મ એ પ્રાચીન અને સ્વતંત્ર ધર્મ છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ જૈનદર્શનની આ કાંઈ ઓછી સેવા બજાવી નથી. આજ પ્રમાણે ઇટાલિયા એશીઆ-અમેરીકાના જર્મનીના જાણીતા ડૉ. એફ. થોમસ, કે જેઓ જાણીતા સંસ્કૃત ગ્રંથોના જર્મનમાં અનુવાદ પણ કર્યા છે તેઓને જૈનધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનમાં ત્યાર બાદ વેદાન્તની રચના પર જૂદના આરોપ

જૈન આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિનું અવસાન.

જૈનધર્મ અને શાસનની તેઓએ બજાવેલી ઉત્તમોત્તમ સેવાઓ

અનેક ગ્રંથોના પ્રણેતા અનેક ગ્રંથોના કર્તા, એક એથી પણ ઉપયોગી એવી અનેક શુભ સંસ્થાઓના સ્થાપક, જૈનધર્મના અપૂર્વ અને વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વો તરફ હિંદુસ્તાનમાં નહિ પણ યુરોપ અને અમેરિકાના વિદ્વાનોમાં જિજ્ઞાસા પેદા કરનાર અને તૃપ્ત કરનાર, જૈનધર્મની ગહનતા સમજનાર, અને તે ઉપર કરેલ સંગીન અને અસરકારક ભાષણો કરનાર, જૈનતત્ત્વોનો અભ્યાસ ફેલાવો કરવા માટે ગંભીર અને અતિશય પરિશ્રમ સેવનાર, સત્યની ખાતર અને સિદ્ધાન્તની ખાતર ગમે તેવા સાધુઓની કે ખુદ શ્રેષ્ઠીઓની કે દુનિયાની પણ પરવા નહિ કરનાર, સંપ્રદાયમસ્તી અને સ્વાર્થીનો મહાન્ વિરોધી, જૈનશાસનનો રક્ષક, જૈન-ધર્મનો ઉદ્ધારક, એક ઊંચા આદર્શ સુધી પણ જૈનધર્મ અને જૈનધર્મની ઉન્નતિ માટે યત્ન કરનાર શાસ્ત્રવિશારદ મહાન્ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરિના મરણથી જૈનોમાં અનન્ત દિલગીરી ફેલાઈ છે. જૈનધર્મ પર આવેલ આફતોનો તો જાણે એક વખત વરસાદ વરસી રહ્યો છે. અને આવા એક અતિ નાજુક અને કટોકટીના મુસીબત વખતે આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ જેવા એક અતિ સમર્થ સુશિક્ષિત આચાર્યના અવસાનથી આ આફતોમાં ઓર વધારો થયો છે. જૈનધર્મને આવા નાજુક પ્રસંગે આવા નીડર અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા સમર્થ આચાર્યની સેવાઓ ગુમાવવાનું આવેલ પસંદ કરે તેમ છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિનું અવસાન જૈનધર્મ માટે તો ખરેખર એક અસાધારણ આફત સમાન છે એમાં તો સંશય જ નથી કે, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ, આખા હિંદમાં નહિ પણ સમસ્ત જગતની દુનિયામાં જે પવિત્ર અને મોભાનું સ્થાન મેળ

હોય તો તેઓએ જૈન ધર્મના “ સાધારણ ખાતા ”ની પુષ્ટી માટે બતાવેલી નીડર અને અપૂર્વ વાત છે આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર કર્યું કે–“ અમુક અમુક ખાતાઓ બીજાએ અગાઉથી કરેલા ઠરાવ મુજબ ભલમાં દેવદ્રવ્ય ખાતે જમા થાય છે તે ખાતાઓ, જો સંઘ ઠરાવ કરે તો સાધારણ ખાતામાં પણ સંઘ જમે કરી શકે છે અને સંઘની સત્તા છે અને સત્તા પ્રમાણ ગણાય તેવા જૈનશાસ્ત્રોમાં આવા ફેરફાર કરવા સામે મનાઈ નથી. ”

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ આ સ્વતંત્ર અને નીડર વિચાર કર્યો કે તરત તેઓના વિરોધી કેટલાએક સાધુઓએ આ મહાન્ આચાર્યની આ સર્વથી મહાન્ અને ઉપયોગી વાત સામે અગડંબગડં કરી મૂકી બીચારા આચાર્યશ્રી સ્વામે ખૂબ ઉછાળ્યો. કેટલાએક ધર્મપિતા ધર્મગુરુઓ તો આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ આવી સૂચના કરવાથી નાસ્તિક ગણાય, અને તેથી જ નીચ યોગ્ય ગણાયા, અને અંગત આક્ષેપો પણ કરવામાં પાછા પડ્યા. પરન્તુ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ વિરોધીઓના આક્ષેપોની રજ પણ પરવા કરી નહિ, અનેક લખાણો લખ્યા, અને અનેક પુસ્તકો બહાર પાડી વિરોધીઓના આક્ષેપોનો એવો તો સચોટ જવાબ આપ્યો કે આખરે તેઓને શાન્ત થવું જ પડ્યું. ને આ પ્રસંગે, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ કરતાં બીજી કોઈની નબળી પેટની વ્યક્તિ હોત તો જરૂર વિરોધી ધર્મગુરુઓ તેઓને ફાડી નાખત, એમાં શક નથી. દેવદ્રવ્ય અનેક મંદિરોમાં પડ્યું પડ્યું સડ્યા કરે છે ને અનેક ઠેકાણે પચાવી પાડ્યું છે તે બીજા કોઈ પણ ખાતામાં વાપરી શકાતું નથી એમ જણાવ્યા છતાં અને સાધારણ ખાતાના ફંડની દરેક ઠેકાણે તંગી છે અને તે ખાતાને પગભર કરવાની સૌથી પ્રથમ જરૂર છે એમ જણાવ્યા છતાં, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ સાધારણ ખાતાની પુષ્ટિ માટે જે વિચારો જાહેર કર્યા, તે વિચારો તેમનામાં શાસનનું રક્ષણ અને

અસાધારણ ભારતી ભક્તતાના સમપર્શ થઈ ગયો હતો. આચાર્ય વિજય ધર્મસૂરિએ આ વિષયમાં લખાણ પત્રવ્યવહાર ચલાવ્યો. મી. થોમસને ખાતરી કરી આપી હતી કે "ત્યાગ વિના સેવા અને નિયમ સેવા દુર્લભ છે. જેઓ ત્યાગી નથી, તેઓ નિસ્પૃહી નથી હોતા, અને જેઓને દુન્યવી સ્વાર્થો સાધવાના છે તેઓ જનતાની નિષ્પક્ષપાતે સેવા કરી શકતા નથી તેમ તેઓને સંપૂર્ણ ત્યાગ વિના તેવી સેવાઓ કરવા માટે પૂરતો અવકાશ પણ મળી શકતો નથી." મી. થોમસે આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિનો આ ખુલાસો કબૂલ રાખ્યો હતો. એમાં તો લેશ કંઇ શક નથી કે જૈનસમાજના હાથમાં આ મહાન આચાર્યને એક રત્ન સમાન સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા. અને ત્યારથી યુરોપના કેટલા પણ વિદ્વાનને "જૈનમત" નામના વિષયના બીજા પ્રાચીન મતોના સંબંધમાં શંકા થતી, ત્યારે તેઓ તે દૂર કરવા માટે આ મહાન આચાર્યની મદદ લેવતા હતા. અને આ મહાન આચાર્યની મદદથી તેઓ હમેશાં સંતોષ પામતા હતા. આ તો અત્યારના પશ્ચિમી વિદ્યાર્થીઓ જાણે છે કે જે મહાન ધર્મગુરુની હિંમત અને ઉપયોગિતા, ખુદ યુરોપીયન વિદ્વાનો આપતી નથી કીર્તિ સ્વીકારતા, તે મહાન આચાર્ય વડે ખુદ તેમનાજ પ્રદેશો સંસ્થાઓના ધર્મ ગ્રન્થોએ ઉમેદોના દ્વાનથી સાચી વિજય થઈ આ મહાન આચાર્યને લાભ ધારવા અને તેવી ધારણા, અને અહીં શો તો સંપ નગર પણ થઈ રહ્યા જેટલી અરપણ કરી બેઠી હતી. જે મહાન આચાર્ય માટે કાંઇ પણ પ્રેમ કોઇ પણ દેશ ભક્તારી સાથે અભિમાન લઈ શકે, તેવા આ સમર્થ વિદ્વાન આચાર્યની કદર ખુદ જૈન કોમજ કરી શકી નહિ એ ખરે જ આશ્ચર્યજનક અને એક બનાવ છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ જૈનધર્મના મહાન અને અપૂર્વ તત્ત્વોનો અજૈન અને યુરોપીયન વિદ્વાનોમાં પ્રચાર કરી જેમ શાસનની જે સેવા બજાવી છે તે બેશક અપૂર્વ છે. પરન્તુ તેઓની સૌથી મહાન

હેવા તો તેઓએ જૈન સમાજના " સાધારણ ખાતા "ની પુષ્ટી માટે બતાવેલી નીડર અને અપૂર્વ હકીકત છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર કર્યું કે–" અમુક અમુક આવક સીમકે અગાઉથી એવા રિવાજ મુજબ હાલમાં દેવદ્રવ્ય ખાતે જમા થાય છે તે આવકો, જો સંઘ ઠરાવ કરે તો સાધારણ ખાતામાં પણ સંઘ જમે કરી શકે છે અને સંઘની સત્તા છે અને સત્તા સમાન અનુસાર તેવા જૈનશાસ્ત્રોમાં આવા ફેરફાર કરવા સામે મનાઈ નથી.

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ આ સ્વતંત્ર અને નીડર વિચાર કર્યો કે તરત તેઓના વિરોધી કેટલાએક સાધુઓએ, આ મહાન્ આચાર્યની આ સુંદરથી મહાન્ અને ઉપયોગી હકીકત સામે ખળભળાટ કરી મૂકી દીધો અને આચાર્યશ્રી સામે ખૂબ ઉશ્કેર્યો. કેટલાએક ધર્મઘેલા ધર્મગુરુઓ તો આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ જેવી સમર્થ વ્યક્તિને નાસ્તિક કહેવાથી નહીં ડર્યા, અને તેથી જ બીજી એક્કે બાકી, અને અસત્ય આક્ષેપો પણ કરવાના બાકી ન રાખ્યા. પરન્તુ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ વિરોધીઓના આક્ષેપોની રજ પણ પરવા કર્યા વિના અનેક લખાણો લખી, અને અનેક પુસ્તકો બહાર પાડી વિરોધીઓના આક્ષેપોનો એવો તો સચોટ જવાબ આપ્યો કે આખરે તેઓને શાન્ત થવું જ પડયું. જો આ પ્રસંગે, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ કરતાં બીજી કોઈની નબળી પોચી વ્યક્તિ હોત તો જરૂર વિરોધી ધર્મગુરુઓ તેઓને ફાડી નાખત એમાં શક નથી. દેવદ્રવ્ય અનેક મંદિરોમાં પડ્યું પડ્યું સડ્યા કરે છે ને અનેક ઠેકાણે બગાડ થાય છે તે બીજા કોઈ પણ ખાતામાં વાપરી શકાય નહીં એમ જાણવા છતાં અને સાધારણ ખાતાના ફંડના દરેક ઠેકાણે તંગી છે અને તે ખાતાને પગભર કરવાની સૌથી પ્રથમ જરૂર છે એમ સમજવા છતાં, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ સાધારણ ખાતાની પુષ્ટિ માટે જે વિચારો જાહેર કર્યા તે વિચારો લોકોમાં શાસનનું રક્ષણ અને

અધ્યાત્મરસ ભારતીય જનતાના સંબંધમાં થઇ હતો. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ આ વિષયમાં લગભગ પચ્ચીસવાર મહાશય શ્રી. થોમસને ખાતરી કરી આપી હતી કે—" ત્યાગ વિના સેવા અને નિષ્કામ સેવા દુર્લભ છે. જેઓ ત્યાગી નથી તેઓ નિસ્પૃહી નથી હોતા, અને જેઓને કંઇની સ્વાર્થ સાધવાના છે તેઓ જનતાની નિષ્પક્ષપણે સેવા કરી શકતા નથી તેમ તેઓને સંપૂર્ણ ત્યાગ વિના તેવી સેવાઓ કરવા માટે પૂરતો અવકાશ પણ મળી શકતો નથી. શ્રી. થોમસે આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિનો આ ખુલાસો કબૂલ રાખ્યો હતો. એમાં તે તો કંઇ શક નથી કે જૈનધર્મના પ્રાણભૂત આ મહાન આચાર્યને એક સત્ય સમાન સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારથી યુરોપના કેટલાક પણ વિદ્વાનો "જૈનમત" નામના હિન્દના બીજા પ્રાચીન મતોના સંબંધમાં શંકા થતી, ત્યારે તેઓ તે દૂર કરવા માટે આ મહાન આચાર્યની મદદ શોધતા હતા અને આ મહાન આચાર્યની મદદથી તેઓ હમેશાં સંતોષ પામતા હતા. આ તે જણાવતાં મને ખુશી ઉપજે છે કે એ મહાન ધર્મગુરુની કિંમત અને ઉપયોગિતા, ખુદ યુરોપીયન વિદ્વાનો આગળથી જ કેવી સ્વીકારતા, તે મહાન આચાર્ય તરફ ખુદ તેમનાજ દેશબંધુઓ સત્યવાદીના ધર્મ શાસ્ત્રોએ, ઉર્મિના પ્રવાહથી સમજી વિરુદ્ધ થઇ આ મહાન આચાર્યને કામ પાડવા અને તેવી પાડવા અને નવી શી તે સબ નકાર પણ થઇ કેમ એવી ચર્ચાઓ કરી મેલી હતી. જે મહાન આચાર્ય માટે કોઇ પણ કેમ કોઇ પણ કેમ મગરૂરી સાથે અભિમાન લઇ શકે, તેવા આ સમર્થ વિદ્વાન આચાર્યની કદર ખુદ જન્મ પ્રદેશ કરી શકી નહિ એ ખરે જ આશ્ચર્યજનક અને એક બનાવ છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ જૈનધર્મના મહાન અને અપૂર્વ તત્ત્વોનો અભ્યાસ અને યુરોપીયન વિદ્વાનોમાં પ્રચાર કરી જૈન શાસનની જે સેવા બજાવી છે એ બેશક અપૂર્વ છે. પરન્તુ તેઓની સૌથી મહાન

હોય તો તેઓએ જૈન સંઘના " સાધારણ ખાતા " ની પુષ્ટિ માટે આપેલી નીડર અને અપૂર્વ હાકલ છે. આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર કર્યું કે-" અમુક અમુક ખાતાંઓ શ્રીસંઘે ખાસ કરી કરેલા ઠરાવ મુજબ હાલમાં દેવદ્રવ્ય ખાતે જમા થાય છે તે આવક, જો સંઘ ઠરાવ કરે તો સાધારણ ખાતામાં પણ સંઘ જમે કરી શકે છે અને સંઘની સત્તા છે અને સત્તા પ્રમાણ મજકુર તેવા જૈનશાસ્ત્રોમાં આવા ફેરફાર કરવા સામે મનાઈ નથી.

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ આ સ્વતંત્ર અને નીડર વિચાર મૂક્યો કે તરત તેઓના વિરોધી કેટલાએક સાધુઓએ આ મહાન્ આચાર્યની આ સર્વથી મહાન્ અને ઉપયોગી હકીકત સામે ગભરાટ કરી મૂકી શ્રીસંઘને આચાર્યશ્રી સામે ખૂબ ઉશ્કેર્યો. કેટલા-એક ધર્મપ્રિય ગૃહસ્થો તો આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ આવી સૂચના કરવાથી નારાજ થઈ, અને તેથી જ બીજા [illegible] ગાયા, અને આક્ષેપો પણ કરવાના ધખારા પામ્યા. પરન્તુ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ વિરોધીઓના આક્ષેપોની રજ પણ પરવા કરી નહિ, અનેક લખાણો લખી, અને અનેક પુસ્તકો બહાર પાડી વિરોધીઓના આક્ષેપોનો એવો તો સચોટ જવાબ આપ્યો કે આખરે તેઓને શાન્ત થવું જ પડ્યું. જો આ પ્રસંગે, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ જેવાં બીજા કોઈની નબળી જેવી વ્યક્તિ હોત તો જરૂર વિરોધી ધર્મગુરુઓ તેઓને ચુંથી નાખત એમાં શક નથી. દેવદ્રવ્ય અનેક મંદિરોમાં પડ્યું પડ્યું સડ્યા કરે છે ને અનેક ઠેકાણે વધારે થયું છે તે બીજા કોઈ પણ ખાતામાં વાપરી શકાતું નથી એમ જાણવા છતાં અને સાધારણ ખાતાના ફંડની દરેક ઠેકાણે તંગી છે અને તે ખાતાને પગભર કરવાની સૌથી પ્રથમ જરૂર છે એમ સમજવા છતાં, આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ સાધારણ ખાતાની પુષ્ટિ માટે જે વિચારો જાહેર કર્યા તે વિચારો લોકોમાં સમાનનું સ્થાન અને

ધર્મનો ઉદ્ધાર છે એમ તેમના વિરોધી ધર્મગુરુઓ ધર્મને ઉદ્દેશીને જણા-વેલા સાધારણ કથની આ પ્રસંગે. આ વાત બેશક જો કે હજી પણ આવ્યો નથી, તોપણ સાધારણ જનતા ની પુષ્ટિ મળેલી આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિની ઉપયોગી અને કિંમતી વાત જો કે હજી સંપૂર્ણ રીતે થઈ શકી નથી, છતાં તે વાત દિનપ્રતિદિન મજબૂત થતી જતી જ જાય છે અને જાણીએ, આચાર્યશ્રીને ઇચ્છતા તો આ વાત માટે ઘણા ભાગે જ ઉપાય આપ્યું છે છતાં એક વખત જરૂર આવશે કે જ્યારે જન ગણ આજના એકાંત વાતાવરણમાં ધર્મગુરુઓની વાણીથી નહિ દોર-વાશે અને આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ પર આ વાતનાં મૂળ રોપવા માટે આશીર્વાદોનો વરસાદ વરસાવશે કેમ કે ધર્મની ઉન્નતિ કે જૈન શાસનનું રક્ષણ ધર્મ ડૂબે છે કે શાસન ડૂબે છે એવી બોલ બૂમ અને નરમ પાડી ઉપાશ્રયના ખૂણામાં બેસી રહેનારા ધર્મગુરુઓ વડેથી કદી થયું નથી કે થવાનું નથી. પરન્તુ જૈનશાસનનો વિજયવિજય અને જૈનસમાજની ઉન્નતિ ત્યારે જ થશે કે જ્યારે તેના આચાર્યો અને અનુયોગાચાર્યો, પંન્યાસો કે ગણિઓ, સાધુ અને ઉપાધ્યાયો, આચાર્યમહારાજો અને વરિષ્ઠોની નામની પદવીઓથી ધર પીઠ મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયજીની માફક અને સ્વર્ગવાસી આચાર્ય શ્રીવિજય-ધર્મસૂરિની માફક ઉદ્ધત વિરોધીઓના આક્ષેપો કે ગાળોની જરાપણ દરકાર રાખ્યા વિના, નીડરપણે અને નિશ્ચયપણે આ વાતાવરણને જે સત્ય જણાય તે, સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરશે અને આચરશે. ખરા ત્યાગી અને નિસ્પૃહી જૈનમુનિરાજો જનતાના આક્ષેપવિક્ષેપની રતિમાત્ર પણ પરવા કરતા નથી. તેઓને તેમ કરવાનો અવકાશ પણ જરૂર નથી. ઘણે ભાગે ધીમે વખત, એવી દુનિયાને વિરોધી ધર્મગુરુઓ ઉન્માર્ગે ચલાવવા ધારતા હશે, ઘણે ભાગે ધીમે વખત સમાજ સત્યને ઓળખવા કે શીખ ! આખરે, ઘણે ભાગે ધીમે વખત કબીલો અને સત્યશોધકો

કરે, પરન્તુ આખરે સત્યનો વિજય નિર્વિવાદ છે અને વિજય વરેલા તે એમાં ઘણા દિવસ રહેવાનોજ નથી, એ પણ ચોક્કસ છે

મુંબઇ સમાચાર (દૈનિક)

તા. ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨ નો ખાસ અગ્રલેખ.

૧૧

અહિંસાનો એક મ્હોટો પ્રરૂપક

મિ. પી. ટી. શાહ, કે જેઓ જૈનોલૉજિકલ એસોસીએશનના સેક્રેટરી છે તેમના ઉપર આ મતલબનો તાર આવ્યો છે કે—

" મંગળવારે સવારે સાડા છ વાગે આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મ સૂરિએ આ સંસાર છોડયો "

શીવપુરીથી શાહ એસોસીએશને રજુ કરી આ ખબર આપ્યા કેમકે હિંદુસ્તાનની પુરાણી સભ્યતા અને ધર્મોના અભ્યાસીઓ આ સમાચાર અત્યંત ચિંતાપૂર્વક સાંભળશે. વિજયધર્મસૂરિ એક વિદ્વાન અને ખરા મહાત્મા પણ હતા. તેઓ ધર્મ અને જૈન તત્વજ્ઞાનના સૌથી પ્રસિદ્ધ હતા અને પ્રો. યાકોબી, ડા. હર્નલ, પ્રો. ગેરિનો જેવા વિલાયતી વિદ્વાનો, એમના મિત્રોમા હતા. આમના સ્વર્ગવાસની ખબર બહુ અકસ્માત રીતે આવી છે કારણકે થોડા દિવસ પહેલાજ હમો પ્રો. બેલી નામના એક જર્મન વિદ્વાનને કે જેઓ ખાસ આ મોટા જૈન મહાત્મા અને એમના ઉપદેશને જાણવા માટે શિવપુરી આવ્યા હતા તેમને મળ્યા હતા. શિવપુરીમાં સાધુઓમાં રહેલ એમના આશ્રમમાં પ્રો. બેલીએ, વિજયધર્મસૂરિએ સભ્યતાને માટે કરેલ ઉપકારની બહુ તારીફ કરી હતી. ઘણા વિલાયતી વિદ્વાનો આ જૈન મહાત્માના સહિત મળ્યા હતા અને એ જ છે અને થોડા વરસ પહેલાં જમાનાની અભિરુચિ લોકોપકારી જ્ઞાનના વિજયધર્મસૂરિના વિશેષ

એક વિદ્વાને લખેલો નિબંધ જાહેરમાં આવ્યો હતો કે જેમાં ઇટાલીયન વિદ્વાન ડૉ. ટેસીટોરીએ જાહેર કરેલ યોગ્યતાના સંબંધી વિચારોની સમાલોચના કરી હતી. જૈનધર્મના જિજ્ઞાસુ કે જેની વિદ્વાનો આપણે આશ્ચર્ય પામે એવી કોઈ શોધોને જોઈ, આ જિજ્ઞાસુની લાગણીને માટે વિજયધર્મસૂરિજીને પણ પ્રેમ હતું. અસાધારણ વક્તા હોવા છતાં તેમણે અહિંસાનો સંદેશ દૂર સુધી ફેલાવ્યો. 'અહિંસા દિગ્દર્શન' નામનું તેમનું હિંદી પુસ્તક બહુ પ્રસિદ્ધ છે.

બનારસમાં તેમણે એક જૈન કૉલેજ અને શિવપુરીમાં એક જૈન ગુરુકુળ સ્થાપિત કર્યું. તેઓએ ઘણા ગ્રંથોનું સંપાદન કર્યું અને એક ગ્રંથમાળા શરૂ કરી, કે જેમાં લગભગ એકસો જેટલા ગ્રંથો બહાર પડ્યા છે. તેઓ ગુજરાતી અને હિંદીમાં પ્રખર વક્તા અને ઉત્તમ લેખક હતા. આપના જીવતાં [illegible] એક પંડિત સભા કાશીના પંડિતો આ મહાત્માના માનને માટે ભરાઈ. આ સભાને સાદર કરવા માટે જુદા જુદા ધર્મોના અને જુદા જુદા વિચારના પ્રતિનિધિઓ ભેગા થયા. એ એક ખુબ નિશાન છે કે વિજયધર્મસૂરિ બધા માનને યોગ્ય છે. એમના આત્માને સનાતન શાંતિ મળો.

[illegible]

૧૭

શાસ્ત્રવિશારદ, જગદ્વિખ્યાત જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરિના અવસાનના સમાચાર સાંભળી સમસ્ત જગતની જૈનધર્મી આલમને અને જૈન શાસનને તેઓના મરણથી જે ખોટ પડી છે તે અતીત જ પૂરાય એમ નથી. આજે જૈનધર્મમાં જૈનશાસનના તારક અને ઉદ્ધારક કામ કરનાર ધર્મ પુરુષોની સંખ્યા ઓછી નથી, પરંતુ જૈનધર્મના

આપ્યો સત્ય અને રામબાણ માર્ગ બોધનાર અને ધર્મ પૈગમ્બરોની ઉજ્જ્વલ વિદ્વત્તાની દરકાર કર્યા વિના નિડરતાથી બોધનાર જૈનધર્મમાં જે થોડા એક ધર્મ ગુરુઓ છે તેમાં આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિનું નામ પ્રમુખસ્થાને છે

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિની જીવનની મહત્તા અને પ્રતિષ્ઠિતતા તેઓની અસાધારણ નિડરતા જાહેર હિંમત અને સાર્વજનિકકલ્યાણની ભાવનાથી છે કે જે મહાન્ ગુણોની વર્તમાન ધર્મ ગુરુઓ અને હવે વિદ્વાન્ આલમના મોટા ભાગમાં સંપૂર્ણ ગેરહાજરી છે

આચાર્ય વિજયધર્મસૂરી તરફથી પોતા માટે જે કાર્યરેખા દોરવાતા સમય તરફ લક્ષ રાખી દોરવામાં આવી હતી, તે કાર્યરેખા જૈનદર્શન તરફ અજૈન હિંદી અને યુરોપીય વિદ્વાનોનું બહુમાન ઉત્પન્ન કરવામાં અને ધીમેધીમે જૈનત્વ પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિને વધારવામાં વિજયવંત પુરવાર થઇ છે આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિના હાથે જેટલી સંસ્થાઓ સ્થપાઇ છે જેટલા મધ્ય પ્રશ્ન થયા છે તેમાંની ઘણી ખરી સંસ્થાઓ શ્રી સંઘની ઉન્નતિ કરનારી નીવડી છે

જ્યારે તેઓના બીજા સાધુઓ સ્વતંત્ર વિચાર દાબવામાં પાપની પરાકાષ્ઠાની બહાર મૂકે છે ત્યારે આ વીરકેશરી સ્વતંત્ર વિચારોને હમેશાં આવકાર આપી તેઓની સ્વતંત્રતાને ઉત્તેજન આપતો હતો. જ્યારે તેઓના વિરોધી સાધુઓ ઉપાશ્રયના ચાર ખુણાની બહાર આવી ઉપદેશ કરવામાં પાપ અથવા આચારભંગ માની રહ્યા છે ત્યારે આ નિડર કેસરી શહેરોની વસ્તીમાં અજૈનોની જાહેરોની હાજરીમાં જૈનદર્શનની જનપ્રિયતા કરતો હતો જ્યારે તેઓના બીજા સાધુઓ ઉપાશ્રયમાં આવનાર થોડા ભોળા ભાવુક આત્માઓને, પૌદ્ગલિક લાભો સમજાવી તેઓને ક્રિયાકાંડમાં આગ્રહ રાખી સંતોષ માની બેઠા છે ત્યારે

આ પીરોજરી વર્તમાન જગતમાં સાચા સમાન સમુદાય યુરોપીઅન અને હિંદી વિદ્વાનોને જૈન દર્શનનું અપૂર્વ અનેક તત્ત્વો બતાવી તેઓની શંકાઓનું નિરાકરણ કરી તેઓની પાસે જૈનધર્મનું બહુમાન કરાવવામાં મોટો ભાગ ભજવ્યો હતો

જૈનબિન્દુ પુસ્તક ૧ અંક ૯

१८

एक जैनाचार्यका स्वर्गवास

दिलचस्प हालात जिन्दगी।

जैनाचार्य श्री विजयधर्मसूरिजीका गोरला ९ सितंबर सन् मंगलवार सुबहके १०॥ को स्वर्गवास हो गया। आपका जन्म विक्रम सं. १९२१ में काठियावाड के महुवा शहरमें हुआ था। आपके पिताका नाम सेठ रामचन्द था जो वणिक श्रीमान् भावुक थे और आपका गृहस्थी नाम मूलचन्द था।

आप अभी करीब—उन्नीस वर्षके थे कि आपको मुनिश्री वृद्धिचंद्रजीका उपदेश सुनकर वैराग्य पैदा हो गया—तुरन्त माता पिताकी आज्ञा लेकर सं. १९४३ में जेठ वदि ५ के दिन भावनगरमें उन्हीं महात्मा के पास दीक्षा लेली—तब आपका नाम धर्मविजय रक्खा गया। मुनिश्री वृद्धिचंद्रजी, मरहूम मुनिश्री आत्मारामजी—आनंदविजयजी के गुरुभाई थे—जिन्होंने पंजाबमें जैनधर्मको बड़ी उन्नति पर पहुंचाया।

श्रीविजयधर्मसूरिने जैनकुसुम व अपनकी खोज और उसकी इयामतमें बड़ा हिस्सा लिया है। हिन्दोस्तान, यूरप और अमरिकाके जितने आरियन्टल विद्वान् जैनधर्म या जैन कुसुम अदबके अध्ययनका शौक रखते हैं, उन सबके साथ आपकी जान व किताबत थी। उनमेंसे अक्सर तो खुद आकर आपके दर्शनका लाभ उठा चुके हैं। आप विद्वानोंकी हरतरह मदद करनेको तैयार थे।

आपने सं. १९६८ में बनारसमें एक पाठशाला स्थापित की जिसमेंसे अनेक विद्वान् बनकर निकले। सं. १९९१ में कुम्भप्रयागके स्थान पर मानतक पूज्य डॉक्टर श्रीमदनमोहन मालवीय आपको मंत्रित किया कि आपभी कुम पर व्याख्यान देवें। चुनांचे आपने एक बड़ा असरकारक व्याख्यान दिया।

सं. १९६१ में आपने यशोविजय जैनग्रंथमाला निकालना आरंभ किया, जिसमें संस्कृत—प्राकृतके अनेक ग्रन्थ छपे, जिनकी तारीफ दुनियाके बड़े बड़े आर्येन्टल रिसार्चो और विद्वानोंने की है, आपने खुद भी कई ग्रन्थ बनाये हैं जिनमें से 'अहिंसा दिग्दर्शन' बहुत मशहूर है। क्योंकि—इसमें सब धर्मों के सार "अहिंसा परमो धर्म" पर बड़ा भार दिया गया है। आपने एशियाटिक सोसाइटी बंगाल के लिए श्रीहेमचंद्रकृत योगशास्त्र का सम्पादन किया।

कुछ मर्जोंसे आप अर्सा रहा मुब्तिला थे। आखिर उसी मर्जसे आपने शरीर को छोड़ दिया। आपके शरीर का संस्कार बड़ी धूमधामसे हुआ।

उर्दू पत्र 'केसरी' लाहोर। १४ सितंबर १९११

આજ પ્રમાણેની નોંધ ઉર્દૂ 'પ્રતાપ' પત્રમાં પણ છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું

ભારતીય વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો

૧

મહુંમ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ એસોસીએટ મેમ્બર એશીયાટીક સોસાયટી બેંગાલ, ઓ.મે. એશીયાટિક સોસાયટી ઇટાલી. અને ઑ. મે. જર્મન ઓરીયેંટલ સોસાયટી.

મહુંમ સૂરિજી જબરા વિદ્વાન્ હતા અને તમામ મનુષ્યો તરફ અત્યન્ત વિવેકી હતા. તેઓ હિંમતવાન અને પ્રામાણિક હતા. તેઓની દરેકને પ્રેમ ભાવ કરવામાં તેઓ નિમગ્ન હતા. મારી માન્યતા મુજબ તેઓ હિંદુસ્થાનના સર્વોત્તમ જૈન વિદ્વાનોમાંના એક હતા. ઉપરની હકીકતની તેઓના કાર્યો સાક્ષી પુરે છે. જૈન ભાષા અને સાહિત્ય સંબંધી તમામ બાબતોમાં તેઓનો અભિપ્રાય અમૂલ્ય હતો. તેઓના અવસાનથી આવી મોટી ખોટ ન પૂરી શકાય તેવી છે. તેમનો આત્મા શાંતિમાં વસો.

૨૪ સુકીઆ સ્ટ્રીટ
કલકત્તા

બીમલચરણ લૉ

૨

જો કે મને જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિને જોવાની તક મળી નહોતી, છતાં હું તેઓને પત્રવ્યવહારથી જાણતો હતો. તેઓના મતની સાથે મળતા ન હોય એવા ઉપર પણ આક્રમણ કર્યા વિના ન રહે તેવો તેમના સાથ પત્રોમાં જાણ્યું હતો. તેઓની વિદ્યા ઉત્સાહ, અને સર્વ ઉપરાન્ત તો કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થથી રહિત તેમના મનની વિશાળતા પછી જ વિચારણીય હતી અને દરેક હિંદુસ્થાનમાં જ નહિ પરન્તુ યુરોપના જુદા જુદા દેશોમાં, તમામ વિદ્યાઓમાંથી વિશેષ અને પ્રશ્નો ઉપર વિજય મેળવતા હતા. જ્ઞાનના ફેલાવા માટે તેઓનો શ્રમ

જુએ નથી રહ્યો તેવા તેઓ અને તેમના મુખ્ય શિષ્ય ઇન્દ્રવિજયજીની સાથે પત્રવ્યવહાર કરવામાં હું હમેશ મને ભાગ્યશાળી થયેલ માનતો હતો.

હીરાભાઇ

નરસિંહપુર,
૨૧-૧-૧૨

ડેપ્યુટી કમીશનર
નરસિંહપુર ડિસ્ટ્રીક્ટ.
C. P

૨

મહુંમ શાસ્ત્રવિશારદ—જૈનાચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિની મુખમુદ્રાનો પહેલો પ્રસંગ, જ્યારે તેઓ પધારેલ હતા, ત્યારે મને બન્યો હતો. શારીરિક દુ:ખ હોવા છતાં તેઓની શાંત અને ગંભીર મુખાકૃતિએ મારા ઉપર મજબૂત છાપ પાડી હતી. તે ઉજ્જ્વલ અને અસરકારક ચહેરા ઉપર જોવામાં આવેલી શાંત ગંભીરતા હું કોઇ દિવસ વિસરી શકીશ નહિ. હું તેઓની સાથે કોઇપણ વાર્તાલાપ કરી શક્યો હતો, પણ તે મારી ટુંકસમયની પણ ઉપરની વાતોમાં જણાઇ આવ્યું હતું કે આ, વિશાળબુદ્ધિ અને અસરકારક શક્તિનું ભાન કરાવવાને મને પુરતા હતા. તેઓ હવે રહ્યા નથી, પણ અને મહેનત ભર્યાં પુસ્તકો પુરાં પાડ્યાં જે ચરિત કરી છે. તેને માટે તેમની યાદગીરીને હું હમેશું સ્થાન આપીશ. નહિ હું તેઓના વિશ્વાસપાત્ર અને માનનીય શિષ્ય ઉપાધ્યાય ઇન્દ્રવિજયજીનો ઉપકાર માનીશ કે તેઓ જ્ઞાનના ફેલાવાને માટે પોતાની આખી જિંદગી અર્પણ કરનાર અને પૂર્વ અને પશ્ચિમને અન્યોન્ય વધારે સારી રીતે સમજાવનાર એક મહાન આત્માના સહવાસમાં આવવામાં મને સહાયભૂત થયા હતા. ખાસ વાંચવામાં આવેલ તેઓના કેટલાંક પુસ્તકો, કે જે તેમના વિષયો ઉપર તેઓનો મજબૂત કાબુ બતાવી આપે છે અને તે કઠિન હોવા છતાં સાદી અને સરલ રીતે

સુંદર શૈલીથી રચવામાં આવ્યાં છે. તેઓના જીવનમાં અને પ્રયોગમાં રહેલા શુદ્ધ બુદ્ધ સિદ્ધાંતોમાં તેઓનું સ્વાભિમાન મળવાથી એકએક્યું રહેલું

ઉદેપુર — જે. રત્નજી ભાટી
તા. ૧૩-૧૨-૨૨ — એમ. એ. બી. ટી.
પ્રો. ફિલોસોફી કૉલેજ-ઉદેપુર

૪

યુરોપના પણ ખરા વિદ્વાનોમાં પ્રતિષ્ઠિત સુપ્રસિદ્ધ હતા. અને કેમ્બ્રીજ યુનિવર્સિટી પ્રેસે તેઓનું જીવન ચરિત્ર બહાર પાડીને તેઓને અદ્વિતીય માન દીધેલું છે. તેમનું સ્થાન પુરાણું પણ સુરક્ષિત થઇ પડી. તમો જાણો છો કે મને તેઓની સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવાનો અને એક વખત તેઓની સમક્ષ તેઓને નમવાનો સુયોગ પણ પ્રાપ્ત થયો હતો.

હું જાણું છું કે મહર્ષિ આત્મારામજીના મુખ્ય શિષ્ય તરીકે તે બાદ તમોને પણ્યીજ વીગ વાગતી હશે અને હું તમોને ઘણા એવા વિષયોમાં વિચારો મેળવવાનું કહી શકીશ કે વધારા ઉપરાંત બીજા ઘણાને પૂર્વેની વિદ્વાને આ એક એક અત્યન્ત અનિષ્ટ પરિણામ જનક કર્યું પછી છે મને ભરોસો આવી છે કે ટુંક વખતમાં જે શક્તિના તેઓ હતા તે શક્તિ તેઓને વાસ્તવિક કાયમ રાખવા યોગ્ય થયા હશે.

ભીમપુર બજાર — એમ. કે. ભીલાવાર
પૂના ૨૯-૯-૨૨

૫

હું આત્મારામજીના ખરા અનુયાયી અને પ્રશંસક હોવા છતાં નીચે પ્રમાણે કહેવાનું પસંદ કરીશ—

હે બ્રાહ્મણ ! જો તારે પરિપૂર્ણ શાસ્ત્રજ્ઞાની સત્સંગતિ જોઈતી હોય, તો મહાન વિજયધર્મસૂરિ પાસે જા.

હે ક્ષત્રિય ! જો તું કોઈ બળવાન યોદ્ધાની શોધમાં હો, તો હું તને વિજયધર્મસૂરિ, કે જેઓ મનુષ્ય જાતિના સર્વથી બળવાન શત્રુઓ-રાગ અને દ્વેષને જીતનારા છે તેઓનું નામ આપીશ.

હે વૈશ્ય ! જો તારી ઇચ્છા સર્વોત્કૃષ્ટ સંપત્તિવાન પુરુષને જોવાની હોય, તો તું વિજયધર્મસૂરિ, કે જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રરૂપી મોંઘી રત્નો અને ગંભીર વિદ્વત્તારૂપ અમૂલ્ય ખજાનાના છે તેઓની આગળ ઊભો રહે.

હે શૂદ્ર ! સેવાધર્મ તે શી વસ્તુ છે તેનું તને હજુ યથાર્થ ભાન ન થયું હોય, તો મનુષ્યજાતિના ખરા નમ્ર અને નિઃસ્વાર્થ સેવક મહાન વિજયધર્મનું અનુકરણ કર.

૫ શ્યામચરણ મુખરજી સ્ટ્રીટ
[illegible] ([illegible])
બેંગાલ, ૨૩-૧૦-૨૨

હરિદાસ ભટ્ટાચાર્ય
એમ. એ. બી. એલ

૬

સૂરિજી એક મહાન વિદ્વાન પુરુષ હતા. અને તેઓએ તેઓના જૈનધર્મ માટે જે કામ કર્યું છે તે ઉપરાંત સાહિત્યની તેઓએ ખરેખર ઘણી સેવા બજાવેલી છે. ખરેખર મને જ સંતોષ પામવાનું છે કે તમો તમારી તમામ શક્તિ અનુસાર તેઓનું કામ ચાલુ રાખવાનું ધારો છો અને હું તમોને તમારા પ્રયત્નમાં સંપૂર્ણ ફતેહ ઇચ્છું છું.

હીરાલાલ [illegible]
ડેપ્યુટી કમીશનર નરસિંહપુર
સી. પી.

૭

એમના સદ્ગુણ અને વિદ્વાન્ શાસ્ત્રવિશારદ-જૈનાચાર્ય શ્રીવિજય ધર્મસૂરિજી કે જેઓ થોડા વખત પહેલાં અમારી વચમાંથી ગયા છે તેમના તરફનું મારું બહુમાન અને ભક્તિ જાહેર કરવાનો પ્રસંગ મળવાથી હું બહુ ખુશી થયો છું.

જે સેવાઓ તેમણે પોતાના સમાજની કરી છે તે બહુમૂલ્ય છે. હિંદુસ્થાનના તેમજ બહારના અન્ય ધર્મના સમાજોને જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તો સમજાવવામાં, અને જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોને યથાર્થ સ્વરૂપમાં સમજાવવાથી આવી જતી ગેરસમજુતીઓ ખુલ્લી કરવામાં ચાલુ જમાનાની બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ કરતાં તેમણે વધારે કર્યું છે. તેઓના ઉપદેશદ્વારા જાહેર પ્રજાના કલ્યાણ માટે કેટલીક સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવી હતી. અને હસ્તલિખિત પ્રતોમાં રહેલ જ્ઞાનનો જાહેર પ્રજાને લાભ કરવાને જુદા જુદા ઉપયોગી વિષયો ઉપર મૂલ્યવાન પુસ્તકો બહાર પાડવામાં આવ્યાં હતાં. આવા મનુષ્ય, ઉપદેશક અને આધ્યાત્મિક નેતા તરીકે તેઓની જેમ જેટલી સ્તુતિ કરીએ તેટલી અતિશયોક્તિ નહિ કહી શકાય. તેઓનું જીવન વર્ષો પર્યંત તેઓનું વ્યાખ્યાન સાંભળવા માટે એકઠા થતા મનુષ્યને વિચારો અને ઉત્તેજનનું ઉત્પત્તિ કારણ હતું. તેઓમાં તે ગુણો પણ સંમિશ્રણરૂપે ગાઢ થયા હતા કે—જે ગુણો, કોઈપણ વ્યક્તિને પોતાના ખાસ સમાજની હદની પેલીપાર લઈ જાય છે અને બધાને માટે આંતરિક પ્રેમ અને સત્કારનું કારણ થઈ પડે છે.

૯૬ આમહર્સ્ટ સ્ટ્રીટ
કલકત્તા
૧-૧-૨

ડૉ. નરેન્દ્રનાથ લૉ.

८

जैनाचार्य्यः श्रीविजयधर्मसूरिः ।

साम्प्रतमनेकेषु आचार्येषु वर्तमानेषु च प्रभुतमेषु च तत्र भवतां श्रीविजयधर्मसूरीणां यशोगायति विविधसत्पान्थे पैरस्त्ये पाश्चात्ये, दैशिष्ट्य च मधुरिमतम चारित्र्यस्य, यदि पूर्वं न केनचिदालेखितं, तथा केनाप्यवर्णितम् । न केवलं भारतेषु, अपितु प्रतीच्येष्वपि भूभागेषु तैस्तैरप्यनेकैरभारतैः प्रचारितम् विविधैर्विविधशास्त्रं निर्धन्धि विविधपूर्वेण कल्याणं भारतस्य, समाविभावस्य प्रेम्णा सम्मेलितम् विहितं भाव्याभ्य प्रतीच्यानाम्, किं बहुना, इव दैवस्मरणीयं पवित्रतम । पश्चिमीयमनुसरणीयं जैनमुनीनामन्येषाम् । ईदृशेषु चाचार्येषु सम्मानमस्माकमयम्यतया भागधेयमिदम्पश्चिमैर्वा भारतस्य स्मरणीयतागुणेषु, निरन्तरमिवमेव मोदमयमानं मनसि समुदेति यत् सर्वथा इवा इव मुनयः, निःसरणं विवशास्त्रं, विचक्षणा विवशासनी, मुनिवि जैनम् प्रतापे भारतवर्षम् ।

श्रीविजयसेन महाचार्यः
शान्तिनिकेतनम् ।

९

शास्त्रविशारद–जैनाचार्य श्रीविजयधर्मसूरेर्निधनवृत्तमाकर्ण्य नितरामस्मत्यागतमानेन चीजितमनस्मे मम । आचार्यमहोदया अती-

योग्यहृदया अनेकशास्त्रपारगामिनश्चासन् । तेषां विद्याभ्यासश्च क्रियाप्रचार समभियोगः संस्कृतप्राकृतभाषयोर्नैपुण्यं विचारश्च विशालतरः आसीत् । लोकहिताकांक्षया तैः कृतानि भाषान्तरणानि तेषां हृदयौदार्यं प्रकटी कुर्वन्ति । नूनं तेषां अभ्यासस्थानां तिरोभावेन भारत्या भारतभूमेश्च महती हानिः सञ्जातेति विनिश्चिनोमि ।

कार्तिक शुक्ल
पौर्णमासी
वि. सं. १९७९

द्विवेदी महावीरप्रसादः ।

પ્રકરણ ૧૮ મુ

[illegible]

જેઓ કોઈપણ સમુદ્રમાં ભ્રમણ કરીને જોઈએ, તેઓને એક મુસાફર સમાન હતા, કે જેને એકથી બીજા પ્રવાસ કરવામાં શાન્તિ અને હતા પ્રવેશ કરતાં હતા. અને અમને વિશ્વાસઘાત થતા હતા.

૩

હું કબૂલ કરું છું કે હું આ અભિન્ન મિત્રની ખબર તેમના જેવી બીજી ગંભીર વ્યક્તિને નથી મળ્યો જ્યારે હું હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો, ત્યારે હું તેમના નામ અને કામ સાથે પરિચય પામ્યો હતો. અને જે વખતે હું તેમની માનવતી મુલાકાત લઈ શક્યો હતો તે વખતે, જો કે તેઓ પશુને વધ થતા પીડાતા જણાતા હતા તો પણ, જે માણસો સ્વપ્ન અને આશા કરતા હતા, તે માણસોને–તે નમૂનેદાર મુનિને હું મારી દૃષ્ટિ સન્મુખ જોઈ શક્યો હતો. જોકે તેઓ વિમાર્ગે પીડાતા હતા, તેઓએ મને ગંભીર અને મધુરહાસ્યથી સ્વાગત આપ્યું હતું. તેઓના મુખમાંથી નિકળતા શબ્દ શબ્દો અને તેમ પણ મારા પ્રશ્નના મત અને માનવતા વગર સહનશીલતા, માન અનુકંપા, અને સ્નેહ પ્રાપ્ત કરવાની રચને પ્રદર્શિત કરવા વ્યાખ્યાનો વર્ષો તે પશ્ચિમ–એશિયાના પ્રૌઢ મુસાફરને હું કદિ પણ વિસરી શકવાનો નથી. જો કે તેઓ અભ્યાસ માટે બહુ શુભ સમય ગણાતી શક્યા હતા. તે પણ એક વિદ્વાન તરીકે તેઓ સ્પષ્ટ રીતે વિશ્વપ્રચારક હતા જનસમાજમાં કેમ પણ માલુમ તેમનાથી ઊંચી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ નથી.

કૈનેડા

સીલ્વન લેવી.

૪

આચાર્ય મહારાજ વિજયધર્મસૂરિ મારી ઓળખાણ થાર્ટ સાથે શોધ કરી મારા કાર્યમાં ઘણા ઉપર હતા પશ્ચિમની પદ્ધતિ અને

૬

મદુરૈમાં જ્ઞાનયજ્ઞના સંબંધમાં હું પહેલીવાર આવ્યો ત્યારે જ્ઞાનયજ્ઞ નિમિત્તે તેઓની દીર્ઘ આયોજન શક્તિ અને કામની સરળતાએ પહેલીવાર મારા ઉપર અસર કરી હતી. તેઓને ચોક્કસ ખાતરી હતી કે સત્ય એક જ છે અને વ્યક્તિ કે કોઈની ભિન્નતાની સમજણ કર્યા વિના મતભેદ ઉભા કર્યા વિના કરવાને તેઓ પોતાની સાથે કામ કરવામાં ઉત્તેજન આપતા. આ પ્રમાણે તેઓ પૂર્વ અને પશ્ચિમને જોડનાર સાચા સાધુ રૂપે હતા છે અને તેઓના ચારિત્ર્યની ઉમદાતા અને નિર્મળતાને લીધે તથા નમ્રતા તેમ જ કામ કરવા મિત્રો તરફ આપેલી ઉંડી સહાનુભૂતિને લીધે આ સંતપુરુષો ઉપર તેઓએ અગત્યનો પ્રભાવ ઉભો કર્યો હતો અને તે તેઓની જિંદગી બાદ કાયમ રહેશે. સર્વ ધર્મના ઉત્થાન પૂર્વ તીર્થંકરોથી પ્રારંભાયેલ ચાલતા ધર્મના તેઓ સાચા અનુયાયી હતા.

પ્રો. ટકીતોગો

૭

શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ, એક મહાન વ્યક્તિનું પુરાણું ભારતીય આદર્શ આપણા ભિક્ષુઓ, શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ પૂરા પાડી રહ્યા હતા. બાળપણથી રાગ-દ્વેષાદિ ઉપર પરાજય મેળવ્યા બાદ તેઓ નિસ્વાર્થ ઉદાર બુદ્ધિથી કામ કરતા હતા. તેઓના ધર્મના સિદ્ધાન્તોમાં સંપૂર્ણ વ્યાપાર કરીને, તાત્વિક દૃષ્ટિથી તેનું રહસ્ય તેમણે મેળવ્યું હતું. તેઓનો બોધ અને ઉપદેશ યુક્તિ અને ચાતુર્યથી ભરપૂર હતા અને અન્ય વ્યક્તિ, દેશ અને સમાજ સાથે તેઓનો વર્તાવ નિર્મળ મૈત્રીપૂર્ણ હતો. હિન્દુસ્તાનના કાર્યોમાં તેઓના પ્રયત્નોથી પુસ્તકો, ગ્રંથો અને અભ્યાસનાં સાધનો બહાર પાડનારી ખાતાઓની સ્થાપના થએલી

યોજનામાં તેઓના નિરંતર શ્રમથી સમાજને નવું બળ આપવામાં આવ્યું હતું. તેઓના સહાધ્યાયીઓને ઉત્સાહપ્રેરક થઈ પડેલ તેઓનો દાખલો તેમના વારસોને વારસારૂપે પ્રાપ્ત થયેલ છે.

જાન્યુઆરી ૧૯૨૩ — પ્રો. ડબલ્યુ. થોમસ.

૮

ધર્મવિજયસૂરિ સૌથી મોટા વિદ્વાનોમાંના એક હતા, અને તે ઉપરાંત હિંદુસ્થાનના સર્વોત્તમ સાધુઓમાંના એક હતા. પોતાના સ્વદેશ ભાઈઓમાં જ નહિં પરન્તુ પૂર્વ અને પશ્ચિમના સંખ્યાબંધ વિદ્વાનોના પણ તેઓ માન્ય અને પૂજ્ય હતા. અને તે વિદ્વાનોનાં પ્રશ્નોમાં ઉત્સાહ આપવા ખુશી થતા; તેમજ જ્યારે જ્યારે તેઓને તેમની મદદની અને શિક્ષાની જરૂર હોય, ત્યારે ત્યારે તેઓ અત્યન્ત ઉમળકા અને ઉદાર દિલથી સહાય કરતા. જૈનમતવિષય અને જૈનસાહિત્ય ઉપર તેઓના કરતાં વધારે પ્રકાશ બીજા કોઈ વિદ્વાને પાડેલ નથી. માતૃભાષાના પુસ્તકો લખનાર પણ તેઓ પ્રમાણિક હતા. તેઓએ શાળાઓ સ્થાપી હતી. અને તેઓની આખી જિંદગી, જે બહુ સત્ય, ઉચ્ચ અને શાંત છે તેની સેવાઓમાં અર્પી હતી. તેમના અવસાનથી વિશ્વના પ્રત્યેક ભાગમાં ઘણા મિત્રોને અત્યંત દુઃખ થયું છે. આ માનુષી સંસારના તેઓના જીવન દરમિયાન તેઓ મુનિ તપશ્ચર્યામાં અને ધ્યાન અભિજ્ઞસ્થિતિમાં રહ્યા હતા. એમ છતાં સાંસારિક નામવર કંઈ પણ ધન કરતાં વધારે મૂલ્યવાન્ ધન જેઓને તેમના પરિચયનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું તે સર્વને નમ્રપણે તેઓ રેલાવતા હતા. તેઓ આપણા સર્વને માટે આદર્શરૂપ હતા. તેઓ દેવલોકમાંથી તેમના સમાજને અને તેમના સર્વમિત્રોને આશીર્વાદ આપવાનું ચાલુ રાખે.

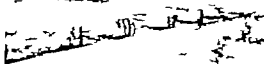
લીપ્ઝીગ જર્મની — ડૉ. જોહેનિસ હર્ટલ,

પ્રકરણ ૧૫ મું

સમાધિ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સમયનાં આયોજન

વિદ ાપિમંદિર

૧

ગ્વાલીયર સ્ટેટમાં આવેલા શિવપુરીમાં

શ્રીવિજયધર્મસૂરિનું સ્મારક

જગત્પ્રસિદ્ધ મહાન્ જૈન વિદ્વાન્

(જયાજી પ્રતાપ)

પરમાત્મા શિવજીનું પ્રિય સ્થાન શિવપુરી કે જે હમણાં ગ્વાલીયર ની ગરમીના દિવસો ની રાજધાની અને સેનિટેરીયમ છે આ શિવપુરીમાં ગયેલા મહીનામાં વિજયધર્મસૂરિ નામના સ્વર્ગવાસી જૈનમહાપુરુષ ને વિદ્વાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા પ્રથમ એક સુંદર અને પ્રૌઢ આવેશમાં દ્વિતીય ક્રિયા કરવામાં આવી હતી. સ્વર્ગવાસી મહાત્મા પ્રત્યે માન બતાવવા હિંદુસ્તાનના ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશના રહેવાસીઓ પરસ્પર સાથે હરીફાઈ કરતા હતા. એટલું જ નહિં પરન્તુ પાશ્ચાત્ય દેશોના કેટલાક પ્રસિદ્ધ પ્રતિનિધિઓ પણ આ ક્રિયામાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા. પાશ્ચાત્ય અને ઇંગ્લીશ લોક, જૈનો હિંદુઓ અને પારસીઓ, કે જેઓ એ બધા લોકો તો એકજ મતને જુદા જુદા રૂપમાં દ્વારા શોધે છે તેઓ બધા, સ્મરણીય સ્થાનનાં ભેગા થયા હતા.

જે સ્વર્ગવાસી અગ્રગણ્ય જૈન વિદ્વાન, જે જે દેશોમાં પગે ચાલીને ફરતા હતા, ત્યાં ત્યાં તેઓ લોકોના હૃદયો પર છાપ પાડતા જતા હતા, તેઓ પોતાનું સ્વાસ્થ્ય ઠીક બનાવવા માટે અને એ વર્ષે ચોમાસુ ગાળવા માટે આ તરફ શિવપુરી આવ્યા હતા. તે આપણું સુભાગ્ય હતું. જો કે તેઓ જૈનધર્મના અનુયાયી હતા, પણ તેઓ ખરેખર, દરેક સત્ય ધર્મો દુનિયામાં છે તેના ચાહનાર, પ્રશંસક અને ઉપદેશક

હતા. એની સાક્ષી વિવિધ ભાષાઓ, ધર્મો અને સાહિત્યમાં તેઓએ જે અભ્યાસ કર્યો હતો, તેજ પૂરે છે. એમને માટે શિવપુરી કરતાં એ વધારે સુંદર સ્થાન ન મેળવી શકાયું હોત. એ બધા ધર્મોને ચાહનાર શરીર ત્યાં માત્ર એક આશ્રમ કે ધર્મોનું કેન્દ્રસ્થાન હોય એવા સ્થાનમાં રહે એ યોગ્ય ન ગણાત.

મહારાજ સિંધિયાની ઉદારતા અજબ એ વધારે ત્યાર ખુલ્લાપણાથી ઓળખીએ છીએ એમનો બધા ધર્મોના સંબંધમાં જે પ્રેમ હતો, તે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે. એ બાબતમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી. માત્ર એટલું કહી શકું કે જે સમાધિમંદિર તેઓએ શિવપુરીમાં પોતાની યાદગીરી માટે બનાવ્યું છે તેના કમ્પાઉન્ડમાં મુસલમાનોની એક મસજીદ છે અને રાજ્યની રાજધાનીની એવા વસ્તીના પોતાના મહેલની પાસેજ બધાયે ધર્મોનાં પવિત્રસ્થાનો પાસે પાસે છે. જેવાં કે ગોપાળમંદિર, જમાલશાની મસજીદ, થિઓસોફિકલ લૉજ ગુરુદ્વારા અને ક્રિશ્ચિયન ચર્ચ વિગેરે આ જૈનમહાત્માના છેલ્લા મુકામ માટે એવું સ્થાન પસંદ કરવામાં આવ્યું છે કે જે ખાસ પ્રશંસા કરવા લાયક છે. જે પ્રેમ સ્વર્ગવાસી મહાત્મા દુનિયાના સમસ્ત ધર્મો ઉપર રાખતા હતા, તે પ્રેમને માટે આ ઉપયુક્ત આવાસ સ્થળ પ્રમાણભૂત છે.

જે મશહૂર જગ્યા નામદાર મહારાજ સિંધિયા તરફથી ભેટમાં મળી હતી, તેના ઉપર એક પાયાનો ઓટલો કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં સ્વર્ગવાસી મહાત્મા તરફ અત્યંત પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખનાર ભક્ત લોક એકઠા થયા હતા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ હિન્દુસ્તાની અને યુરોપિયનો, ધનવાનો અને ગરીબો મોટા હોદ્દેદારો અને સાધારણ લોકો વિગેરે બધા ત્યાં મોજૂદ હતા. ઘણા દિવસો સુધી ત્યાં પવિત્ર ક્રિયા ચાલુ રહી હતી.

ક્રિયાના છેલ્લા દિવસે નિર્વાણ, વાજાવાળા, અને ઊંચા વિચારોથી ભરેલાં ભાષણો કરવામાં આવ્યાં હતાં એમાં ડૉ. ફિન્ચરનેલ મિ. નરી

માન મિ. હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્ય પ્રો. મરધર કોબે તેમજ મિ. આર. એસ. ઠાકુર, એમણે કરેલાં ભાષણો ખાસ મહત્ત્વયુક્ત હતાં.

અમને જોવામાં આવ્યું છે કે સ્વર્ગવાસી જૈન મહાત્મા, જૈનેતરોને જૈન બનાવવા માટે નહિ પરન્તુ સર્વને માટેના-સત્યનો પ્રેમ જાગ્રત કરવા માટે જૈનધર્મનો ફેલાવો કરતા હતા. તેઓ જર્મન અમેરિકન ઈંગ્લીશ અને ફ્રેન્ચ ભારતીય સભ્યતાના અભ્યાસીઓની સાથે અંગત સંબંધ રાખતા હતા. પાશ્ચાત્ય લોકોનો અભિપ્રાય એ હતો કે—તેઓ એક મહાત્મા છે ઉદાર દૃષ્ટિવાળા છે સત્યની શોધમાં અત્યન્ત કાર્યદક્ષ છે અને જેઓ એમના સંબંધમાં આવતા હતા તેઓને બોધ આપવા માટે હમેશાં ઉત્સાહી રહેતા હતા. સ્વર્ગવાસી આચાર્ય એમના દરેક કામ અને દરેક કદમમાં એક ઋષિ, એક તત્ત્વજ્ઞાની એક વિદ્વાન એક સંશોધક અને એક મહાપુરુષ—આ બધાઓના સંમિશ્રણ રૂપ હતા.

આ પૂજ્ય શિવપુરી ગામ કે જે આ સ્વર્ગવાસી મહાત્માએ આ નશ્વર શરીર છોડવા માટે ખાસ પસંદ કર્યું હતું તેને (શિવપુરીને) અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

નિમ્નલિખિત ભાષણો પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે કરવામાં આવ્યાં હતાં.

ડૉ. વિન્ટરનેઝનું ભાષણ.

જે મ્હોટી શાન્તિને માત્ર મહાત્માઓ ધારે છે અને પ્રાપ્ત કરે છે આ શાન્ત પ્રતિમા સમેત મ્હોટા મહાત્મા અને વિદ્વાનની યાદ-ગિરિને માન આપવા હું સમર્થ થાઉં તેને હું એક અસાધારણ અધિકાર, અને એક મહાન આનંદ ગણું છું.

ઉદાર દૃષ્ટિ હમેશાં ખરા વિદ્વાનોનું લક્ષણ રહ્યું છે જેનું નમૂનું

એ છે કે તેઓ એમના પોતાના ધર્મને માટે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવું એટલાજ સંતુષ્ટ નહિ રહેતા હતા, પરન્તુ સામાન્ય સંસ્કૃત સાહિત્ય અને જ્ઞાન–વિજ્ઞાનમાં પણ તેઓ ઊંડો ભાગ લેતા હતા.

હું માત્ર હેમચન્દ્રસૂરિ મહામુનિની વાત તમારી આગળ કરતું છું કે જેઓ બારમી શતાબ્દિમાં થયા હતા અને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યના લગભગ બધા શાખા વિભાગોમાં જેઓએ કામ કર્યું હતું. આપણા સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજી ઉદારતામાં એમનાથી વધારે આગળ વધેલા હતા. જે પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત સાહિત્યનો અભ્યાસ હિંદુસ્તાનમાં થાય છે તેમાંજ નહિ, પરન્તુ જે પ્રબલ પ્રમાણ વિદ્વાનો ભારતીય સાહિત્યના અભ્યાસમાં કરી રહ્યા છે તેમાં પણ ભાગ લેતા હતા. જે સૂક્ષ્મ ઐતિહાસિક પદ્ધતિઓને અનુસરીને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કામ કરે છે તેને તેઓ અનુમોદન આપતા હતા અને આ શોધખોળના કામમાં ઉચિત પ્રમાણે મદદ કરતા હતા.

થોડા વખત પહેલાં પાશ્ચાત્ય લોકો જૈનધર્મ સંબંધી થોડું અને જૈનસાહિત્ય સંબંધી એનાથી પણ થોડું જાણતા હતા; એક મોટા અમેરિકન વિદ્વાને કહ્યું હતું કે નામ લેવા લાયક કંઇ પણ જૈન સાહિત્ય છે જ નહિ. આ લગભગ વીસ વર્ષ પહેલાંની વાત છે અને ખાતરી છે કે આ વાતની આવૃત્તિ અત્યારે કોઈ પણ વિદ્વાન ન જ કરી શકે. કારણ કે યૂરોપમાં અને અમેરિકામાં લગભગ બધા વિદ્વાનો જાણે છે કે જૈનોનું એક વિશાળ અને કિંમતી સાહિત્ય છે, જેમાં ધાર્મિક અને વ્યવહારિક બન્ને વિષયો આવી જાય છે પરન્તુ આ ફેરફાર થયો છે અને જૈન સાહિત્ય સંબંધી જ્ઞાન તથા જૈનધર્મ સંબંધી પ્રેમ પાશ્ચાત્ય દેશમાં દિન પ્રતિદિન વધારે ફેલાતો જાય છે એમાં મોટે ભાગે સ્વર્ગવાસી મહારાજ વિજયધર્મસૂરિજીનો પ્રેમ અને ઉત્સાહી પ્રયત્ન જ કારણભૂત છે.

આજકાલ ખાનગી લાયબ્રેરીઓ અને મંદિરોમાં ગ્રંથોને પાન સમેટી રાખવી કે જેથી વિદ્વાનો એનો અભ્યાસ ન કરી શકે, તે અયોગ્ય છે. આજકાલ ગ્રંથોને એડિટ કરવા ને છપાવવા જોઈએ, કે જેથી તેનું વાચન અભ્યાસ થઈ શકે. આ વાતને અત્યારના પણ ઓછી-ઓછા લોકો નથી જાણતા. તે વાતને આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિ પહેલેથી સમજ્યા હતા.

જૈનધર્મના પવિત્ર ગ્રંથો, હિંદુસ્થાનના ધર્મોના તમામ અભ્યાસીઓને માટે, અને તમામ ધર્મોની તુલનાત્મક ઉપયોગ કરનારાઓને માટે તથા જે કોઈ જગતના મોટા વિચારો અને મોટા આદર્શોમાં રસ લે છે તેને માટે સુગમ થાય, તો તેમાં જૈનધર્મના હિતનું પોષણ થાય છે એમ તેઓ બરાબર જાણતા હતા. એમણે સ્થાપિત કરેલ યશોવિજય ગ્રંથમાળામાં પ્રકાશિત કરેલ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગ્રંથોના સંબંધમાં અહિં વિસ્તારથી કહેવાની જરૂર છે શું ? તથા પુસ્તક પ્રકાશન માટે અને ખુદ પાશ્ચાત્ય તેમજ પૂર્વદેશના વિદ્વાનોને પુસ્તકો અને નવી શોધખોળમાં તેમણે જે ઉદારતા અને નિસ્પૃહતા બતાવી છે તે પણ વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે એ વાત તમામ ચાહે પૂર્વદેશીય વિદ્વાન હો કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન, સૌ જાણે છે.

વળી તેઓએ કરેલા ઉપકારોને માટે જે હું મારી કૃતજ્ઞતા જાહેર કરું છું તો મારી ખાનગી છે કે–મારી પોતાની આત્માની સાથે જે વિવિધ પાશ્ચાત્ય અને ખાસ કરીને જર્મન વિદ્વાનોને એમની મહેરબાનીનો લાભ મળ્યો છે તેઓની ભાવના પણ વ્યક્ત કરું છું.

એમના મોટા સમકાલીન કવિ રવીન્દ્રનાથ ઠાકોર (કે જેઓ આ પ્રતિષ્ઠામાં ભાગ નહિ લઈ શક્યા અને તે માટે જેઓ બહુ દિલગીર છે) ની માફક શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિને પણ ખાતરી હતી કે ભારતની ઉન્નતિ થશે તો

તે ઉન્નતિ માત્ર પૂર્વદેશીય અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના સહકારથી જ થઈ શકી. જે વખતે શ્રીયુત રવીન્દ્રનાથ ઠાકોરની યુનિવર્સિટીરૂપ વિશ્વભારતીના સભાસદો, કે એમાંનો હું પણ એક હોવાનું અભિમાન રાખું છું જ્યારે તેમની પરિષદમાં બેઠા હોય છે, ત્યારે તેઓ એમનો આદર્શ આ શ્લોકથી વ્યક્ત કરે છે.

प्राची च प्रतीचीति द्वे धारे विद्यायाः । आभ्यामेताभ्या-मुपलब्धमैक्यं सत्यस्याविष्कारोदयमूलस्येति नः संकल्पः ॥

આ આચાર્ય મહારાજનો પણ આદર્શ હતો. અને આ કારણે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની સાથે એમને જે મિત્રતા હતી, એનું કારણ હતું અને જ્યારે તેઓ જર્મન ઓરિયેન્ટલ સોસાઈટીના ઓનરરી મેમ્બર કરવામાં આવ્યા હતા ત્યારે તે માત્ર જે કામ તેઓએ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની સેવામાં કર્યું હતું તેની કદર જ હતી. અને પોતાને આ લેખક ૧ વર્ષોથી આચાર્ય મહારાજ સાથે પત્રવ્યવહાર હતો, અને તેઓએ એવી મદદ અને પ્રેમને માટે હું એમનો આભારી છું. જે પત્રો એમણે આ લેખકને વર્ષોમાં લખ્યા હતા, તેમાંથી થોડી લીટીઓ વગેરે નમૂના વાંચવા દેવાની રજા આપશો.

તા. ૭મી માર્ચ ૧૯૨૧ ના દિવસે લખેલા પત્રમાં તેઓ લખે છે કે:

દરેક માણસ પોતાના સહયોગીને ખાસ કરીને આ બાબતમાં મદદ કરે, તે ઘણું સ્વાભાવિક છે

તા. ૨૧ જુલાઈ ૧૯૨૧ ના પત્રમાં લખે છે કે:

સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં અમે તે મદદ કરવા માટે અમે હમેશાં અત્યન્ત ખુશીની સાથે તૈયાર રહીશું "

અને એમના છેલ્લા કાગળોમાંના એકમાં (તા. ૨૪ એપ્રીલ ૧૯૨૨) તેઓ મને લખે છે

હિંદુસ્તાનની દેશી ભાષાઓમાં પણ ઘણું જૈન સાહિત્ય છે અને જ્યારે તમે હિંદુસ્તાનમાં આવશો ત્યારે તે હું તમને બતાવવાની ઇચ્છા રાખું છું ”

અને વધારામાં લખે છે કે

“ જૈનસાહિત્ય સંબંધી તમારા હવે પછીના પુસ્તકમાં જે કંઈ મદદ તમને જોઈએ, તે હું આપવાને માટે તૈયાર છું

તા. ૨૧ ઑગસ્ટ ૧૯૨૨ ના દિવસે શિવપુરીથી લખેલા એમના છેલ્લા કાગળમાં તેઓ મને લખે છે કે

હું બિમાર હતો. પરંતુ મારી તબીયત સુધરી ગઈ છે અને મને આશા છે કે હું થોડા વખતમાં બિલકુલ ઠીક થઈ જઈશ. હું તમારી મુલાકાતની રાહ જોઉં છું કે જે શરદ ઋતુમાં થવાનું તમે મને વચન આપ્યું હતું

હું પણ આ મુલાકાતની રાહ જોતો હતો અને મને આશા હતી કે હિંદુસ્તાનમાં આવીને જે મહેરબાની મને આચાર્યમહારાજે બતાવી હતી તેનો આભાર તેમની સમક્ષ માનીશ પરંતુ એ મારા નસીબમાં નહિ હતું

ही संसारसहावचरियं नेहाणुरागरत्तावि ।
जे पुव्वण्हे दिट्ठा ते अवरण्हे न दीसन्ति ॥

સંસારનો એવો સ્વભાવ છે કે જે લોકોને આપણે પ્રેમપૂર્વક સવારે જોયા હતા, તે બપોરે આપણે ફરીથી જોતા નથી.

પરન્તુ એક મોટા અને મહાન પુરુષના અવસાને મિત્ર અને શિષ્યવર્ગની લાગણીમાં દુઃખી થવું એ ઠીક નથી. કારણ કે જે મોટા અને લાયક પુરુષો આ સંસારમાંથી ગયા છે તે આપણા માટે ખરી રીતે વિચારીએ તો, મરી ગયા નથી. એમના ઉપદેશમાં એમના

સુંદર કાર્યોથી અને બીજાથી સાધુ પણ ન કરે એવાં કાર્યોથી તેઓ અમર બન્યા છે અને તેઓએ હમેશાં જીવતી જનતાને માટે નહિ પરન્તુ ભવિષ્યના લોકોને માટે પણ જે મારાં કામ કર્યાં છે તે સમયે તો ભવિષ્યમાં પણ જીવશે

નહિ ધર્મે પ્રીયતે ।

સારું કામ કોઈવાર નાશ થતું નથી જે આવું કામ મહાન્ જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિએ આપણી જનતા માટે કર્યું છે તે કર્મ તો એમની પાછળથી કાયમ રહેશે અને જો વખતે આ મૂર્તિ અથવા એમના નામ મત ભલીભલી કંઇ પણ મૂર્તિની નિશાની પણ નાશ થઇ રહી, ત્યારે પણ તે પાછળથી કાયમ રહેશે અને તે તે આ સમાધિ મંદિર અનન્ત સુધી છે જ્યાં એમના શિષ્યોના હાથથી, એમના મિત્રો અને સદ્ધ્યાયિઓના હાથથી, હિંદુસ્તાનમાં નહિ પરન્તુ આખી દુનિયામાં તેઓએ ઘણાં વધારે સુંદર સમાધિમંદિર બનાવ્યાં છે

*

૨

મિ. નરીમાનનું ભાષણ

એક જરથોસ્તીનો અનુયાયી થઇને, જૈનધર્મના એક સાધુ સંબંધી મારો અનુભવ કહેવામાં વધારે હું કંઇ પણ અસાધારણ નથી કહેવા માટે અહિં આવ્યો નથી સમયઅભાવથી આચાર્યના વિશિષ્ટ ગુણો, એમની વિચાર ઉદારતા અને અસરકારક વિચારશક્તિ એ બે હતાં. એમણે પ્રધાન નવું મોહ્યો અને અસરકારક હતા. એ કે તેઓ એમના ધર્મના એક નેતા હતા, છતાં તેમણે જરથોસ્તીને સાંપ્રદાયિક જૈન બનાવવા

માટે પ્રયત્ન નહિ કરતા હતા. ઊલટું તેઓ પોતે હમેશાં નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે હમેશાં તૈયાર રહેતા.

ચૈકુસ્તાન માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે એનામાં એવો પ્રયત્ન હતો કે— જો તે ધારે તો એક બિલકુલ નિર્દોષ માણસની અંદર પણ "હું મહા પાપી છું અને મેં અમુક કલ્પિત પાપ કર્યું છે" એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરાવી શકે. આ આત્મની સાથે સરખામણી કરવામાં શ્રી વિજયધર્મસૂરિની તુલના કરી શકાય તેમ છે અથવા વધારે યોગ્ય રીતે કહીએ તો વિજયધર્મસૂરિની તુલના ઇમામ ગઝાલીની સાથે કરી શકાય. કે જેના સંબંધમાં એમના સમકાલીન લોકોએ કહ્યું છે કે—જો તે ધારે તો એમના શ્રોતાઓમાં એ ભાવના ઉત્પન્ન કરી શકતા કે મગજના ? કાનમાંના આધારે તે શ્રોતાઓ બેસતા હતા, તે સાંભળવા સિવાય અને સુવાથી નહિ પરન્તુ સાચા સોનાના બનાવેલા છે. આચાર્યશ્રીના જ્ઞાનની ઉદારતા સુધી તેની પરિસ્થિતિ હતી તેમાં એક રીત આ છે કે તેમના વિદ્વાનોને કિંમતી પુસ્તકો નહિ પરન્તુ અમૂલ્ય એવી તાડપત્ર ઉપરની નકલો પણ કામ માટે આપતા હતા કે એવા નવા શોધીકામ સાધુઓ એક જાતને મનાવતા પણ નહિ. તેની એ ઉદારતાના તેમને અદ્વિતીય નાયક મળ્યો છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને માલૂમ પડ્યું કે તેઓ વિશાળ વિદ્યાથી વિભૂષિત એક નેતા અને અસાધારણ જ્ઞાનના સાધના પૂ. ધારનાર બુદ્ધિમાન હતા છે. ધર્મોની તુલનાત્મક શોધખોળના એક અભ્યાસી હોવાને, અને જુદા જુદા ધર્મોના ઘણા તત્ત્વોની સાથે સંબંધ કરવાનો અવસર મળ્યો છે પરન્તુ વિવેક, નમ્રતા અને ગમ તેવા સરળ પ્રતિવાદીની દલીલ પણ આધ્યાત્મિક વિચારોનું સમાધાન કરવાની કુશળ ક્ષમતા શાસનમાં શ્રીવિજયધર્મસૂરિ કહેવાતા હોય પણ ધાર્મિક નેતાને મેં એવો નથી માટે, જે કે તેઓ ખરેખર અને વાસ્તવિક રીતે અનુપમ અને ઐતિહાસિક જ્ઞાનના એક વ્યાખ્યાતા ઉપરાંત અને સાધુ હતા, જ્યાં

ભારતના પુત્રોમાંના જે જે રાષ્ટ્રનેતાઓ ભારતના ક્ષેમનો આચરણ કરે છે તેઓના કરતાં વિજયધર્મસૂરિ વધારે ઉચ્ચ આદર્શ સિદ્ધ કરનાર હતા.

સ્વર્ગવાસી આચાર્યના પ્રભાવશાળી ઉપદેશથી મારા મનમાં એ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે કે—આપણા મોટા દેશમાં જે અનેક ધાર્મિક ઝઘડાઓ ચાલી રહ્યા છે એનું યોગ્ય સમાધાન અને શાંતિ, સર્વ જાહેર સંસ્થાઓ કે જેઓ આપણા આર્યદેશની ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓની દરકાર નથી રાખતા, તેમની દ્વારા નહિ, પરન્તુ ઉપાધ્યાય ઇન્દ્રવિજયજી તથા વિદ્યાવિજયજી જેવા ઉદાર, વિદ્વાન્ અને સમર્થ સાધુ પુરુષોદ્વારા થશે.

*

મિ. હરિસત્યભટ્ટાચાર્યનું ભાષણ

મહાન્ જૈનાચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજીની પવિત્ર યાદગિરીને માન આપવા માટે આ માનનીય સભા ભરવામાં આવી છે કારણ કે એમ કહેવામાં આવે છે કે તેઓ કેટલાક મહિના પહેલાં સ્વર્ગવાસી થયા છે, પરન્તુ જ્યારે આ દુઃખદાયક સમાચાર પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી તરફથી મને મળ્યા હતા, ત્યારે મારા મનમાં એક શંકા ઉત્પન્ન થઈ હતી કે આચાર્ય મહારાજ ખરેખર સ્વર્ગવાસી થયા છે કે ? આપણે સૌને ખબર છે કે—તેઓ કેવા મહાન્ પુરુષ, એક વિદ્વાન્ તથા ઉદાર દૃષ્ટિવાળા માણસ તરીકે નહિ પરન્તુ એક ખરેખર ઉચ્ચ કોટીની આત્મિક શક્તિવાળા મહાત્મા તરીકે એમનું મહત્ત્વ કેટલું વધારે હતું આપણે, કે જેઓ આપણા જીવનનું ધ્યેય અને શક્તિ નથી જાણતા અને એ પણ નથી જાણતા કે આપણે કયાં જઈએ ! ક્યાંથી આવ્યા છીએ ! અને શું જાણવું ! તેઓ એમ બોલે છે કે અમેજ જીવીએ છીએ, અને આત્માઓ નથી જીવતા મરી

થયા છે તેમને એક એટલી વિચિત્ર વાત કહું એમ કહેવા માગું છું કે મહાન આચાર્યશ્રી કહ્યું છે તે છે એટલું જ નહિ પરન્તુ જે પ્રમાણે આપણે જીવીએ છીએ એના કરતાં વધારે સારી રીતે તેઓ જીવે છે મરણ કેટલો ખરેખર રીતે જીવી જાણતા હતા, અને અતએવ તેમ મરણ વખતે થઈ જાય શો તેમ નથી.

હર્બર્ટ સ્પેન્સર કહે છે કે " પોતાના આત્માને ઉપસ્થિત સંયોગો પ્રમાણે સાફળતા પૂર્વક તૈયાર કરવો એનું નામ જીવન છે આચાર્ય મહારાજનું જીવન આજ સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે વ્યતીત થઈ ગયું એ વાત કે એક ઉદાહરણથી તમને જણાવીશ

આ નવીન યુગમાં હિંદુસ્થાનને માટે સૌથી મોટો પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થયો છે કે જે પાશ્ચાત્ય સભ્યતા હિંદુસ્થાનમાં ઘુસી આવીને આખા દેશમાં વ્યાપ્ત થઈ છે એ પાશ્ચાત્ય સભ્યતાના યુગને માટે શું કરવું જોઈએ ?

પ્રોફેસર કાલ્ડેકોટ કહે છે કે " માત્ર ત્યાગથી જ આ જીવન શક્ય છે એજ હિંદુસ્થાનના જીવનનો મોટો આદર્શ ઉભો છે જ્યારે બીજી તરફ યુરોપિયન આદર્શ છે તે એ કે આપણે આ દુઃખ અને ખામીઓથી ભરેલું જીવન હિંમત અને પ્રસન્નતાપૂર્વક વ્યતીત કરવું અને સુધારવું જોઈએ "

આ બે ભિન્ન ભિન્ન આદર્શોનું સમાધાન કરવું એ સહેલી વાત નથી અને એમ લાગે છે કે એક વિલાયતી કવિ કહે છે તે પ્રમાણે " પૂર્વદિશા એ પૂર્વદિશા જ અને પાશ્ચાત્ય તે પાશ્ચાત્ય દેશ છે આ બન્ને ક્યારે પણ એક થશે જ નહિ " છતાં આપણને કંઈપણ ભાવના સમાધાની જરૂર છે. કારણ કે બન્નેના સમાધાનને આધારભૂતે જ આપણા દેશની સ્વતંત્રતાનો આધાર રહેલો છે આવું એક સમાધાન કરવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે આચાર્યનું એક સમાધાન, તમે બધા આજે

જો તે પ્રમાણે એ છે કે આપણે આપણી જાતને જની શો તેટલા જાતિ અને જની શો તરફો સમય, બુદ્ધિ અની, અને વિચાર વર્તન અને ક્રિયાઓથી નિરંકુશ જમેઠ થવું જોઈએ.

બીજું સમાધાન એ છે કે જે યુરોપીઅન આ દેશમાં આવ્યા છે તે આવે છે તેમણે વિચાર વર્તન અને ધર્મમાં નિરંકુશ હિંદુસ્તાની બની જવું જોઈએ.

અનુભવ અને વ્યવહારિક બુદ્ધિ બતાવે છે કે આ બન્ને સમાધાનો શક્ય નથી.

ત્યારે, સભ્યતાના ઉત્કર્ષ અને ભિન્ન ભિન્ન રૂપોનું સમાધાન કેવી રીતે થઈ શકે અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હિંદુસ્તાનના મનુષ્યો કેવી રીતે યુરોપીઅન સભ્યતાની સાથે સહકાર સાધી શકે, તે જાણવા માટે હું તમને વિશ્વધર્મસંસ્થિત જીવનચરિત્રનો અભ્યાસ કરવાની સલાહ આપું છું. તેઓ એક બાજુથી તદ્દન ઘણા મહાન તપસ્વી આચાર્ય હતા કે જે હિંદુસ્તાનના જુના આદર્શને રજૂ કરે છે અને બીજી બાજુથી નૈતિકશક્તિ તથા ક્રિયાઓએ પુરવણી આપનારા વિચારો જેમનસાર તેમજ તેઓ શોધખોળ કરનાર વિદ્વાનોને મદદ અને ઉત્તેજન આપવા સંબંધી આધ્યાત્મિકસાધનામાં જે અનંત શક્તિ હતી, તે એ બતાવે છે કે વિજ્ઞાનમાં એવી વસ્તુ એક આવતા હતી કે જે હિંદુસ્તાની કરતાં યુરોપની આત્માને વધારે મળતી હતી.

આવી રીતે સાંગ ઉકેલવા અને સમાધાન રૂપે શ્રીવિશ્વધર્મેશ્વરિત જીવન, કે જે એક સાચું જીવન હતું અતીત થઈ ગયું સ્વભાવ સિદ્ધાન્તમાં જેમ ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોનું એકીકરણ કરી શકાય છે તેવી રીતે વિશ્વધર્મસંસ્થિત વ્યક્તિત્વમાં ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓનું એકીકરણ થઈ રહ્યું હતું. આ સંબંધે હું અત્યારે વધારે વિસ્તારથી કહી શકતો નથી. માત્ર એટલું જ કહેવા માગું છું કે શુદ્ધિ બુદ્ધિ સભ્યતાઓમાં જે

જે ઉત્તમ વસ્તુઓ દેખાતી તે તેઓ સ્વીકારતા, અને જે નુકસાનકારક દેખાતી તે તેઓ દૂર મૂકતા.

એક વાત વધારે મારે કહેવાની છે અને તે એ છે કે—આચાર્ય મહારાજની મૂર્તિ ખરેખર શા વડે યોગ્ય હોય, તેવી રીતે સ્થાપન કરવામાં આવી છે અને હું એમ સમજું છું કે મંદિર અને રંગમંડપ દરેક ઉપયોગ વખતમાં વધારે થશે પરન્તુ મારી એ છે કે—આપણે આપણી જાતને પૂછીએ કે જેટલો વિશાળ અને પવિત્ર આ આરસનો મંડપ છે તેવું વિશાળ અને પવિત્ર આપણું દિલ છે કે? અને જેવી રીતે આ મંદિર વિજયધર્મસૂરિજીની મૂર્તિને સ્થાપિત કરવા માટે યોગ્ય છે તેવી રીતે આપણો આત્મા એમના સ્મરણરૂપ મૂર્તિ સ્થાપવા માટે યોગ્ય છે કે?

એ બાબતનો ઉત્તર હા માં હોય, તો જે માન આપણે આચાર્ય મહારાજને આપીએ છીએ તે ખરું માન છે અને જો આમ ન હોય તો આ બધું ગાવું નાચવું બોલી બોલવી વિગેરે નકામું નહિ, પરન્તુ નુકસાનકારક છે.

મને આશા છે કે—અહિં જેઓ બેઠા છે તેઓ બધા આ પ્રશ્ન ઉપર બરાબર વિચાર કરશે.

પ્રકરણ ૧૬ મુ

જયન્તીઓ અને કેટલાક ભાષ્યોનો સાર.

ધર્મ-જયન્તી.

૧ લી જયન્તી

ગામ	સભાપતિ	વક્તાઓ
શિવપુરી	ઉપાધ્યાય મંગળવિજયજી	પં. રામનાથજી શર્મા શ્રીયુત બા. રા. આઠવલે
મુંબઈ	પં. શ્રી દેવવિજયજી	પ્રો. ગ. કે. નરીમાન પંડિત હંસરાજજી (પંજાબ) શ્રીયુત હીરાલાલભાઈ શેઠ ખાનજી મોતીજી મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી શ્રી ડી. ઘેલાણી પંડિત રમાપતિ શાસ્ત્રી
આગરા	પૂજા વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ	
ભાવનગર		વિદ્વાનોના ભાષણો

વિગેરે.

કેટલાક વક્તાઓના ભાષણોનો સાર

મી. ખુ. કે. નરીમાન મુંબઈ પ્રસિદ્ધ જર્નાલિસ્ટ

તેમનામાં ચિંતનનો એક ભારે ગુણ હતો, જેથી તેઓ બીજાને પોતાની તરફ એકદમ ખેંચાયાં પછી પ્રભાવ પાડી શકતા. તેઓથી જે કામ મોટા મોટા ચેતીદીક્ષીઓ નથી કરતા અમારા નથી કરી શકતા તે કામ બાલ્તને એકત્ર કરવાનો ભાર તેમણે કર્યો છે. આપણે નવા બાળકો છીએ. ગમે તે ધરમના હો પરન્તુ આપણું હિન્દુ એક છે. તેમના શિષ્યો એક પારસી ભાષાના તરણુમાં સારે મુસલમાન ભાઈ-ઓને પેર પેર મળ્યા હતા, તેજ શું દેખાડી આપે છે અને તેમાં જરા પણ સંશય વિના તેઓએ તે તરણુમો કરાવી આપ્યા હતા.

અત્યારે દેશ કાળ શો છે? દેશકાળ અને સાધારણ ધર્મ સબંધી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી કહી ગયા છે તે ઉપર વિચાર કરો અને ભાન એટલુંજ કરો કે જેમાંથી જૈનના વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી મળે તે જૈન કોમનો ઉદ્ધાર થશે. તે મહાન પુરુષ નીચે બીજા પણ્યો આપણને તેમના ગ્રંથો વીસે મળવાનાં છે. હું કહું છું કે હું જ કહીશ કે ધર્મસિ શુદ્ધી જઈ એમ સમજો.

*

શ્રીયુત હીરાલાલભાઈ

જૈનધર્મનાં આગમ પાળો ભાર મૂકનાર પ્રાચીન દેશ તો આપણા આચાર્યોજ હતા.

આચાર્યશ્રીએ જૈનધર્મનો પ્રભાવ પાડવા પણ્યુજ પ્રયાસો કરેલા છે. તેમનામાં એક એવો ગુણ હતો કે તેમણે જૈનેતર કોમમાં કામ કરી

ઘણો સારો પ્રભાવ જનસમૂહમાં પાડ્યો હતો. યુરોપના મહાન્ વિદ્વાન પ્રો. જેકોબી જેમણે જૈનધર્મના સીદ્ધાંત સમજવામાં જે જહેમત ઉઠાવી છે તે આચાર્યશ્રીના મહાન્ પ્રયાસથી દૂર થાય છે અને પ્રો. જેકોબીએ કબુલ કર્યું હતું કે તેનું મરણ પામતાં પહેલાં આભારી હતું. આચાર્યશ્રી આપેલ અત્યાચારો દૂર કરવામાં વિદ્વાનોની સહાયથી ફલીભૂત થયા હતા. જર્મનીના પ્રોફેસર પ્રો. સીમ્બન બેલી જેવા જર્મનીના વિદ્વાન્ પણ જણાવે છે કે આચાર્યશ્રી "He is one of the most personality in the whole world". આવા આવા મહાન આચાર્યશ્રી જે ધર્મમાં થઈ ગયા છે તેના માટે હજી નાખેલો ભાવ તે માટે જાગૃત થવાની જરૂર છે.

*

શેઠ માવજી મેઘજી શી

આચાર્યશ્રીએ જૈન કોમ ઉપર નહિ પરંતુ જગતમાં જે ઉપકારો કર્યા છે તે વિસરાય તેવા નથી. મહારાજશ્રી જૈનના જ હતા પરંતુ જગતના હતા. તેમણે એક મહાન્ કાર્ય ઉપાડ્યું હતું કે જૈન અગર જૈનેતર હોય છે સર્વ મનુષ્ય જાતિ આપણે બંધુના જીવો. આ માટે જે જે મનુષ્યો પ્રયાસ કરી શકે છે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે. અત્યારે ધર્મ અગર અધર્મ નક્કી કરવું એ કઠિન છે. પરંતુ જૈનધર્મના સાધુઓ જે શાસન પાળે છે તેટલું (ટીકાની ખાતર નહી) બીજા કોઈ ધર્મના સાધુઓ પાળતા નથી. જૈનો પાસે ધન અને શક્તિ છે પણ વિદ્યા અને બુદ્ધિ વિકાસ પામવાની કર છે. તેમજ શાસ્ત્રજ્ઞાનની જરૂર છે. તેના પ્રયાસો કરનાર આચાર્યશ્રીની જયંતી ઉજવવા આપણે ભેગા થયા છીએ તો જરૂર તેમના ગુણોનું મનન કરવું.

*

મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી

"આચાર્ય મહારાજનું એક સૂત્ર હતું કે શિક્ષણ અને નીડર થવાની જરૂર છે. સત્યને અંત સુધી છોડવું નહીં. ત્યારથી હું સત્ય પ્રત્યે આકર્ષિત થયો છું. તેઓશ્રીએ જૈનધર્મની અને જૈનસમાજની અપૂર્વ સેવા બજાવી છે. આવા મહાન આચાર્યોના સ્મરણથી જરૂર આપણા જીવનમાં આપણે કંઈક કરી શકીએ. મહાન પુરુષોની જયંતી ઉજવવાનો હેતુ તેમના સિદ્ધાંતો પૈકી કોઈક બાબતો વર્તનમાં મુકી શકાય તેજ છે. તેમની એવી ભાવના હતી કે દરેક ધર્મ સાથે સમભાવ રાખો. આપણે તેમના ઉપદેશ અભ્યાસ કરી તેમના જીવનનું અનુકરણ કરીએ તેજ તેમની જયંતી યથાર્થ ઉજવી ગણાય. તેઓશ્રીએ તેમના જીવનના અંત સુધી પણ અહિંસા પાળવામાં સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખ્યું હતું."

*

મિ. ડી. ડી. નથાણી.

સદ્ગુરુજીની ખોટ જૈન કોમનેજ નથી પરંતુ જગતને છે. તેમનામાં સાદાઈ અને પવિત્રતા હતા.

પ્રોફેસર શાહ જણાવે છે કે આચાર્યશ્રી જૈન ધર્મના માન આપે છે એમ નથી. પ્રો. શમશાદી તથા વીરચંદભાઈ જણાવે છે કે તેઓ નીડર હતા. તેમના જવાથી આપણે બેસી રહેવાનું નથી પરંતુ તેમના જીવનપ્રસંગોને અનુસરવું અને આપણા જીવનમાં ઉતારવા આવો પ્રયત્ન કરો.

*

પં૦ શ્રી દેવવિજયજી

આપણે આજે એક મહાત્માની નિર્વાણ જયંતી ઉજવવા ભેગા થયા છીએ. જૈન શાસનના મહાન સ્તંભરૂપ શ્રીમાન વિજયધર્મસૂરિજી

મહારાજે ગઇ સાલ આજ રોજ શિવપુરી (ગ્વાલીયર) માં નિર્વાણ પામ્યા હતા. તેઓ મુસલમાનોને પોતાનો અપૂર્વ લાભ આપી ગયા છે. આ મહાત્માએ જૈન ધર્મની ઘણી જ સેવા કરી છે. જૈન ધર્મમાં વિદ્વાનોની ખામી હતી, તે માટે પ્રથમ કરનાર તેઓશ્રી છે. તેઓએ બહુ પરિશ્રમ અને ઉદારતાથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ તથા ફેલાવો કરવા માટે એક પાઠશાળા સ્થાપી છે. તે ઉપરાંત તેમણે "શ્રી યશોવિજય ગ્રંથમાળા" પણ સ્થાપ્યું છે. માટે સાહિત્ય સેવામાં તેઓશ્રીનો ઉપકાર છે. તેથી હું તેમને મારા ગુરુ તરીકે માનું છું. તેઓશ્રીમાં એક અપૂર્વ ગુણ ધૈર્યનો હતો. તેઓએ થોડામાં જ વિદ્વાનો તૈયાર કરવા જોઇતાનો [illegible] હતો, અને તેઓનો એટલો બધો પ્રભાવ હતો કે તેઓશ્રી બીજાને આકર્ષણ કરવાની અપૂર્વ શક્તિ ધરાવતા હતા.

પાછળના વખતમાં જૈન ધર્મના કેટલાક મનુષ્યોએ કેવળ [illegible] અને [illegible] માટે ઉપસ્થિત થયેલી તકરારને લીધે તેમના ઉપર [illegible] લીધેલી છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ [illegible] શું છે તે લોકોને [illegible] સમજ એક [illegible] રજુ કરી હતી. અને તેમનો વિચાર [illegible] કરે તો જ કરવાનો હતો નહીં કે પોતાનો જ વિચાર અમલમાં મૂકવા પ્રયાસ કર્યો હતો. [illegible] મુજબ ફેરફાર બતાવે છે એવા કે આપણી [illegible] હતી અને [illegible] તે પીળા થયા, મનુષ્યો જંગલમાં રહેતા હતા તે ગામમાં રહેવા લાગ્યા, વિગેરે ફેરફારો થયા છે. તો આ પણ તેઓશ્રીએ સૂચના કરી હતી, તે છતાં પણ આપણે જૈન ધર્મ ઉપર કરેલી તેમની મહાન્ સેવા કદી પણ વીસરી શકીએ નહીં. તેમના ઘણા શિષ્યો છે. તેઓ પણ જૈન ધર્મની સેવા હાલ પણ તેવા જ ભાવથી કરે છે."

બીજી જયન્તી

ગામ	સભાપતિ	વક્તાઓ
૧ શિવપુરી	કર્નલ લ્યુઆર્ડ સી. આઈ. ઈ. ફાઈનેન્સ મેમ્બર ગ્વાલીયર ગવર્નમેંટ	પં. ગજાનંદ શર્મા મુનિ વિદ્યાવિજયજી બા. રા. ભાલેરાવજી લાલા કૃષ્ણ સાહેબ માથુર સં. એડિટર જયાજીપ્રતાપ આચાર્ય વિજયેન્દ્રસૂરિ
૨ આગરા	ઉપાધ્યાય મંગળવિજયજી	ફુલચંદ એમ. દેસી લાલા ઉમેદમલજી જવાહરલાલ લોઢા ફુલીચંદજી મોહનલાલજી વેદ ફુલચંદજી વેદ સમીરચંદજી મોદી
૩ મુંબઈ	પં. લાભવિજયજી પં. લલિતવિજયજી પં. શાન્તિવિજયજી	ડૉ. મોતીચંદ ગ. કાપડીઆ ચિમનલાલ નાથાલાલ શાહ પં. લાભવિજયજી પં. શાન્તિવિજયજી પં. લલિતવિજયજી મી. કે. એફ. નરીમાન
૪ ઈડર		

૫ વડોદરા	શ્રીજિનધર્મોપદેશ આચાર્ય એમ. એ.	પં. લાલનજી વાડીલાલ નગીનદાસ વકીલ નાનાલાલ મોતીલાલ મોદી
૬ ઉદયપુર	(વિદ્યાર્થીઓને પ્રભાવના અને પૂજા વિગેરે)	
૭ કરાંચી	યતિ શ્રી રામચંદ્રજી	શ્રીયુત ખુશાલભાઈ પં. જયસિંહજી પી. એલ. વસવાણી શેઠ રણછોડદાસ પોપટલાલ ત્રિભુવનદાસ
૮ ભીવંડી	—	જૈન શ્વેતામ્બર મૂ. બોર્ડિંગના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ અને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ
૯ શોલાપુર (દક્ષિણ)	મુનિરાજ શ્રીપ્રતાપમુનિજીના ઉપદેશથી પ્રભાવના-પૂજા-વિગેરે.	
૧૦ ભાવનગર	મુનિરાજ કર્પૂરવિજયજી	૧ પોપટલાલ સાકરચંદ ભગવતરાય પારેખ પ્રભુદાસ મ્હેતા હરિલાલ દેવચંદ હીરાચંદ દેવચંદ (ઇત્યાદિના વ્યાખ્યાનો)
૧૧ વીરમગામ	પં. શ્રી ભક્તિવિજયજી	કેશવલાલ પૂનમચંદ મણિલાલ પુરુષોત્તમ
૧૨ મહુધા	મુનિ શ્રી ધનપ્રભવિજયજી	કેટલાક ગૃહસ્થો
૧૩ સ્તાપચંદ	મુનિ શ્રી દુર્લભવિજયજી	શેઠ લાભચંદજી વૈદ્ય

કેટલાક ભાષણોનો સાર

પં૦ રામનારાયણ શર્મા—શિવપુરી

“ જૈન સાહિત્યનો સર્વસ્વ વિજયધર્મસૂરિજીએ ઘણો પ્રચાર કર્યો છે. તેમની વિદ્વત્તા અને સાહિત્ય પ્રેમ તેમણે પ્રકાશિત કરેલ ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથો પુરવાર કરી આપે છે. વિજયધર્મસૂરિ એ ભારતવર્ષના ઉત્તમ નેતા હતા અને તેથી તેમની જયન્તી ઉજવવી આવશ્યક છે. ”

શ્રીયુત બા. રા. ભાટેરાવજી, તહસીલદાર સાહેબ—શિવપુરી

વિજયધર્મસૂરિનું શરીર નહિ હોવા છતાં તેમનો યશ શરીરથી અધિક તેમનાં કાર્યોથી ફેલાય જ છે. તેમણે દેશ, કાલ અને સમયનો વિચાર કરી પોતાનું જીવન પવિત્ર કર્યું છે. પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનોને ગ્રંથ અને પુસ્તકો દ્વારા તેમણે સહાયતા કરી છે. એમનાં જેવા અમૂલ્ય ભાગ્યે જ મળે છે. તેવા અન્ય ભાગ્યે નથી. તે મહિને—મહિને મહિને ન્યૂઝ સુધી તેનો પ્રચાર કર્યો છે. શ્રીવિજયધર્મ ગ્રંથમાળા દ્વારા અનેક એવાં ગ્રંથ છપાવ્યા તેમણે જનતામાં માલમ થયું કે ઐતિહાસિક પ્રવૃત્તિમાં પણ તેમણે સારો ભાગ આપ્યો છે. તેમની વિદ્વત્તાનું આપણે એ ઉપરથી અનુમાન કરી શકીએ છીએ કે કલકત્તાની એશિયાટિક સોસાયટી ઓફ બંગાળ, જર્મનીની ઓરિએન્ટલ સોસાયટી અને ઇટાલીની એશિયાટિક સોસાયટીએ તેમને પોતાના ઓનરરી મેમ્બર બનાવ્યા હતા. તેમના એ માન કર્યાં હતા. તેઓ આકૃતિથી અત્યન્ત પ્રતાપી દેખાતા હતા. ”

માથુર સાહેબ, એડિટર–જયાજીપ્રતાપ, શિવપુરી.

“ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ એ ઉદાર ન હોત તો આ સભામાં જ આપણે જે જોઈ રહ્યા છીએ એવું દૃશ્ય કદિ જોવા પામતે જ નહિ. આજે એક જૈનાચાર્યની જયન્તી ઉજવવા હિંદુ મુસલમાન, પારસી વિગેરે તમામ લોકો ભેગા થયા છીએ. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજે વાસ્તવમાં જુદા જુદા ધર્મવાળાઓને પ્રેમથી મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને તેનું જ એ પરિણામ છે કે–જૈનધર્મ સંબંધી લોકોમાં જે શંકાઓ હતી, તે દૂર થતી જાય છે. તેમ જૈન સાહિત્યની પણ કદર વધી છે.

“ તેઓ દીક્ષા લેવા સુધીમાં તદ્દન નિરક્ષર જેવા હતા, છતાં આવા મહાત્મા જન્મ એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે નિરંકુશ ઠીક છે. ઘણે ભાગે મહાત્માઓમાં એવું બને છે. (આ ઉપર કેટલાક મહાત્માઓના દૃષ્ટાન્ત આપ્યાં હતાં.) તેઓ નિરક્ષર હોવા છતાં વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજે દીક્ષા આપવા માટે પસંદ કર્યા, એ એમની પરીક્ષા કરવાની બુદ્ધિમત્તા સૂચવે છે.

“ સૂરિજી શિવપુરી આવ્યા અને અહિં જ દેહ છોડયો. એમાં પણ કુદરતનો ચમત્કાર છે. વિજયધર્મસૂરિજી ઉદાર વિચારના હતા. દરેક ધર્મો સમાન દૃષ્ટિ રાખતા હતા. આપણા સરકાર પણ તેવા વિચારવાળા છે અને તેથી સરકારના આશ્રયમાં આચાર્યશ્રીનિ આદર્શનું કર્યું પાઠશાળા આવવાથી અહિંનું કાર્ય જોર ઉપર ઘણું મજબૂત વિદ્યાર્થીઓ બહાર નીકળી આચાર્યશ્રીની ઉદારતા પ્રમાણે જ કામ કરશે. ”

*

સભાપતિ શ્રીદિ સાહેબ,

“ મને અફસોસ એ વાત છે કે, સ્વર્ગસ્થ શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી જેવા ધર્મગુરુ ચાલ્યા ગયા, તેવા આજકાલના વર્તમાન જમાને ધર્મગુરુઓ

હતું, તે ભારતવર્ષની આવી ગૌરવવંતી દશા ન થાત અને આજકાલ કેમવે કેમવે જે દુર્દશાઓ થાય છે તેવી થવા પામત નહિ. ધર્મ ગુરુઓમાં સ્વાર્થત્યાગ ઘણો હોવો જોઈએ. વિજયધર્મસૂરિજીમાં તે ઘણો હતો. ખાવા પીવા ઝઘડવું તો આ જમાનો નથી. ધર્મગુરુઓમાં પર ધર્મ સહિષ્ણુતા પણ જોઈએ. દરેક ધર્મવાળી વ્યક્તિ આદર કરવાની આવડત જોઈએ. તેમ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્‌ની દૃષ્ટિ જોઈએ.

“ યાદ રાખવું જોઈએ કે વિદ્યા અને સાધુતા એ જુદી જુદી વસ્તુઓ છે. પરોપકાર પણ તેના વખાણવા લાયક છે કે જે નિસ્વાર્થવૃત્તિવાળો હોય. સ્વાર્થવૃત્તિ પરોપકાર ખરી રીતે પરોપકાર નથી. દાખલો, મેળવવા માટે ઘણો દવાઓ વગેરે લઈને મિશનરીઓ પ્રેમમાં આવ્યા, તો તે સ્વાર્થવૃત્તિ પરોપકાર જ. ખરી સાધુતા એજ છે કે જીવમાત્ર ઉપર દયા રાખવી.

“ આ ત્રણીએ આગળ વિજયધર્મસૂરિજી હતા. અત્યારે ભારત વર્ષમાં બે વિભાગો પડેલા છે એક તો નાસ્તિકતાનું જોર છે અને બીજી તરફ પુરુષો આપણા ધર્મ સિવાય બીજા ધર્મો પ્રત્યે દ્વેષ કરે છે. આ બન્ને આગળોને રોકનારા ધર્મગુરુઓ જોઈએ. વિજયધર્મસૂરિજી પ્રયત્ન ખાસ કરીને આ બે આગળોને રોકવા માટે હતો. વિજયધર્મસૂરિજીનું સ્થાપન કરેલું આ સંસ્થા ભવિષ્યમાં અવશ્ય ઉપયોગી થશે. આથી જેઓ નીકળશે, તે એમ આપને ચેપ કરશે. અત્યારે આપણા પ્રાચીન પાઠશાળાઓની આવશ્યકતા છે બોર્ડિંગોમાં યોજના કરી સરકારી સ્કૂલોમાં ભણનારાઓમાં સાચી ધર્મ ભાવના રહેતી નથી. તેમ જેઓ પોતાના ઘેર રહી સરકારી સ્કૂલોમાં ભણે છે તેઓમાં પણ ખાસ ચૈતન્ય આવતું નથી. ઘર એવી સ્કૂલો દ્વારા દસ્તો નકામો શિક્ષા જરૂર છે છે પણ તે કરતાં આપણી તીવ્ર પ્રાચીન ગુરુકુળ પદ્ધતિથી ભારત

વર્ષીય બાળકોને શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે. સાત દિવસ ગુરુઓના સહવાસમાં રહીને બ્રહ્મચર્ય પાળવા પૂર્વક વિદ્યાધ્યયન કરવાથી તેઓમાં ઓરજ પ્રકારના ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પાઠશાળા પણ તેવાજ પ્રકારની પાઠશાળા છે. આવી જેટલી વધારે પાઠશાળાઓ થાય, તેટલો જ વધારે જ લાભ છે. આવું પરોપકારી કાર્ય કરનાર શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજને અન્તઃકરણથી વંદન કરવા સિવાય બીજું શું કહી શકું?”

✤

ડા. મોતીલાલ મગનભાઈ શાહ મુંબઈ

“ સૂરિજીએ પોતાની સહિષ્ણુતા બતાવી અને સમતા દર્શાવી ઇતર ધર્મીઓને આકર્ષ્યા અતિ પરિશ્રમ કર્યો હતો. x x તેઓશ્રીએ સ્થાપિત કરેલી યશોવિજયજી પાઠશાળાએ સારા સારા વિદ્વાન ઉત્પન્ન કર્યાં છે x x ઇટલી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ વિ. ના પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે એ એમનો જ પ્રતાપ છે વિ.”

✤

શ્રીયુત જી. કે. નરીમાન, મુંબઈ.

તે સૂરિવર એકલા ગુજરાતમાં નહિ, હિંદુસ્થાનમાં નહિ, કિંતુ સકલ વિશ્વમાં વિખ્યાત છે x x તેઓ જૈનોનું એક આભૂષણ હતા, અને વિદ્યાવિલાસી હતા. x x તમે મેક્સમુલરના દેશમાં જઈ પૂછો કે જૈનધર્મના વિદેશીય વિદ્વાનોનો મોટો સહાયક અને તેમના ગૂઢ તત્વોનો નિવારક કોણ છે? તો અવશ્ય એજ જવાબ મળશે કે શ્રી વિજયધર્મ સૂરીશ્વર જ છે x x અંતે પ્રત્યે મારે બે બોલ કહેવાના છે તે એ છે કે તમે જે પ્રયત્ન સંસ્કૃત માટે કરો છો તે માગધીનો [illegible] કરવા કરો. સૂરિજીના શિષ્ય કે હજી પણ એ જ જગ્યાએ છે x x x x સૂરિવર ભારતના એક ઉજ્જ્વલ રત્ન હતા. તેવા બીજું રત્ન ક્યારે પાકશે કે કેમ તેની મને તો શંકા છે + + +

“ જો સ્યાદ્વાદ માનતા હો તો પણ પ્રતિષ્ઠિત સિદ્ધાન્તોને અનુસરો અને પ્રમાણતા કેળવો. ડુંગરો ઓળંગી પ્રથમ પ્રયાણ કરવાં આ સૂચિત જ હતાં.

♣

૫૦ શ્રી બાલવિજયજી મુનિ

સદ્ગત મેરુ પ્રભાવશાળી પુરુષ હતા. તેમની પ્રતિભા અપૂર્વ હતી. તેમણે જૈન સમાજોમાં સમ્યક્ ઉત્તમ પ્રકાર રસ્તો ચીંધ્યો હતો ”

♣

૫ શાંતિવિજયજી મુનિ.

“ જ્યોતિષીનો યોગ ત્યારે જ ભાગ્ય થાય કે જ્યારે તેમણે આ યોગ મસ્તકોને ઉચ્ચ ધ્યાન પ્રતિ અર્પિ.

♣

૫ શ્રી લલિતવિજયજી મુનિ

“ अथ सिद्धः यतो वेत्ति सकला कतुवेदनाम् ।
दत्तान्यचरितानां तु नमवैव कुसुम्भकम् ॥ ”

આ ભાવનાને મૂર્તિરૂપે ગૌરવ અર્પિત કરી બતાવી હતી. તેમની ઔદાર્યવૃત્તિએ સૌને આકર્ષ્યા હતા.

♣

૫ બાલચંદ હેમચંદભાઈ મોદી, બોટાદ.

પોતાના જીવનની છેલ્લી ક્ષણ સુધી જૈન સમાજની સેવા માટે પ્રબળ પ્રયાસ કરનાર, વિશ્વના સમસ્ત પ્રાણિગણ સાથે મૈત્રી ભાવનાર, પોતાના વિરોધીઓના અસહ્ય તિરસ્કાર અને આક્ષેપોનો પણ સુસંસ્કૃત ભાષામાં પ્રત્યુત્તર વાળનાર, પ્રખર પરિષદો, કોંગ્રેસો અને આંદોલનો પ્રસંગે ઉપસ્થિત

થવા છતાં પણ અસાધારણ શાન્તવૃત્તિ રાખનાર, પરોપકારમય જીવન જીવી જૈન સમાજપર જ નહિ, સર્વ સાધારણ પર નિસ્વાર્થ ઉપકાર કરનાર, સાહિત્યના પરમ ઉપાસક પ્રતિભાશાળી મૈત્રીભાવના પ્રખર અનુયાયી અને સર્વવિખ્યાત યોગી, ચારિત્ર અનુભવી, સ્વભાવ, પવિત્રાત્મા, ધર્મનો વિજયધ્વજ ફરકાવનાર ધર્મવીર વિજયધર્મસૂરિ બે વર્ષ ઉપર આજ તિથિએ અસ્વસ્થ થયા કે–પૌદ્ગલિક દેહનો ત્યાગ કરી તેમનો અમર આત્મા અમરધામમાં વસ્યો છે.

" મહાન સૂરિજીના ઉપદેશથી સ્થપાયેલી સંસ્થાઓને સ્થિર કરી સમાજ હિત માટે તેઓએ ધારેલાં અધૂરાં રહેલાં શાસનસેવાનાં કાર્યોને આપણે પ્રગતિમાન્ કરવાં, એ હવે આપણું કર્તવ્ય છે. જૈન ધર્મ, જૈન સાહિત્ય, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન પ્રતિમા, જૈન તીર્થો અને જૈન મંદિરો તરફ અનેક વિધર્મી સાક્ષર નિરાગ્રહે કરી અશુભ આક્ષેપોના ગુપ્ત પ્રસંગો ઉપસ્થિત થઈ રહ્યા છે તે તે સમયમાં આપણે શું શું કરવાનું છે મહાન સૂરિરાજના શાસનસેવાના ઉચ્ચ ધ્યેયોને અનુસરી યોગ્ય સાધી શાસન પ્રભાવનાનાં સમાજહિતનાં શ્રેષ્ઠ કાર્યોમાં ઝંપલાવી તે જયન્તીનો હેતુ સફલ કર્યા અભ્યુદય નિર્વાણ "

*

મિ. બાબુલાલ મોતીલાલ ધારી. વડોદરા.

બાર બાર મહિનામાં તેમના જીવન ચરિત્રો લખાયાં છે. વિદ્વાનોએ ભક્તિભાવથી મસ્તક નમાવ્યાં છે. જૈનેતર મુનિવર્ષિણીયા પણ તેમના સત્કર્મો આપણની ચેતનાઓ થઈ છે જો પણ શું બસ છે? આપણું કર્તવ્ય માત્ર તેમના ગુણ ગાઈ બેસી ન રહેતાં તેમના પગે ચાલવું છે–તેમના સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાનો છે. આત્મજ્ઞાન સુધારવાનો છે. આપણે તેઓશ્રીના જીવનમાંથી પણ વિચારી પણ ગ્રહણ કરવાનું છે. "

*

જિનપ્રબોધ ભટ્ટાચાર્ય (પ્રમુખ) વોટસન

" વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ આધુનિક મુનિઓમાં અગ્રસ્થાનીય હતા. એમના ગુણાદિ વર્ણવવામાં હું અશક્ય છું. જ્ઞાન, ક્ષમા, પવિત્રતા, ધર્મ વત્સલતા, પરોપકારિતા, પાંડિત્ય ઇત્યાદિ ગુણોથી વિજયધર્મસૂરિ અલંકૃત હતા. તેઓ આદર્શ સાધુ, આદર્શ મનુષ્ય, આદર્શ જ્ઞાની પંડિત હતા. આશરે ઉત્તમ જીવન વ્યતીત કરી તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે. તેમનું સ્મરણ ચિરકાલ સુધી રહે એ સ્વાભાવિક છે. છેલ્લાં વીસ વરસોમાં જૈન ધર્મના વિચારો પાશ્ચાત્ય પંડિતોને પણ આકર્ષિત કરવાનું માન વિજયધર્મસૂરિને ઘટે છે. બીજા જૈન સાધુઓ વિધર્મીઓને ધર્મ વિષયક ઉપદેશ આપવામાં સંકોચ કરતા, એથી સનાતન જૈનધર્મ જૈનોમાં જ રહી ગયો. વિધર્મીઓને એ અમૂલ્ય ખજાનો સ્પર્શ પણ કરવા દીધો નહીં. શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજે એ વાતને ના પસંદ કરી એમણે ભંડારને ખુલ્લો મૂક્યો. જૈનધર્મ નમાંથી અભ્યાસ સ્પૃહાવાળા જ્ઞાની વિદ્વાનોને એ લાભથી અર્પણ કર્યો. પુરાતન પુસ્તકો ભંડારમાંથી બહાર કઢાવી સંશોધન કરી પ્રકાશમાં મૂકાવ્યા, જુદાજુદા શિષ્ય વર્ગને પ્રચાર અર્થે પ્રવાસ કરાવ્યો. યુરોપના ગૃહસ્થોને એ અર્થે સહાયતા આપવા ઉપદેશ આપ્યો. એથી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલ અંતિમ વીસ વરસમાં આધુનિક ગ્રન્થ અને પ્રાચીન સાહિત્યમાં જૈનધર્મ-જૈનસાહિત્યને નવજીવન આપ્યું તેમ કહેવામાં લખાયું."

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજે જગતને દેખાડ્યું કે એવું ઉન્નત જીવન– એવું નૈતિક જીવન દુનિયામાં ગુજારે છે. પોતે દુનિયા પર ઉપકાર કરી પોતાના આત્મિકનો ક્ષેત્ર વધાર્યો અને જૈનધર્મને પ્રચાર તથા પ્રતિષ્ઠામાં વધારો કર્યો. શ્રી વિજયધર્મસૂરિના સ્વર્ગવાસથી માત્ર જૈનસંઘ અને ગૃહસ્થોને જ અપૂરણીય ક્ષતિ થઈ છે એમ સમજવાનું નથી. એમના સ્વર્ગવાસથી ગૂજરાત સંતાન હીન થયો. હિંદુસ્તાન એક મહાન સાધુ, આદર્શ પ્રચારક અને સુધારકથી હીન થયો.

અને ધાર્મિક પવિત્ર વર્ષ એક સહકારી મંડળમાં જોડાઈ દીન જનો. શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીનું સ્થાન દુનિયામાં એક શ્રેષ્ઠ મહાપુરૂષની ગણનામાં જ હવે આપણ—અમારા જૈન બંધુઓનું કર્તવ્ય છે કે—તેમના ઉપદેશોને ધ્યાનમાં રાખી તેમની પીઠળથી ચાલી હાથમાં લીધો, તેમનો પ્રદર્શિત ધર્મ માર્ગ અનુસરવો. ”

*

મી. ટી. એલ. વસવાણી કરાચી

“ દશ વર્ષે વિજયધર્મસૂરિ ગયા તેઓ. તે મહાન્ આત્મા હતા. મારા દિલમાં તે વિજયધર્મસૂરિની મૂર્તિ એ ભગવાનને બેઠવા ત્યારથી નહિ ઓળખાની છે વિજયધર્મસૂરિ જુદાઈ હતા. જ્યાં ત્યાગનો ભાવ નામ થતાં ભગવાનને કહે છે-મારું સર્વસ્વ તારા ચરણમાં અર્પણ મ પુ જુઓ તેમણે કેટલું કામ કર્યુ ! આજના પવિત્ર દિવસે દશ આપણે પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ કે-મારે હંમેશા એક એક સેવાનું કામ કરવું

———

ત્રીજી જયન્તી

ગામ	પ્રેસીડેન્ટ	વક્તાઓ
૧ શિવપુરી–	પ્રો. આલ્ફ્રેડ સાહેબ	ન્યાયવ્યાકરણતીર્થ પં. બેચરદાસ
		મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજી
		વિદ્યાર્થી ઓખાભાઇ દેસાઇ
		પં. રામચન્દ્ર શર્મા
૨ ખીવાપુરી–	શ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિ મહારાજ	પં. હેમચંદ મેઘજી
		મુનિ શ્રીવિશાલવિજયજી
		શેઠ પ્રતાપચંદ બેદાજી
૩ શિકારપુર–	ઉપા. મંગળવિજયજી મહારાજ	રા. રાવતસિંહજી
		ચૌધરી વિજયરાજજી
		નગરશેઠ વસ્તરાજજી
		રા. જનાલાલજી
		વેલચંદ પૂનમચંદ
		ભીખચંદ ખુશાલદાસ પરીખ
		માસ્તર કુંવરજી
૪ આગ્રા—	પૂજા વિગેરે	
૫ મુંબઇ—	પં. શ્રી લલિતવિજયજી	પરીખ ડુંગરસી
		મી. એ. જે. નરીમાન
		શ્રીયુત પાલખીવાલા
		મુળચંદ આશારામ વૈરાટી
		પ્રો. હીરાલાલ આર. કાપડીયા
		શેઠ લાલુભાઇ ફુલચંદ
૬ સુરત—	નગરશેઠ ભગુભાઇ ફતેચંદ	મી. મોતીચંદ શાહ
		હરિલાલ જિવણલાલ બી. એ.

	સુ. ભીમચંદ વકીલ
	રા. નાનાલાલ ભીમચંદ
	રા. કસ્તુરચંદ સુરચંદ મારફતીયા
૭ વીરમ— પૂજા-ભાવનો વિગેરે	
૮ બોટાદ— નગીનદાસ વેણીદાસ	નૂતન જૈનપાઠશાળાના ક્રમ વાદક વિગેરે
૯ ભાવનગર— પં. શ્રી ભક્તિવિજયજી	વ્યાકરણતીર્થ પં. જગજીવનદાસ
	શેઠ કુંવરજી આણંદજી
	માસ્તર ચોપટલાલ સાંકળચંદ
	ગાંધી દલીચંદ મૂળચંદ
	માસ્તર શામજી હેમચંદ
	શેઠ દેવચંદ દામજી
	વસંતરાય પાઠક
ઉપરાન્ત—	વિજયધર્મસૂરિની કર્તવ્યનિષ્ઠા એ વિષય ઉપર ભાષણો આપ્યાં
૧૦ મહુવા— ગાંધી લક્ષ્મીચંદ આણંદજી	કપૂરચંદ દુર્લભદાસ
	સૌભાગ્યચંદ છગનલાલ
	વનમાળી ગોપાળજી
૧૧ સાયલા— ભાઈચંદ ચત્રોભચંદ વોરા	નાગરદાસ કસ્તુરચંદ બી. એ. એલએલ. બી.
૧૨ જામનગર—ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિજયજી	પ્રમુખનું ભાષણ
	નરોત્તમ વિગેરે
૧૩ ઉદયપુર— પૂજા પ્રભાવના વિગેરે	
૧૪ રંગુન— —	પ્રભુદાસ મહેતા
	ખુશાલચંદ ભગવાનદાસ
	બી. એ. પટેલ
૧૫ કપોલ— પૂજા-પ્રભાવના-આંગીરચના વિગેરે	

કેટલાક ભાષણોનો સાર

શ્રીયુત ભાંડીઆ સાહેબ, શિવપુરી

“આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિજી ન કેવળ હિંદુસ્તાનમાંજ પ્રસિદ્ધ થયા છે પરન્તુ યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ તેમણે પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે. તેમનામાં એક અજાયબ ગુણ હતો તે પરધર્મસહિષ્ણુતાનો હતો. તેમની કદર આપણા સ્વર્ગસ્થ સિંધિયા સરકારે પણ તેમના સમાધિમંદિર અને બગીચા માટે વિશાળ જમીન આપીને કરી છે. નામદાર સિંધિયા સરકાર અને સ્વર્ગસ્થ ગુરુ-મહારાજની બાબત તપાસશો તો તમને જણાશે કે તે બન્નેમાં પરધર્મસહિષ્ણુતાનો ગુણ હતો. આવા એક મહાન પુરુષનો સ્વર્ગવાસ શિવપુરીમાં થાય એ એક સદ્ભાગ્યની નિશાની છે, એમ હું જણાવ્યાને કહી શકું.

આ પાઠશાળા એ પણ આચાર્ય મહારાજના જ પરિશ્રમનું પરિણામ છે. આ પાઠશાળામાં વિદ્યાર્થીઓને કેવી તાલીમ અપાય છે તે એક વિદ્યાર્થી ભાઈ શીવલાલે આપેલા વ્યાખ્યાનથી આપના ધ્યાનમાં આવી હશે. ખરેખર આ સંસ્થામાં ઉત્તમ તાલીમ અપાય છે. જે બે ગુરુઓ—શ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિ અને મુ. વિદ્યાવિજયજીની દેખરેખ નીચે આ પાઠશાળા ચાલે છે તેમાં કચાશ હોય જ શાની ! આ બન્ને મુનિરાજો કેટલા ઉદાર વિચારના અને યોગ્યતાવાળા છે એ આપ સૌના ધ્યાનમાં છે અને તે ઉપરથી આપ અનુમાન કરી શકશો કે એના શિષ્યો પણ યોગ્યતાવાળા છે તે શું કેટલા ઉત્તમ પ્રકારના હોવા જોઈએ ! આ વિષયમાં વધુ શું કહી શકું

મી. જી. કે. નરીમાન મુજબ

"આચાર્યશ્રી મારા ગુરુ હતા. મહારાજશ્રીને પ્રથમ પાંચે ત્રણ ત્રણ વર્ષ થયા હતાં હું ભૂલી ગયો નથી. તેમનામાં સમદૃષ્ટિ હતી. મારા જેવા પારસીઓ તથા બીજા જેઓ વિદ્યાપિપાસુ છે તેઓ તેમને મળવા આવતા ને તેઓ આખરી સમનું સમાધાન કરતા. જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મના સિદ્ધાંત "કૂપ મંડૂક"ની માફક નથી તેના સિદ્ધાંતો વિશાલ છે તે વિશ્વધર્મ છે. આચાર્યશ્રી હમારા તરફ એટલો બધો પ્રેમ રાખતા કે કોઈ કોઈ વખતે તેમના શિષ્યોને પણ અમારે ત્યાં મોકલતા. આચાર્યશ્રી પાદવિહારી હતા ને પગે ચાલીને દેશ વિદેશ વિહાર કરી જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોનો ફેલાવો કરતા હતા. તેમનો સ્વભાવ એવો હતો કે તેઓ કોઈ દિવસ કોઈના ઉપર ગુસ્સે થતા ન હોતા. પાશ્ચાત્ય લેડીઓની સાથે તેમણે પત્ર વ્યવહાર કરીને તેમને જૈન ધર્મમાં રસ લેતા કર્યાં છે."

મિ. ખારાકર મુજબ

મારા કમનસીબ છે કે આ પવિત્ર મહાત્માની સાથે મારો સમાગમ થયું નથી થયો, પણ તેમના કાર્યો જગમશહુર છે તેમનું જીવન ચરિત્ર જુદી જુદી ભાષાઓમાં છપાયેલ છે તેના ઉપરથી હું તમને જણાવીશ "આદર્શ સાધુ" એ નામનું પુસ્તક મુ. વિદ્યાવિજયજીએ લખેલ છે તે ઉપરથી તથા બીજા પુસ્તકોનું અવલોકન કર્યાથી તેમનું જીવન જાણી શકાય છે વર્તમાન જૈન યુગના તેઓ નેતા હતા. તેમણે જ્યારે પૂજ્ય હરિભદ્ર

મહારાજ પાસે દીક્ષા માગી, ત્યારે તેમને માતા પિતાની રજા લાવવા જણાવ્યું. અનાયાસ આવેલા એવા મુનિ મહારાજશ્રીનો હિન્દી ઉપદેશ આ સિદ્ધાન્ત ભૂલી જાય છે ને તેથી આપ કિમ્પો મેળવી શકતા નથી. આચાર્યશ્રી નાનપણમાં રહી ભણતા હતા. પણ જ્યારે તેમની ઉંમર થઈ ત્યારે તેમને એકદમ સંસાર ત્યાગવાની ઇચ્છા થઈ અને તેમણે મેળવવાનો સંદેશ મેળવ્યો. ધન્ય છે તે વીરનરને કે જેણે સંસાર સુખ-વિલાસને ત્યાગી નાની ઉંમરે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અત્યાર સુધી આપણા મુનિ મહારાજો ફક્ત ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં જ વિહાર કરતા હતા તે વખતે જરૂર નહિ. તેમણે હિન્દી વિદ્યાર્થીઓનો જ્યાં વાસ છે એ બનારસ નગરી તરફ જવાની પોતાની પ્રથમ ઇચ્છા જણાવી. ઘણાનો એવો મત હતો કે મહારાજ સાહેબ! ત્યાં તમોને જરૂર ક્લેશ થશે. પોતાની પાસે સાધુઓ એવાને નિંદે છે તથા વિહારમાં આહારના ઘર આપતા નથી. સ્થળ વિકટ છે છતાં તે કશાની દરકાર નહિ કરતાં આ વીરકેશરી ચાલ્યા. તેમને મુસાફરીમાં ઘણી મુશ્કેલી પડી. કોઈ કોઈ વખત ખાવાનું મળે નહિ રહેવા મળે નહિ, જંગલમાં સૂવું પડે, છતાં આ વીર હિંમત હાર્યા નહિ ને કાશીમાં આવ્યા. અહીં ઉતરવાની જગ્યા કોઈ આપે નહિ. તેઓ ધર્મ એ મકાનમાં ઉતર્યા હતા, તે ખાલી પડે કે ભાડે પડે તેવું હતું. ત્યાં ઉતરીને ગયાં બાદ તેમણે બજારમાં ઉભા રહી ઉપદેશ દેવા શરૂ કર્યો. ઘણા સાધુ મહારાજો પોતાના ભક્તોની પાસે ઉપાશ્રયના ખૂણામાં બેસીને ઉપદેશ આપે છે. તેમણે જાહેર લોકોને કે જે જૈનધર્મને વિષયમાં અજાણ્યા હોય, પ્રભુ વીરનો સંદેશ જગતમાં ફેલાવ્યો હોય તો સાચા આચાર્યની પેઠે જાહેર ઉપદેશ કર્યો."

વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી સમય ન ખોતાં, મહીનાઓ વિચારીને સમજતા હતા. ઘણી જગ્યાએથી હિંસાનો નાશ કરતી હતી, અત્યાર સુધી ત્યાંના બ્રાહ્મણોમાં જૈનધર્મ માટે જે અજ્ઞાન હતું તે દૂર કર્યું હતું. બનારસ પાઠશાળા સ્થાપી સારા સારા પંડિત ઉત્પન્ન કર્યા હતા. તેમણે

જીવનભર સેવા કરી છે તેમનો સંદેશ હવે પૂર જોસથી તેમનો શિષ્ય સમુદાય જગતમાં પહોંચાડશે."

✤

૨૦ મૂલચંદ આશારામ વેરાટી, મુંબઈ

" સમ જગતના જીવોને આત્મધર્મ–સત્યધર્મ બતાવવો, એ પ્રભુ મહાવીરનો જીવનમંત્ર હતો તે મંત્રનું યથાશક્તિ પાલન શાંત મહાત્માજીએ કર્યું છે તેમણે દેશોદેશ વિહાર કરી સત્યધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે તેમનામાં બીજા માણસનું મન હરણ કરવાની અજબ શક્તિ હતી. જ્યારે ડોક્ટર ટેસીટોરી તેમને મળવા આવ્યા અને મેળાપ કરી ત્યારે તેને સમજાયું કે અમારાથી આવી રીતે સેવાનો લાભ નહિ પણ ધર્મ લાભ કહેવાય એનો અર્થ તેને સમજાયો, ત્યારથી આ મહારાજ જ્યારે આવતા ત્યારે મહારાજ સાહેબ પાસે ધર્મ લાભ ની યાચના કરતા. તેમને સાહિત્યનો ઘણું જ શોખ હતો. તેથી તેમણે જોધપુરમાં સાહિત્ય પરિષદ ભરી હતી. સ્વ. આચાર્ય મહારાજે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પાસે જુદા જુદા વિષયના નિબંધો મંગાવ્યા છે " એવી સંખ્યા લગભગ ૨૫-૩ ની છે આ લેખો છપાવવા લગભગ ૧) પ્રથમ ૧ ૫) ની જરૂર છે આવા કીમતી લેખો કે જેમાં પરદેશી વિદ્વાનોએ જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરી તેના સત્યપણાની સાબિતી આપી છે એટલું જ નહિ પણ તેના તત્વજ્ઞાનને માટે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે તેવા લેખો છપાવવાની અગત્યની ફરજ છે. તેમણે યુરોપ–અમેરિકામાં જૈનધર્મના અભ્યાસી ઉભા કર્યા છે તેની સંખ્યા લગભગ ૫૦થી વધુ છે તેઓ આપણા કરતા પણ સારો અભ્યાસ કરે છે ને તેના લીધે લંડન અમેરિકામાં જૈનધર્મના પુસ્તકો બહાર પડતા છે તેમાંના ઘણાખરા જાહેરાત કરે છે કે શ્રી મહારાજ સાહેબને પ્રભુ વીરનો

કવિશ્રી જગતને પહોંચાડી શો તેના "ઉપદેશો—શિક્ષણ" તૈયાર કરવા માટે "શ્રીવિજયવલ્લભ પ્રકાશક મંડળ" સ્થાપ્યું છે. આ મંડળ પહેલાં મુંબઈમાં સ્થાપ્યું હતું ત્યાર બાદ આગ્રા અને હાલમાં શિવપુરીમાં આવેલ છે. મેં તથા શ્રી. ભાઈલાલ મિત્રએ તેની મુલાકાત લીધી હતી. તે ઘણું જ સુંદર કામ કરે છે પણ ફંડના અભાવે તેઓ વધારે વિદ્યાર્થીઓને લાભ લઈ શકતા નથી. આ મંડળની ઉપયોગિતા ઘણી મોટી છે. તે સંસ્થાના પુસ્તકોને આપવા મહેરબાની કરવી જોઈએ. અમોએ તેને માટે આવશ્યક પ્રયાસ કર્યો છે પૈસા વગેરે બાદ અમે મંડળની મુલાકાત લેવા આવવાના ભાઈઓ તો તે વખતે તેને સંપૂર્ણ રીતે આપશે.

◆

શા. ૨૮. શેઠ હરખચંદ મુલચંદભાઈ, મુંબઈ.

"ધર્મપુત્ર કરવાની ઉક્ત મહારાજશ્રીએ મુલાકાત લીધી હતી અને ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં ભક્તિ શ્રદ્ધા તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે તેમ દૃષ્ટાંતથી સમજાવી કર્યો વગે પાપઓનો પશ્ચાત્તાપ આપ કરાવ્યો હતો

◆

મુ. મહારાજશ્રી લલિતવિજયજી (પ્રમુખ) મુંબઈ

"મિ. ડા. ડે. નરીમાન જેવા પારસી સાક્ષરસે અને આવી મહત્વ આગમોના જ્ઞાન ઉપર જે અભ્યાસ ચાલુ છે તે ઘણું જ શિક્ષણપદ મહાન, શાશ્વત આચાર્યનાં સામર્થ્યશાળી હતા. તે તેમણે અનેક પૂજન કરવિજયજી મહારાજના કાળમાં ઉપરથી હું આવી શક્યો છું. તેમના ઘણા લોકો પાલન કર્યાં છે પાલન કેટલાં તથા આ ફેરમાં પણ તેમણે ઘણાં સારાં કાર્યો કર્યાં છે તેમનાં પગલે ચાલવું જોઈએ. ઉપરાંત તેમનો શિષ્ય સમુદાય તેમનું જીવન સાચવી રાખશે તેવી આશા છે."

◆

આણંદભાઈ ગુલાબભાઈ (પ્રમુખ) સુરત

"મહાપુરુષ સંસાર સાગરમાં દીવાદાંડી જેવા છે. આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજી એક મહાપુરુષ હતા. એ મહાત્માને મળવું આપણું નથી ! તેમની સાહિત્ય વિષયક પ્રવૃત્તિઓ વિષે જેટલું કહેવાય તેટલું ઓછું છે એ સંબંધી વિચાર કરવાની જૈન સમાજને આજે પુરસદ નથી. અનેક મુસીબતો વેઠીને તેમણે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ કરી હતી. તેમની સાહિત્ય વિષયક પ્રવૃત્તિઓ વગર પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનું ધ્યાન ગયું હોત નહિ. ધન્ય સંસ્કૃત પ્રાકૃત સાહિત્યના ઉદ્ધાર માટે તેમણે 'યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા' સ્થાપી હતી. તેમની યશોવિજયજી પાઠશાળા મારફત અનેક વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થયા હતા. એ સિવાય તેમણે પુસ્તક ભંડારો લાઇબ્રેરીઓ વિગેરે સ્થાપ્યાં હતાં. તેમનાં કેટલાક પુસ્તકોની ૪-૫ આવૃત્તિઓ થઈ છે. કેટલાના યુરોપીય ભાષામાં અનુવાદ થયા છે. 'ધર્મદેશના' નામે તેમનું પુસ્તક ઉત્તમ છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને જૈનધર્મ અને સાહિત્યને લગતા સાહિત્યો પૂરાં પાડી તેમણે જૈનધર્મ અને સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી હતી. આચાર્ય મહારાજશ્રીએ ઉચ્ચોત્તર સાહિત્ય સેવા કરી હતી. આચાર્ય મહારાજશ્રીનાં વિવિધ ગુણોનું મનન કરી તેનો કંઈક અંશે અમલ કરવો એ આપણી ફરજ છે."

શાહ અમીચંદ સુરત

"આપણે આપણાજ મહાત્મા પુરુષોને ઓળખી શકતા નથી એ દિલગીરી ભરેલું છે. આચાર્યમહારાજની પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વિદ્વત્તા અને બીજા અનેક ગુણોને લઈને ઘણી નામના થઈ હતી. પહેલા તેઓ વેપારી હતા, પણ એમણે વૈરાગ્ય આવતાં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી. બનારસ એ હિંદુધર્મના કિલ્લારૂપ હતું અને છે ત્યાં તેમણે જૈનધર્મ

સંબંધી સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો. જૈન ધર્મ પ્રત્યે આદર્શ ઘણો છે.
મિશુ આચાર્ય મહારાજશ્રીએ લખેલા તત્ત્વોને સાબીત કરી આપ્યું હતું
તેમની વિદ્વત્તાથી મોહિત થઈને પશ્ચિમે તેમને ધર્મવિચારક વિદ્વાનોમાં ગ
ણીને આપ્યું હતું. બનારસના મહારાજા તેમના નિકટ સંબંધમાં આવ્યા
હતા. શાસન પરિષદ સાથે તેમને સારો સંબંધ હતો. તેઓ ધર્મના
મહત્ત્વના હિમાયતી હતા.

શાહ હરિલાલ ચિમનલાલ સુરત

તેઓ સરસ્વતીની બાબતમાં સારો ભાગ અર્પણ કરી ગયા હતા.
અને સુરત સ્થળેથી તેમણે વિચાર કર્યો હતો. આરામ બાદ તેમણે આપે
સિદ્ધિથી સુધાર્યો હાથ નાખ્યો હતો. અનેક ભાષણો, લેખો અને
પત્રકાર પણ તેમણે આપ્યું છે. તેમણે સ્થાપેલ વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડ
ળ નો હેતુ જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનો જ. પ્રખ્યાત વિદ્વાનોને ધર્મ
અને સાહિત્યની બાબતમાં તેમણે સારી મદદ કરી હતી. આ તેમની ઉદાર
ભાવના નહિ તો બીજું શું? તેઓ ગુણ પ્રધાન જેવા હતા. આચાર્ય
મહારાજશ્રી સાથે ભાવિક મમતા હતી, પ્રાય તેઓ અને સાથ
રહ્યા હતા.

મિ. ગિરધરલાલ કેસરશી શેઠ સુરત

" આચાર્ય મહારાજનો એક ખાસ પુરુષ હતા. તેમણે પ્રાચીન
ગ્રંથમાળા સ્થાપી પ્રાચીન પુસ્તકોનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તેમના પ્રખ્યાત
વિદ્વાનો સાથેના સંબંધથી જૈન સાહિત્ય અને ધર્મની નામના થઈ હતી.
અમેરિકા યુનિવર્સિટીમાં તેમણે જૈન ગ્રંથો દાખલ કરાવ્યા હતા. વિદ્વ-

ફિરોના સમય, માસિકો, વાપરીઓ વિગેરેની પણ તેમણે સાહિત્ય-સેવા સારી બજાવી હતી. આચાર્ય મહારાજશ્રીએ લખેલાં અને સંપાદિત કરેલાં ૨૨ પુસ્તકો પણ સારાં છે. અહિંસા દિગ્દર્શન, દેવકુલ પાટક, હેમચન્દ્રાચાર્યના યોગશાસ્ત્ર (સવિવરણ)નું સંશોધન, ધર્મવિચાર અને ઐતિહાસિક રાસોથી તેમણે ઉત્તમ નામના મેળવી છે. દેવદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય વિષેના વિચારોથી આચાર્ય મહારાજશ્રી નવયુગ પ્રવર્તક હતા એમ કહી શકાય. જોધપુર ખાતે સાહિત્ય સંમેલન ભરાયું તે આચાર્ય મહારાજશ્રીના પ્રયાસના ફળરૂપ હતું. આચાર્ય મહારાજશ્રીના જીવનમાંથી અહિંસા, ધર્મોનો અનુભવ, નીડર કર્મવીરપણું, સમયજ્ઞતા, સ્વભોગે અન્યનું કલ્યાણ, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાન સાથે સહકાર, ભક્તિ અને પ્રેમ, રાષ્ટ્રીય ભાવોને પ્રાધાન્ય, સાદું જીવન, સત્યની શોધ વિગેરે ઘણી બાબતો શીખવાની મળે છે. શાસનના પ્રચાર માટે આચાર્ય મહારાજશ્રીએ પણ કર્યું હતું.

ચોથી જયન્તી

૧ શિવપુરી—	રા. બ. સાહેબ જગજીવન મોદી	મુનિ શ્રી ન્યાયવિજયજી
	પ્રો. એ. ચક્રવર્તી એમ.એ.	ચિ. રતિલાલ દેસાઈ
		ચિ. ભીખાભાઈ દેસાઈ
		સુલતાની (ડૉ. ગોગે)
		મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી
		શ્રી રૂપચંદ ઝવેરી
૨ મુંબઈ—	મુનિરાજ વિચક્ષણવિજયજી	શ્રી દુર્લભદાસ પારેખ
		પ્રો. હીરાલાલ કાપડીઆ એમ. એ.
		મુનિ શ્રી દર્શનવિજયજી
		પં. પ્રભુદાસ બેચરદાસ
		મનસુખભાઈ કીરચંદ મહેતા
		સારાભાઈ મગનલાલ મોદી
		અમૃતલાલ કાળીદાસ શાહ
૩ અમદાવાદ—	આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરિ	લાલા રામચંદ્રજી જૈન
		મોતીલાલજી રાણાવત
		ચિ. અમૃતલાલ મોહનલાલ
		શ્રી પ્રતાપવિજયજી
૪ ભાવનગર—	પં. શ્રી કેશરવિજયજી	પં. જગજીવન પોપટલાલ
		ભાઈચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી
		ગુલાબ ધનેશ્વર
		ખાન્તિ પોપટલાલ
		શેઠ કુંવરજી આણંદજી

		મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ વોરા ખુશાલભાઈ ચાકરચંદ શેઠ દેવચંદ દામજી
૫ સુરત—	શેઠ ફકીરચંદ નીરચંદ	રા. પોપટલાલ પારેખ હરિલાલ શિવલાલ બી. એ. બાબુલાલ નાનાલાલ દોશી
૬ આગરા—	પં. નારાયણદત્ત ઉપાધ્યાય	પ્રમુખ અને બીજા ટેકાના
૭ બોરસદ—	ધનુભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ એમ. એલ. સી.	સવજીભાઈ જગાભાઈ દરબારસાહેબ ગોપાળદાસભાઈ
૮ સાવલા—	ચાકરચંદ માણેકચંદ વોરા	નાગરદાસ કસ્તુરચંદ બી. એ. એલએલ. બી.
૯ ઉમરેઠ—	મહંત બાલકદાસજી મહારાજ	પં. કેશવ મેઘજી
૧૦ જામલી—	મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી	પ્રમુખ અને બીજાઓ
૧૧ મહુવા	મુનિ શ્રી ન્યાયવિજયજી	ભાઈ સૌભાગ્યચંદ ભાઈશંકર જોશી
૧૨ જબલપુર—	પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે	
૧૩ પાલીતાણા—	પૂજા-અંગરચના વિગેરે	
૧૪ બુરહાનપુર—	ગુણગાન-મંદિરમાં પૂજા વિગેરે	
૧૫ ભીવાપુરી—		ચુનીલાલ જેઠાલાલ ચુનીલાલ દલાજી
૧૬ પાટડી—	પં. ભક્તિવિજયજી	સાકરચંદ ભીમચંદ માસ્તર છોટાલાલ માણેકલાલ
૧૭ અમદાવાદ—	મુનિ શ્રી રવિવિમળજી	જુદા જુદા વક્તાઓ

૧૮ મહી— મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજી — ચુનીલાલ ખુશાલચંદ
જયચંદ જસુભાઈ
બાપુભાઈ પુરુષોત્તમ
ડુંગરશી અમૃતલાલ

૧૯ મહેસાણા— શ્રી વિદ્યાવિજયજી પન્યાસજી — શ્રી. શોભાગચંદ
શ્રી. પી. ટી. શાહ
ઘ. માણેક માસ્તર
ગિરધર જોશી

૨ આમતરી— પૂજા પ્રભાવના વિગેરે

૨૧ વડોદરા— અઠ્ઠાઈ વિગેરે ધૂમધામ

૨૨ સિનોર— શ્રીયુત સંપતવિજયજી સાહેબ — માસ્તર ડુંગરશીજી
ધનજીભાઈ ગોપાલદાસ
શ્રી એ. એલ. શ્રી

૨૩ હળવદ— પૂજા-વરઘોડો-અઠ્ઠાઈ વિગેરે

૨૪ પાટણ— પૂજા-પ્રભાવના-આરતી વિગેરે

કેટલાક ભાષણોનો સાર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી, મુંબઇ

" શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીએ યુરોપખંડમાં જૈનધર્મનો ડંકો વગાડ્યો. ત્યારથી એવા શહેરમાં કે જ્યાં જૈનધર્મની અજ્ઞાનતાથી ત્યાંના પંડિતો જૈન ધર્મ તરફ ઘૃણાની નજરથી જોતા હતા તેમનામાં જૈનધર્મની રુચિ કરાવી. યુરોપ અમેરીકા વિગેરે દેશોમાં પણ જૈનધર્મ સંબંધીનું જ્ઞાન ત્યાંના વિદ્વાનો [illegible] તેમ સ્થાપ્યો અને તે દિવસે દિન પર દિન તેનો વિશ્વમુગ્ધમાં નવવ્યવસ્થિત બનાવવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો કરે છે. તેમણે જીવનપર્યંત સેવા કરી હતી અને અનેક જ્ઞાનનાં પુસ્તકો શોધી પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતો અને જે દેશમાં ઘોર હિંસા વ્યાપી રહી હતી ત્યાં તેઓ અહિંસાની ઘોષણા કરી હતી. તેમણે બનારસ પાઠશાળાની સ્થાપના કરી અને રત્નોને ઉત્પન્ન કર્યાં હતા. જે રત્નો અત્યારે પણ જૈન કોમની અને ધર્મની સેવા બજાવે છે. આવા પરોપકારી આચાર્યશ્રીની જયંતી ઉજવવાથી અને તેમના ગુણગાન કરવાથી અનેક લાભો મેળવી શકીએ છીએ. આની શરૂઆત શ્રી મુંબઇ જૈન સ્વયંસેવક તરફથી થઇ છે "

પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડીઆ એમ. એ. મુંબઇ

" આચાર્ય સાધુ પુરુષ આ વર્તમાન યુગમાં હોતા હતા. તેમના માટે પાશ્ચાત્ય દેશના વિદ્વાનો શું કહે છે? પ્રતિભાસંપન્ન હેમચંદ્રાચાર્ય પછી જો કોઇનું નામ પ્રમાણભૂત ગણાતું હોય તો તે આચાર્યશ્રીનું જ છે. ડૉ. થોમસ—કે જે એક સ્કોલર છે તે જ્યારે હિંદમાં આવ્યા ત્યારે તેણે જણાવ્યું હતું કે જૈન ધર્મનો અભ્યાસ કરવામાં અને પાલી સંસ્કૃત સંબંધી સમાધાન કરવામાં એમણે આચાર્યશ્રીએ અનેક વખત મદદ કરી છે

અને તેમનો સ્મૃતિ છે. જર્મન સ્કોલર ડૉ. હર્મન જેકોબી જ્યારે હિંદમાં આવ્યા ત્યારે પુષ્કળ માન આપ્યું હતું. જોધપુરમાં તે વખતે આચાર્યશ્રી વિચરતા હતા ત્યાં જૈન સાહિત્ય પરિષદ ભરી તેનું આપણું રાખ્યું અને આ સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ તરીકે અન્ય દર્શની વિદ્વાનને બોલાવ્યા. જૈનધર્મ એ સ્યાદ્વાદના મૂળ સિદ્ધાંત ઉપર છે એમાં સાત નયો છે અને એવું દ્રષ્ટિ બિંદુના નયો માન્યા છે તે ધર્મને અત્યાર સુધી વિદ્વાનો નાસ્તિકમતના નામે ઓળખતા હતા. પશ્ચિમના કેટલાક જૈન બૌદ્ધ ધર્મની શાખાના નામે ઓળખતા હતા. આ ભ્રાન્તિ તેમણે દૂર કરાવી અને જૈન ધર્મ દુનિયામાં સર્વ ધર્મના સમૂહનો એક સાગર ધર્મ છે તેમ જગતને દેખાડ્યું."

મુનિ મહારાજશ્રી જયંતવિજયજી, મુંબઈ

આજે તેમના સ્વર્ગવાસને ચાર વર્ષ થયાં છે. ત્યાં તેમણે જે ઉપદેશ જૈન ધર્મ અને જૈન ધર્મ માટે કર્યો છે તે વિશેષ કહેવા જેમ નથી. તેમણે આખું જીવન તેમાં જ ગાળ્યું હતું. તેમણે પશ્ચિમના વિદ્વાનોને આકર્ષી લીધા હતા અને તેમની સાથે પત્ર વ્યવહાર કરીને તેમને ધર્મનો રંગ લગાડ્યો હતો. તેમણે સૌથી એવા ક્ષેત્રમાં જ્યારે પ્રથમ વિહાર કર્યો ત્યારે અનેક મુશ્કેલીઓ તેમને વેઠવી પડી હતી પણ ત્યાં જઈને તેમણે ત્યાંના વિદ્વાનોને ચકિત કર્યા. ત્યાં ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીના નામથી શ્રી પાઠશાળા સ્થાપી, કે જેમાંથી અનેક પ્રૌઢ નામાંકિત પાક્યા છે. આ પાઠશાળા હાલમાં બંધ થઈ છે પણ તેની ખોટ પૂરી છે. તેમણે શ્રી વીરતત્ત્વપ્રકાશક મંડળ પ્રથમ મુંબઈમાં સ્થાપ્યું હતું જે હાલમાં શિવપુરીમાં ચાલે છે. આ મંડળનો હેતુ પણ સંસ્કારી વર્ગોના જગતમાં ઉપદેશકો કરવાનો અને તેવા ઉપદેશકો દ્વારા ત્યાગ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. તેમણે અનેક ગ્રંથો લખ્યાં છે."

ગ

૨૮. માવજી દામજી શાહ, મુંબઈ

" તેઓ દિવસ રાત પોતાના કાર્યોમાં મશગુલ રહેતા. તેમણે ટાઢ-તડકો-ભૂખ-તરસને ગણકારી નહોતી. તેમના જમાના વિચારમાં આગળ વધેલા હતા. જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં આદરસત્કારો પામતા. તેમના ઉપદેશથી હજારો માણસોએ મદ્યપાન-માંસાહાર છોડયો હતો. ગમે તેવી મુશ્કેલીઓમાં તેઓ જરા પણ ડગતા નહીં. શત્રુ આવે તેને પણ માન આપી બેસાડતા. અને આવનાર શત્રુ મોટો મિત્ર થતો. વિચારભેદ હોવા છતાં ક્યારેય કોઈના ઉપર ગુસ્સે થતા ન હતા. "

•

૨૯. ઉત્તમભાઈ કેશવલાલ દલાલ, મુંબઈ

આપણા ઉપર આચાર્યશ્રીએ ઘણા જ ઉપકારો કર્યા છે તેમનો સ્વભાવ, ચારિત્ર અને શક્તિનું વર્ણન થઈ શકે નહીં. આપણી ફરજ છે તેમણે બતાવેલા માર્ગે ચાલવાની છે બનારસ પાઠશાળા માટે સર્વેને જરૂર લાગે છે આ સંસ્થાની જરૂરીયાત દરેક સ્વીકારે છે. પાલીતાણા, મુંબઈ, અમદાવાદ, બનારસની બરોબરી કરી શકે નહીં. સજ્જન તૈયાર છે મકાન આપનાર છતાં પણ પાઠશાળા ચાલુ કરવામાં આવે તો આપશે, તેવી આશા છે પરંતુ પાઠશાળા ચાલુ કરવી તે મુશ્કેલી છે. આ કામ થાય તો અનેક પંડિતો આપણે ઉત્પન્ન કરી શકીએ જે પૈસા પણ તે પાઠશાળા-માંથી થયા છે તેમણે સેવા બજાવી છે અને બજાવે છે મહુવા બાલાશ્રમ, વીશાશ્રીમાળી વિગેરે અનેક સંસ્થાઓના તેઓ ઉપદેશક છે તેમના શિષ્યસમુદાયે છતાં પણ તેમની પ્રણાલિકા ચાલુ રાખી છે તે ખરે ખર સ્તુતિપાત્ર છે

•

સારાભાઈ મગનભાઇ મોદી, મુબઈ

તેમની સાથે વિચાર ભેદ મારે હતો, પણ જ્યારે તેમની પાસે હુ ગયો હોઉ ત્યારે ત્યારે તેમણે યોગ્ય ખુલાસા કર્યા છે. તેમનામા સાચા માણસને કેવી રીતે વશ કરવો તે જ્ઞાન ખાસ હતુ. મોટા મોટા યુરોપીઅન અમલદારો તેમને મળવા આવતા હતા. મુબઈમા પધારતા તે વખતના ગવર્નરે તેમને મુલાકાતનુ માન આપ્યુ હતુ. એ અમલદારોની ખાતિર મોટી કીમતી ગજાર જેવા અમલદારો કલાકોના કલાકો સુધી તેમની પાસે બેસી સલાહ કરતા. ગમે તે ધર્મનો અને ગમે તેવા સ્વભાવનો માણસ તેમની પાસે આવી શકતો. તેમને એવી રીતે તેઓ નમાવતા કે તે વારંવાર તે તેમની પાસે આવતો. તેમનુ જીવન ખરેખર અનુકરણીય કરવા અને બોધ લેવા જેવુ હતુ. જે તેમણે જગદ્ગુરુ હરિવિજયસૂરીશ્વરજીની માફક રાજદરબારોમાં પ્રવેશ કરી અમલદારોને અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોને વશ કર્યા હતા. તેમની પ્રેરણાથી અનેક સસ્થાઓ સ્થાપન થઈ છે તેને ટકાવી રાખવી જોઈએ."

૫ જગજીવનદાસ પોપટલાલ, ભાવનગર

આચાર્યશ્રીનો જન્મ જેમ જૈન કુળમાં સમર્થ થયા છે અને તે અહિંસા, સત્ય અને અપરિગ્રહ આ ત્રણેના હિમાયતીને માટે ગુરુ મહારાજે અનેક સ્થળે સહન કર્યું હતુ. તમામ સ્થળે કેટલાક દૂર દૂર પ્રતિકૂળ ક્ષેત્રોમાં વિહાર કર્યો અને અનાર્ય જેવા દેશમાં વિચરણ કર્યો હતો ત્યા તેની જાગૃતિ આણી. આ સંબંધે મેં સાથ મહારાજશ્રી મુખથી પ્રત્યક્ષપણે પોતે પાણી પાણી કરી નથી, અને આ રીતે જૈનના કુશળ વિજયધર્મસૂરિ સમ્યગ્દર્શન સાથે હતા, તેમને એ બાબતમાં સાથે વિચાર હતો, તે તે વિષય સમજી હતો. તેઓ મોક્ષ માનનારા હતા કે જ્ઞાન સિવાય જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર થઈ શકવાનો નથી, અને આ સૂત્રને

અગમનીને ખુબ જુદા સ્થળે જૈન પુરુષોને શિક્ષણ આપવા માટે પણ શાળાઓ ખોલાવી, જેમાંથી વિદ્વાન રત્નો નીકળી આવ્યા છે તેઓ જૈનોનું એટલું જ નહિ પણ ખ્રીસ્તીઓને અર્થે ખુબ ધીરજપૂર્વક એકીકરણ કરવાના અથાક હિમાયતી હતા.

▲

શેઠ કુંવરજી આણંદજી ભાવનગર

" મુની શ્રી ધર્મ વિજયસૂરિએ જૈનધર્મના યોદ્ધા તરીકે જબરૂ પદવી યથાર્થ નામના પ્રાપ્ત કરી છે. તેમના પ્રયાસના પરિણામે જૈન ધર્મનો જે પ્રચાર અને અભ્યાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થઇ રહ્યો છે અને તેનું નિરીક્ષણ તેમણે પોતાના ધ્યાનમાં જ કરી આવેલ છે તેને માટે જૈન સમાજ તેમનો સદા આભારી રહેશે. જ્યાં એક જૈન ધર્મનું નિશાન નહોતું ત્યાં તેમણે જૈન ધર્મના મૂળ પાયા નાખ્યા છે. તેમના શિષ્યો સર્વે પોતાના સાથે પરિશ્રમપૂર્વક તેમનો હેતુ સાધ્ય કરે."

▲

૨૨. મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીઆ, સોલીસીટર, ભાવનગર

તેમણે કેટલીક આશ્ચર્યકારક વાતે કામ કર્યું છે. પશ્ચિમના વિદ્વાનો સાથેનો તેમનો પત્રવ્યવહાર તેઓને જોઇતા સાધનો પૂરા પાડવા માટે રાખેલી મહેનત ખરેખર [illegible] જ્ઞાન મહાત્મા પુરુષને અર્થે તેથી જ પ્રશંસનીય અને આશ્ચર્યકારક છે. તેઓ સ્વભાવે નિખાલસ અને નિર[illegible] હતા, અને તેમને કોઇ પણ વિખવાદ અપ્રિય હતો. પોતાના વિરોધ મતવાદીઓને તેઓ શાંતિથી સાંભળતા અને યોગ્ય જવાબ આપતા. તેઓ દૃઢ નિશ્ચયી હતા.

▲

શેઠ દેવચંદ દામજી કુંડલાકર, ભાવનગર.

“ જૈનોમાં વીસેક વર્ષ પર કેળવણીનો પ્રચારનો વિષય પ્રશ્નરૂપ છે. ધર્મની ખાતર ગમે તેટલું કર્યો કુટુંબ સેવાતાં પાછી પાની કરી નથી. જૈન શાસનને માટે તેમની સેવા ચિરસ્મરણીય રહેશે.”

૫ કેસરવિજયજી ભાવનગર

જ્ઞાન અને ક્રિયાનો જે મેળ થવો જોઈએ તેવી રીતે સમન્વય થયેલ હોય તો તે વિજયધર્મસૂરિજીમાં હતો. તેમનામાં સહનશીલતા અને ધર્મ પ્રત્યેના ઝનૂનને બદલે જે બીજા આચાર્યો ન કરી શક્યા તેવું કામ તેમણે કરી બતાવ્યું.

“ ખેદજનકની વાત છે કે દેવદ્રવ્યની ચર્ચામાંથી નિવૃત્ત થઈ શક્યા નહિ. જો દેવદ્રવ્યના પ્રશ્નનો કાંઈ નિવેડો થાય તો આપણામાં રહેલ આપણી ત્રુટિઓ દૂર થાય છે. આ ત્રુટિઓ જો દૂર થાય તો જૈન બાળકોને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની સારી રીતે અનુકૂળતા થઈ શકે. જેથી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ થાય.”

ડા. ચંપકલાલ પારેખ સુરત.

“ જૈન સમાજ જ્યારે અંધકારમાં હતો ત્યારે તેને ઉદ્ધાર કરવા સૂરિજીનો જન્મ થયેલો. તે મહાન વિદ્વાન ‘વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્’ એ સૂત્ર સામને એ પૂર્ણતાથી અપનાવ્યું હતું. કર્તવ્ય પાલન તેમનો મુદ્રાલેખ હતો. તેમનામાં કર્તવ્ય પાલન અને સાધુતા એ ખાસ ગુણો હતા. તેઓએ આખું જીવન સમાજની ઉન્નતિ કરવામાં ગાળ્યું હતું. તેમની સાહિત્યસેવા ઘણી આદરણીય હતી. ગમે તે પંથ-ગમે તે ધર્મના મનુષ્યને તેઓ પ્રતિબોધતા. રાજા મહારાજાઓ તેમને પૂજ્ય તરીકે માનતા. તેઓ ત્યાગ પ્રત્યક્ષ હતા. જ્યાં જૈન સમાજની પૂર્ણતામાં અહોભાવથી

હતી, ત્યાં અત્યાર સુધી એક પણ સાધુનો વિહાર ન હતો. તેવા સ્થળમાં તેમણે વિહાર કર્યો અને કેટલાંક કષ્ટ સહન કર્યાં. વિરોધવાળામાં કેટલાંક પુરુષો કરમાય છે પણ આચાર્યજી તો તેમનું નામ અમર કરી ગયા છે."

◆

૨૧ હરિલાલ શિવલાલ શાહ, સુરત

" પશ્ચિમની છાપ વિના હિંદીઓ પોતાના મહાત્માઓને ઓળખતા નથી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરને તેમની કાવ્યાંજલી દ્વારા યુરોપે પીછાન્યા ત્યારે હિંદુસ્તાને તેમને ઓળખ્યા. તે જમાને આચાર્યશ્રીના મિત્રો અને પ્રશંસકો યુરોપમાં અસંખ્ય છે. તેમના જીવનચરિત્રો યુરોપની અનેક ભાષાઓમાં લખાયા છે. સમાજ ઉન્નતિમાં પડેલા જેઓ તેમનું હૃદય સમજ્યું અને પોતાનું સમસ્ત જીવન સમાજની ઉન્નતિ પાછળ ખર્ચી નાખ્યું. સમાજ તેવી સ્થિતિમાં મહા માઠા વારા વચ્ચે વીંધેલું તેમનું આચાર્યપદ નહોતું. આચારના મહાત્માઓ અને પંડિતો તેમને સાહિત્યવિશારદ જૈનાચાર્ય નું બિરુદ આપ્યું હતું. સાધુ સમાજના અનેક સાધુઓની પેઠે સુખ્યાતના ઉપાશ્રયમાં બેસી રહીને તેમણે સંકુચિતતા ધારણ કરી નહોતી પરંતુ હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગો—ખાસ કરીને પ્રદેશોમાં ભૂખ તૃષા સહન કરીને હજારો માઈલની મુસાફરી કરી હતી. સમાજની એક ત્રુટીઓ તેમણે પૂરી પાડી છે. સાહિત્યોદ્ધાર, પુસ્તકાલયો, બોર્ડિંગો, પાઠશાળાઓ, દવાખાનાઓ, વર્તમાનપત્રો, દેરાસરોના જીર્ણોદ્ધારો વગેરે સમાજના દરેક અંગમાં તેમણે શક્તિ અને પ્રગતિ કરી હતી. તેમને હું યુગપ્રધાન અને નવયુગ પ્રવર્તક ગણું છું. આચાર્યશ્રીના ભાષણો અને પુસ્તકો અને ભિન્નભિન્ન વિષય નિષ્ણાત તેમનો શિષ્ય સમુદાય એ એમનો સમાજને અમૂલ્ય વારસો છે. કર્તવ્યપરાયણ, શાંતિ, સહિષ્ણુતા, માધ્યસ્થ દૃષ્ટિ અને પ્રતિભા હતી એ એમના જીવનનું રહસ્ય હતું. અત્યારે આપણને તેમની ઘણી જ ખોટ છે. જો આજે તેઓ આપણી વચ્ચે હોત તો શ્રી જૈનની આ સ્થિતિ ન હોત. રાજપુતાનાના દેશમાં જે

આશરે ૬૦ ક. ની પેઢી ૪ વર્ષોમાં ન કરી શકી તે એક આત્માના પ્રેમથી તેઓ કરી શક્યા હતા. તેમના પ્રયત્નથી પરદેશની યુનિવર્સિટીઓમાં જૈનધર્મ સંબંધી ભ્રમણાઓ દૂર થઈ છે અને જગતમાં વિદ્વાનોને ધ્યાન ગયું છે આમાં મોખરે હોંશે એવી જર્મન વિદુષીને પણ તેમના સુધારા શિષ્ય આચાર્ય શ્રી વિજયેન્દ્રસૂરિ આચાર્યના મહા આભાર માનતી લખ્યા છે. આશ્રમની વાત છે કે આપના મુનિશ્રી ને અને આપને તેમના ઉપદેશામૃતને એમની સેવા છે, અને તેમના કાર્યના અનુકરણમાં પાણી પાણી કરે છે"

ભાઈ નાનાભાઈ રાશી (વિદ્યાર્થી) સુરત.

તેમનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રના સિહોર ઉપર કરતી પ્રેમભૂમિની ભૂમિમાં થયેલો. તેમના વિરોધીઓ પુષ્કળ હોવા છતાં પોતાના કાર્યનો વિજય કરવામાં પાછું ડગલું ભરી શકતા નહિ. તેઓએ યુવકોને કેળવ્યા અને તેથી જૈન સમાજમાં આજની જાગૃતિ છે. સાહિત્ય સેવાથી જૈન સમાજમાં સાહિત્યનો વધારો આપેલો છે. તેમની ખમીરીનો નાદ આખા જૈન જગતની પર ચાલ્યો છે એનું કારણ તેમનું પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ અને શુદ્ધ ભાવના હતી

મિ૦ પી૦ ડી૦ શાહ૦ કરાચી.

તેઓ પગે ચાલીને સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવા માટે બનારસ પહોંચ્યા. જેમ હિંદુઓ ભક્તિની પૂજા કરે છે તેમ બનારસમાં આવેલા જૈન સાધુઓની પૂજા કરતા હતા. ત્યાં હિંદુ ધર્મનું સ્થાપન કરવાનું એટલું મુશ્કેલ કામ છે તેટલું જ મુશ્કેલ કામ બનારસમાં જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનું હતું છતાં પોતાની વિદ્વત્તા અને પંડિતોને લાવીને તે ત્યાંના પંડિતોનો અભિપ્રાય મેળવી શક્યા હતા. તેમણે બનારસમાં એક પાઠશાળા સ્થાપી હતી. એમાંથી ૪ જૈન વિદ્વાનો તૈયાર થઈને બહાર પડ્યા છે તે મોટા મોટા શહેરો, રાજ્ય પાઠશાળાઓ અને આશ્રમશાળા

પ્રિય થઇ પડયા હતા. મોટા પ્રોફેસરો અને વિદ્વાનો તેમના પરીચયમાં આવવા માગતા હતા. તેમણે જૈન ધર્મની ઉન્નતિ અમેરીકા અને જર્મનીમાં પણ સારી રીતે કરી છે. ત્યાંના કેટલા ડાક્ટરો, પ્રોફેસરો અને વિદ્વાનો તેમના શિષ્ય બન્યા છે અને ખંતપૂર્વક જૈનશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે. તેમના શિષ્ય જર્મન ભાનુ જ્હોન હોલે હમણાં હીંદમાં આવેલા છે. આબુ ઉપરના દેરાસરોમા યુરોપીઅનો બુટ સહિત દાખલ થતા હતા તે આ મહારાજશ્રીએ બંધ કરાવ્યુ હતુ. મહારાજશ્રીએ સુરતના કલેકટર મી. ઓટો રોથફિલ્ડની મુલાકાત લઇને કેટલાક કામ કરાવ્યાં હતાં. ટુંકમાં તે પહેલા નંબરના સુધારક હતા. તે શિવપુરીમાં કાળ ધર્મ પામ્યા છે. આવા મહાન જ્ઞાની આપણને ભેટ નથી. જો બીજા મુનિ મહારાજો તેમના પગલે ચાલવા કોશીશ કરે એવી મારી પ્રાર્થના છે."

શ્રી તિલકવિજયજી કરાચી

દેવદ્રવ્યની ચળવળ શરૂ થઇ ત્યારે તેમનામાં હું જે મહાન ગુણ જોઇ શકયો તે નિષ્પક્ષપાતપણાનો હતો. તે ઉમરમાં વૃદ્ધ હતા પણ વિચારમાં તરૂણ હતા. સાધુ જમાનામાં કેવા નમુનાનો ઉપદેશ દેવો એમને તે સારી રીતે જાણતા હતા. રાજાની કથા સંભળાવવામાંજ પોતાના જીવનની પ્રતિષ્ઠા સમજતી કે તેવા તે હોતા. તમણે દેવદ્રવ્યના સંબંધમાં પોતાના વિચારો મક્કમપણે જણાવ્યાં હતા. સાધુ તેમજ સમાજ તેમની વિરૂદ્ધ હતી. મહારાજશ્રી કહેતા કે દેવદ્રવ્ય તે સંઘની સ્થાપિત મીલકત છે અને તેનો ઉપયોગ દેવકાર્યમાં કરી શકે. સાધારણ ખાતાની જરૂર છે. આવા વિચારોના તે આગ્રહી હતા. બીજા સાધુઓની જેમ તે કોઇની ખુશામત નહોતા કરતા. અમારા ઘણા સાધુઓ ખુશામતના ટટ્ટુ થઇ પડયા છે. વરઘોડા કાઢવો હોય કે કાંઇ શાસ્ત્રની વાતચીત હોય તો તેઓ ખુશામત કરે છે. પણ મહાન પુરૂષ કોઇની ખુશામત કરતા નથી."

પાંચમી જયન્તી.

ગામ	પ્રેસીડેન્ટ	વક્તાઓ
૧ મુંબઈ—	કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી	અમૃતલાલ કાળીદાસ
		મુનીલાલ ...
		મોતીચંદ ગિરધર સોલીસીટર
		મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી
		...
		મી. ક. ફે. નરીમાન
		મુનિ હિમાંશુવિજયજી
		આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરિ
૨ ધારાનગર (માળવા)	—	પં. ઉમેદચંદજી
		સૌભાગ્યમલજી
		...
		સૌભાગ્યમલજી મથુરામલજી
		મિશ્રીલાલજી
૩ મહુવા	—	જિનદાસ ધરમચંદ
		ધનજીભાઈ તારાચંદ
		સૌભાગ્યચંદ ...
૪ શિવપુરી—	...	મિ. શાંતિલાલ દેસાઈ
	...	મિ. ભીખાભાઈ દેસાઈ
		શ્રીમતી ...
		...
		મુનિરાજ ...વિજયજી

	રા. બ. શેઠ સાહેબ. ફાઉન્ડેશ
	મેમ્બર, આસીવર
	શબમાહેબ પૂલે. એજ્યુકેશન
	મેમ્બર ઓફીસર
૫ સાવલી— નાગરદાસ કસ્તુરચંદ બી. એ. એલએલ. બી.	વેરા બાલચંદ ખાલેકચંદ
૬ બોરસદ— મનસુખલાલ મેઘરાજ સોલીસીટર	ભાઈ રાયચંદ જગનલાલ
	જમનાદાસ નગીનદાસ
	ફુલચંદ એસમ
૭ સુલતાનપુર— મુનિશ્રી દુર્લભવિજયજી	શ્રીયુત ભગીલાલજી
	શેઠ પોપટલાલ દેવચંદ
૮ સુરત— હરિલાલ જિવણલાલ શાહ બી. એ.	પોપટલાલ પૂનમચંદ
	છગનલાલ રાયચંદ
	રતીલાલ મોતિચંદ
	છગનલાલ રૂપચંદ
	મગનલાલ ભીખાભાઈ
	પાનાચંદ સવાઈચંદ
	જગાભાઈ મગનલાલ બી એ
૯ ભાવનગર— મુનિશ્રી ભક્તિવિજયજી	વ જમનાદાસ પોપટલાલ
,, ધર્મવિજયજી	વકીલ મુલચંદભાઈ
	શેઠ કુંવરજી આણંદજી
	દેવચંદ દામજી કુંડલાકર
	વલ્લભદાસ ત્રિ. ગાંધી
	પ્રેમચંદ મગનલાલ શાહ
	માસ્તર દામજી હેમચંદ
,, પ્રો. બળવંતરાય ભગવંતરાય શ્રીફ એમ. એ. એલએલ. બી.	મોતીલાલ ખુશાલદાસ
	હરખચંદ હરગોવિંદ

	છગનલાલ મૂલચંદ
	નાનાભાઈ મોતીલાલ
	ભોગીલાલ નરસેરામ
	રાયચંદ ગોવિંદજી
	જયંતીલાલ આણંદ
	નાનચંદ તારાચંદ
૧ મોરબી— શેઠ [illegible] સેવશી	મી. મોહનલાલ
	મી. પી. ડી. શાહ
૧૧ સેવાડી— [illegible]	વકીલ સૌભાગ્યમલજી
	વકીલ પીતાંબરજી
	શેઠ ગુલાબચંદ નવલજી
	મુનિશ્રી મહેન્દ્રવિજયજી
૧૧ [illegible] ૪-૫ [illegible]વિજયજી	આચાર્ય [illegible]વિજયજી

કેટલાક ભાષણોનો સાર

સાક્ષરરત્ન શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી (પ્રમુખ) મુંબઈ

સ્વર્ગીય આચાર્યશ્રીના સમાગમનો તથા દર્શનનો લાભ મને મળ્યો હતો. તેઓ જનેતરોને માન આપી તેમની શંકાઓનું નિવારણ કરતા હતા અને સાહિત્યના તેઓ ઘણાજ શોખીન હતા. જૈન-સાહિત્યને ભારત વર્ષમાં જ નહીં પણ દુનિયાના બીજા દેશોમાં પ્રસિદ્ધિ આપવાનું માન તેમનેજ ઘટે છે જૈન ધર્મની પ્રાચીનતા તેમણે સિદ્ધ કરી હતી. અને યુરોપ, અમેરિકા, જર્મની, ઇટલી વિગેરે દેશોના જૈન સ્કોલરો અને વિદ્વાનોને તેમણે સાહિત્ય પુરૂં પાડી આપ્યું હતું. તેમનું જીવન પરોપકાર માટે હતું તેઓ સાધારણ કોટીના આત્મા નહિ હતા. આ મહાન્ આત્માને દર પાંચ વર્ષે નહિ દર એક વર્ષે નહિ પરંતુ તેમનું તો આપણે હરરોજ સ્મરણ કરવું જોઈએ.

શ્રી૦ ચુનીલાલ શિવલાલ આપી મુંબઈ.

જ્યારે દેશ, અધર્મ જગતમાં વધારેને વધારે થાય છે ત્યારે કોઈપણ મહાન્ પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે આચાર્યશ્રીનો જન્મ પણ તેવા જ સમયમાં થયો હતો તેમણે જૈનોની નહિ પણ જગતની સેવા કરી છે હિંદુસ્તાનમાં સત્યધર્મ-આત્મધર્મનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. તેનું સારું કેટલું છે તેનો વિસ્તાર કરું તો પુસ્તક બનાવવું થાય. તેમણે જ્યારે રસ્તાઓમાં, બાગમાં અને જ્યાં જ્યાં જગ્યા મળી ત્યાં ત્યાં જાહેર ભાષણો આપ્યા છે, ત્યારે જુના જમાનાના લોકો ભડકી ગયા તેમને આ આચાર્યશ્રીનું કૃત્ય શાસ્ત્રવિરુદ્ધ લાગ્યું પણ આ મહાન્ પુરુષે તેની દરકાર કરી નહીં. તેમણે ચેલેંજ આપી કે આ મારું કાર્ય શાસન અને ધર્મ વિરુદ્ધ હોય તેવું સાબીત કરી આપશો તો તે હું બંધ કરીશ. પણ તે કામ ધર્મ વિરુદ્ધ નહોતું તેમણે જૈન, જૈનેતરોને

પશ્ચિમના વિદ્વાનોને પોતાની તરફ ખેંચ્યા ને જૈનધર્મનો જે ઝંડો ફરકાવ્યો હતો. તે જગતભરમાં પહોંચાયો. તેમણે સ્થાપન કરેલ શ્રીવીરતત્ત્વ-પ્રકાશ મંડળમાં અત્યારે પણ ઘણા વિદ્યાર્થીઓ જૈનધર્મનું જ્ઞાન લઈ રહ્યા છે. યુરોપીય વિદ્વાનો પણ આ સાહિત્યમાં અભ્યાસ કરવા અને એ આપણી ભાષાઓને મદદ કરવી તે તમારી ફરજ છે "

*

મોતીચંદ ગિ. કાપડીયા. સોલીસીટર મુંબઈ.

જૈનધર્મના મુખ્ય ત્રણ સિદ્ધાંત છે અને તે અહિંસા સંયમ અને તપ છે. પૂજ્ય આચાર્યશ્રીએ એ તત્ત્વોને ફેલાવવા સારી રીતે કોશિષ કરી હતા. મારી પહેલાંના વખતમાં તેમની પ્રવૃત્તિ ઉપર જે વિવેચન કર્યું હતું તે એમ છે. સ્વર્ગીય આચાર્યશ્રીએ તેમની ભારે સેવા કરી હતી. શ્રુતની સેવાના પ્રતાપથીજ તેમનામાં સંપૂર્ણ શક્તિ આવી હતી. હું જ્યારે યુરોપ ગયો ત્યારે ત્યાંના વિદ્વાનોની મુલાકાત લીધી હતી ત્યાં પણ દરેક વિદ્વાનને આચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ માટે બહુમાન ધરાવતા મેં જોયા છે. તેમણે યુરોપ અમેરિકા જર્મની વિગેરે દેશોમાં સારો પ્રચાર કર્યો હતો અને તેમના શિષ્યોએ પણ તે રસ્તો ચાલુ રાખ્યો છે તે સ્તુત્ય છે. "

*

મિ. જી. કે. નરીમાન, મુંબઈ.

" તેઓ ખરેખર મહાત્મા હતા. સાધુઓ બે પ્રકારના હોય છે. એક પોતાનું કલ્યાણ કરવામાં મશગુલ હોય છે. ત્યારે બીજા પોતાની સાથે જગતનું કલ્યાણ કરવા આતુર હોય છે. હું આચાર્યશ્રીને બીજી રીતના સાધુમાં મૂકું છું. તેઓ દુનિયાના મહાન પુરુષોમાંના એક હતા. જૈનો તેમના વખાણ કરે તેમાં નવાઈ નથી, પણ અમારા જેવા જૈનેતરો તેમના ગુણાનુવાદની વાત અને તેઓ જે બોલે અને કરે તે વિશેષ મહત્ત્વનું. તેઓ અત્યારે હયાત નથી જ્યાં હું કે તેમને હયાત જોઉં શા છું

શ્રીમત સરદાર આસી સાહેબ પવાર શિવપુરી

સૂરિજીમાં એક એવા ગુણ હતો કે તેમની પાસે જે વિદ્યા તેમજ જ્ઞાનનો ખજાનો હતો તે તેમણે સર્વ સાધારણ માટે ખુલ્લો રાખ્યો હતો. અગર હિંદુસ્તાનના ધર્મોનું જ્ઞાન મેળવવું એ દરેક ખાસ ધારવું. આ જમાનામાં આવશ્યક હોય તો તે આવા રસ્તેથી સફળિભૂત થાય છે. આ વાતને કબૂલ કરીને સૂરિજીએ પોતાની વિદ્યા તથા પુસ્તક સંગ્રહ કરી વિદ્વાનોને બતાવ્યાં હતાં.

" તથા સૂરિજીમાં, બનતાં સુધી સર્વ ધર્મોને એકત્ર કરવાની એક ખાસ પણ શક્તિ હતી કે જેમાં પણ માલુમ એક વખત તેમના પરિચયમાં આવી જતો તે તેમનો સાચો ભક્ત થઈ જતો તે આખું પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ દેખાઈ આવે છે એ વાત સર્વેશ્ર મારા મહારાજમાં જોવામાં આવતી હતી. "

" બીજી વાત એ કે સૂરિજી સમજતા હતા કે ભારતવર્ષી માત્ર વાદ સમાપ્ત નથી પણ આ કામને આગળ ચલાવવા માટે પાઠશાળાઓની પણ જરૂર છે ને તેથી તેઓશ્રીએ જુદા જુદા સ્થાનોમાં જઈને પાઠશાળાઓ સ્થાપી મુનિઓની પ્રવૃત્તિ કેવળ ધર્મ ના મતના વિવાદ ન હતી ને તેનું પરિણામ એ છે કે તેઓ સર્વ સ્થાનોથી માન મેળવી શક્યા. તેઓશ્રીએ સામાન્ય રીતમાં પોતાનો પત્રવ્યવહાર રાખીને ઘણીખરું ભારતવર્ષ મધ્યથી અજ્ઞાન દૂર કરવા માટે પ્રયત્ન કર્યો હતો. મુનિથી વેશધારી મુનિ નહિ હતા પણ તે સાચા ત્યાગી મહાત્મા હતા. "

શ્રીયુત હરિલાલ શિવલાલ શાહ, સુરત

સ્વ. આચાર્યશ્રીને જૈન સમાજનો સારો રોગ ન મળ્યો હતો, ત્યાં પણ આ પરતંત્રતાના સમયમાં તેઓશ્રીએ જૈન પ્રજાની સારી સેવા

કરી છે અને તેમણે બતાવેલા માર્ગે જૈન સમાજ પ્રગતિપથ ઉપર જઈ—સાર શક્તિઓ વધે તો જરૂર જૈન સમાજમાં નવયુગ પ્રવર્તાવ આણીજ આ નવયુગપ્રવર્તક સૂરિજીના ઉપકારી ચારિત્રનો આપણો—યુવાનોનો ધર્મ છે."

*

૫ જગજીવનદાસ પોપટલાલ ભાવનગર

" અનેક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે તેમણે બનારસમાં યશોવિજયજી સંસ્કૃત પાઠશાળા જૈન વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત જૈન ગ્રંથો અભ્યાસી વિદ્વાન બનાવવા સ્થાપી હતી. એ તેમનું ઘણું મહાન કામ હતું. બનારસની સર્વધર્મ પરિષદમાં જઈ જૈનેતરોને જૈનધર્મ તરફ દોરવા વ્યાખ્યાનો આપ્યા અને જૈનવિદ્યા ઉપર ઘણું પાડ્યું હતું. આવા ઉપદેશ શૈલી કરેલ ગંભીર સંયોગ મહાત્મા હતી. પાશ્ચાત્ય વિવેચન પદ્ધતિ તેમણે સ્વીકારી હતી. સમ્મતિતર્ક વિશેષાવશ્યક અને બીજા ઘણા ગહન પુસ્તકો તેમણે યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળામાં છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. આખું જીવન તેમને અંતિમ ... રહેલી અને તેથી વિદ્યાર્થી, અભ્યાસી અને અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ... કરી ... સહીચક વિશ્વવિદ્યાલય અને બીજા અનેક ... અને મુસાફરીનો ત્યાગ કર્યો ... મુનિશ્રીઓ ... તત્ત્વાર્થ ... વિગેરે જૈન ન્યાય વ્યાકરણના ગ્રંથોને તેમણે ... છે. ... પ્રચાર ... વળી આચાર્યશ્રી અનુભવ ... કરી છે ... ઉપરથી ... ૨૦ ... તેમણે અમર કરી છે. યુરોપ અમેરિકાના વિદ્વાનોને જૈનધર્મના અભ્યાસ માટે પુસ્તકો પૂરાં પાડવા ... સમન્વય અને ... તેમણે અથાગ પરિશ્રમ કર્યો છે.

૩૦. ગુલાબરાયભાઈ વકીલ, ભાવનગર

“ આ મહારાજશ્રીની જયન્તીનો ઉત્સવ માત્ર જૈનોનો નથી એ બે સમાજ મનાવે છે, અને અમોને નિમંત્રી બોલાવ્યા છે. તેથી મને આનંદ થાય છે. આવા મહાત્માઓ ધર્મદેવ વિશેષ જ્ઞ અને ઉચ્ચતમ છે. અપાર કાર્યમાં જેમ તેમને તેઓ પ્રેરણા આપનાર હતા. તેમ તેઓ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ સિદ્ધાન્તવાળા હતા. મનુષ્યમાં જન્મનાર તરીકે તેમને ન જુઓ. ત્યારે વિશ્વ વંદિત તરીકે, દરેક ધર્મપાળનારને મૈત્રી મેળ પર તરીકે જુઓ. બધા ધર્મોના સૂત્રતત્ત્વો એક સરખા માનનાર તરીકે, ભિન્ન સ્વીકાર તરીકે તેમના પર નજર નાખો. જુદા જુદા ધર્મો મળે ત્યારે ઝઘડા થાય, પરંતુ પોતાનો ધર્મ યથાર્થ પાળવા છતાં, બધાનો સમન્વય કરવા માટે અને અજ્ઞાનીઓ દૂર રાખવા માટે આવા મહાત્માઓની આવશ્યકતા જરૂર છે. આવા ઉત્સવોને હવે વ્યાપક અને વિશાળ બનાવી એક બુદ્ધિ રાખીને એક બીજાના પ્રસંગોમાં હવે આવવું જોઈએ. આ મહારાજની ભાવના પણ આવી જ હતી. ધર્મદેવ વિજયધર્મસૂરિ મુક્ત ત્યાગી તરીકે આત્મોદ્ધારની અપેક્ષા પૂરી રાખનાર આ તરીકે તેમને પૂજવા જોઈએ. મહાત્માઓ સહુ માટે પૂજ્ય છે પરંતુ આપણે મેળવવા જોઈએ.

♣

૩૧. દેવચંદભાઈ દામજી કુંડલાકર, ભાવનગર

જન્મથી જૈનેતર જનોના જ માનમાં પ્રથમ વિચાર કરી જૈનદર્શનનું જ્ઞાન આપનાર સ્વ. આ મહારાજ હતા. આથીજ ધર્મ નાતીય ઝઘડા કર સાથે શાન્ત અજ્ઞાનતાને આ મહારાજે ઘણાઓ પાસેથી દૂર કરાવ્યો હતો.

♣

૩૨. ચાંપશી દેવજી ..., ભાવનગર

આ મહારાજને જૈનો કરતાં જૈનેતરો વધારે સમજ્યા છે. ઘણા વિદ્વાનો મહારાજને તેમના પાસેથી મળ્યા છે. જૈનો અને જૈનેતરો ભિન્ન ભલે હોય પરંતુ વિરોધી નથી. તે તેમણે શીખવ્યું છે.

છઠ્ઠી જયન્તી

ગામ	પ્રેસીડેન્ટ	વક્તા
શિવપુરી—	શેઠ અમૃતલાલ મગનલાલ રા. બ. બીકે સાહેબ	મુનિ વિદ્યાવિજયજી પ્રો. ક્રૌઝે (સુભદ્રાદેવી) સ્વા. મુનિશ્રી મિશ્રીલાલજી પ્રો. સા. સૂબે, બી. એ.
૨ ભાયખલા—	આચાર્ય શ્રીવિજયપ્રેમસૂરિ	ઉપા. મંગળવિજયજી મુનિશ્રી પ્રભાકરવિજયજી શ્રીયુત પૃથ્વીરાજજી
૩ સાદડી—	મુનિરાજ શ્રીજ્ઞાનવિજયજી	નાગરદાસ કસ્તુરચંદ બી.એ. એલ એલ. બી. શ્રી આણંદજી માણેકચંદ જયકરણ સુરજી
૪ હિંમતપુર–	—	નથમલજી સુરાણા
૫ ખીવાણદી–	—	શ્રીજગચંદ પ્રતાપજી વિ. લાધુરામ વિ. દુલચંદ શા. ખુમચંદ ચાલાજી શ્રીયુત માસ્તર સા
૬ મહુવા—	શ્રીમાન્ મનિસાહેબ, વકીલસા.	સૌભાગ્યચંદ છગનલાલ અને બીજાઓ
૭ ભાવનગર–	મુનિરાજ ભુવનવિજયજી	પ્રેમચંદ મગનલાલ પં. જગજીવનદાસ

૨૮. ગુલાબરાયભાઈ વકીલ, ભાવનગર

" આ મહારાજની જયન્તીનો ઉત્સવ માત્ર જૈનોનો નથી. એ તો સમગ્ર પ્રજાનો છે અને બધાને નિમંત્રી બોલાવ્યા છે. તેથી ઘણો આનંદ થાય છે. આવા મહાત્માઓ રાગદ્વેષ વિજેતા હતું અને છતાં છે આપણ સ્થાનમાં હોય તેમને તેઓ પ્રેમથી આવકાર દેનાર હતા. તેઓ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ સિદ્ધાન્તવાળા હતા. મનુષ્યમાં ભેદ પાડનાર તરીકે તેમને ન જુઓ. વળી વિશાળ દ્રષ્ટિવંત તરીકે, સર્વ ધર્મવાળાને પ્રેમથી મેળવનાર તરીકે જુઓ. બધા ધર્મોના મૂળતત્વો એક હોવાનું બતાવનાર તરીકે સિદ્ધ કરનાર તરીકે તેમના પર નજર નાખો. જુદા જુદા ધર્મો ભલે ત્યારે હોય ભલે, પરંતુ પોતાનો ધર્મ યથાર્થ પાળવા છતાં, બધાનો સમન્વય કરવા માટે અને વિરોધો દૂર રાખવા માટે આવા મહાત્માઓની આવશ્યકતા જરૂર છે. આવા ઉત્સવોને હવે વ્યાપક અને વિશાળ બનાવો. એક બુદ્ધિ થઈને એક બીજાના સંસર્ગમાં હવે આવવું જોઈએ. આ મહારાજશ્રી ભાવના ખૂબ ધરાવતા જ હતા. રાગદ્વેષ વિમોહી મુક્ત ત્યાગી તરીકે આત્મોન્નતિની અપેક્ષા પૂરી રાખનાર આ તરીકે તેમને પૂજવા જોઈએ. મહાત્માઓ સૌ માટે પૂજ્ય છે પરંતુ બધાએ મેળવવા જોઈએ.

♣

૨૯. દેવચંદભાઈ દામજી કુંડલાકર, ભાવનગર

"જૈનધર્મમાં જૈનેતર લોકોના ભાગમાં પ્રથમ વિચાર કરી જૈનધર્મનું ભાન આપનાર આ મહારાજ હતા. પ્રાચીન સમયનાં પુસ્તકો પર વાંચે શાન્ત અભ્યાસ કરી આ મહારાજે ધાતુઓ પરથી ભ્રમ દૂર કરાવ્યો હતો

♣

૩૦. શામજી હેમચંદ, ભાવનગર

આ મહારાજને જૈનો જેટલા જૈનેતરો બધાને સમજાય છે. ઘણા વિદ્વાનો મહારાજને તેમના પાસેથી મળ્યા છે. જૈનો અને જૈનેતરો ભિન્ન ભલે હોય પરંતુ વિરોધી નથી. તે તેમણે શીખવ્યું છે

કેટલાક ભાષણોનો સાર

શ્રી [illegible] માણેકચંદ [illegible]

" જૈનેતર વિદ્વાનોએ તેમની મુલાકાત કરી પ્રશંસા કરી. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો સમજવા તેમની પાસે આવવા લાગ્યા, અને પ્રાચીનતાથી મુગ્ધ બન્યા. તેઓશ્રીએ પોતાના વિદ્વાન્ શિષ્ય સમુદાય સાથે [illegible] કરી [illegible] પણે સ્થાપે જય કરાવી અને પશુને મુક્ત અહિંસાવાદી બનાવ્યા. તેમણે જોયું કે જૈનસમાજમાં અધ્યયન-અધ્યાપન ક્રિયા આદિ [illegible] વિગેરે વધી ગયા ને તેથી તેમણે તેમની સમગ્ર શક્તિ અધ્યયન [illegible] તરફ વાળ્યો અને પરિણામ આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈનધર્મ તરફ આકર્ષાયા છે. જૈનધર્મમાં થયેલી ગણવા જેવી પ્રગતિ કોની મારફતે આભારી છે? જૈન સાહિત્ય કેટલું પ્રકાશમાં આવેલ છે! તેમના ઉપદેશથી સ્થપાએલી કેટલી સંસ્થાઓ અત્યારે કેવું સજીન કાર્ય કરી રહેલ છે! ભવિષ્યમાં જૈન ઇતિહાસકાર તેઓશ્રીના વખતનો જૈન ઇતિહાસ લખવા બેસશે ત્યારે આ-ચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ તેમાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવશે એ શંકા વિનાની વાત છે. "

મુનિ મહારાજ શ્રીકનકવિજયજી [illegible]

જૈનોની અંદર જ્ઞાનના પ્રચાર કર્યો વધવો અને ક્રિયા વિગેરે દૂર કરવાની તે જુદી વાત છે અને અજૈનોની અંદર અને તેમાં પણ ખાસ કરીને યુરોપવાસીઓની અંદર તેવા પ્રકારના પ્રચાર કરાવવો તે તદ્દન જુદીજ અને [illegible] વાત છે. સ્વ. આચાર્ય ધર્મસૂરિએ જોયું હતું કે જ્યાં સુધી જૈનધર્મને દુનિયાના બીજા

૮ ઉમેટા— શેઠ મોતીચંદ શેઠિયા	શુભ શુભ વધામણી
૯ પાલીતાણા-રા. હરિલાલ ત્રિભુવન	૫ ત્રિભુવનદાસ ભાવસાર [illegible] [illegible] સુધી [illegible]
૧ પ્રાંતીજ— પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે	
૧૧ વાનગર (ભાભર) પૂજા પ્રભાવના વિગેરે	
૧૨ વૈજાપુર— મુનિરાજ મગનવિજયજી	શુભ શુભ વધામણી
૧૩ માંડલ— વરઘોડો-પૂજા વિગેરે	ન્યા. ન્યા. મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ
૧૪ સીરોહી— પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે	
૧૫ મુંબઈ— શેઠ કલ્યાણચંદ પદમચંદ	[illegible] પ્રો. [illegible] એમ. એ. [illegible] ની એ. [illegible] બી. [illegible] [illegible] ડી. [illegible]
૧૬ ખંભાત— પૂજા પ્રભાવના-વરઘોડો વિગેરે	

છઠ્ઠી જયન્તી

ગામ	પ્રેસીડેન્ટ	વક્તા
૧ શિવપુરી—	શેઠ અમૃતલાલ મણીલાલ રા. બ. બીકે સાહેબ	મુનિ વિદ્યાવિજયજી પ્રો. કોઠે (ગુજરાતી) સ્વા. મુનિશ્રી ચેતીરામજી રાવ સા. ભૂષે, બી. એ.
૨ આગ્રા—	આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ	ઉપા. મંગળવિજયજી મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી શ્રીયુત પૃથ્વીરાજજી
૩ માલવા—	મુનિરાજ શ્રીનાકવિજયજી	નાગરદાસ કપુરચંદ ગાંધી એલ એલ. બી. શા ભાઈચંદ મયાચંદ જગજીવન મુરજી
૪ હિમ્મતપુર—	—	નથમલજી સુરાણા
૫ બીકાનેર—	—	ભીખમચંદ પ્રતાપજી પં. લાભુરામ પં. ફૂલચંદ શા. ખુબચંદ પન્નાજી શ્રીયુત માસ્તર શા
૬ મહુવા—	શ્રીમાન્ કવિસાહેબ, વકીલ	શેઠ નાનચંદ છગનલાલ અને બીજાઓ
૭ ભાવનગર—	મુનિરાજ જયંતવિજયજી	પ્રેમચંદ મગનલાલ ર જગજીવનદાસ

૨૭. મુકુન્દરાયભાઈ વકીલ, ભાવનગર

“ શ્રી મહારાજની જયન્તીનો ઉત્સવ માત્ર જૈનોનો નથી એ તો સમગ્ર જનતાનો છે અને અમોને નિમંત્રી બોલાવ્યા છે તેથી અમો આનંદ માન છે આવા મહાત્માઓ રાગદ્વેષ વિનિર્મુક્ત હતા અને સમતા છે તેમના સ્વભાવમાં હોય તેમને તેઓ પ્રેમાળ આવકાર દેતા હતા. તેઓ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ સિદ્ધાન્તવાળા હતા. મનુષ્યમાં અન્તર કરીને તેમને ન જુએ. જ્યારે વિશાળ દૃષ્ટિવંત વગેરે, એક ધર્મવાળાને બીજાથી વેર નાર વગેરે જુઓ. બધા ધર્મોના પૂજ્યત્વો એક હોવાનું માનનાર વગેરે સિદ્ધ કરનાર વગેરે વધતા પર નજર નાખો. જુદા જુદા ધર્મો ભલે ત્યાં હોય ભાઈ, પરંતુ પોતાનો ધર્મ યથાર્થ પાળવા જોઈએ. જમાનો સમન્વય કરવા માટે અને મતભેદો દૂર કરવા માટે આવા મહાત્માઓની આવશ્યકતા જરૂર છે. આવા ઉત્સવોને હવે વ્યાપક અને વિશાળ બનાવો એટ બુદ્ધિ કરીને એક બીજાના સંસર્ગમાં હવે આવવું જોઈએ. શ્રી મહારાજની ભાવના પણ આવી જ હતી. રાગદ્વેષ નિર્મિત્ત મુક્ત ત્યાગી વગેરે આત્મોન્નતિની અપેક્ષા કરી રાખનાર શ્રી વગેરે તેમને પૂજ્ય જોઈએ. આચાર્ય ગરૂ માટે જરૂર છે. પરંતુ આપણે મેળવવા જોઈએ.

*

૨૮. દેવચંદભાઈ દામજી કુંડલાકર, ભાવનગર

“જૈનમાં જૈનેતર જનોના મતમાં પ્રથમ વિચાર કરનાર જૈનત્વનું ભાન આપનાર રત્ન શ્રી મહારાજ હતા. આજના સમય નવીન પુસ્તક કર સામે ધ્યાન આપવાનું કરી શ્રી મહારાજે ઘણો પરથી કર દૂર કર્યો હતો

*

૨૯. દામજી કેશવજી ભાવનગર

શ્રી મહારાજને જૈનો કરતાં જૈનેતરો વધારે સમજ્યા છે. પણ વિદ્વાનો સમાજને તેમના પાછળથી મળ્યા છે. જૈનો અને જૈનેતરો ભિન્ન ભલે હોય પરંતુ વિરોધી નથી. તે તેમણે શીખવ્યું છે.

કેટલાક ભાષણોનો સાર

શ્રી બાલચન્દ્ર માણેકચંદ, ભાવનગર

"જૈનેતર વિદ્વાનોએ તેમની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો સમજવા તેમની પાસે આવવા લાગ્યા, અને પ્રશંસનીય મુગ્ધ બન્યા. તેઓશ્રીએ પોતાના વિદ્વાન્ શિષ્ય સમુદાય સાથે ગામડામાં ફરી જીવહિંસા ઘણે સ્થળે બંધ કરાવી અને ઘણાને ચુસ્ત અહિંસાવાદી બનાવ્યા. તેમણે જોયું કે જૈનતત્ત્વો અપ્રસિદ્ધ-નિષ્પ્રાણ ક્રિયા જડતિઓ વિગેરે વધી ગયા છે. તેથી તેમણે તેમની સઘળી શક્તિ, સમય જ્ઞાનપ્રચાર એ તરફ વાળ્યો અને પરિણામ આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો જૈનધર્મ તરફ આકર્ષાયા છે. જૈનધર્મમાં શ્રી જેટલા ગણતા પંડિતો કોની મદદને આભારી છે? જૈન સાહિત્ય પ્રકાશમાં આવેલ છે? તેમના ઉપદેશથી સ્થપાયેલી કેટલી સંસ્થાઓ અત્યારે કેવું સંગીન કામ કરી રહેલ છે? ભવિષ્યમાં જૈન ઇતિહાસકાર તેઓશ્રીના વખતનો જૈન ઇતિહાસ લખવા બેસશે ત્યારે આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરિ તેમાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવશે એ શંકા વિનાની વાત છે."

•

મુનિ મહારાજ શ્રીન્યાયવિજયજી ભાષણ.

જૈનોની અંદર જ્ઞાનના પ્રચાર કરવો વધવો અને વિશેષ વિશેષ દૂર કરવી તે ઘણી વાત છે અને અજૈનોની અંદર અને તેથી પણ આગળ વધીને યુરોપવાસીઓની અંદર જૈનજ્ઞાનનો પ્રચાર કરાવવો તે તદ્દન નૂતન અને પ્રશંસનીય ખુબ વાત છે. સ્વ. આચાર્ય ધર્મસૂરિએ જોયું હતું કે જ્યાં સુધી જૈનધર્મને દુનિયાના બીજા

૮ ઉંઝા— શેઠ મોતીલાલ મોદીયા
૯ પાલીતાણા—રા. હરિલાલ ડીસાવાળા

જુદા જુદા વક્તાઓ
૫ ત્રિભુવનદાસ ભરૂચી
મનસુખભાઈ હેમચંદ રેશમ
સુશ્રી ...

૧૦ પ્રાંતીજ— પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે
૧૧ વડનગર (ધાણા) પૂજા પ્રભાવના વિગેરે
૧૨ વેજલપુર—મુનિરાજ કપૂરવિજયજી
૧૩ મહુવા— વરઘોડો-પૂજા વિગેરે

જુદા જુદા વક્તાઓ
આ. આ. મુનિશ્રી ન્યાય
વિજયજી મહારાજ

૧૪ સીનોર— પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે
૧૫ મુંબઈ— શેઠ જીવણચંદ ધર્મચંદ

મણિલાલ જેમલ
પ્રો. હીરાલાલ કાપડીયા
એમ. એ.
ઉમેદચંદ બરોડીયા બી. એ.
નરોત્તમ બી. શાહ
મોહનલાલ દી. ચોકસી

૧૬ પાનસર— પૂજા-પ્રભાવના-વરઘોડો વિગેરે

पुलकित हो जाता है। आज जैनसमाजको एसे रत्नशिरोमणि महात्माके अभावसे अत्यन्त खेद है। आइये, हम सब सुगत कर जोड श्रीवीर-प्रभुसे विनय करें कि हे प्रभो! हमें सद्बुद्धि प्रदान कीजिये ताकि हम उनके प्रदर्शित मार्गका अनुसरण कर हमारा जीवन सफल करनेके लिये कल्याण-मार्गके पथिक बनें।"

•

કસ્તૂરચંદ હેમચંદ પાલીતાણા

— શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજે શાસનસેવા તથા સમાજ સેવા અને જનહિત માટે અથાગ પરિશ્રમપૂર્વક જનતાને ઉપદેશ આપ્યો છે જેમણે ભારતવર્ષમાં, તથા જૈનસમાજ અને પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાનો અપૂર્વ રસ ઉત્પન્ન કરાવ્યો છે તથા જૈનસાહિત્યનું જે ઉચ્ચતમ ગૌરવ વધાર્યું છે તેનું બધું માન વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજને ઘટે છે સીધા અને સરલ રસ્તે સૌને ચાલતાં આવડે છે પણ આડી અને જંગલ ઝાડીના ખાડા ખાબોચિયા રસ્તામાંથી પસાર થઈ અદ્વિતીય સાહસ ખેડી-વિદ્વાનોનું કેન્દ્ર એવી કાશી જેવી નગરીમાં જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા, કાશી પશુશાળા સ્થાપી, તથા અનેક મુનિવર્યો તથા જૈન સાધુ દરેક વ્યાકરણ તથા ન્યાયના ગ્રંથો ધારણ કરાવી વિદ્યાર્થીઓને સીલોન સુધી અભ્યાસ કરવા મોકલી જૈનધર્મનો વિજયધ્વજ ફરકાવનાર આપણી જ્યોતિના નેતા શ્રીમદ્ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યશ્રી મહારાજ છે જેમ સુવર્ણને કસોટી હોય છે તેમ જેઓએ અનેક પરીસહો સહન કરી સાહસ અને હિંમતથી દરેક કાર્યમાં વિજય મેળવ્યો છે વળી જેમણે રાજદરબારમાં, અમલદારોમાં અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં જૈનધર્મ પ્રતિ અનન્ત આકર્ષણ કર્યું છે ડૉ. સીલ્વેન લેવી જે યુરોપના અદ્વિતીય

ધર્મોની કોટિમાં નહિ મુકાવામાં આવે અને જ્યાં સુધી જગ તે દરેક અન્ય ધર્મોની બરાબર સ્થાન નહિ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી જૈનધર્મની યથાર્થ સેવા કરી શકી શકાય નહિ. આ માટે તેઓશ્રીએ અનેક પરિશ્રમ વેઠી બંગાળ તરફ વિહાર કરી અનેક ધર્મ સંસ્થાઓ સ્થાપી, અન્ય જગતને બતાવી આપ્યું કે જૈનધર્મ તે વિશ્વધર્મ છે અને તેના સિદ્ધાંતો અમર અને વિશ્વવ્યાપી છે. યુરોપની અંદર આપણો ધર્મ જે સ્થાન ભોગવી શકો છે તે તેમને આભારી છે. "

इन्दौरकी सभाका प्रस्ताव इन्दौर.

" आज उन प्रातःस्मरणीय एवं आत्मज्ञानी महान् आत्माकी निर्वाण तिथि है, जिन्होंने जैनधर्मकी उत्थान साधनामें अपना समस्त जीवन अर्पण कर दिया था। उन्होंने सुदूर जर्मनी अमेरिका आदि देशोंमें जैनधर्मकी अजेय एवं अमर ध्वज पताका फहराई थी। आज उन्हीं महान् तपस्वी श्रीविजयधर्मसूरिजीके स्वर्गारोहण हुए ६ वर्ष बीत चुके हैं। उनके लोक एवं धर्मसाधक कार्योंने उनकी कीर्ति अमर कर दी है। उन्हीं महान् आत्माकी, पवित्र स्मृतिमें श्रीवीरतत्त्व प्रकाशक मण्डल, शिवपुरीकी ओरसे एक पाठशाला बड़ीही उच्चादर्शमें कार्य कर रही है। ऐसी आदर्श संस्था (Model Institution) का होना जैनसमाजके लिये अत्यन्त गौरवका विषय है। यह संस्था हमारे जैनसमाजकी भारी कमी की पूर्ति करती है। जब हमारे महात्माके उपदेशामृतका पान करते हैं, तब हमारा हृदय आनंद एवं उत्साहसे

પામેલા હતા ત્યાં સુધી ઉજવે છે કે તેમનો મુખ્યમંત્ર તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો વિદ્વાન પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી ઇંદ્રવિજયજી તથા વિદ્યાવિજયજી આદિ મુનિરાજોએ ઉપાડી લીધો છે અને પૂર્વોક્ત પૂજ્ય વર્યોએ સદ્ગત આચાર્યશ્રીનું અંતિમ ધ્યેય પાર પાડવા શીવપુરીમાં વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ ખોલી ત્યાં પાઠશાળાનું સ્થાપન કરેલું છે જેની અંદર અત્યારે આશરે ૫ જેટલી સંખ્યામાં વીરપુત્રો લાભ લઈ રહ્યા છે તેમજ જર્મન વિદુષી બાનુ મિસ ક્રોઝે (સુભદ્રાદેવી) તથા અમેરિકન વિદુષી જ્હોન્સન્ વિગેરે પણ આ પાઠશાળામાં અધ્યયન કરી રહી છે સદ્ગત આચાર્યશ્રીએ આધુનિક સમયને અનુસરી કેટલાક અમૂલ્ય પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે જેની અંદર જૈન સિદ્ધાંતોને સ્પષ્ટ રીતે પ્રકાશિત કરેલ છે જેનું વાંચન આધુનિક શિક્ષિત વર્ગ કરશે તો તેમાંથી તેમને ઘણો સદ્બોધ પ્રાપ્ત થશે.

પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડીઆ એમ.એ.

તેમણે જૈન ધર્મને વિશ્વવ્યાપી ધર્મ બનાવવા માટે પોતાના જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમણે પ્રભુ મહાવીરની સ્યાદ્વાદ શૈલીનું અનુસરણ કર્યું હતું તેથી જ તેમણે જૈન અને અજૈન વિદ્વાનોના મન જીતી લીધાં હતાં. તેમણે "ધર્મ દેશના" ને તેવા બીજા પુસ્તકો બહાર પાડેલાં છે. જે પુસ્તકોની ઘણી ઘણી આવૃત્તિઓ થઈ છે તેજ બતાવે છે કે તે પુસ્તકો કેટલાં બધાં આદરને પાત્ર થયાં છે તેઓ સમયના જાણ હતા. દેશ-કાળને માન આપી આચાર્યની જવાબદારી તેમણે ઓળખી હતી અને તે પ્રમાણે આખા જૈન સમાજને સલાહ કરી હતી તેમના ઘણા શિષ્યો યુરોપ અમેરિકા જર્મની અને ઈટાલીમા છે કે જેઓ તેમની પૂજા કરે શ્રદ્ધા કરે છે. તેમણે

વિદ્વાન છે અને જૈનસાહિત્યની બાબત ઊંડો અભ્યાસ છે. તેઓશ્રીએ લખ્યું હતું કે "વિજયધર્મસૂરીશ્વર જેવા પ્રભાવશાળી પુરુષ બીજા કોઈ ભારતવર્ષમાં આ યુગમાં મેં જોયા નથી." તેઓએ જગત્ માત્રને ધર્મમાંના ઉદાત્ત તત્ત્વોનો પરિચય કરાવ્યો છે. એમ અનેક યુરોપીય વિદ્વાનોના લેખના સાર અભિપ્રાય છે. આપણે અહીં કહીશું કે તેમના જેવા સમર્થ શાસનવિધાયક આચાર્યોથી આપણું શાસન શોભા પામ્યું છે.

*

ધરશીભાઈ, પાલીતાણા.

સાગરજી આચાર્યશ્રીમાં જેવું નામ તેવા ગુણ હતા. અને તેમનું જેવું નામ હતું તેવોજ તેમણે શાસનનો વિજયધ્વજ ફરકાવ્યો હતો. શ્રી જેમ સરસ્વતીના કુટુંબમાં તેમણે મહદ્ પદ યોદ્ધા તરીકે કરેલ જાણીતી છે અને શાસનનો વિજયધ્વજ ફરકાવવા તેમણે મહીના પાડ્યા. જેથી જૈન ધર્મનો વિજય કીર્તિસ્તંભ રોપ્યો હતો. ને તે પાયાના પાનો સમય મળી હોત તો અત્યારે આપણી દૃષ્ટિમર્યાદા સન્મુખ એવો વિદ્વાન વીર યોદ્ધાઓનો મહાન પાક હોત. તેવા કુસુમ અસ્તિત્વમાં પણ તેઓ સાથ વિદ્વાનો પેદા કર્યા છે. અને જેના વિદ્વાનશિષ્યોમાં પરમાત્માનું સ્થાપન કર્યું. તેમ તેમનું ચોમાસું અતિશય અને શુચિપણા મુકાવે છે. તેમજ અમારી આ પ્રસંગના પણ તેઓ સાહેબ આપ ઉપકાર હતા. તેમનું ઉજ્જ્વલ વિશાળતા મહાનાચાર્યોના વિજય કરવા માટે પ્રયત્ન" એ અપૂર્વ સૂત્ર સ્મરણ થઈ જ તરી આવે છે. તેમની મહાનાચાર્ય શાસનના વિજય વાવટો ભારતવર્ષમાં ફરકાવ્યો તેમ હતી અને તેમ છાપ તેઓએ અપાર દુઃખ અને મુશ્કેલી તથા પરિષહો સહન કરી અને જૈનધર્મ એમ પાર પાડ્યું હતું. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં તેમણે સારી પ્રભાવ

पुलकित हो जाता है। आज जैनसमाजको एसे रत्नशिरोमणि महात्माके अभावसे अत्यन्त खेद है। आइये हम सब युगल कर जोड श्रीवीर प्रभुसे विनय करें कि हे प्रभो! हमें सद्बुद्धि प्रदान कीजिये ताकि हम उनके प्रदर्शित मार्गका अनुसरण कर हमारा जीवन सफल करनेके लिये कल्याण–मार्गके पथिक बनें।"

કસ્તુરચંદ હેમચંદ પાલીતાણા.

"શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજે શાસનસેવા તથા સમાજ સેવા અને જનહિત માટે અથાગ પરિશ્રમપૂર્વક જનતાને ઉપદેશ આપ્યો છે. જેમણે ભારતવર્ષમાં, તથા જૈનસમાજ અને પાશ્ચાત્ય પ્રજામાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાનો અપૂર્વ રસ ઉત્પન્ન કરાવ્યો છે તથા જૈનસાહિત્યનું જે ઉચ્ચતમ ગૌરવ વધાર્યું છે તેનું આ માન વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજને ઘટે છે. સીધા અને સરલ રસ્તે સૌને ચાલતા આવડે છે પણ ખાડી અને જંગલ ઝાડીના ખાડા ઓળંગવાળા રસ્તામાંથી પસાર થઈ અદ્વિતીય સાહસ ખેડી–વિદ્વાનોનું કેન્દ્ર એવી કાશી જેવી નગરીમાં જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા ખોલી પશુશાળા સ્થાપી, તથા કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં જૈન ગ્રંથો, વ્યાકરણ તથા ન્યાયના ગ્રંથો દાખલ કરાવી વિદ્યાર્થીઓને સીલોન સુધી અભ્યાસ કરવા મોકલી જૈનધર્મનો વિજયધ્વજ ફરકાવનાર આપણી જયન્તિના નેતા શ્રીમદ્ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યશ્રી મહારાજ છે. જેમ સુવર્ણને કસોટી હોય છે તેમ એઓએ અનેક પરિષહો સહન કરી સાહસ અને હિંમતથી દરેક કાર્યમાં વિજય મેળવ્યો છે. વળી એમણે રાજદ્વારોમાં, અમલદારોમાં અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં જૈનધર્મ પ્રતિ અત્યંત આકર્ષણ કર્યું છે. ડૉ૦ સીલ્વેન લેવી જે યુરોપના અદ્વિતીય

ધર્મોની કસોટીમાં નહિ મુકવામાં આવે અને જ્યાં સુધી તેનું ઉ-ત્તમ અન્ય ધર્મોની સાથે મુકાબલો નહિ કરાવવામાં આવે ત્યાં સુધી જૈનધર્મની વાસ્તવિક સેવા કરી કહી શકાય નહિ. આ માટે તેઓશ્રીએ અનેક પરિશ્રમ વેઠી અનેક તરહ વિહાર કરી અનેક ધર્મ સભાઓ સ્થાપી, અને જગતને બતાવી આપ્યું કે જૈનદર્શન તે વિશ્વદર્શન છે અને તેના સિદ્ધાંતો અગમ અને વિશ્વવ્યાપી છે. કુદરતની [illegible] આપણે ધર્મ જે સ્થાન મેળવી શક્યો છે તે તેમને આભારી છે.

इन्दौरकी सभाका प्रस्ताव, इन्दौर.

" आज उन प्रातःस्मरणीय एवं अभिनन्दनीय महान् आत्माकी निर्वाण तिथि है, जिन्होंने जैनधर्मकी प्रभावना साधनामें अपना समस्त जीवन अर्पण कर दिया था। उन्होंने सुदूर अमेरिका आदि देशोंमें जैनधर्मकी अमोघ एवं अमर पताका फहराई थी। आज उन्हीं महान् तपस्वी श्रीविजयानन्दसूरिको स्वर्गारोहण हुए [illegible] वर्ष बीत चुके हैं। उनके लोक एवं धर्मसेवाके कार्योंने उनकी कीर्ति अमर कर दी है। उन्हीं महान् आत्माकी, पवित्र स्मृतिमें श्रीवीरतत्त्व प्रकाशक मण्डल, शिवपुरीकी ओरसे एक पाठशाला गुरुकुलकी उच्चआदर्शोंमें कार्य कर रही है। ऐसी आदर्श संस्था (Modal Institution) का होना जैनसमाजके लिये अत्यन्त गौरवका विषय है। यह संस्था हमारे जैनसमाजकी भारी कमी की पूर्ति करती है। जब हमारे महात्माके उपदेशामृतका पान करते हैं, तब हमारा हृदय आनंद एवं उत्साहसे

પ્રાપ્યો હતો ત્યાં સુધી જણાવે છે કે તેમનો મુખ્યમત તેમના પ્રસિદ્ધ શિષ્યો વિદ્વાન પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી ઇન્દ્રવિજયજી તથા વિદ્યાવિજયજી આદિ મુનિરાજોએ ઉપાડી લીધો છે અને પૂર્વોક્ત પૂજ્ય વર્ગીય સદ્ગત આચાર્યશ્રીનું અંતિમ ધ્યેય પાર પાડવા શીવપુરીમાં વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ ખોલી ત્યાં પાઠશાળાનું સ્થાપન કરેલું છે જેની અંદર અત્યારે આશરે ૫૦ જેટલી સંખ્યામાં વીરબંધુઓ લાભ લઈ રહ્યા છે. તેમજ જર્મન વિદુષી બાઈ મિસ ક્રોઝે (સુભદ્રાદેવી) તથા અમેરિકન વિદુષી જ્હોન્સન વિગેરે પણ આ પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરી રહ્યાં છે સદ્ગત આચાર્યશ્રીએ આધુનિક સમયને અનુરૂપ કેટલાંક અમૂલ્ય પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે જેની અંદર જૈન સિદ્ધાંતોને સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરેલ છે જેનું વાંચન આધુનિક સુશિક્ષિત વર્ગ કરશે તો તેમાંથી તેમને ઘણો લાભ પ્રાપ્ત થશે. "

*

પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકલાલ કાપડીઆ. એમ.એ.

" તેમણે જૈન ધર્મને વિશ્વવ્યાપી ધર્મ બનાવવા માટે પોતાના જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમણે પ્રભુ મહાવીરની સ્યાદ્વાદ શૈલીનું અનુકરણ કર્યું હતું તેથી જ તેમણે જૈન અને અજૈન વિદ્વાનોના મનને જીતી લીધાં હતાં. તેમણે "ધર્મ દેશના" ને તેવાં બીજાં પુસ્તકો બહાર પાડેલાં છે એ પુસ્તકોની ઘણી ઘણી આવૃત્તિઓ થઈ છે તેમ જણાવે છે કે તે પુસ્તકો કેટલાં બધાં જનતાને પસંદ થયાં છે તેઓ સમજવા લાયક હતા. દેશ-કાળને માન આપી ચાલવાની જરૂરીયાત તેમણે જોઈ હતી અને તે પ્રમાણે આખા જૈન સમાજને ઘણાખરું કરી હતી. તેમના ઘણા શિષ્યો યુરોપ અમેરિકા જર્મની અને બંગાળીમાં છે કે જેઓ તેમની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે છે. તેમણે

વિદ્વાન છે અને જૈનસાહિત્યની અગત્ય શોધખોળ કરનાર છે. તેઓશ્રી લખે છે કે "વિજયધર્મસૂરીશ્વર જેવા પ્રભાવશાળી પુરુષ બીજા કોઈ ભારતવર્ષમાં આ યુગમાં મેં જોયા નથી." એમણે જગત્ સમક્ષ જૈનધર્મનાં અપૂર્વ તત્ત્વોનો સંદેશ પહોંચાડ્યો છે. એમ અનેક યુરોપીય વિદ્વાનોના તેમના માટે અભિપ્રાય છે ત્યારે ખરે ખરું કે તેમના જેવા સમર્થ શાસ્ત્રવિશારદ આચાર્યોથી આપણું શાસન શોભા પામ્યું છે.

*

શ્રીસરસ્વતીભવન, પાલીતાણા.

" ભારત આચાર્યોમાં જેનું નામ તેજ ગ્રહ હતા. અને તેમનું જેનું નામ હતું તેઓએ જ તેમણે શાસનના ત્રિભુવન કર્યો હતો. ખાસ જેઓ સરસ્વતીના પૂજારીમાં તેમણે મહા પદ મેળવ્યું તરીકે દરેક જાણતી છે અને શાસનનો વિજયવજ કરવા એમણે કાશીમાં પાઠશાળા ખોલી જૈન ધર્મનો વિજય ઇતિહાસમાં રોપ્યો હતો. એ તે પાઠશાળા ચાલુ સમય સુધી હોત તો અત્યારે આપણી પશ્ચિમનીય સમ્મુખ ઘણા વિદ્વાન તૈયાર થયેલા અમારા માટે હોત. તેના ટૂંક અસ્તિત્વમાં પણ તેમણે સારા વિદ્વાનો પેદા કર્યા છે. ખાસ જેઓ વિદ્યાર્થીઓમાં પાઠશાળાનું સ્થાપન કર્યું તેમ તેમનું જીવન પવિત્ર અને ક્રિયાત્મક હતું છે તેમજ આપણી આ સંસ્થાના પણ તેઓ સ્નેહી ભાવ ધરાવતા હતા. તેમનું કામ વિચારતાં મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ, વિજય કરવા માટે સંસ્થા" એ અમૂલ્ય સ્મરણ ૫ પર વદી આવે એ તેમની મહત્ત્વાકાંક્ષા શાસનનો વિજય વાવટો આકાશમાં ફરકાવે તેમ હતી અને તેના વડે તેઓએ અપાર જ્ઞાન અને મુનિઓ તથા પંડિતો ઉત્પન્ન કરી અને પોતાનું એક પાર પાડ્યું હતું. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાં તેમણે સારો પ્રભાવ

રીતિ તેમણે પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કર્યું. આથી ક્ષેત્ર કે જે આશ્રમોનું સ્થાન છે જ્યાંના આશ્રમો ઘણા વિદ્વાનો છે. તેમની પાસે તેમને જૈનધર્મ સંબંધી જ્ઞાન આપી તેમની ગેર સમજુતીઓ દૂર કરી. કલકત્તામાં નરેશ જેવાને પણ તેમણે આ કાર્ય કર્યા હતા. તેઓએ જે કામ કર્યું છે તે ખરેખર હાલના જમાનાને અનુસરતું કર્યું છે તેથી 'શાસનપ્રભાવક' તરીકે તેમનું નામ પ્રખ્યાત થયું છે. તેમણે બનારસમાં શ્રી યશોવિજયજી પાઠશાળા સ્થાપી; સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને માગધી ભાષાના વિદ્વાનો તૈયાર કર્યા હતા. તેમનો શિષ્ય સમુદાય પણ હાલમાં તેમના પગલે ચાલી સમાજ અને ધર્મની ઉન્નતિના વિવિધ પ્રયાસો કરે છે. તેમનો વિચાર જૈનધર્મને વિશ્વમાંહી ધર્મ બનાવવાનો હતો અને તેટલા માટે તેમણે ધર્મના સત્ય સિદ્ધાંતો રજુ કરી અજૈનોના હૃદય જીતી લીધા હતા. આ બધો પ્રતાપ હતો તેમની "સુરમણ"નો હતા. તેમણે "સેવા" માટે જ સ્વયંસેવક મંડળની સ્થાપના કરી છે કે જે સંસ્થાના મેમ્બરો અને સંચાલકો પોતાની યથાશક્તિ સેવા આપી રહ્યા છે.

*

શ્રી નરોત્તમ બી. શાહ

સંસ્થાની સાથે મારે પરિચય હતો. મે ૧૯૩૭ કે ત્યારથી લીધી છે. જ્યારથી તેમના પ્રતાપથી ભારતમાં જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા સ્થીર રહી છે. જૈનધર્મ તે વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે તેમાં સત્ય અને અહિંસા છે તેનું સ્વરૂપ તેઓ બીજા આગળ પણ જ સારી રીતે રજુ કરતા હતા. હાલમાં જૈનોની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ છે. હજારો જૈનો નોકરી ધંધા વગરના ભુખ્યા થાય છે તેઓ પેટને માટે ધર્મને તજે છે. જે બીજા ધર્મવાળાઓ પોતાના ધર્મીઓને સગવડ કરી આપે છે ત્યારે આપણે તેઓ તરફ તદ્દન બેદરકાર રહીએ છીએ. મહારાજ સાહેબે

યુરોપી વિદ્વાનોમાં જૈનધર્મની ઘણી જાગૃતિ હતી અને યુરોપી વિદ્વાને સાથે પત્રવ્યવહાર પણ ચાલુ હતો. કોઈ કોઈ વિદ્વાને જૈનધર્મ વિષે શંકા અભ્યાસ માટે મેળવ્યા હતા પણ જ્યારે તે વિદ્વાન તેમને શંકાઓના સમાધાન માટે પૂછાવતો ત્યારે તેઓ તરત સમભાવ રાખી તેમને જવાબો આપી શંકાનું સમાધાન કરતા. આથી ઘણે ઘણે યુરોપી વિદ્વાનો તે મહારાજ પૂજક બન્યા. તેમણે આજના જમાનાની રીત અંગીકાર કરી હતી. તેમને ભિન્ન સમુદાય આચારે પણ તેમના પર ઘણી પ્રેમ અને શ્વેતાંબર સમાજને તેમજ યુરોપી વિદ્વાનોને જૈન ધર્મના સત્ય સિદ્ધાંતો સમજાવી સ્વે છે. તેમણે સાધુઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે પણ અનેક યત્નો કર્યાં હતાં. આગમસૂત્રની પાઠશાળા, શિવપુરી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ, મહુવા બાલાશ્રમ યશોવિજય ગ્રંથમાળા અને આ સભા બોલાવનાર સંસ્થા (જૈન સેવક મંડળ) ને પોતાના ઉપદેશથી જ જન્મ આપ્યો હતો.

શ્રી ઉમેદચંદ દે. બી. એ. મુંબઈ.

“ જૈનધર્મમાં સેવા એ મુખ્ય વસ્તુ છે તેથી સેવાની ધગશ તેમના રોમેરોમમાં આવી ગઈ હતી. કોઈની પણ સેવા નકામી જતી નથી તે આ ભવે કે પરભવે અવશ્ય બદલો આપે છે તો ગુરુની સેવા કેમ ખાલી જાય ! ગુરુએ આશીર્વાદ આપ્યો કે જા તારું કલ્યાણ થશે ને સરસ્વતી દેવીએ તેમનામાં પ્રવેશ કીધું હતું તે દિવસ તેમની સેવાથી તેમની સેવામાં હાજર થઈ પડ્યું જે નિરક્ષર ગણાતા તે સાક્ષર થયા. એમને ઉપાધિઓ મેળવો ન હોતો આવડતો, એમણે યુરોપી વિદ્વાનોને મુગ્ધ કર્યા અને ઘણા બનાવ્યા. તેમના ગ્રંથોને માટે યુરોપી વિદ્વાનો આવતા જતા. જૈન ધર્મ સંબંધી અજ્ઞાન વિદ્વાનોમાં જે ગેરસમજૂતીઓ થઈ હતી તે તેમણે દૂર કરી. ગુજરાતમાં જ પડી નહિ રહેતાં ઘણે દેશ ઉપરાંત

વાદીને તેમણે પૂર્વ તરફ પ્રયાણ કર્યું કાશી ક્ષેત્ર કે જે બ્રાહ્મણોનું સ્થાન છે અને બ્રાહ્મણો ઘણા વિદ્વાનો છે તેમની પાસે તેમને જૈનધર્મ સંબંધી જ્ઞાન આપી તેમની ગેરસમજુતીઓ દૂર કરી. દરભંગા નરેશ જેવાને પણ તેમણે વશ કર્યા હતા. તેઓએ જે કામ કર્યું છે તે ખરેખર ધર્મના જમાનાને અનુસરતું કર્યું છે તેથી ' સમયપ્રભાવક ' તરીકે તેમનું નામ પ્રખ્યાત થયું છે તેમણે બનારસમાં યશોવિજયજી પાઠશાળા સ્થાપી, સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને માગધી ભાષાના વિદ્વાનો ઉભા કર્યા હતા. તેમનો શિષ્ય સમુદાય પણ હાલમાં તેમના પગે ચાલી સમાજ અને ધર્મની ઉન્નતિના વિવિધ પ્રયાસો કરે છે તેમનો વિચાર જૈનધર્મને વિશ્વવ્યાપી ધર્મ બનાવવાનો હતો અને તેટલા માટે તેમણે ધર્મના સત્ય સિદ્ધાંતો રજુ કરી અજૈનોના હૃદય જીતી લીધાં હતાં. આ બધો પ્રતાપ કહો તેમની શુભભાવના " નો હતો. તેમણે " સેવા " માટે જ સ્વયંસેવક મંડળની સ્થાપના કરી છે કે જે સંસ્થાના મેમ્બરો અને સભાસદો પોતાની યથાશક્તિ સેવા આપી રહ્યા છે. "

શ્રી. નરોત્તમ બી. શાહ

શ્રીમતની સાથે મારે પરિચય હતો. મેં ઉચ્ચ કેળવણી લીધી છે છતાં તેમના પ્રતાપથી જ મારામાં જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા સ્થિર રહી છે. જૈનધર્મ તે વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે તેમાં સત્ય અને અહિંસા છે તેનું સ્વરૂપ તેઓ બીજા આગળ પણ જ સારી રીતે રજુ કરતા હતા. હાલમાં જૈનોની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ છે. હજારો જૈનો નોકરી ધંધા વગરના ભુખ્યા થાય છે તેઓ પેટને માટે ધર્મને તજી દે છે. બીજા ધર્મવાળાઓ પોતાના ધર્મીઓને મદદ કરી આપે છે ત્યારે આપણે તેઓ તરફ તદ્દન બેદરકાર રહીએ છીએ. મહારાજ સાહેબને

જનોની સ્થિતિ સુધારવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમણે તે સંબંધીના વિચારો આપણી આગળ મૂક્યા હતા પણ હજુ આપણે તે સંબંધી કાંઈ પણ ઉપાયો લીધા નથી.

*

શ્રી મોહનલાલ દી. ચોકસી મુંબઈ

“ તેઓ સમયસૂચક હતા. વીસમી સદીમાં જૈન સમાજને પ્રગતિની આવશ્યકતા છે અને જૈન ધર્મનો ઉદ્યોત ક્રિયા પ્રમાણમાં કઈ સારી રીતે થઈ શકે, એ જોવામાં તેઓશ્રીના ભાગે પહેલ કરી છે

જૈનધર્મનાં તત્ત્વોનો પ્રચાર કરવા માટે તેમણે નથી જોઈ રાત કે નથી જોયો દિવસ. નથી ગણી ગુજરાતની ભૂમિની આકરી ઉષ્ણતા કે નથી ધ્યાન આપ્યું જ્યારે ઉત્તર હિંદની ભૂમિમાં ઠંડી પડતી પડતા પર. માત્ર વિહાર અને જૈન તત્ત્વોનો પ્રચાર. જ્યાં તે આવ્યા હોય કે નાના પ્રતિબોધ તેઓથી બચાવવા ચૂક્યા હશે. તેઓએ બાળક લોકને સુધારવા ઉદ્દેશ હૈયામાં પ્રયાસ નથી રાખ્યો. તેમનું એ મન્તવ્ય હતું કે જે ક્ષેત્ર પર બીજા ક્ષેત્રોનો આધાર છે તે પુષ્ટ કરવું જોઈએ. ”

સાતમી જયન્તી.

૧	શિવપુરી— શ્રીમાન્ કૈલાસ નારાયણ હકસર. પોલીટીકલ મેમ્બર ગ્વાલીયર ગવર્નમેંટ	મુનિ વિદ્યાવિજયજી રાવસાહેબ મૂળે બી. એ. પંડિત રામગોપાલાચાર્યજી
૨	વડોદરા— મુનિરાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી	વૈદ્ય વાડીલાલભાઇ ગોકુલદાસ દા. રાવપુરા રા. મોહનલાલ ડિ. કામદાર પં. લાલચંદ ભ. ગાંધી શ્રીયુત સુરેન્દ્ર બાબૂ
૩	પાલનપુર— આચાર્યશ્રી અજિતસાગરસૂરિ	મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી
૪	જામનગર— મુનિશ્રી રામવિજયજી	જુદા જુદા વક્તાઓ
૫	ભાવનગર— હરજીવનદાસ કાળીદાસ મહેતા	જમનાદાસ મ. ઠક્કર ઉત્તમચંદ હરગોવિંદ લક્ષ્મીપ્રસાદ દીનાનાથ વકી. માધવલાલ ભેરાલાલ વકી. ભવાનીદાસ નરભેરામ નાનચંદ તારાચંદ ખાલચંદ અમરચંદ પં. જગજીવનદાસ પો. હરિલાલ દેવચંદ મુનિશ્રી નિપુણવિજયજી શા. હેમચંદભાઇ
૬	બોરસદ—	રાયચંદભાઇ ભ. લાલ

૭ ઉનાવાડ—	—	પંડિત હેમચંદભાઈ મહેતા
૮ મુંબઈ—	આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિ	પ્રો. હીરાલાલ કાપડીઆ
		આનંદી ? અમૃતલાલ મે
		મી. એ. કે. નરીમાન
		પંડિત લાલન
		મુનિરાજ કર્પૂરવિજયજી
૯ મોરબી—	પૂજા પ્રભાવના—આયંબિલ વિગેરે	
મહુવા—	—	સૌભાગ્યચંદભાઈ અને ગુલ
		ઘણા વખાણો
ભીલાપુરી—	—	મોહનલાલ
		ભીખાભાઈ
		છગનલાલ
		બાબુરામ
ઉદેપુર—	પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે	
દેલાણ—	વરઘોડો-પૂજા-પ્રભાવના વિગેરે	
સાણંદ—	—	નગરશેઠ કસ્તુરચંદ
		બી એ. એલએલ. બી
પાલીતાણા—	પ્રેમાભાઈ રૂપચંદ	લાલચંદ રાયજી
		મગનલાલ છગનજી
		રવિશંકરલાલ ભગવાનલાલ
		કસ્તુરચંદ હેમચંદ
		પં ત્રિભુવનદાસ
	ગણાધીશ હરિસાગરજી	મુનિરાજ મણીસાગરજી
		વીરપુત્ર આનંદસાગરજી

૭ મહુવા—	આચાર્યશ્રી વિજયનેમિસૂરિ	ગાંધી અમેચંદ ભગવાનદાસ
		શેઠ ત્ર્યંબકદાસજી
		ભાઈ જયાશંકર
		ન્યાયતીર્થ પં. મિશ્રીલાલજી
		શ્રીયુત બાબુ ઘુમ્મ
		ઉપાધ્યાયજી મંગળવિજયજી
૧૮ શિરપુર—	શેઠ લાલચંદ માણેકચંદ	મુનિશ્રી અજિતવિજયજી
		માસ્તર હરગોવિંદદાસ
		શેઠ નગીનદાસ હીરાચંદ
		અમીચંદ છગનલાલ
		પ્રેમચંદ અમીચંદ
		ફુલચંદ કસ્તુરચંદ
		રતિલાલ ત્રિપુરચંદ
૧૯ મારવા—	મુનિરાજ સુમતિમુનિજી	શ્રીયુત કેશવલાલભાઈ
૨ વાગરા—	પૂજ્ય-પ્રભાકર વિગેરે	
૨૧ તળાજા—	પારેખ દીપચંદ છગન	પરમાનંદ મોરારજી
		બાબુલાલ નેમચંદ
		રતિલાલ દુર્લભદાસ
		મનસુખલાલ કુંવરસી
		ગિરધરલાલ નાનજી

કેટલાક ભાષણોનો સાર.

શ્રીમાન્ રાવસાહેબ મૂળે બી. એ. શિવપુરી.

શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ એ ખરેખર અવતારી પુરુષ હતા. સાધુ થવું એટલે ખાલી કપડાંથી—પરોપકાર અને નીચ ઉપાધિઓથી મુક્ત થવું એમ નહિ, પરંતુ સાધુ થવું એટલે ખરેખર કર્મનિષ્ઠ થવું એ વાતને વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ બરાબર સમજતા હતા. અને એમ સમજીને તેમણે પોતાનું આખું જીવન પરોપકારમાં ગાળ્યું હતું. આ સંસ્થા એક સારામાં સારી સંસ્થા છે. આ સંસ્થાને અમે (એજ્યુકેશન ડીપાર્ટમેન્ટ) વાર્ષિક રૂપીયા ૨ ની ગ્રાન્ટ આપીએ છીએ. પરંતુ હું આવતી સાલ થી જેમ જેમ અભ્યાસ વધશે તેના પ્રમાણમાં ગ્રાન્ટમાં વધારો કરતા જઈશું.

*

શ્રીમાન્ કર્નલ કૈલાસ નારાયણ સાહેબ હક્સર,
બી. એ. સી. આઈ. ઈ. શિવપુરી.

સ્વર્ગસ્થ વિજયધર્મસૂરિજીમહારાજ ખરેખર એક મહાત્મા પુરુષ હતા. આ મહાત્માનો પ્રતાપ કેવો અસિ હતો, એનું અનુમાન આપ સૌ એ ઉપરથી કરી શકો છો કે જ્યારથી આ શિવપુરીમાં ઉભા કરવામાં આવેલા એમના આ સમાધિમન્દિરને એક રોજ અમેરિકન વિદ્વાનો પણ આવે છે તેઓ આ મંદિરમાં બિરાજમાન એમની મૂર્તિના દર્શન કરવા આવે છે, ભક્તિપૂર્વક તેના દર્શન કરે છે. શ્રીમાન્ વિજયધર્મસૂરિજી મહારાજનું જીવન આપણી ભાષાઓ હિંદી ગુજરાતી, મરાઠી આદિમાંજ નહિ કિન્તુ, અંગ્રેજી, જર્મન, ફ્રેંચ આદિ ભાષાઓમાં પણ છે. તે તેમના વિદ્વાનોએ ભક્તિપૂર્વક લખ્યું છે અને એ કેટલાંક પુસ્તકો બન્યાં છે એ બે

વાંચ્યા છે. વિજયધર્મસૂરિજીનું જીવન-ચરિત્ર પણ વાંચ્યું છે. એ જીવન-ચરિત્ર ઉપરથી મારા દિલ ઉપર ખરેખર ગંભીર અસર થઈ છે. અને જો કે મેં વિજયધર્મસૂરિજીના દર્શન નહોતાં કર્યાં, છતાં એમના પ્રત્યે મને ઊંડી લાગણી લાગી છે. એમનું જીવન ખરેખર મહત્વપૂર્ણ છે. ૧૯ વર્ષની ઉમર સુધી નિરક્ષર રહેનારો યુવક અને સટ્ટા-જુગારમાં મસ્ત રહેનારો યુવક સાધુ થાય છે, આચાર્ય થાય છે અને એક મહાત્મા બને છે. વિજયધર્મસૂરિજીના જીવનમાંથી એક બીજી વાત તરી આવે છે અને તે, તેમણે જૈનધર્મને સાચે સાચા સ્વરૂપમાં જગતની આગળ રજુ કર્યો તે છે. જૈનધર્મને લોકો એક જુદી દૃષ્ટિથી જોતા હતા, પરંતુ વિજયધર્મસૂરિજીના પ્રયત્ન પછી જૈનધર્મ એક વાસ્તવિક આકારમાં જગતની આગળ ખડો થયો છે. જૈનધર્મમાં એક અતિ મહત્વનું તત્ત્વ છે અને તે એ કે તેમાં પ્રકટ કરેલી અહિંસા. યદ્યપિ હિંદુ અને બૌદ્ધ-ધર્માએ 'અહિંસા પરમો ધર્મ'ની ઉદ્ઘોષણા કરે છે, પરંતુ જૈનધર્મે અહિંસાનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે એ ખરેખર અદ્ભુત છે. અને મારો તો એ વિશ્વાસ થયેલો છે કે, જો આખા જગતમાં ભારત-યુરોપ, અમેરિકા વિગેરેમાં પણ જૈનધર્મનો-જૈનધર્મની આ અહિંસાનો પ્રચાર થાય તો આખા જગતમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાય. આજે જગત પોત પોતાની મતલબ સાધવાને માટે હથિયારો તૈયાર કરે છે અને સમય આવે એક બીજાનો નાશ કરવાને તૈયાર થાય છે. પરંતુ જો જૈનધર્મની અહિંસાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારાય, તો આખું જગત એક અપૂર્વ આનંદ અનુભવે."

શ્રીમાન્ ભાનશંકર પીતાંબરભાઈ ભાવનગર

વિજયધર્મસૂરિજી માટે મને ઘણું માન છે. અન્ય ધર્મિઓની સાથે કેવી શૈલીએ વાત કરવી અને તેમને પોતાના કેવી રીતે કરી લેવા, એ તેઓશ્રીને સારી રીતે આવડતું હતું.

શ્રીયુત લક્ષ્મીશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા, ભાવનગર

સચ્ચરિત્રતા અને વિજયધર્મસૂરિજીને જાણે જ ન હતું સત્ય ભાવના, વિમલતા એ જ તેઓશ્રીનો આદર્શ હતો. આપણે તે ઉપર ચાલીએ એ જ આજની જયંતીની સાર્થકતા છે

♣

હરજીવનદાસ કાલિદાસ મહેતા, ભાવનગર

આજે આપણે વિજયધર્મસૂરિની જયંતિની પૂજા કરવા એકત્ર થયા છીએ. એક પ્રશ્ન થશે કે તેઓશ્રી વિજયધર્મસૂરિ કેમ થયા, ને તેઓશ્રીના જેવો કેમ ન થાઉં ? તેનો જવાબ કરવા માટે આ જયંતી છે. આપણું જીવન સુધારવા પ્રયત્ન કરશો એ જ ખરી જયંતી, એક વીર-પૂજા. આજ સાથે એક વસ્તુ અને જોવાનું યોગ્ય ભાસે છે એ આપણે નમ્રતાએ તે ભાવનો ઉપયોગ ભૂલવો નહિ જોઈએ.

“ વિજયધર્મસૂરિજીનો ઉપદેશ હોય સાર્વજનિક, ધાર્મિક કે સામાજિક દૃષ્ટિએ જોશો તેમાંથી ઘણું જાણવા મળશે. તેનો સાર એ જ છે કે પરસ્પરને જોડો અને તે આપો કોઈને નહિ. માન સ્થાન કે વ્યક્તિને માન આપવા ખાતર તોડો. નમાજ પડો નમાજ ન પઢતા” તેમાંથી માત્ર “નમાજ ન પઢતા” એટલા શબ્દો પકડી લઈ નમાજ નહિ પઢવાનું માનવું, એ પરસ્પર તોડી ન રહેવાય. જે પરસ્પર સહિષ્ણુતા પ્રસરાવે, જે પરસ્પરમાં એકતા ઉત્પન્ન થાય જે પરસ્પર હિતકર હોય, તેને જાહેર કરો. પરસ્પર અનુકૂળ હોય છે આપણે તે જાણવી જોઈએ અને પ્રતિકૂળ બાબતોમાં તેને તોડી પણ શકો છો. જે પરસ્પર ઉપાસનાને છેદે એવી નથી હોય તે અને જૂની હોય તો પણ તે ચાલુ રાખવી જ જોઈએ. પરંતુ જે પરસ્પર નીચે લઈ જતી હોય અને ભલે તે નવી હોય તો પણ તેને રોકવી જ જોઈએ.”

મારું તે સાચું નહિ પરંતુ સાચું તે મારું એ વૃત્તિનો સિદ્ધાંત હોય અને આટલું જો બરાબર સમજાય તો આજે સંપ્રદાયો કે ધર્મોમાં જે મતભેદો–મારામારી ચાલી રહી છે તે બંધ થઈ જાય. જગતમાં કોઈ વસ્તુ નકામી નથી, પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરનાર નથી. ”

*

પ્રોફેસર હીરાલાલ કાપડીઆ, મુંબાઈ.

“ મારી ઉપર સદ્‌ગત જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી અને તેઓશ્રીના વિદ્વાન શિષ્ય–મંડળનો ઉપકાર છે. શ્રી. મનસુખભાઈ સુરાભાઈની મારફત પ્રથમ મેં તેઓશ્રીના શિષ્ય ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજીની મુલાકાત લીધી હતી. ક્રમે ક્રમે તેમના શિષ્ય–સમુદાયની સાથે મારે વધારે પરિચય થયો અને તત્પશ્ચાત્ સદ્‌ગતની સાથે વધારે સમાગમ જામ્યો. આવા મહા ઉપકારીની જયન્તીમાં મને તેઓશ્રીના ગુણગાન કરવાની જે તક મળી છે તે માટે હું મારી જાતને ભાગ્યશાળી માનું છું. જયન્તી ત્યારે ઉજવી કહેવાય કે જ્યારે તે મહાત્માના વચનો પ્રમાણે આપણે ચાલીએ, તેમના અધૂરાં કાર્યો આપણે પૂરાં કરીએ. આ મહાત્માશ્રીએ અનેક જાતનાં પુસ્તકો રચી આપણા ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. તેઓશ્રીએ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો સાથે પત્રવ્યવહાર ચાલુ કર્યો હતો. ત્યાંના વિદ્વાનોને દરેક પ્રકારે મદદ કરી જૈન ધર્મનું ઊંડું જ્ઞાન તેઓ લઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા કરી આપી હતી. કાશી જેવા ક્ષેત્રમાં જઈ તેમણે અનેક કષ્ટો ઉઠાવી પાઠશાળા સ્થાપન કરી હતી. હાલમાં પંડિત હરગોવિંદદાસ જેવા અનેક વિદ્વાનો ઝળકી રહ્યા છે તે તે જ પાઠશાળાનો પ્રતાપ છે. આપણા કમભાગ્યે આવી નમુનેદાર સંસ્થા પડી ભાંગી છે. જો તે આજ સુધી હોત તો ઘણા વિદ્વાનો જોવામાં હોત. તેમણે પશુ–પક્ષીઓને પણ તેમની સાથે સાથ બનાવી ઘણાં કરી અહિંસાનું

ના સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું અને મસ્જીદની જગ્યાને મહત્વ હતો
ગાયકોને અભયદાન આપવી તેને માટે પ્રથમ મસ્જીદમાં પાંજરાપોળની
સ્થાપના કરી હતી. દુનીઆની મહાન ગણાતી સંસ્થાઓ જેવી કે રોયલ
એશિયાટીક સોસાયટી ઓફ બંગાલ અને જર્મનીની રોયલ એશિયાટીક
એશીયાટીક સોસાયટી એ ઓનરરી ફેલોનો ખાનગી ખિતાબ અર્પણ
કરી તેઓશ્રીનો સત્કાર કર્યો હતો. તેમનો સ્વર્ગવાસ સંવત ૧૯૭૮ની
સાલમાં શિવપુરીમાં થયો હતો. જ્યારે તેઓશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારે
હજારો શ્રદ્ધાળુઓ આવ્યા હતા, જેમાં દુનીઆના સુપ્રસિદ્ધ કવિવર
રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનો પણ સમાવેશ થતો હતો. તેમણે તેમ કરવા વિષય ઉપર
ચર્ચા કરી હતી. આ ચર્ચા સાથે સમાજનો એવો ભાગ હોવા છતાં
જેના નહોતા પણ રૂપાની પાવાના વિચારો એમને સમજાવતા હતા.
તેમનામાં એવો ગુણ હતો કે તે ગમે પણ ચર્ચા કરનાર અથવા વિરોધી
પક્ષને વશીભૂત નહિ પણ તેની સાથે શાંતિથી ચર્ચા કરી નમ્રતા
આપી જૈન અને જૈનેતર અનેક વિદ્વાનો તેમની સાથે ચર્ચા કરતા અને
જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજવા આવતા હતા. એક વખત કાશીના પંડિ-
તોએ આવું આવીને સમજાવી શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરિશ્વરજીને તેમણે
પૂછ્યું કે દુનિયાના બધા ધર્મોમાં જૈનધર્મનો નંબર તમો કેટલામો ગણો
છો? એ તેઓશ્રી પ્રથમ કહે તો સ્વામી છો, અને આપણે ધારી કહે
ત્યારે તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે જે ધર્મની એક બાજુ જેમ તેનો કે-
ટલામો નંબર હોય, તેટલામો નંબર જૈનધર્મનો છે. એક વખત મહારાજ
શ્રીને બ્રાહ્મણોએ નાસ્તિક ની ઉપમા આપી. મહારાજ સાહેબે જણાવ્યું
કે હિંસા, અસત્ય, અબ્રહ્મચર્ય વિગેરેમાં હું જરૂર નાસ્તિક છું. જો તમો
તેમાં આસ્તિક હો તો તમે જાણો. તસ્કર નામને ગણું કે અમે પણ
નાસ્તિક છીએ. આવી રીતે તર્ક અનુભવ અને સમયસૂચકતાથી તેઓ
જીવનને પવિત્ર કરતા, અને જૈનધર્મનું જ્ઞાન આપતા. આપ એક

“ તેઓશ્રીની જયંતી જ્યારે ઉજવી ભલી ભાષણ કે તેમણે સ્થાપન કરેલી સંસ્થાઓને જ્યારે આપણે મદદ આપીએ ત્યારે. તેઓશ્રીએ ઘણી સંસ્થાઓ સ્થાપન કરેલ છે તેમાં મુખ્યત્વે કરીને શ્રીવીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ, શ્રીયશોવિજયજી જૈનગુરુકુલ, શ્રી મહુવા આશ્રમ, શ્રીવિશ્વ જ્ઞાનપ્રચારક મંડળ, શ્રીયશોવિજયજી જૈનગ્રંથમાળા વગેરે મુખ્ય છે. ઉપરે આ સંસ્થાઓને અપનાવવાની જરૂર છે ” ।

શ્રી જી. કે. નરીમાન મુંબઈ

સ્વર્ગસ્થ શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીનો સ્વર્ગવાસ થયે આજે સાત વર્ષ પૂરાં થાય છે, તેઓશ્રીની જયંતી ઉજવવાના કાર્યમાં તમોએ મને આમંત્રણ કર્યો છે તે માટે આપનો આભાર માનું છું. તેમણે પોતાનું જીવન વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં અને જ્ઞાનવૃદ્ધિનો પ્રચાર કરવામાં અર્પણ કર્યું હતું. તેઓએ ધર્મને માટે ઘણું કષ્ટ વેઠ્યાં હતાં, દરેક કાર્યમાં જૈનધર્મનો વિજય કરવા, મારા જેવા અભ્યાસીઓને અભ્યાસ વધારવા તેઓ જાતી મદદ આપતા હતા. તેમનામાં શાંતિનો મેળો ખૂબ હતો. વિરોધી વિચારવાળાના વિચારો શાંતિથી સાંભળવા અને શાંતિથી તેઓ પ્રત્યુત્તર આપતા. ગમે તે સંપ્રદાયના માણસને તેઓ માન આપતા અને “વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્” એ ન્યાયે સકળ વિશ્વને પોતાનું ગણતા. તેમના અનેક શિષ્યો છે. તેમણે જુદા જુદા વિદ્વાનોને જૈનધર્મનું સાચું સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું. આજના સુધારાઓ ઉપર અનેક ટીકાઓ થાય છે. તમે જાણો છો કે હું પારસી છું. પારસી કોમ તરફથી કહેવું જ્યારે સુધારા થાય છે ત્યારે તેનું કંઈ નથી. કોઈ સુધારા સામે વિરોધ થાય છે. મારા જેવા ઉપર પણ પાદરીઓની ટીકાઓ આવે છે.

મુક્તિવાદીઓ પોતાની મુક્તિના બદલે સુધારકોને સતાવે છે પણ સાચા સુધારકો તેવી દરકાર કરતા નથી. આચાર્યશ્રી પણ તેવા સુધારક હતા. તેમણે અનેક ઉપકારો કર્યા છે. જૈન ધર્મ તે સાચો ધર્મ છે એમ માનું છું.

"મન ઉપર કાબુ રાખી તેને વશ કરી તે વડે આત્માના દુર્ગુણોનો નાશ કરવો તે જૈનધર્મનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે તેમ હું માનું છું. આવા મહાન તપસ્વીઓ પાસે ગમે તેવા પ્રશ્નો આવે તેનો ભાગે તેઓ જોતા પણ નથી. અનેક જાતના ઉપસર્ગોથી ડગતા પણ નથી. જૈનધર્મ તે આર્ય ધર્મ છે. જેમાં ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં કરી તે વડે આત્માનુભવ કરવાનો છે. વળી તેઓ એટલા બધા ઉદારવૃત્તિના હતા કે અમે તેઓ અન્યદર્શનીઓની સાથે ભળી શકતા, અને છૂટથી ચર્ચા કરી શકતા. તેમની અનેક સંસ્થા છે તેમાં પોરબંદર પાઠશાળા મુખ્ય છે કે જેમાં યુરોપી વિદ્વાનો અભ્યાસ કરવા આવે છે. આવી સંસ્થાઓને અપનાવવા હું તમને વિનંતિ કરું છું. છેવટે આ મહાત્મા સુધારક વિચારક અને ન્યાયવિશારદ હતા. તે મહાત્માના ગુણોનું અનુકરણ કરશો તો અન્તિમ તમારું કલ્યાણ કરી શકશો."

♣

પંડિત લાલન મુંબઈ

"આચાર્યશ્રી શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરિ ઉપાધ્યાયજીની સાથે કાર્ય કર્યું હતું. તેમણે અનેક પુસ્તકો રચ્યાં છે. વિવિધ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ આડંબર વિના મહાન હતા. અમે તેમના સંબંધમાં ઉપસ્થિત થતા હતા તે પોતાનું કાર્ય બહુજ શાંતિથી કરતા. આવા મહાત્માઓના ઉત્તમ ગુણો અને ઉત્તમ આત્માઓનો પરિચય જ્યાર ન ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ જોયું જાણતા નથી. જેટલા કે મહાત્મા પ્રાય

વિધિ થતા નથી. પરંતુ ભાષાર ટુંક રહેલા છે. આ પગે તેમનાં અધુરાં કામો પૂરા કરવા જોઈએ. જૈન ધર્મના તત્ત્વોનો ખજાનો ફેલાવો ... તે પ્રમાણે અર્થ કરવું જોઈએ.

✽

શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરિજી, મુંબઈ

— શ્રી જિનધર્મસૂરિએ ફેલાવવાની નહિ પણ જે મોટી જોખમ છે તેની ગણી કરી હતી. આ ગણી બાબતે સાથ ... તરફથી એક જ ... નાખ્યું હતું અને તેમા બીજાઓની સહી ... ઘણા લખવામાં આવ્યું હતું. પણ આવી રીતે તો જે ઉપર ... પણ હતું તેમાં આવી હતી. પણ ... તે ઉપર ... કરવામાં આવ્યું હતું તેમ ... તે ... ના ... આ ... માં ... એવો ... કે ... વધુ ... જમાને ... મોટો ... છે ... જે ... છે તેમાં ... સાધારણ ખાતામાં ... આવે છે. આ વાતની ... પ્રમાણે ... છે ... પણ તેમ પ્રમાણે ... (...) ... ચાર ... અને ... ખાતામાં ... છે.) ... ના ... પણ જમાને ... છે આ ... તેમને ... નથી. ... છે ... તે ... માટે ... છે પણ તે ... " ... " ... છે અને તે પ્રમાણે ... છે ... પણ જમાને ...
૨-૮૦ ... ૩-૪-૦ ... ૫-૦-૦ પણ છે

જે વખતે ઘી આદી કંઈને પણ મજાક હતી તે સમયથી બોલીની પ્રથા નિકળી આવે છે આ પૈસા મંદિરોને આપવાના હોય છે એટલે તેમ સ્વીકાર પણ તેઓ જ કરે છે. અને તે સમય પ્રમાણે ફેરફાર કરવો તે તેમની મુનસફીની વાત છે અને તે પ્રમાણે થયા કરશે. જો કે આ સર્વ અત્યારે મુતવાય થઇ છે છતાં ત સંબંધમાં તમો યોગ્ય વિચાર કરશો.

આચાર્યશ્રીએ બનારસમાં પાઠશાળા કાઢી તે જો અત્યાર સુધી ચાલુ રહી હોત તો તેમાંથી ઘણા સારા પંડિતો ઉત્પન્ન થાત પણ ત એઓએ તેવી સંસ્થા તરફ ધ્યાન નહિ આપ્યું તેથી આવી જરૂરી સંસ્થા બંધ પડી છે તેમની તરફથી બીજી પણ સંસ્થા શ્રીવીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ સ્થાપવામાં આવેલ છે. અને તે નિભાવવી તે તમારા હાથમાં છે આજ કાલ કેટલીક વખત એવને એવાતુ નથી પણ ખોટ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એવને એવાથી તે વસ્તુની ખરી કિંમત થાય. "

♣

રમણિકલાલ છગનલાલ પાલીતાણા

તેઓશ્રીનું વિજયધર્મસૂરિ નામ યથાર્થ હતું કારણ કે તેઓએ એકલા હિન્દુસ્તાન જ નહિ પણ યુરોપાદિ દૂર દેશોમાં પણ જૈન ધર્મનો વિજય વાવટો ફરકાવ્યો હતો. તેઓશ્રીએ અનેક પુસ્તકો મદદ કરીને તથા અનેક વિદ્વાન સાધુઓ મોકલીને સમગ્ર જગત ઉપર પરોપકારના કાર્યો કર્યાં હતાં. તેમના જેવા ધર્માત્માઓની અત્યારે ખાસ જરૂર છે."

♣

કસ્તુરચંદ હેમચંદ દેસાઈ પાલીતાણા

મહાન્ આચાર્યો તથા સાધુ મુનિ અને તેની ટીકાઓ જે આજ-સુધી પૂરતા પ્રમાણમાં તથા આચાર્યો ધારાઓમાં આપી ગયા છે તે જ ધર્મ પ્રવૃત્તિને બહાર લાવવા માટે સમાજમાં સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષા-વિશારદ હોઈ મૂળ કેળવણી તે ભણેલી જનતાને શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ છે જેમનો નામ જાણે અજોડ જૈન તથા જૈનેતર વ્યક્તિઓએ પોતાના હૃદયને દિલ બનાવ્યા છે. તેઓશ્રીએ આવતા મુનિરત્નોથી અને ગ્રંથો પ્રગટ કરી, તથા ભંડારમાં અને સંસ્કૃત પાઠશાળા અને શિવપુરી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ સ્થાપીને, અને ધર્મના પ્રવૃત્તિ બહાર લાવી જૈન ધર્મ મહાન્ વિશ્વધર્મ છે એ આજ-તનું સમગ્ર જગતને ભાન કરાવ્યું છે. તેઓશ્રીના રહેલી સાધુ-સમાજ ઘણેરી ધરમ ભક્તિ અને ગુણોને લીધે તેઓશ્રીની ઉજ્જવળ કીર્તિ જનરૂપ ભવિષ્યમાં અમર રહેશે. ”

૫ ત્રિભુવનદાસ અમરચંદ, પાલીતાણા

“ અત્યારે આપણે જાતિભેદ ભૂલી ગયા છીએ. તે શ્રી ધર્મવિજયજી અને પ્રાકૃત તે સ્વર્ગીય મહાત્માઓના ઉપકારનું પરિણામ છે. તેમનું નામ તેમનો ભક્તિરસ આપણા હૃદયમાં કોતરી અમારે ક્યારી રાખ્યો એમણે. તેઓશ્રીએ સમાજ ઉપર કરેલા ઉપકારનો બદલો આપણાથી પરિમિત પણ વાળી શકાય તેમ નથી. તેઓશ્રીએ હિંદને ન વાળી શકેલી નામના અમીરલ પ્રબલ સેવ્યો છે અને સઘળી જેવા હેતમાં પધરાવ્યા સ્થાપી મુખ્ય પ્રાણીઓનું સંરક્ષણ કર્યું છે. ”

શ્રી ગુલાબચંદ સુરચંદ શાહ, પાલીતાણા

" મહાત્માઓએ કવિતા જાતે લેખનમાં જે વીરતા દાખવી હતી, તે અજબ હતી. આગમોને પ્રસિદ્ધ કરવામાં, વ્યાખ્યાન આપવાની શૈલીમાં, મતવાદીઓને મળીને જૈન સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરવામાં, સાધારણ જનની બુદ્ધિમાં, પાઠશાળા તથા બોર્ડિંગોની સ્થાપનામાં અન્ય ધર્મીઓમાં તથા પરદેશોમાં વીરધર્મનો ફેલાવો કરવામાં, જૈનોમાં વિદ્યાનો પ્રચાર કરવામાં—એવી એવી અનેક બાબતોમાં તેઓશ્રીએ પોતાની વીરતા સિદ્ધ કરી બતાવી હતી, અને તેઓશ્રીનું જીવન ખરેખર અનુકરણીય છે "

ж

મુનિવર્ય કવીન્દ્રસાગરજી, પાલીતાણા

" આદર્શ પુરુષોના જીવન વાંચવું એ જીવન વિકાસ માટેનું પ્રથમ સાધન છે જેમણે જગતમાં આત્માની ઉન્નતિ સાથે જગતને ઉન્નતિમાર્ગે દોરવાની વીરતા બતાવી જશ મેળવ્યો હોય એવા આપ્ત પુરુષોની જગતની ઉન્નતિ છે

" જ્યારે ચતુર્વિધ સંઘમાં જ્ઞાનની જ્યોતિનો માત્ર ઝાંખો પ્રકાશ જણાતો હતો, ત્યારે તે જ્યોતિને દીપાયમાન કરવા આચાર્યશ્રીએ કટીબદ્ધ થઈ વિકટ પ્રદેશમાં વિહાર કરતાં કાશી-બનારસ જેવા વિદ્યાના કેન્દ્ર સ્થાનમાં પહેલી જૈનોમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના જ્ઞાન પ્રચારને માટે [illegible] શ્રીયશોવિજય જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપી જ્ઞાન પ્રચારની પહેલ કરી છે જેના પ્રતાપે આજ સાધુ સાધ્વી વર્ગ ઉપરાંત શ્રાવક અને શ્રાવિકા વર્ગમાં પણ જ્ઞાનનો વિકાસ વિશેષરૂપે જોવાય છે

“ આચાર્ય મહારાજશ્રી આત્મારામજી ચાર દિવાલોમાં જ વ્યાખ્યાન આપી ધર્મનું રહસ્ય સમજાવતા એમ નહિ પરંતુ તેમને જગતની આગળ જૈનધર્મનું અપૂર્વ રહસ્ય તેઓ જાહેર રસ્તાઓ ઉપર વ્યાખ્યાન આપી અને ધર્મ પ્રકાશના પ્રકાશ પોતાની કલમે લોકોને ઉપદેશ આપતા અને એ ઉપદેશ દ્વારા, હજારોને હિંસામુક્ત કર્યા છે. જ્યારે તેઓશ્રીએ મેદાનમાં આમ રીતે ઉપદેશ આપવાની પ્રણાલી શરૂ કરી, ત્યારે આપણા સમાજમાં મોટો ખળભળાટ મચ્યો હતો, પરંતુ એ વીર પુરુષે પોતાનું ધારેલું કરી પ્રણાલી ચાલુ રાખી. આ તેઓની પહેલને આધારે આજ આપણે વ્યાખ્યાતા વર્ગ સુધી મેદાનમાં વ્યાખ્યાન આપવાની છૂટ થઈ શકી છે

“ જે વખતે આપણે આદિ સિદ્ધાંતના ગ્રંથો છપાવવાની વિરુદ્ધ આપણો પુરુષ વર્ગ પણ હતો, એ વખતે આચાર્યશ્રીએ સાહિત્ય છપાવી બહાર પાડવાની શરૂઆત કરી એને પ્રતાપે વિદેશમાં એકલાય સાધુ પુરુષો પણ આગમ ગ્રંથ છપાવી બહાર પાડવાની પ્રવૃત્તિમાં મચી રહેલ છે એ રીતે જૈન સાહિત્યના ઉદ્ધારનું માન એ મહાપુરુષને ઘટે છે જર્મન, ફ્રાંસ, અમેરિકા અને ઇંગ્લાંડના સાહિત્ય પ્રિય વિદ્વાનો પણ સમજ એથી આચાર્યશ્રીએ જૈન-સાહિત્યના પ્રચાર માટે જે પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રશંસનીય છે.

“ ડૉ. હર્મન જેકોબીના અભ્યાસપણા નીચે જોધપુરમાં સાહિત્ય-સમ્મેલન થયું જૈન-સાહિત્યની પ્રાચીનતા સર્વ જૈનેતર સાહિત્યની તુલનાએ સિદ્ધ કરી જૈન સાહિત્યનું ગૌરવ વધાર્યું છે તે તેઓશ્રીના પ્રયત્નને આભારી છે જે ડૉ. હર્મન જેકોબીએ જાહેરમાં જાહેર ભાષણ આપતા આગમોમાં મૂર્તિની માન્યતા ન હોવાનું કહેલી એ વિષયનું ખંડન કર્યું તેમ વિદ્વાનોને ઐતિહાસિક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓથી આચાર્યશ્રીએ

મૂર્તિની માન્યતા આગમોમાં છે એ વિષય સમજાવી મૂર્તિની માન્યતાના વિષય ઉપર લેખી મૂર્તિની જરૂરીયાત કેમની બતાવેલ મૌલિક ચર્ચા એ તેઓશ્રીની વિદ્વત્તાને આભારી છે

“ કાશી–બનારસ નિવાસી મહામહોપાધ્યાય પંડિત રામમિશ્ર” જેવા ચુસ્ત સનાતનીને આચાર્યશ્રીએ સ્યાદ્વાદ શૈલીથી જૈનધર્મની મહત્તા જણાવતી અને જૈન સાહિત્યની વિશાળતા બતાવતા કાશીમાં ભરાએલા સુજન–સંમેલન 'માં એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા કે “ હું સનાતન ધર્મનો પ્રવર્તક છું નિષ્પક્ષપાત રીતે જણાવું છું કે જૈનધર્મની વિશાળતા અને ઉદારતા એ પ્રશસ્ય છે કે જૈનધર્મનાં સિદ્ધાન્તોનું પાલન કરવા ઇચ્છનાર જગતના સર્વ કોઈ મનુષ્યને સમાન હક છે જૈનધર્મ એ અમુક જાતિને માટેજ સરજાએલો કે ઉદ્ભવેલો નથી. વેદાન્તધર્મ કરતા જૈનધર્મની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરી બતાવવા તૈયાર છું ” આવા અનુપમ અને નિષ્પક્ષપાત વચનો એક સનાતનધર્મના પ્રવર્તક મહામહોપાધ્યાય રામમિશ્ર જેવા શાસ્ત્રીજીના મુખમાંથી બહાર આવે, એ પ્રતાપ કોનો ? એ પ્રતાપ આચાર્યશ્રીનો જ છે. સ્યાદ્વાદ શૈલીથી સમજાવવાની જે યુક્તિ એ આચાર્યશ્રીમાં હતી એ યુક્તિ બીજાઓમાં ક્વચિત જોવામાં આવે છે

મગધ અને બંગાળમાં વિચરી સ્થાન સ્થાન ઉપર સભાઓ ભરી વ્યાખ્યાનની ધારાઓ વરસાવી ભવતાપથી તપ્ત થએલા અને કર્મબંધમાં વિધ્ન થવા સાથે હિંસાના ભયાનક કુંડમાં પડી રહેલા માનવોને એ મિથ્યામોહ અને માયાની જાળમાંથી મુક્ત કરાવનાર, એ પવિત્ર અઘોર કુંડથી ઉદ્ધરનાર આચાર્યશ્રીએ જે માર્ગની રચના કરી છે તે માર્ગને સુરક્ષિત રાખવા બીજા જૈનાચાર્યો હજી એ હદ સુધી પહોંચ્યા નથી એ દિલગીરીની વાત છે તેઓએ અહિંસા ધર્મના પ્રચાર માટે જે

ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો છે તે પ્રયત્ન તરફ આપણે નજર કરી અતિ મ
રહ્યા જોઈએ એ પ્રયત્ન વધારવાની અતિ આવશ્યકતા છે.

આ વિદ્વાન આચાર્યોએ પોતાની પાછળ વિદ્વાન શિષ્ય તૈયાર કરેલા મોજુદ છે તેઓ શાસન-સેવા માટે આચાર્યમહારાજને પાક તનની સર્વ શક્તિઓ અર્પી રહ્યા છે તેમના વિદ્વાન શિષ્ય તરફ અનુપમ દૃષ્ટિથી જોવાને બદલે જે ઉપાલંભ કરી રહ્યા છે અને શ્રીસંઘ ભાગ્યોમાં તેઓને ઉતારી પાડવાના પ્રયત્નો સેવી જેઓ પોતાની નીમતા-ગમતા દોરી રહ્યા છે તેઓ ઈશ્વર પોતાની જ જાતને ઉંચી મનાવી રહ્યા છે. જૈનશાસનની ઉન્નતિ માટે જેઓ દૂર દૂર દેશ સુધી ઉગ્ર વિહાર કરતા પહોંચેલા છે તેઓ તરફ નિંદક દૃષ્ટિએ જે મિથ્યા પ્રલાપ કરી રહ્યા છે તેઓ દુર્ગતિના ભાગી બનવા સાથે જૈન શાસનના નિંદક બને છે એમાં જરા શંકા જણાતું નથી. બેદરકારીવાળા અનુરાગો ઉન્નતિ ઉત્પન્ન મનુષ્યોમાંથી નષ્ટ થાય છે. બેદરકારીવાળું ઉપેક્ષ ભાવ પ્રમાદશીલો જ આવી અપહિત પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. તેવા ઉન્નતિ ચાહકોને હું આગ્રહ કરું છું કે તેઓએ પોતાની નાદાનીથી અમારા આવા મહાત્માઓની અપહિત નિંદાના મિથ્યા પ્રલાપથી વિરમવું જોઈએ.

*

શ્રીયુત વીરકુમાર આણંદજીભાઈ પાલીતાણા.

" જ્યાં સુધી પક્ષપાતના ચશ્મા ઉતરે નહિ, ત્યાં સુધી સત્યાસત્ય પારખવાની બુદ્ધિ પણ થઈ શકે નહિ, પક્ષપાતના ચશ્મા ઉતર્યા પછી સત્ય વાત સમજાય.

વીસ વરસ પહેલાં સ્વર્ગીય આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીએ

મે જોયું છે એ વખતે તેઓશ્રીના ગંભીર પ્રયત્નો તરફ મને માનદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ હતી.

તેઓશ્રીના અનેક ગ્રંથોમાંથી મારેયાં મારે મમ શાસન-સેવાનું જ હતું. ઉપાશ્રયની સાથ ક્રિયાઓમાં સાર વણિકોને જૈન ધર્મનું રહસ્ય સમજાવી દેવામાં જ તેઓ પોતાના કર્તવ્યની પ્રતિ શ્રી માત્ર માનતા નહોતા, પરંતુ જૈન જૈનેતર રૂપી આમવર્ગ જૈન ધર્મનાં તત્ત્વો તરફ માન દૃષ્ટિવાળા થાય એ તેઓની વિશાળ ભાવના હોઈ જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાની પ્રવૃત્તિમાં તેઓએ જોર શોરથી ભાગ લીધો હતો. આવી વિશાળ દૃષ્ટિ અંગીકાર કરી સંકુચિત વૃત્તિને ફગાવી દીધી હતી.

" જૈન મુનિઓ સંકુચિત વૃત્તિના હોય છે તે જમાનાને ઉપયોગી નથી. આવા જૈનેતરો તરફથી થતા આક્ષેપ ખોટો કરીને તેઓશ્રીએ વિશાલ દૃષ્ટિથી ધર્મ-માર્ગનું પ્રવર્તન કરી દીધું નાખેલ છે. યુરોપ આદિ દેશોમાં જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર જે મોટા પ્રમાણમાં થયો છે તે તેઓશ્રીના અથાક પ્રયાસને જ આભારી છે.

" મુંબઈ જેવા સુપ્રસિદ્ધ નગરમાં અનેક આચાર્યોના અને મુનિવરોના ચાતુર્માસો આજ દિન સુધીમાં થયાં છે પરંતુ નામદાર ગવર્નરશ્રી મુલાકાત લઈ તેઓને જૈન ધર્મ અને સાહિત્ય અને જૈન મુનિની ત્યાગવૃત્તિની પીછાણ કરાવનાર શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી સિવાય બીજા કોઈને સાંભળ્યા નથી.

" આજકાલ મુંબઈમાં શ્રી સંઘમાં જે પક્ષપાત ઉત્પન્ન થયો છે તે પક્ષપાતને આધારે જૈનધર્મ અને જૈનમુનિ વર્ગ વગોવાઈ રહેલ છે. આવા પક્ષપાતથી શાસન છિન્ન થયું સૌ કોઈને ભારણું જ દુઃખ થાય. આજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જેવા સમર્થ પુરુષની હાજરી હોય તો એવા જ પુરુષો આવા પક્ષપાતને સમાવી શકે. "

*

શ્રીહરિસાગરજી મહારાજ પાલીતાણા.

“ આબુ દેલવાડાના જિનાલયોમાં ખૂબ પહેલાંથી યુરોપીઅનો જતા આવતા, ને બૂટ પહેરવાને કોઈક પ્રતિબંધ જેવો મળતો હતો. પરંતુ આપણ જાતને ન્યાય આપ્યો ન હોય તે પ્રમ આચાર્યશ્રીએ અજમેરના રાજપુતાનાના એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નરને મળી પત્રો લખી આખરે બંધ કરાવ્યું હતું. જેને પ્રતાપે આજ એ જિનાલયોની પરમ પવિત્ર સચવાઈ રહી છે.

“ આચાર્યશ્રીની મુલાકાત અને છૂટી જ્યારે ત્રણ વખત થઈ છે ત્યારે તેઓ અનુરૂપ શક્તિથી જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી શક્યા ગુજરાત મિસલાત્મા કૈલાસમાં આમીરો પ્રાચીન શિલાલેખો અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં જ્યાં ત્યાં પડ્યા હતા. તે શિલાલેખોની સંભાળ કરવા ખૂબ મથતા. એક્ઝિક્યુટિવ જે યુરોપીઅન હતા. તેમને મળી શિલાલેખો માટે સુરક્ષિત સ્થાન બનાવી અપાવ્યું કરતાં અને એ શિલાલેખોનાં મહત્ત્વ જણાવતાં તેમનું સંગ્રહાલય તૈયાર કરાવ્યું આજ આપણે જોઈએ છીએ.

“ જનસમાજના તેઓ મહાન સ્વયંસેવક હતા. આવો સાચો સ્વયં-સેવક ભારત વર્ષમાં આજ અનેક લોકોનું સમાન કરનાર કોઈ બીજો મળી આવતું નથી.

પાલીતાણામાં જનકલ્યાણ જેવી મહાન સંસ્થા અને વિદ્યુતમાં જે આજ્ઞામય થયું છે એ જૈનસમાજના હૃદયે માટેની પ્રસ્થાનો એ મહારાજશ્રીની જ પ્રસાદી છે. તેઓશ્રીના જીવનની રૂપરેખા અને તેઓનાં શાસન-સેવાનાં અનેક પ્રસંગોની આલોચના કરેલ છે જેથી એ વિષયે હું વધારે સમય રોકતો નથી. આવા મહાન સ્વયંસેવક થઈ આપણે સૌ કોઈએ પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. તેમજ આપણું ફરજ છે

મુનિશ્રી અજિતવિજયજી, શિરપુર

" આ મહાત્માશ્રીએ જૈન સમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. તેમણે પોતાના શાસ્ત્રોથી પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. તેમનું ચરિત્ર આ દેશમાં જ નહિ, યુરોપમાં પણ દેશી જુદી જુદી ભાષાઓમાં પ્રકટ થયું છે. શાસ્ત્રમાં જૈનોને તેમણે વિદ્યાનો ખૂબ પ્રચાર કર્યો. તેમના શિષ્યો ધુરંધર વિદ્વાનો અને ધર્મ તથા શાસન સહિત ઉત્તમ રીતે પ્રકાશક છે. તેઓ શિવપુરમાં વિદ્યાપ્રચારનું કામ તેઓશ્રી કરી રહ્યા છે "

❧

માસ્તર હરખચંદ વિ. શિરપુર.

" વિજયધર્મસૂરિ એ અપૂર્વ મહાત્મા પુરુષ હતા. ગમે તેવા સમાગમમાં તેઓ આવ્યા છે તેઓ ક્યારે પણ તેમને ભૂલી શકે તેમ નથી. તેમણે અહિંસા ધર્મનો ઉપદેશ આપી અન્યોને અન્યધર્મના પણ ધર્મમાં રસ પેદા કર્યો છે. તેમની વાણી અને કલમ એવી મધુર હતી કે આજે તેમની પાછળ અમારા જેવા ઘણા છે કે જેઓના હૃદય દેવીઓના ભક્ત તેમણે કર્યા છે. અભ્યાસમાં આમ વિચાર ની પાછી લીધી હતી આજે આવું જ્યારે તેમને માન આપી રહ્યું છે આજે બહુ-બહુધા નગર દરિયાન કરતા હોય પણ નહુન જે અમુકમાં અમૂક માન જવું હોય તો તે આજ વિજયધર્મસૂરિ છે આજના જમાનાને તેઓ જાણે છે આ વખતમાં જી થાય નહિ વર્ણવેલ અપૂર્વ ઘટના તેમનો વિદ્યાવિહાર પર તે જેથી આજ છે ગૃહસ્થ વર્ગ તેમની સ્વાગત કરેલી સ્મરણાર્થે મારા કરી પુષ્પ અર્પણ કરું છું

❧

શેઠ નવીનચંદ હીરાચંદ સિરપુર.

“ સ્વ૦ શ્રી મહાત્મા જેમ સમાજમાં પ્રવીર સમાન હતા. તેઓ આજકાલના કેટલાક સાધુઓની જેમ ઉપાશ્રયની ચાર દિવાલોની વચમાં બેસીને ગર્જના કરનારા નહિ હતા. જેઓ કે જાહેર ચોરે જાહેર મેદાનોમાં ઉભા રહીને મહાવીરનો સાચો સંદેશ સંભળાવતા હતા. તેઓ જ્યાં જતા ત્યાં જાહેર ભાષણો આપતા જ. કામ કરતા આગેવાનોને અતિપૂર્વક ગુરુને સમાધાન કરતા. તેઓ સ્વદેશીના પૂરા હિમાયતી હતા. તેમના ભાષણોમાં ન કેવળ હાજરી કરનારા ભક્ત વર્ગ જાતે કલેક્ટરો, મેજીસ્ટ્રેટો અને એવા મોટા હોદ્દેદારો આવતા અને આગ્રહપૂર્વક લાભ લેતા હતા. મહારાજશ્રીને કેવળ ... આપણે તન, મન, ધનથી મિલન કરવું જોઈએ.

[illegible]

આમો [illegible] ની

[illegible]

[illegible]

[illegible]

નવમી જયન્તી

ગામ	પ્રમુખ	વક્તાઓ
શિવપુરી	સમાધિ મંદિરમાં ગુરુદેવની મૂર્તિની સામે	ધરિલાલ નાથાલાલ અભેચંદ ભગવાનદાસ મુનિ શ્રી હિમાંશુ વિજયજી પંડિત રતિલાલ દેસાઈ „ [illegible] દેસાઈ ડૉ. ક્રોઝે (સુભદ્રા દેવી) ઉપાધ્યાય શ્રી મંગળવિજયજી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી નવાબ સાહેબ મહમ્મદ મોહમ્મદખાન પંડિત રામગોપાલાચાર્યજી આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ
	શ્રીમન્ત સરદાર આંગ્રેસાહેબ પવાર હોમ મેમ્બર, ગ્વાલીયર ગવર્મેન્ટ	મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજી શ્રીમન્ત સરદાર આંગ્રે સાહેબ આચાર્ય શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ
૨ મુંબઈ	સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ	મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ શ્રીયુત ક. ફે. નરીમાન શ્રીયુત મણિલાલ કોઠારી
૩ ભાવનગર	મુનિરાજ ઇંદ્રવિજયજી	શ્રીયુત [illegible] મુનિ શ્રીઇંદ્રવિજયજી

૪ પાલનપુર	મુનિરાજ શ્રીકલ્યાણવિજયજી	શ્રી હીરચંદ ધામચંદ
		મુનીલાલ હેમચંદ
		નાથાલાલ ભગનલાલ
		મણિલાલ ખુશાલચંદ પરીખ
		મુનિ શ્રીલલિતવિજયજી
		મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજી
		મુનિરાજ શ્રીકલ્યાણવિજયજી
૫ અમદાવાદ	ભાગ ૧ પાના-પૂર્ણ વિગેરે	
૬ પાટણ	પં. શ્રીઋદ્ધિસાગરજી	મુનિ શ્રીધર્મેન્દ્રસાગરજી અને શિષ્યો
૭ ખેડુસ	મુનિ શ્રીધર્મેન્દ્રવિજયજી	બાલાભાઈ ભગત
૮ વીસલા	પંન્યાસ શ્રીદાનવિજયજી	પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ
		શેઠ મગનલાલ
		પં. શ્રીહંસવિજયજી
૯ પેથર	મુનિ શ્રીભાવવિજયજી	શા. મણીલાલ ડાહ્યાભાઈ
		મુનિ શ્રીભાવવિજયજી
૧ પાટણ	મુનિ શ્રીસુમતિ મુનિજી	શેઠ કેશવલાલ
		મુનિરાજ સુમતિમુનિજી
		માસ્તર શાન્તિલાલ
૧૧ જોધપુર	મુનિ શ્રીજ્ઞાનસુંદરજી	શુભ શુભ ચાલશે

કેટલાક ભાષણોનો સાર

ન્યાયાચાર્ય પંડિત રામગોપાલાચાર્યજી—શિવપુરી

"યદ્યપિ મહાવીરસ્વામીના સમય પછી અનેક જૈનાચાર્યોએ જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી છે અને હજારો નવા ગ્રંથોની રચના કરી છે પરન્તુ વિજયધર્મસૂરિના જીવનમાં જે એક વાતની વિશેષતા છે તે એ છે કે—તેમણે ભગવાન મહાવીરદેવની આપસના વૈર-વિરોધ શાન્ત કરવાની ભાવનાને ચરિતાર્થ કરી બતાવી છે. આ વૈર-વિરોધને મટાડવાનો ઉપાય એક વસ્તુ સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિથી જોવી, તે છે. સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિથી જોનારો મનુષ્ય કદિ કોઈના મતને ખોટો કિંવા આક્ષેપયુક્ત નજરથી ન જોઈ શકે. વિજયધર્મસૂરિએ આ વસ્તુને સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિએ ચરિતાર્થ કરી બતાવી છે. તેમણે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનો વિરોધ શાન્ત કર્યો. વિજયધર્મસૂરિએ જગતને મેળવવાનું કામ કર્યું છે નહિ કે વેર વધારવાનું અને તેટલા માટે તેમણે ભગવાન મહાવીરના કામનું સાચું અનુકરણ કર્યું છે. તેમણે આ વીસમી સદીમાં ખરી રીતે ધર્મનો વિજય કર્યો છે."

*

શ્રીમન્ત સરદાર આંગ્રે સાહેબ મહારાજ—શિવપુરી

"મારો અનુભવ છે કે આ સંસ્થા (શ્રી વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળ) એક ઉચ્ચ દરજ્જાની સંસ્થા છે. આ સંસ્થાના મુખ્ય સંચાલક આચાર્ય મહારાજ અને મુનિવિદ્યાવિજયજીનો મારા ઉપર કેટલો પ્રેમ છે એને હું સારી રીતે જાણું છું. આજનો દિવસ એ એક મહાન્ પુરુષનો મેળ-દિવસ છે અને તેજ આજના દિવસની ખાસ વિશેષતા છે. મહારાજ શિવાજી અને મહારાણા પ્રતાપ જેવા પુરુષોનું સ્મરણ આપણે કરીએ છીએ, જયન્તી ઉજવીએ છીએ, પરન્તુ તેમાં અને આજના દિવસમાં ફરક છે. તેઓ ઐતિહાસિક વિભૂતિઓ હતા અને તેમની

વિભૂતિઓનું સર્વોત્તમ આચાર્યશ્રી હતા, જ્યારે વિજયધર્મસૂરિ આપણાજ સમયમાં આપણીજ સામે થઇ ગયા છે. મનુષ્યોએ તેમનું પ્રત્યક્ષનું ભાન પણ કર્યું છે. તેઓ ધર્મમૂર્તિ હતા અને તેમણે એક કાર્ય કે જે તેમના એક શિષ્યપુત્ર સમાન હતું. તેની યશસ્વી પ્રસાર મકાન—અભિજ્ઞ (?) મોજુદ છે. તેમનું મેમોરિયલ રૂપમ પણ ખરી આપણી સામે છે. બીજી સંસ્થાઓ કરતાં આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓને હું વધારે પ્રસિદ્ધિમત (?) સમજું છું કે જેઓ વિજયધર્મસૂરિ એ વિખ્યાત મહાત્માની શરણુંમાંજ રહે છે.

હમણાંનો, શિવપુરી એક ખરેખર પુણ્યભૂમિ-તીર્થ છે. આ ભૂમિમાં અલૌકિક શક્તિ છે. શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યજીની ભૂમિ અહિં પોતે છે. આ ભૂમિ પોતે સર્વ પ્રેમથી ભરાયેલી છે. એ એના ઝાંખીએ આવવા જેવા જેવું છે. હમણાં મહારાજશ્રીની ભૂમિ એ આધ્યાત્મ મહારાજ સિંધિયાની માતૃભક્તિનો આદર્શ નમૂનો છે. એ પુત્રે એ માતાની ભૂમિ બનાવી છે. તેમની પણ ભૂમિ તેવી શાહીબેન (?) બની રહી છે. આધ્યાત્મ મહારાજ રાજ્યાસનમાં એક … પુરૂષ હતા, જ્યારે વિજયધર્મસૂરિજીની વિભૂતિ સંસારથી વિરક્ત ધાર્મિક વિભૂતિ હતી. આ બન્નેની એકત્ર પ્રતિષ્ઠા (?) વિભાગ એ કોઈ પણ મનુષ્યના હૃદયની લાગણીઓનું આકર્ષણ કરનારું છે.

"વિજયધર્મસૂરિના નામમાં પણ કંઈ જાદુ રહેલો છે. તેમનું નામ ખરેખર સાર્થક છે. તેમણે ધર્મનિષ્ઠ પ્રચાર કર્યો છે. તેથી જ વિજય મેળવી શકાય છે (?) વિદ્યાર્થીઓ, તમે બીજું કંઈ પણ ન કરી શકો તો પણ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને વિજયધર્મસૂરિનું નામ સ્મરણ કરજો, તો પણ મારી ખાતરી છે કે તમે જરૂર વિજય મેળવશો. તમે ઓર પણ વધારે ભાગ્યશાળી છો કે જે મુનિઓએ પોતાનું જીવન આ સંસ્થા, દેશ, ધર્મ અને સમાજની સેવામાં અર્પણ કર્યું છે તેવા મુનિઓના સહવાસમાં રહેવાનું તમને મળ્યું છે."

" આ સંસ્થામાં એક એ પણ વિશેષતા છે કે અહિં યુરોપીઅન વિદ્વાનો આકર્ષાઈને આવે છે અને સંસ્થાને લાભ આપે છે ને એવે પણ બે છે આપણી સામે બેઠેલા જર્મન વિદ્વાનો એ એનાં ઉદાહરણો છે હું ડૉ. ક્રૌઝે અને ડૉ. હેલ્મેયરને અનુરોધ કરું કે તેઓ પોતાના દેશના બીજા વિદ્વાનોને પણ લાવે, અને આ સંસ્થાને લાભ આપે ને લે.

" આ સંસ્થા એ ગ્વાલીયર રાજ્યની શોભા સમાન છે અને તેથી હું મારા વતી અને ગ્વાલીયર સરકાર તરફથી આ મુનિરાજોને ધન્યવાદ આપું છું કે જેઓ અમારા રાજ્યમાં આટલું બધું સુંદર કામ કરી રહ્યા છે. આ સંસ્થાથી રાજ્યની કીર્તિને પણ શોભા મળી છે અને એ જણાવતાં ખુશી થાય છે કે એજ્યુકેશન ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી જે છસો રૂપિયા વાર્ષિક મદદ આ સંસ્થાને મળતી હતી, તેને આજની તારીખથી બમણી એટલે બારસોની કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

" અંતમાં સ્વ. મહાત્મા વિજયધર્મસૂરિજીનો આત્મા અમારા બાળ મહારાજા સાહેબ, અને રાજમાતાઓ અને આખા રાજ્ય કુટુંબ ઉપર આશીર્વાદ વરસાવે, અને તેઓના પ્રેમ હમેશા બની રહે એવી અંતિમ પ્રાર્થના કરું છું "

*

રાષ્ટ્રપતિ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ મુંબઈ

સૌરાષ્ટ્રરત્નોની ભૂમિ છે. મહાપુરુષોના ગુણો ગાય તે આપણું કામ છે પણ એકલા ગુણ ગાવાથી આપણું કલ્યાણ નથી. ઇમ્પીરીયલ બેંકમાં મૂડીઓ હશે, પરન્તુ ત્યાંના કામોને તો તે મૂડીને લાભ મળવા કરવા પડશે. અને જેટલો વધાર હશે, તેટલાજ પૈસા મળશે. મહારાજશ્રી ધર્મવિજયજીનું જીવન આપણી સમક્ષ પડેલું છે. ત્યાં તેમનું જીવન-

રિત જાણી છે પણ તેમાં તમારી મર્યાદા છે. તમારો અધિકાર જેટલા પ્રમાણના પ્રકાર જેવો છે. જેમ તમે તે મર્યાદા વધારશો તેમ તમારો અધિકાર વધશે. અને તમે મહાપુરુષોના સિદ્ધાન્તો જીવનમાં ઉતારી શકશો. એકલો પીછો માંડશો કરવાથી જૈન થવાતું નથી પરન્તુ જૈનત્વ ખરા જૈનત્વની ભાવના હોવી જોઈએ. આપણામાં જો સમભાવ ન હોય તો આજેજ આપણે આત્મશુદ્ધિ કરી લેવાનો નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ. જો તેમ ન કરો તો એક કારે ભૂલો, તેવા ચિંતવનમાં રહો તો જાણી શકો, મુનિરાજોનો અને તમારો વખત નકામો ગયો છે. જૈનધર્મ સર્વ પરિ વ્યાપ્ત છે. અહિંસા પરમો ધર્મઃ એ જૈનધર્મનો સિદ્ધાન્ત છે. આ ધર્મ જો બરાબરનો હોય, તો તેને આપણે ઉઠાવી લઈએ. અમારી ઘણા માણસોમાં એવી લાગણી પેદા થઈ છે કે, જૈનધર્મની જ્યાં વધી વસ્તી છે ત્યાં અહિંસાના પોકળ પ્રચારથી કાયરતા પેદા થઈ છે પરન્તુ આપણામાં એક જણ પેદા થયો છે તે આજે અહિંસાથી પાંચ હજાર માઈલ દૂર બેઠો છે તેને નવરાશ નથી માલુમ કરવા કુદરતી ભાવની છે, તેમ છે પરન્તુ તેનામાં જે તેજ ભર્યું છે તેનાથી આખી દુનિયાને ધ્રુજાવી રહ્યો છે અને તે રીતે તે મહાપુરુષ જૈનત્વને શોભાવી રહ્યો છે અને તેવા આપણે મહાત્મા ગાંધીની જેમ પોકારીએ જોઈએ. જે ધર્મમાં અહિંસા સત્ય અને બ્રહ્મચર્યના સિદ્ધાન્ત છે તે ધર્મના અનુયાયિઓમાં પક્ષાપક્ષી હોય કુસંપ હોય, તો પછી આપણી કેવી શોભા કેમ થાય ? તમારામાં સંપ સાચવો અને કુસંપ થાય છે ક્લેશ થાય છે. તમને આવા પ્રસંગ શોભતા નથી. હું જૈનધર્મનો સાચો સિપાઈ થવા માગું છું. તમારામાં સ્થાને પ્રેમનો સાગર હેવો જોઈએ.

જૈન મહેરોને હું ખાસ ભલામણ કરું છું કે ધર્મ પ્રેરવા તે જૈનધર્મની વિરુદ્ધ છે. આપણે જમાનાને સમય સાથે જવું જોઈએ. તે સમજીને મનુષ્યો પાસેથી સાધુતાના ગુણ જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ. હું જૈન

બહેનોને નમ્રપ્રાર્થના કરૂં છું કે—તેઓએ હાથે વણાયેલા સૂતર અને હાથે વણાયેલા કપડાને પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઇએ. તમે હિંમતથી, સત્યથી અને સદાચરણથી ચાલો અને કંગાળ બનેલા આ દેશને સમૃદ્ધિવાન થવાની તૈયારીઓ કરો.

શ્રીયુત મણિલાલ કોઠારી મુંબઇ.

જે મહાન્ પુરૂષની જયન્તી ઉજવવા આજે આપણે એકત્રિત થયા છીએ, તેમણે જૈનધર્મની જનસમાજની તથા જનશક્તિની ભારે સેવા બજાવી છે તેમનામાં રહેલી વિશાળ ભાવના આપણામાં નથી. એ તો આપણે કબૂલ કરવું જ રહ્યું. પૂર્વે જૈન કોમ ઘણીજ મોટી હતી. પણ હાલમાં તે સ્થિતિ નથી આપણી સંખ્યામાં ઘટાડો થયો છે. આપણે નીચે ઉતરતા જઇએ છીએ. હિંદુસ્તાનમાં પૂર્વે જૈનોની બહોળી વસ્તી હતી. આજે જૈનોમાં આપણા જૈનોએ બંધાવેલ તીર્થોની રક્ષા કરવાની તાકાત નથી. આપણે મહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરિજીના જીવનનો અભ્યાસ કરીને તેમનામાંના ગુણો આપણા જીવનમાં ઉતારવા જોઇએ. હું સાધુ મહારાજાઓને પ્રાર્થના કરૂં છું કે તમારૂં સ્થાન ઓટલા અને ઉપાશ્રયોમાં નથી, પરન્તુ સમૂહના કલ્યાણમાં છે. તમારૂં સ્થાન ભગવાન-ની મૂર્તિઓના ભૂગર્ભમાંથી ધૂમાડા કાઢી ગરીબોનાં લોહી ચૂસનાર જૈનો વચ્ચે નથી, પરન્તુ ગામડાઓમાં તમારે સહેજે ઓળખાતી પ્રજા વચ્ચે છે. જેમ ભગવાન મહાવીરે અનાર્યોને અપનાવવા માટે પ્રયાણ કર્યું હતું તેમ કરો અને રાષ્ટ્ર ધર્મને જયવન્ત બનાવો. આજે આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી નાણાંથી આપણાં તીર્થો નહિ રહી શકે. એટલે કે આણંદજીની આગેવાનીથી તીર્થો બચી નહિ શકે. પૂર્વે થયેલા પાપના પ્રાયશ્ચિત ખાતર તમે સમૂહમાં તમારો ફાળો આપો. સાધુઓ અને

આપ્યોતિ કિંમતી મત છું કે તમો મહારાજ સાહેબને મોકલો તો સમુદાયમાં કામ આપવા તૈયાર થાઓ. ”

શ્રીયુત મણિલાલ જમનાદાસ બી. એ. એલએલ. બી. ભાવનગર

જ્ઞાન પ્રચારના ક્ષેત્રમાં પ્રચાર કરવા માટે મુનિશ્રીએ સારો ફાળો આપ્યો હતો. આપવા માટે આ શિક્ષા તેઓએ ખાસ જરૂર જોઈ. જૈન સંસ્થાઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે તેઓશ્રીએ જે પ્રયાસ કર્યો છે ત્યારબાદ આપણે કંઈ કરી શક્યા નથી.

મુનિરાજ શ્રીકર્પૂરવિજયજી (સ્વર્ગસ્થ) ભાવનગર

“ મારે મહારાજશ્રી સાથે સારો પરિચય હતો. મને ખાસ જ્ઞાન લેખનકાર્યમાં આપ્યો હતો. વિદ્યાર્થી જેમ પ્રચાર કરવાની ટેવ અને ઉમેદવાર શિષ્યોને ભણાવવાની હિંમત તેમનામાં અનુકરણીય હતી. ”

શ્રીયુત મણિલાલ ખુશાલચંદ પરીખ. પાલણપુર

તેઓ એક સાચા સુધારક અને સેવા ભાવની પ્રકૃતિવાળા હતા. તેમણે પ્રજાને સુધારક સમાજને પોતે જાતે જોઈ સમગ્ર જાણવામાં હતી તે માટે ઘણો ભોગ આપ્યો હતો. પ્રથમ સમયમાં તેમણે જૈન સાધુઓમાં પ્રથમ જાહેર સ્થાનો ઉપર વ્યાખ્યાનો આપવાની પહેલ કરી હતી.

ઇનામી નિબંધો.

જુદી જુદી જયન્તીઓ વખતે શ્રીગુરુદેવના જીવન સંબંધી ઇનામી નિબંધોની યોજનાઓ કરવામાં આવી હતી. આ યોજનાઓમાં જે વ્યક્તિઓએ લાભ લીધો હતો, તેઓનાં નામો નીચે આપવામાં આવે છે

નંબર	લેખકનું નામ	વિષય
૧	શ્રીયુત રવુભાઈ વસાણી અમરેલી	શ્રીવિજયધર્મસૂરિને અર્ધ્ય
૨	પ્રભુદાસ મહેતા, ભાવનગર.	સહધ્યાયી સર્વજ્ઞના સિંહાસન સન્મુખ.
૩	મણિલાલ ગલાલચંદ પારખ.	શ્રીવિજયધર્મસૂરિનું જીવન.
૪	સુરજમલ પૂનમચંદ પારખ.	શ્રીવિજયધર્મસૂરિનું આન્તરિક જીવન.
૫	શાંતિલાલ ગુલાબચંદ પારેખ. મહુવા.	શ્રીવિજયધર્મસૂરિ.
૬	ગિરધરલાલ કુંવરજી શેઠ. સુરત.	નવયુગ પ્રવર્તક શ્રીવિજયધર્મસૂરિ.
૭	"	શ્રીવિજયધર્મસૂરિનો જગતને સંદેશ.
૮		શ્રીવિજયધર્મસૂરિની સાહિત્ય સેવા.
૯	શ્રીયુત પ્રભુદાસ જોશી ભાવનગર.	નવયુગ પ્રવર્તક તરીકે શ્રીવિજયધર્મસૂરિ.
૧	બલવન્તરાય ગિરિજાશંકર પાઠક ભાવનગર.	નવયુગ પ્રવર્તક તરીકે શ્રીવિજયધર્મસૂરિ.

॥ श्री ॥

श्री विजयधर्मसूरि स्तुति।

(लेखक—श्रीयुत माणकलालजी शिवपुरी)

धर्मध्वजा फहराकर देवहि साधुन का जिन भेष धरो
निज धर्म की महा उन्नति से यह भारतवर्ष पवित्र करो
धूम मची फिर युरुप लौं निज धर्म प्रचार प्रचार करो
धर्म धुरन्धर धर्मविजय उन सूरि को चित्त में ध्यान धरो

(१) मथुरा पर किसको नाज़ में नाज़ सा भरा है
बस खुद ब खुद या दिल पर तेरा असर हुआ है।

(२) किस्मत का वो मसला किसी कातिबने पढ़ा है
बेहमत है कोई चीज़ यहां ध्यान हुआ है।

(३) दुनियां में नहीं है कोई मुमकिन जो नहीं है
तासीर यारे धर्मविजय सूरि हुआ है।

(४) बचपन में किताबों को दर ताक रखा है
फिर जोके इल्मदीनी मसरूफ में हुआ है।

(५) बाहर बक्स पैसठन मंजूर किया है
मशहूर नाम मशरिका मगरिब में हुआ है।

(૬) घर उनकी इस्मियत ने यह मग़रिब में किया है
वाकिफ यहाँ इल्म का दफ्तर भी हुआ है।

(૭) मख़सून भी इस्मियत का यह हिन्द बना है
साबित यह यहाँ जोर से डंके का हुआ है।

(૮) निर्वान मास मामरी सुनावर को हुआ है
यू मेरे सदर राव साहिब मस्ता हुआ है।

— —

પ્રકરણ ૧૭ મુ

श्रीधर्मवियोगमाला

(रचयिता—न्यायतीर्थ–तर्कभूषण–मुनिश्रीहिमांशुविजयजी ।)

सदा सुधाब्धित्वरभावता गता
  भौयस्य सेत्कैरवमुत्करा स्मृता ।
वियोगिसंयोगिसुखमवम या
  हाऽस्त गता धर्मविधु' स नूतनः ॥ १ ॥

पदार्थसार्थाभ्ममसकरिष्णुः
  तमश्मचार च निराकरिष्णुः ।
भाव्यमपिष्णुश्च क्माविधूके
  श्रीधर्मसूरी रविर्मिष्णुरस्तः ॥ २ ॥

श्च मयाते गुणरत्नपूर्णे
  धर्मोऽम्बुधौ श्रीकविते सखौ हा (!)।
चंद्रः सदा दुस्यति दग्धवेदा
  रैवी पयाऽम्म, धनिता च पसौ ॥ ३ ॥

---

१ वाणी, किरणश्च । २ सज्जनकुमुदानन्दकारिणी । ३ महात्मा प्रियाऽऽमुक्तश्च । ४ धर्मविधोर्विशेषणम् । ५ वियोगिनामपि सुखमस्त्वेन सदा सुधाब्धित्वरभावत्वेन च नूतनत्वम्—अद्वितीयत्वम् । ६ सूर्यस्तस्य दर्पः । ७ श्रीधर्मसूरिरवाम्बुधिस्तस्मिन् । ८ ज्ञानादियुक्ते, अम्बुधिपक्षे तु श्रीगौरायनभार्या तया युक्ते । ९ शीतद्युति—, मन्पकस्य । १ सखौ सर्वे मयाते इति योजनीयम्, एवं अन्यत्रापि ।

अस्मान् विहाय त्रिदिवं गतो हा (!)
श्रीधर्मसूरे गुरवो गिराधिप ।
कथाऽस्मादिः संपत्तिता मेकस्तिवा
हाऽस्मात्तु दुर्दैवसुरेन्द्रकोपतः ॥ ४ ॥

निरंतर मीतिपरम्परां वै
निस्तार्यमन्योयपि पेम्पमावाम् ।
स्मृत्वा जनोऽयं त्वयि भावतोऽपि
सद्भक्तिचित्तः, न तु धीरतोऽस्ति ॥ ५ ॥

भिवभवि चिरं शरीरे हा (!) जगम्मधुमेस्त्वयि
विधुपद्मनिमिर्षिभिः लोकाः ध्यये बहु मानसे ।
नरपतिमणैर्माऽपि मोर्ध्वं हहाऽथ रचितो
मुनिगणस्तुतः वास्तोद्धारी गुरुः मविनाय नः ॥६॥

निन्दामि दुर्भाग्यमतिं ममास्या (!)
मया चिरं यत् समुपासितो न ।

१ मकृतिरावा । २ दुर्दैवस्य सुरेन्द्रः तस्य कोपात् शिरौ कथा, कथाऽस्मात्तु, इत्यर्थः । ३ धर्मसम्बन्धात्मनीम् । ४ चित्तानन्दः-हितासूरि ।

सूरीश्वराख्यौ हितदानदक्षौ
श्रीधर्मसूरीश्वरकल्पवृक्षः ॥ ७ ॥

मासाप्रयत्नसपवित्रनेत्र
पर्यङ्कबद्धासनकं नतांसम् ।
हृदि स्मरन्त जिनराजवेषं,
धर्मं स्मरामि स्मरणीयसत्त्वम् ॥ ८ ॥

देवयं कृत्वा गिमिर्मिव
किमु वा कथयित गुरो ! मम ? ।
भवितापमते सूरौ त्वयि
स्फुरित यम मुहुर्मानसम् ॥ ९ ॥

जिनप विषमायुते चिरं
ममवेशा ! किल गौतमा यथा ।

---

१ सूरिभूषणम्ः । २ श्रीधर्मसूरिरेव कल्पवृक्षः, हितदानदक्षत्वात् ।— ३ श्रीधर्मसूरिं । ४ स्मरणक्रियया न तु दर्शनक्रियया यस्य तम्, स्वर्गमधिगत्येन तत्प्राप्तेरसुलभम् । ५ अत्रास्मिन् वियोगिनीवृत्त वैतालीय भास्यापरं नाम, एतल्लक्षणं तु छन्दोमञ्जर्यामित्थं प्रदर्शितं पद्ये स्वयमेव—

यदि विषमेऽक्षरे सम कलास्ताश्च समे स्युर्नो निरन्तरा ।
न समाऽत्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः ॥ १

विलक्षाय विमोर्वियोगतो
वद मानुषमनस्य का कथा ? ॥ १० ॥

इन्द्रेति विजयेत्यपि ! मंगलेति
न्यायेति भक्तीति जयन्तकेति ।
तथा विशालेति हिमांशुकल्पाS–
हाताऽधुना कोऽप्यतमागू हि शिष्यान् ? ॥ ११ ॥

शुक्तिर्मुक्तामिव सुकमला मातृमाम्या मसूय,
स्वामुत्ताप क्षितिपविनय रामचन्द्रोऽपि कन्याः ।
लोके मुख्यौ सख मुक्तां वावभूतां कृतार्थौ
काठापावाद इति विषय स्थानामाऽपि मातः ॥१२॥

यस्यनो महुवापुरे गुरुवरा या मूलचन्द्राख्यया
यो पार्श्वे पणमानसोऽपि सुमतिः श्रीवृद्धिचन्द्रान्मुनेः ।
संस्पन्यासितत्प्रसुवि मुनिपर्व माघ हितार्थं, ततो
मावोऽयो! भगवीवद्वैकविषयः श्रीधर्मसूरि भिये ॥१३॥

---

१ महावीरप्रभोः । २ श्रीविजयेन्द्रसूरि । श्रीविद्याविजयमुनि । श्रीसंपतविजयोपाध्याय । श्रीन्यायविजयमुनि । श्रीमंगलविजयाचार्य । श्रीभक्तिविजयमुनि । श्रीविशालविजयमुनि । विशालस्तु-शिष्यौ हिमांशुविजय च मति इ इन्द्र ! इत्यादिसम्बोधनमात्र प्रपासमपुरं कल्पयन्त भावानुस्पर्शः । ३ स्पेऽत्र कन्या-कलनात्मम् ।

येनाऽऽसाद्य गुरुक्रमौ सुमनसा सम्यक् तदाऽऽश्रित्य
  भूमौ विस्मितपः क्रमो बहु भवात् बुद्ध्या त्वया श्रेष्ठया ।
निश्चार्य पतितान् स्वदेशमनुमानुत्थाप्य योऽधारयत्
  राजान मतिपामितास्तपसकैः सत्पक्षिसम्या' पुनः ॥१४॥

काशीनाम्नि पुरे सुपण्डितवर गत्वा सहिता मम
  धर्मोद्धारकृत त्वया सुगुरुणा विद्यालयः स्थापितः ।
यत्राभाम त्व प्रचण्डविदुषा वादीभपञ्चाननाः
  कश्चिन्न्यायविशेषज्ञ कैऽसमविदः कश्चित् कवीशाः पुनः ॥१५॥

नृपाः काश्याः श्रेष्ठो गुणिगणविता भक्तिसहितो
  गुर्वस्तूणे धर्म्यविविधविबुधैराप्त । सहितः ।
मुदा मध्येकाशि प्रथमवरसत्कारमहित
  ददौ ते सूरित्व गुरुवरमहात् पण्डितपदम् ॥ १६ ॥

---

१ श्रीयशोविजयजैनपाठशालानामा । २ वादिकुञ्जरकेसरिणः । ३ वैयाकरणाः । ४ श्रीयमुनातटवर्तिग्रामविशेषः । ५ पं. हरगोविन्ददासत्रिकम-न, पं. बेचरदासचन्द्र, प. श्रीरामापतिमिश्र प. गणेशमहाचार्य, प. श्रीरमाप्र-साचार्य, पं. जयदत्तमिश्र, प. मधुसूदनमिश्र प. लालद शास्त्री, प.-सुधाकरशास्त्री प. सीतारामशास्त्री, प. रामविष्णुशास्त्री, पं. पद्मना-भशास्त्र्यादिविबुधै । न्यायविशारदजैनाचार्य' इति पदम् ।

पुरोपाऽदिवदेवपर्वितमणा शंकाऽभिमानाऽऽकुला,
मीसा मोक्षपदपोत्तरगिरा मिस्संशयास्ते कृता ।
ग्रन्था विंशतिसंख्यकाश्च लिखिता येनाऽतिकामभ्रमा
सूरीशा गुणपक्वोमकिरणः पूज्यः सदा मेऽस्तु स ॥१७

सिंस्मन्लेपिसुस्थिरम् रूपवेशभूपुस्तापृपमत ।
मृत्युपष्यामवस्त्वं करुणयापाविमस्वं साधु ॥ १८ ॥
दर्शनतः स हि ते शुभमना भगवीत् ।
ना वर तुल्य गुरुाऽन्याऽस्ति महान् पुरुष ॥१९॥ गुम्भर ।

ग्राम शिवपारिवपुरे नगरे शिवाऽऽकुले
सूर्यादि सिद्धिमुनिता नवचन्द्रवरमर ।
भाद्रे चतुर्दशामपस्पुवे शुभपक्ष
वार कुवि स्वरगमत् गुरुधर्मसूरिकः ॥ २० ॥

---

१ धर्मदेशना—ध्यानधर्मविशुद्धधर्मान्वयप्रभामयविशुद्धर्शन—दयकुला-स्वेच्छितासिमासंसम—मार्गीनवीर्यपाशऽविसाविशुद्धर्शनमभवस्य । २ पुलामा कैवल्येशीपः पश्चिमः । ३ "येऽत्र कविश्रमृतं "मो म कविसम" इत्यस्य सस्मे हैमचन्द्रोऽनुशासने म १–१९ । ४ शिवपुरीमामभि । ५ विक्रमसंवत् १९७८ वर्षे इत्यर्थ । ६ चतुर्दश-मीसमुच, चतुर्दशीयुक्ते इति भावः । ७ शुक्ले पक्षे । ८ मासे । ९ श्रीधर्मसूरि शिवपुरीनगरे वि सं. १९७८ भाद्रमासशुक्लचतुर्दश्यां ममस-वारे स्वर्गलोकमगमदित्यस्य तात्पर्यम् ।

[1]वैराग्यहस्तिनः पीठं समारोप्य स्वमानसम् ।
विवेकविनयायाति जीयात् क्षमापतीन् नृपः × ॥ २७ ॥

[2]धर्मार्थिने दीपगणो महाधम !
समस्ति चेद्, भोः ! तव दीपमालिकापि ।
परोपरि त्वं वहसि कुपं कथं ?
न चेद्, तु तेन सवितास्ति कापि ते × ? ॥ २८ ॥

[3]रूपं तु धर्मस्य न साधनं हि
मर्त्यं शरीरं मुनिभिः परन्तु ।
कुरूपभाजा बहवोऽपि लोका
मनुत्तरं सिद्धिपथं समग्मुः × ॥ २९ ॥

[4]वैराग्यना रक्षणहस्त भो !
विनैव मूर्णा परमार्थरूपा ।
निजस्य सत्त्वस्वभावने वै,
मर्म शुभा वीरजिनोपदेशः × ॥ ३० ॥

---

१ आ. प्रभृति ३१ श्लोकपर्यन्ता श्रीविजयधर्मसूरीश्वरगुरोः समर्पिताः सत्सीपदे । × इति चिह्नाङ्किता उपरतनाथ सूरेण वचनान्यूदिताः । कतिचित् सूरिवचनानि समूह व्याकरणसूत्रतामणिमुनिराज—पुण्यश्री-विद्याविजयैर्महाराजैः "वचनकुसुम" नाम्नि पुस्तके हिन्दीभाषयाऽनूदितानि च. सं. १२ । २ वचनकुसुमसंख्या १ । ३ वचन-कुसुमसंख्या ७ । ४ वचनम० ३६ ।

न दुष्करं दुष्करकार्यसाधनं
न दुष्करं दुष्करदुष्करार्पणम् ।
यहो ममेदाऽपि न दुष्करा स्पृहा
मैत्रागमं दुष्करदुष्करं स्वहो (!) ॥ ३१ ॥

मैत्र्यादिभावना यत्र सकलसुगमगुण्यर्णपुल्यं मनोविशुद्धो
हिंसामिथ्याविदपैरपरिगतमना पूज्यते सद्गुरुत्तम ।
स्याद्वादस्तत्त्वरम्यस्त्रिभुवनगतक वस्तु सत्यविनाति
मोक्षं पड्द्रव्यप्रातं मद्गमनमगुणाविशुद्धर्मा स जिनः ॥ ३२ ॥

शैवो बाध्यः स एवान्यविबकरणर्धा सामपासः सदैव
मोक्षं सन्दिग्धाया य परमपदरण दर्शविद्यो भवतु सः ।
बाध्या जिनः स शुद्धोऽखिलमनमनसां सौख्यदः सद्गुणा य
आर्षे सत्पारसी या विदधति विधिना नामधारा दैन्य ॥ ३३ ॥

भ्राम्यन्ति सतोऽपि च यत्कृते तु,
तपन्ति यस्मै च तपांसि पारम् ।
नमन्ति नम्याः स्मृतु यद् गरिष्ठं
को नाम सत्यं नहि सबते तत् ! ॥ ३४ ॥

संदोरते य मनुजाः सदैव सवत्र माकेषु पद पद त ।
सिद्धिं सभेते न कदापि काम गुर्नायिनस्तु मनमेन सिद्धिम् ॥ ३५ ॥

---

१ मननपदम् । २ अत्र साधनाद्युम् । ३ पूर्वोक्तगुणविशि-
ष्टाभिन ।

क्लेशलेशोऽपि यत्र स्यात्तमूयाम्यभिचारिते ।
तत्र सिद्धिर्न कर्माणां न धर्मो न सुखं पुनः ॥ ३६ ॥

यथा दानं हि सर्वत्र फलत्येव महीसुखम् ।
तथा सेवाऽपि कुत्राऽपि पापापह्नं फलप्रदा ॥ ३७ ॥

सेवाद्युपदेशे रागभयाऽप्रसिद्धजनस्यावश्यमिह ।
स्वार्थफला तु स्यात्, न पुनर्धर्मभयस्याऽरागयुजः* ॥ ३८ ॥

य एव मित्र हृदयेन यस्य
पूर्वं स कालेऽपि रिपुः स्फुटं स्यात् ।
तस्यैव सेवस्य वदामि साक्षात् ।
स्वात्मनुसमाने नहि वैरसत्त्वे ॥ ३९ ॥

विरोधकालेऽपि विपक्षवर्गे
सेवा गुणार्थं भविरम्ति चाहुं ।
निष्पक्षता ये मनुजास्त एव
धन्याः प्रणम्या इति मे मतं भोः ! ॥ ४० ॥

धनप्रयोगादुदासीन भावीभा ध्यानकुमारे ।
मनासक्तो न लिप्येत कर्मणा ज्ञानमानसः ॥ ४१ ॥

---

१ मनिमप्यावस्य हृदमस्तीह पथे। २ रागिमनस्येत्यर्थः। ३ वी-तरागस्यस्यैः। ४ स्थिरे। ५ सनुत्पमित्रत्वे। ६ शत्रुवर्गे। ७ कर्मपथ्वि

लोकोपकाराय गुरो ! त्वमेवं-
मकारत सत्कृपयाऽभियुक्त ।
कल्याणहेतु च भवाब्धिसेतु-
मुपादिशो धर्म ! सुधर्मा सुधर्मम् ॥ ४२ ॥
बालाना पुरतस्तु बालकवदभूरानन्ददो देहिनां,
वृद्धो वृद्धमणेष्वनुभूतिगुणवा योगीश्वरो योगिनाम् ।
ज्ञानी ज्ञानवतामनयमतितो वाग्मीश्वरो वाग्मिनां
स्याद्वादस्त्वपि साधितोऽत्र विविधैर्वैस्त्वयेत्थं गुरो ! ॥४३॥
मैमिनिर्यो गणितुं सफला कथ
मणिगणं गणनाकुशलाऽपि धी ? ।
मणुवला सबलाऽस्तु तया कथं
गुणगणं मवितु त्वयि सम्मति ? ॥ ४४ ॥
परिवनिर्मलपावनहेतुना
परजनापकृतेश्चपरेक्षतः ।
जगति पवित्रमवित्रकीर्तिन-
स्त्वमसि धर्मगुरो ! कृतकृत्यकः ॥ ४५ ॥

---

१ पूर्वोक्तरीत्या । २ सुधर्म सुधर्मा इति व्यस्तसमस्तपदं । ३ अनुभव-गुणाद्वैताः । ४ पुरत इति सर्वत्र यथासम्भवं सम्बन्धनीयम् । ५ एकत्र तस्मिन् बालकवृद्धवाग्मीनां विरुद्ध-भिन्नधर्माणां साधनात्तु स्याद्वाद । ६ समुद्रे । अत्र पद्य द्रुतविलम्बितं वृत्तम् ।

दक्कभाषायाम्—

हा ! सम्यक्त्वविकासने रक्खिसम' मे माप मा कारणे
छार्दीने भमने पणाम दुसमा सामी कठे में नमा ! ।
हे ! मत्फरुविगाहणापरमिरी ! हा (!) धम्म ! मासा धरी !
धम्मीसे ! कसर्ड दुषम्म मरह साके विपोके तुम ॥८६॥

मागधभाषायाम्—

महापुरिसविम्हसुम्मो महापुरिसोपिमसरीरक्खायम्मो ।
महापरिहासुसुमो भयद् गुरु धम्मसूरिन्दो ॥ ८७ ॥
मेजनपज्जन्ते मरा ! रक्खिसया सिक्खिसयो य किनए दि ।
तह एव रक्खिसमम्मा सिक्खिसमम्मा य सया सामी ! ॥८८॥

---

१ हा ! सम्यक्त्वविकासनोऽस्पर्शने ! हा ! धर्म ! मातः कुम ! सुधीश ! कथं भविष्यति भरतानां लोके वियोगे तव ॥ इत्युत्तरार्थस्य संस्कृतछाया । पद्येऽस्मिन् ऊपद संस्कृत–हिन्दी–गूर्जर–महाराष्ट्र–प्राकृत–शौरसेनी–मागधी–पैशाची–अपभ्रंश–चूलिकापैशाची इत्यासां एव भाषा विषयाः सन्ति धार्मिकनिर्वाचित दृष्टव्य ।

२ महापुरुषाविस्मृत्या महापुरुषोपिमशरीरलावण्य ।
महापरिग्रहमुक्तो जयति गुरुर्धर्मसूरीन्द्र ॥ इति संस्कृतछाया ।

३ मत्पर्यन्ते मयाऽहं रक्षित शिक्षित्त कृपया त्वया ।
तथैव रक्षितव्य शिक्षितव्यश्च सदा स्वामिन् ! ॥ इति छाया ।

शौरसेन्याम्—

धोहिम्मोपकारस्स धम्मवच्छोवदेसिणो ।
मधेगसस्सोविस्स नमोत्थु धम्मसूरिणो ॥ ५३ ॥

मागध्याम्—

शौचि पुण्णचलिदाई सुसूम माधिशा तुम णा वस्ले ।
मणम्मपम्मममम्नुके, ता हुइ पदमाचस्कदि म्नमसे ॥५४॥

पैशाच्याम्—

धोसीम रम्मा सुता चरियगुनगनरयनविरिचितेन ।
चनहुसुम्मा तु, तथा चन्चितु सेविता पम्ममनकेन ॥५५॥

चूलिकापैशाचीभाषायाम्—

वैसटो विसमपठोम्म नामाखिगुनसा तु न ।
खिनसा सोम्माखीरि गीतो सि सुमने खिमा ॥ ५६ ॥

---

१ ख्यातिमनोपकाराय धर्मतत्त्वोपदेशिने ।
धर्मैकध्यानलोरिन नमोऽस्तु धर्मसूरये ॥

२ भासीः पुण्यचरितार्थ गुरुणामाश्रिता त्वं यस्मात् त्वस्यः ।
भगन्यमाङ्गमन्तुकः तस्मात्त्वं यत्र भाव्ये स्वार्थं ॥

३ मानसा रम्या स्तुतो धर्मगुणगणरत्नाकरेण ।
गमनकुसुमस्य, तथा वन्दित्वा सेवितः प्राज्ञगणेन ॥ इति काव्य ।

४ यतो विषमभोगाय नामाविगुणस्य तु न ।
स्थानः सौख्यादिभिः गीतोऽसि सुमने त्वम् ॥ इति संस्कृतकल्पना ।

अपभ्रंशभाषायाम्—

मेरणि गुणि वि अवसिममणु
करणिहिं अवसिउ, अच्छद्धमणु ।
इम समाविमनिममणु
वहिउं धम्मु मोहिमसुमणुं ॥ ५७ ॥

अपमाविषये न यान्ति ते सुगुणा धैर्यसमस्तमनप्रता॰ ।
अपसां न च गोचरो धर्मो यमसा व्याप्तधराचराऽपवकः ॥५८॥

धर्मं सूरिं वंदे सूरि ज्ञानैर्युतं शीलैः पुष्टम् ।
सच्चिः सत्यं विद्युन्माल्य संचारित्रं दुष्प्रापकम् ॥ ५९ ॥

---

१ मरणे गुणेऽप्यवसमनमनं करणैरवसितं; अच्छद्मसम् ।
इति संमाधिनिमग्नमनसा वहामि धर्मं मोहितशुभमनसम् ॥ इति छाया ।

२ प्राकृतादिषण्णां भाषाणां लक्षणानि नैकभाषाचक्रवर्तिसूरि-प्रवरश्रीहेमचन्द्रप्रभुविनिर्मितप्राकृतव्याकरणतो बोद्धव्यानि, ग्रन्थगौरवभयादस्माभिर्नात्र लिखितानि तानि लक्षणानि । ३ अहिंसा-सत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहरूपः संयम । ४ आचार्यं नाम मम, अपसस्मयो मूलधारकः । विपोगिनीवृत्तमत्र, एतल्लक्षणं तु पूर्वं (प्रथमे पद्ये) लिखितम् । ५ अत्र विद्युन्मालावृत्ते सर्वाण्यक्षराणि गुरूण्येव सन्तीह । ६ विद्युद्वृत्तम् । ७ सत् चारित्रं यस्य यत्र वति बहुव्रीहिः । ८ दुष्प्रापत्वं ज्ञापयते इति तम् ।

दुःस्वप्नसंग नाऽभ्यस मार्ये ! धर्मगुरो ! प्रेयांपुष्पभवर्ग ! ।
तद् विबुधस्त्वां स्तौति सर्वार मकमिताशो ! धीरसुमोक्षम् ॥६०

रूपेण यः परिहृताऽविमनाहरेण
गौरैस्त्वया गुणगणैरपि भूषितो यः ।
साक्ष गुणैर्मतिगुणैरपि संभितो य-
मासीत् क्षमासुकलितो गुरुधर्मसूरि ॥ ६१ ॥

पार्श्व पाश लाक्ष बहुमती य स्वेपादे' मवास्मो
माद्य मोद जनकजमणं मन्गस्तोकमकीर्तिः ।
हार हार बहुत्मवमा भूमिपत्यानवेशा
मासीगम्या गुणिमुनिगणे मूर्पेयत्वं सुमाम्ये ! ॥ ६२ ॥

फुल्ल फुल्लं कविकुसुदिनीं मासमापिमिपतं
धाम धार्य भविजनमनस्तापपुञ्जं मुसं य ।
धन्याऽऽकार्क विविधपुविपे वन्दिमापाधिने च
भ्यस्तः कापाऽरर ! विभेदविधर्मसूरीश्वराः सैः ॥ ६३ ॥

---

१ गात्र कन्द्रामखो विमापनीय; एवंविधमहाकविनोग्य मूत्र उपमम्याद । २ धीरेषु प्रसिद्धम् । अत्र कमकमासमूर्णम् । ३ धर्मेऽस्मिन् महत्त्वविम्भवृत्तम् । ४ सूरिणो स्वगणोम्बां, सूर्यो सन्निभैः । ५ मन्त्रा, धर्मसूरीश्वर इति व्यस्तकमम् । ६ भाद्रपूर्ण-सम्बन्धस्वाद्वपूर्व-मरपुत-प्रसिद्धार्थभावकत्वात् । मन्दाक्रान्तावृत्तम्, उपरितनाऽपि पद्ये स्त्रेन वृत्तम् ।

मत्या याऽस्ति बृहस्पतिर्गुणततिर्भीत्या स्म येन्द्रानना
भूत्या य: किल निर्धनो धनदवद् त्यक्त्या जगत्सम्मितः ।
कीर्त्या यः क्षितिमण्डलेऽखिलजनैर्लोके सदाऽगायत
कान्त्या मन्मथजित्तराऽजनि यतिः श्रीधर्मसूरीश्वरः॥६४॥
यस्य बोधगभीरसुभ्रमवचो का हि मवद् समा ?
वक्तृत्वस्य कथा च यस्य मधुरा भव्यप्रमादप्रदा ।
शक्तिर्यस्य शुभाऽपि सज्जननिधौ स्फुरच्चमत्कारिणी
सोऽद्य वा विगताद् मदपदवीं स्वःस्थाऽपि धर्मप्रभुः॥६५॥
महाव्रत पंचविध विभो ! त्वया
धृतं तथाऽऽत्र ! नवधा नृपान्वित ! ।
मंत्रीमिदं शुद्धविधेः सुभद्रया
यद् कृपाधाम त्वमथा मुनीश्वर ! ॥ ६६ ॥
यन्वन्द्रिय सप्तवान् क्षुर्धागभू—
रिक्षया च गुप्त समितय पञ्चधा ।
ज्ञानाऽऽदिपञ्चाऽऽचरणे च सक्षमाः,
षट्त्रिंशदित्याऽऽदरता गुणान् गुणिन् ! ॥ ६७ ॥

---

१ भूतलधनोदः । २ निद्र । ३ मदः । ४ व्याप्तवत्त्वया ।
५ 'यस्य असमर्थको शक्तिरपि ।प्रथमप' । ६ दशावस्य ।
७ मत्त्वम् । ८ मायावानमायाधायान् । ९ 'मम् इति मूलपाठस्थि
तं मन्त्राऽतीह यत्र पाठान्तरम् ।

सस्साकुसोम्माने, तयेका मुर्दापिर्त
कीस्वाः पैद मृरिसद जिनाविलम् ।
मेस्मारणा–भारणघरिमाऽरिंमा
संस्तूपपानेम जिनोक्तिपारिणा ॥ ६८ ॥

जिनविधिविवेचनम्

सम्प–समावीन् तस्नेकसंस्मान्
गुणान् दधासि स स्वात्मनिष्ठ ।
तथा परेषामपि सद्गुणान् त्वं
ज्ञात्वा गुणज्ञोऽभर भास्मपोऽसम् ॥ ६९ ॥
सूरे ! गुरो ! मुनिवरैर्गुणैर्वर !
धर्मप्रियाणां हृदि पद्मसूर्य ! ।
मनस्यपापे हि पुनातु मां भवान्
कृपाकटाक्षेण शुभेन मोक्षम् ॥ ७० ॥

प्रशस्तिः—

पासेन मिथ्यापुरुषेण तात !
हिमांशुनेप कृपयोदितेन ।
गुणाम्बुधेस्ते गुणरत्नराशीन्
विचीय रच्योऽस्ति विधोगमाला ॥ १ ॥

---

१ गुणविशेषणमेतत् । २ भास्मनाणाम्यपसर्गविद्धे प्राग् भक इति सूत्रात् । ३ स्वामम् । ४ अरिका मस्तूनयानेम सम्यक्ता भरि इति मायावेकवचनम् । ५ स्वर्गमनः । ६ 'त' इति पोगस्त्याम्य विधक । ७ विधोगपत्रक ।

સ્વર્ગસ્થ ગુરૂદેવને અર્ઘ્ય અર્પનારાઓના

નામોની અનુક્રમણિકા.

સાધુ-સાધ્વિયો તથા યતિઓ.

સંઘ સભાઓ, સંસ્થાઓ

ગામોની અનુક્રમણિકા

યુરોપિયનો

હિંદુસ્તાનના પત્રો.

ગૃહસ્થો.

નામોની અનુક્રમણિકા.

નામોની અનુક્રમણિકા

નામોની અનુક્રમણિકા.

અગાઉથી ગ્રાહક થનારાઓનાં નામોનું લિસ્ટ.

સો સો નકલો ખરીદનારાઓના મુબારિક નામો.

૧૦૦ શેઠ [illegible] [illegible] — [illegible]
૧૦૦ શેઠ [illegible] [illegible] — [illegible]
૧ શેઠ [illegible] [illegible]
૯. શેઠ [illegible] [illegible] — [illegible]
૧૦૦ શેઠ [illegible] [illegible] — [illegible]

પ્રતિ	નામ	ગામ
૫	શ્રી [illegible] [illegible]	મુંબઈ
૫	[illegible] [illegible] [illegible]	„
૧૧	શેઠ [illegible] [illegible]	„
૪	શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી	„
૫	[illegible] નરોત્તમ [illegible] (ભાઈ [illegible]) [illegible]	„
૧	[illegible] [illegible] [illegible]	„
૧	૫ [illegible] [illegible] [illegible]	„
૧	[illegible] રતિલાલ [illegible] મહેતા	
૧	મેનેજર [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શ્રી [illegible] જૈન [illegible]	[illegible]

પ્રતિ	નામ	ગામ
૧	શ્રી [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શેઠ [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શ્રી [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શેઠ [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શ્રી [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	શ્રી [illegible] [illegible]	[illegible]
૨	શેઠ [illegible] [illegible]	[illegible]
૨	શેઠ [illegible] [illegible]	[illegible]
૧	[illegible] [illegible] [illegible]	[illegible]

૧ શ્રી. સોભાગમલજી અમરચંદ
જી ભાવનગર
૨ શ્રી મોહનલાલ કેશવલાલ
ઇજનીયર ઉજ્જૈન
૧૧ લખમીચંદજી મહેતા „
૫ વકીલ શ્રી પ્રેમચંદજી „
૪ શ્રી મોતીલાલજી હીરાલાલ „
૨ મોહનલાલજી માણેકચંદજી „
૧ ગગલાજી ભેરૂલાલજી „
૨ બાપુલાલજી ખાર „
૨ મથુરાલાલ બાપુલાલ ચોધરી
૧ લખમીચંદજી ભગવાનચંદજી
૫ ભવરલાલજી પટની „
૧૧ મોતીલાલજી માણેકચંદજી „
૨ રતિલાલ નેમચંદ „
૧ પુરૂષોત્તમદાસ ગાંધી „
૧ આચાર્ય રામલાલજી યતિ
ઝુંઝનગઢ
૨૪ શેઠ ગુલાબચંદજી ઢઢ્ઢાજી આગરા
૮ શેઠ ફુલચંદજી ઉમેદમલજી „
૮ શેઠ ભાગમલજી પરતાબજી „
૧ શેઠ નરોત્તમ ઢઢ્ઢાજી પીપલોદ
૧ સ્વામી કેશવલાલ મનસુખલાલ
પેથાપુર
૧ શેઠ કાલીદાસ નુતનચંદ માણસા

૨૫ શેઠ કુમારજી કુશલાજી નાહેમા
૧ કેસરીમલજી પુરાલાલજી „
૫ જસરાજજી ધુરાલાલજી સરાફ „
૧ મહેતા ચીમનલાલ ખેમચંદ
નગરશેઠ પાલણપુર.
૨ શ્રી તપાગચ્છ ઉપાશ્રય „
૫ શાહ અમૃતલાલ નથુચંદ „
૪ શાહ મોહનલાલ મથુરચંદ
ઠે. કાન્તિલાલ મોહનલાલ, „
૨ પરિ. કાલાભાઇ નગીનચંદ „
૨ મહેતા. નિહાલચંદ રામચંદ
ઠે. મહેતા કેશવલાલ નિહા-
લચંદ „
૨ ડૉ. મગનલાલ ભેવસિંદ
૨ શા નાથાલાલ કલાભાઇ „
૧ કોઠારી ત્રિભુવનચંદ ઉજમચંદ „
૧ શાહ ચુનીલાલ હેમચંદ
૧ કોઠારી વેણીભાઇ ઘેલજી „
૧ મહેતા છગનલાલ મગનલાલ „
૧ ગાંધી સુરજમલ ઉમેદ „
૧ પરિ. પ્રેમચંદ કેશરદાસ
૧ શાહ કાલીદાસ ત્રિભુવનદાસ „
૧ વકીલ કેશરીભાઇ ઉમેદચંદ „
૧ શાહ સુખલાલ ઉમેદચંદ „
૧ કોઠારી માણેકચંદ ખુબચંદ „

અગાઉથી ગ્રાહક બનનારાઓનાં નામોનું લિસ્ટ

૧ પારેખ રામજીરણ વીરચંદ
૧ બાપુલાલ ચુનીલાલ ,,
૧ બાપુભાઈ હરખચંદ ભીખાભાઈ ,,
૧ ગાંધી વ્રજલાલ નહેચર ,,
૧ મહેતા રતનચંદ મેઘાજી ,,
૧ પારેખ ઉમેદલાલ રામજીરણ ,,
૧ શાહ હીરાલાલ ડાહ્યાભાઈ ,,
૧ ગાંધી ચુનીલાલ મેઘાજી ,,
૧ ગાંધી મોહનલાલ અમુલખ ,,
૧ શ્રી પ્રેમાભાઈ ગોકળદાસ ,,

૨ નાગરદાસ કસ્તુરચંદ સાણંદ
૧ પુરીબાઈ મણીલાલની ધર્મપત્ની
જાદવ મગનલાલ રાધનપુર
૧ ચુનીલાલ મગનલાલ વીરપાડીયા,,
૧ હીરાચંદ ચુનીલાલ વીરપાડીયા ,,
૧ મુક્તિલાલ ચુનીલાલ વીરપાડીયા,,
૧ શાન્તાબેન મુક્તિલાલ
૧ શા. જમનાદાસ ચોથાજી ...
૧ ડૉ. જે નારણજીભાઈ ત્રિવેદી